ALEXANDRU POTCOAVĂ (n. 1980, Timişoara). A publicat *Alexandru potcoavă iar bianca sta-n Alex* (poezie, Marineasa.

2001; Premiul pentru Debut al Uniunii Scriitorilor din România, filiala Timişoara), *Pavel şi ai lui* (roman, Brumar, 2005), *Şoimii patriei trebuie să fie întotdeauna veseli!* (roman, Tracus Arte, 2011), *Ce a văzut Parisul* (proză scurtă, Herg Benet, 2012), *într-o zi nu ne vom mai recunoaşte* (poezie, Casa de Editură Max Blecher, 2016). A fost inclus în mai multe antologii din România, iar o serie de texte i-au fost traduse în engleză, franceză, germană, italiană, maghiară, croată, slovacă, turcă, greacă şi ebraică. Este membru al PEN Club România.

proză EGO

Colecţia „Ego. Proză” este coordonată de Lucian Dan Teodorovici.

© 22019 by Editura POLIROM

Această carte este protejată prin Copyright. Reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea prin orice mijloace şi sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiilor, cu scop comercial sau gratuit,

precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Pe copertă: fotografie din arhiva autorului (colaj)
Foto autor: e Andrei Potcoavă www.*polirom*.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506 Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, al. B3A, sc. 1, el. 1, sector 4, 040031, O.P. 53
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:
POTCOAVĂ, ALEXANDRU
Viaţa şi întoarcerea unui Halte: *roman* / Alexandru Potcoavă.
— Iaşi: Polirom, 2019
ISBN 978 – 973 – 46 – 7997 – 3
821.135.1
Printed in ROMÂNIA
Alexandru Potcoavă Viaţa şi întoarcerea unui Halle roman
POLIROM
2019

Partea I

Undeva pe lume

1

M-aţi întrebat cum am ajuns aici. Când eram copil, tatăl meu, fie iertat, îmi tot spunea: „Învaţă să te mulţumeşti şi cu puţin. Că atunci te vei descurca în orice condiţii, fără să-ţi rupi gâtul. E ca o plasă de siguranţă. Dar nu devii un acrobat dacă stai mereu întins în ea ca într-un hamac”. Aşa am ajuns să dorm pe aceste paie întinse direct pe pământ, tovarăş cu voi până ce viaţa ne va despărţi poate din nou. Şi până când moartea ne va aduce poate iar împreună. Tata m-a sfătuit astfel fără să mă fi dus la circ ca să-mi arate. Am aflat singur, de prin cărţi şi ziare şi pe pielea mea, ce sunt un acrobat, o plasă

de siguranţă şi un hamac. N-am idee dacă el a fost măcar vreodată la circ şi nu cumva a luat pilda asta dintr-o scriere sau a scornit-o din capul lui. Dar nici c-ar mai conta acum, când zac pe un strat subţire de paie împuţite, lângă alţi o sută de oameni care n-au nimerit nici ei mai bine. Cu toţii am căzut de la înălţimea traiului dinainte pe patul tare al lagărului de muncă forţată. Am putea zice că statul ne-a făcut chiar un favor luându-ne treptat bunurile şi slujbele, lăsându-ne încet-încet la curul gol, ca şi cum ar fi vrut să atenueze prăbuşirea noastră spre gardurile de sârmă ghimpată între care au fost strânşi evreii convertiţi din Ungaria.

Şi încă sub Horthy a mai fost cum a mai fost, până când a încercat să ne scoată ţara din război şi naziştii l-au ajutat pe Szálasi să ia puterea, care drept mulţumire ne-a „împrumutat” germanilor. Aşa am fost căraţi din Budapesta la

Kdszeg, la graniţa *Reicb-ului*, unde lucrăm la construirea Zidului de Sud-Est. Facem parte din *Gau Niederdonau*, *Stellungsbau Abschnitt Sud*, *Unterabschnitt Guns*, adică Provincia Niederdonau, Secţiunea de construcţie fortificaţii Sud, Subsecţiunea Koszeg. Nemţii sunt austrieci, majoritatea din districtul Oberpullendorf, aflat la graniţa fostei republici Austria. Aceasta a devenit după 1938 *Ostmark* şi mai apoi, ca să se uite de tot c-a fost la un moment dat o ţară, i s-a spus *Alpenund Donau-Reichsgaue des Großdeutseben Reich*, Provinciile Alpine şi Dunărene ale Imperiului Germaniei Mari. O denumire pletorică, sub care funcţionează un organism şi mai complicat. Zidul e construit pentru armata germană, în caz că ajung sovieticii aici. Planurile nu sunt făcute însă de militari, ci de Organizaţia Todt, condusă la vârf de Speer, ministrul pentru Armament, dar care la nivel local se subordonează conducătorului politic al provinciei. *Gauleit*erul e şi Comisar de Apărare al *Reich*-ul*îi* pentru acel *Gau* şi vrea să aibă ultimul cuvânt în faţa comandanţilor din armată. De aceea îşi numeşte şefii de

secţiuni şi subsecţiuni dintre funcţionarii lui politici de încredere, care la rândul lor îşi aleg dintre fideli conducătorii de segmente de construcţie şi, mai jos, de coloane de muncă. Toţi sunt membri NSDAP şi se bazează pe SA, braţul înarmat al partidului, ca să nu crâcnim.

Dar, deşi tabăra e condusă de nemţi, suntem pe teritoriul ungar, aşa că paza e formată atât din membri SA şi ai Organizaţiei Todt, ajutaţi de bătrâni şi inapţi de front din *Volkssturm* – miliţia populară –, precum şi de tineri din *Hitlerjugend*, cât şi din fascişti maghiari din partidul Crucile cu Săgeţi şi levenţi. Aceştia din urmă, copii de premilitară, au fost mai blânzi la început. Vorbeau cu noi şi chiar ne consolau. Până au auzit cei din Crucile cu Săgeţi, care i-au bătut crunt şi i-au ameninţat că-i aruncă între noi. De atunci, e mai bine să te fereşti de ei. Deţinuţii care riscă să meargă la latrină noaptea sunt împuşcaţi fără somaţie de băieţii aceştia. Unul, nu ştiu dacă are cincisprezece ani, se laudă c-a ucis douăzeci dintre noi.

Şi mai e ceva: de când au ajuns sovieticii şi românii la Budapesta, guvernul lui Szálasi s-a refugiat tocmai la Kdszeg, aşa că pe lângă toate ministerele şi instituţiile statului ungar în orăşel au mai apărut şi detaşamente întregi de Cruci cu Săgeţi, care efectiv se calcă pe picioare cu cei de-ai locului. Iar sub picioarele lor suntem noi. Dacă nu credeţi, cei care aţi ajuns azi în coloana asta, aşteptaţi să vină ora Ş dimineaţa, când pe uşă va năvăli *Kollone*führerul nostru, şeful coloanei, a cărui plăcere e să ne trezească din somn călcând pe noi, cum dormim pe jos. Şi să-l auziţi cum strigă: „Slavă lui Dumnezeu, am mai scăpat de un evreu!” când găseşte unul care nu reacţionează la loviturile lui pentru c-a murit peste noapte. Omul e un conducător politic din Oberpullendorf, în civilie lăcătuş, şi are o nevastă şi o fată de unsprezece ani ce-l vizitează la sfârşitul săptămânii. Să-şi vadă soţul şi tatăl drag, dar şi ca să ia acasă ce-a confiscat el de la noi, cu bătaia sau cu promisiunea că ne scuteşte de muncă o zi, două. Mai întâi ne-a lăsat fără stilouri, că tot n-avem voie

să corespondăm, apoi fără ceasuri, că ştie el ora, şi fără verighete. Dar nu-i singurul care pune mâna. Pe drum spre lucru, paznicii din Crucile cu Săgeţi şi leventii se uită mai mult după bocancii noştri şi, când văd o pereche în stare mai bună, n-au reţineri să-l împuşte pe purtător. „Un mort îl descalţi mai uşor”, mi-a zis un gardian chiar ieri, cel omorât şi jefuit fiind un bun prieten de-al meu, fost proprietar al unui cinematograf din Budapesta. La care alt paznic a spus: „Îl descalţi mai uşor dacă-i proaspăt. Că, de apucă să îngheţe, poţi să uiţi de bocanci!”. Când a auzit focul de armă, *Kollonefürher*-\s\ a venit în viteză la noi şi m-a întrebat: „Ce-ai văzut?”. „Domnule *Kollonefürher*, raportez supus că acest *Häftling* a încercat să fugă de sub escortă”, i-am spus. *Häftling*, adică deţinut, că asta suntem pentru ei. Şeful s-a uitat la paznic, care-şi atârnase bocancii la gât, legaţi cu şireturile, dar ăla a ridicat din umeri, că ce putea să facă? La care şeful coloanei m-a lovit cu patul puştii în burtă şi am căzut grămadă pe drum. Dar nu aveam altă cale. Să-i fi zis adevărul, evident, de altfel, chiar *Kollone*führerul m-ar fi omorât. Şi dacă nu el, atunci paznicul. Pentru că totul aici e să nu vezi şi, mai ales, să nu spui. Iar lovitura în burtă a fost de ciudă, căci gardianul ungur îl păgubise practic pe şeful neamţ de perechea de bocanci.

Cei care aţi ajuns azi aici vă întrebaţi poate de ce mi s-a adresat mie *Kollone*führerul. Ei bine, asta s-a întâmplat pentru că, atunci când am sosit la Koszeg, comandantul lagărului din fabrica de bere, SA *Obersturmführer* Bauer, a întrebat la apel cine ştie germană. Noi, cei care am ridicat mâna, am fost puşi comandanţi evrei de coloană, subordonaţi *Kollonefübrer-ilor*, cărora le servim ca translatori şi le transmitem mai departe ordinele către muncitori. Aşa am devenit eu, Halle Rezső, şef peste voi şi peste cele patru barăci în care locuim.

Şi mi-a mai spus ceva atunci plutonierul SA Bauer: „Eu, unul, nu cred în evrei catolici. Dar, oricum, aici e un soi de Purgatoriu pe Pământ. Încă puteţi să ziceţi mersi!”

N-am înţeles ce-a vrut să zică, dar a adăugat că la Zumdorf, după Hegyeshalom, unde am ajuns cu trenul de la Budapesta după şase zile de stat în picioare, fără apă, hrană şi latrină, înghesuiţi câte optzeci într-un vagon pentru vite, cel care ne-a preluat de la jandarmii unguri şi ne-a repartizat în lagărele de muncă a fost unul Höß din SS, care ar fi comandant într-un loc numit Auschwitz.

Deci gândiţi-vă că acesta e Puigatoriul. Şi e format din vreo şaizeci de barăci ridicate lângă fabrica de bere, care s-a închis când am venit noi. În clădirea fabricii stau acum paznicii, iar noi, restul, locuim în aceste barăci fără fundaţie – astfel că sub paiele pe care dormim este iarba de anul trecut –, cu pereţi din resturi de in iută şi cânepă amestecate cu răşină şi presate. Doar aceste plăci de cel mult un deget grosime ne apără de gerul de afară. În lipsa unei sobe, ne putem încălzi numai dormind strânşi unul în altul, lăsându-i din când în când pe cei de la perete să se mute mai la mijloc. Sau punându-i pe morţi la margine până în zori, când trebuie să-i predăm.

Iar într-o zi mi-a venit să botez barăcile în care locuim Carlton, ca pe hotelul meu din Timişoara. Dacă acela are patru etaje cu vreo douăzeci şi patru de paturi pe fiecare, Carlton Hotel Kâszeg are patru barăci a câte douăzeci şi cinci de persoane. Între ele nu avem lift, ci doar cărări, şi eu ar trebui să decid cine unde doarme. Eu şi recepţionerul – în cazul ăsta, doctorul, un deţinut ca şi noi şi care ne poate trata doar cu prafuri din coajă de salcie şi de stejar, dacă-i găsim, că toţi copacii din raza noastră de acţiune au fost deja de mult jupuiţi. N-are nici măcar bandaje să ne pună pe răni şi degerături, trebuie să rupă fâşii din lenjeria morţilor, iar ca să se cureţe, la fel ca noi, se freacă cu zăpadă. Asta dacă poate găsi un pic de zăpadă nemurdărită de cei care nu riscă să meargă noaptea la latrină. În rest, avem o fântână în curte, însă e mai mereu îngheţată. Comandantul lagărului îmi cere zilnic să împart oamenii în trei categorii, apţi de muncă, bolnavi şi grav bolnavi, şi-n fiecare dimineaţă îi raportez

*Kollone*führerului câţi putem ieşi la săpat. Dar trebuie să ştiţi că cei declaraţi bolnavi sunt puşi la curăţenie în lagăr şi capătă doar o gamelă de cafea dimineaţa, două sute de grame de pâine pe zi şi jumătate de litru de *Eintopf*, o zeamă chioară de cartofi, varză sau napi la prânz şi cină, pe când cei grav bolnavi, care rămân să zacă în barăci, primesc doar cafea dimineaţa şi jumătate de litru de zeamă toată ziua. Atât. În principiu, eu ar trebui să vă izolez pe aceia grav bolnavi şi contagioşi într-o baracă sau două, dar îmi pare complet inutil – toţi suferim de epuizare, dizenterie şi enterită. Iar enterita ni se trage de la zeama pe care ne-o dau la prânz şi la cină şi care e gătită cu ulei de motor, la ordinul comandantului Bauer. Aşa zic gardienii SA, că şeful lor nu era mulţumit cu douăzeci de morţi pe zi în tot lagărul şi i-a pus pe bucătari să folosească ulei de motor la mâncare. Consecinţa e că toţi slăbim până ajungem la treizeci de kilograme şi murim şi câte şaizeci pe zi. Ai de ales? îţi ajung patru sute de grame de pâine dacă mergi la muncă, două sute dacă faci curăţenie prin lagăr şi nicio firimitură dacă zaci muribund? Aşa că înghiţi şi zeama ce ţi se dă. Iar pâinea pe care-o primim în zori pentru întreaga zi eu vă sfătuiesc să n-o înfulecaţi. Rupeţi un dumicat şi ţineţi-l cât mai mult sub limbă. Asta vă face salivă şi stomacul va fi păcălit că-i sătul. Dar încercaţi ca până seara să vă terminaţi raţia, nu vă gândiţi să faceţi provizii pe a doua zi, căci peste noapte veţi fi buzunăriţi de şobolani şi vecini, iar dimineaţa veţi plânge degeaba.

Cameriştii mei sunt dotaţi c-un snop de nuiele, să mătură noroiul şi fecalele din barăci. Mai mult n-au ce face. O singură dată au scos aşternutul afară şi i-au dat foc, când, după lungi insistenţe la comandant, am primit un car de paie proaspete. Iama-i grea şi ţăranii nu sacrifică nutreţul pentru animale, chit că ele au fost deja rechiziţionate de soldaţii nemţi şi unguri, iar cele care au mai rămas îi aşteaptă pe sovietici şi români.

Printre noi mai sunt un contabil care ţine scriptele şi un portar ce vă numără la plecare şi la sosire. A doua

numărătoare o fac eu, căci răspund cu capul dacă-mi daţi cu minus. Acum, la început de ianuarie 1945, sovieticii şi românii au ajuns la Budapesta. Mai au un pas până la noi, în nord-vestul Ungariei. Se poate deci să vă treacă prin minte să evadaţi şi să vă ascundeţi undeva până ajunge frontul aici. Au fost unii care au încercat. N-au reuşit să se îndepărteze un kilometru până i-au atârnat de-o cracă. Iar trei ţărani şvabi ce-au adăpostit evrei fugiţi au fost împuşcaţi de Crucile cu Săgeţi. Reţineţi: drumurile, satele şi pădurile din zonă colcăie de trupe germane şi maghiare, iar poziţiile la care săpăm sunt ultima linie de apărare a Vienei.

Nemţii îi zic *Sudostwall*, Zidul de Sud-Est, şi îl cred de netrecut. Au mai ridicat ei şi un *Atlantikwall*, la ocean, şi un *Westwall*, la graniţa cu Franţa. Nu ştiu, zău, cât le-au folosit, dar în acest moment suntem mai în siguranţă aici decât dacă o ştergem.

Ştiu că pot conta pe voi. Cei care aţi luptat în armata austro-ungară, şi destui v-aţi întors acasă cu medalii pentru vitejie, credeţi că vi s-a făcut o nedreptate şi trageţi tare să arătaţi că sunteţi buni unguri, contribuind la efortul de război cum vi se permite. Unii combatanţi pentru defuncta monarhie consideraţi că aveţi de ispăşit o pedeapsă: a botezului. Cu fiecare lopată de pământ aruncat peste taluz, cu fiecare centimetru cu care vă adânciţi în groapă, vi se pare că vă răscumpăraţi greşeala, că vă recâştigaţi evreitatea. Sunteţi cei mai neîmpăcaţi, căci e ca şi cum aţi dori să întoarceţi rezultatul unui pariu pierdut. Şi totuşi speraţi într-o reabilitare, măcar faţă de voi înşivă. Dar avem aici şi tineri născuţi pe vremea lui Kun Bela, botezaţi de mici când s-a sfârşit cu Republica Sfaturilor şi crescuţi în atmosfera antisemită care s-a instalat după aceea şi a culminat cu războiul acesta. Pe unii vă văd de-a dreptul furioşi. În loc să îmbrăcaţi uniforma armatei, ca prietenii din copilărie şi colegii de şcoală sau facultate, v-aţi trezit strânşi grămadă ca ultimii salahori, doar pentru că mama, tata sau bunicii au fost pe

undeva, cândva evrei şi nu au putut ascunde asta cu acte. Căci n-a contat că părinţii v-au şters originile prin botez şi educaţie – aşa încât între locatarii acestui hotel se numără şi foşti simpatizanţi şi chiar membri ai Crucilor cu Săgeţi –, ci faptul că n-au reuşit să se acopere cu certificate. Câteva hârtii acolo şi n-aţi mai fi fost la Carlton Hotel K6 szeg acum, decât ca paznici, poate, iar evreitatea voastră, inexistentă şi inexplicabilă pentru voi, nu v-ar mai fi ajuns din urmă. Cu furia şi energia voastră, tocmai voi faceţi ca norma zilnică să fie îndeplinită măcar pe sfert. Ni se impune să săpăm câte opt metri cubi pe zi de om, dar în zilele când sunt furtuni de zăpadă unul ca mine abia dacă poate săpa un metru cub.

Şi mai sunt şi eu, care am prins sfârşitul Marelui Război încă în şcoala militară, fără să apuc să miros frontul, iar botezul l-am primit în 1920, când aveam douăzeci de ani.

O să vă spun şi cum a fost cu botezul, dar mai întâi să vedeţi cum vin toate de se leagă.

Acum vreo trei ani eram într-o cârciumă din Szeged, cu un „coleg de muncă”. Când am adus vorba despre măcelul mondial dinainte, un bătrân de la masa vecină mi-a zis că probabil am făcut istoria cu femeia de serviciu. La care i-am răspuns că cel ce se ocupa de curăţenie în şcoala mea era un mare mutilat de război. Rămas fără picioare şi aşezat pe scândura cu roţi, se sprijinea în faţă cu doi suporţi de lemn şi se trăgea după ei cu remorca unde avea mătura, T-ul pentru cârpa de spălat, găleata şi tot restul. Când străbătea coridorul în liniştea orelor, ziceai că trece un cal cu o căruţă. Sunetele erau sacadate însă. Auzeai un „clop”, când apăsa suporţii pe podea, apoi un „vruum” când avansa. Ca să ajungă pe etaje, la marginea scării se instalase un plan înclinat. Omul urca pe fund, „clop-clop”, treaptă cu treaptă, şi-n urmă desfăşura frânghia de care legase cele două cărucioare. De pe palier, le ridica la el pe scândura lată, se instala iar pe roţi şi continua treaba. În jos, proceda invers: lăsa cărucioarele să alunece la vale şi

cobora după ele. Sub fese, prinsă în curele de brâu, avea o perină învelită în muşama, să-i fie moale şi să nu-şi uzeze turul pantalonilor, ai căror craci răsuciţi până aproape de şold erau prinşi cu ace cu gămălie. Aşa mătura şi spăla zilnic.

Înainte să-l ia şi să-l ducă pe front, moş Endre fusese portarul şcolii. Când s-a întors cu medalia pentru vitejie şi invalid, i-au zis că postul nu era disponibil. I-au oferit să lucreze însă ca om de serviciu. Alţii ca el au ajuns la mila publică – şi, pe măsură ce victoria s-a apropiat din lună în lună şi de la an la an, a adus în Timişoara preţuri tot mai mari şi tot mai mulţi locuitori ciopârţiţi în fel şi chip. Bărbaţi fără mâini şi picioare, sprijiniţi ca nişte saci la porţi, unde erau scoşi de ai lor dimineaţa, cu o pălărie răsturnată în faţă. Inşi fără nas, maxilar sau jumătate din calota craniană, deveniţi o povară pentru ei şi familii. îmbrăcând vestoane militare ponosite pe care mai strălucea o decoraţie, cerşeau în stradă şi la biserici, iar cei care-au putut s-au aruncat în Bega. Endre *băcsi* nu purta medalia, l-ar fi incomodat când urca cu pieptul pe toalete să le frece cu peria. Ştiam c-a primit-o – ne-a zis dascălul ce i-a fost comandant. De la el am aflat şi că „istoria-i de două feluri: cea pe care o trăiţi şi cea în care nu existaţi. Vi se spune că bătălia de iarnă din Galiţia a fost condusă de şeful Marelui Stat-Major, Conrad von Hotzendorf, care, după asasinarea Arhiducelui la Sarajevo, a militat să înceapă ostilităţile, dar întrebaţi-l pe moş cine a fost pentru el responsabil de mersul războiului. O să vă zică numele majurului care l-a alergat la instrucţie şi pe front, al meu, care i-am prins medalia de veston, şi al împăratului”.

Bătrânul din berărie a clătinat din cap, spunând că profesorul meu a fost cam slobod la gură. Nu l-am contrazis, unii spuneau şi pe atunci că omul a luat-o pe ulei. Într-o zi, când s-a sfârşit ultima oră, mi-am strâns taşca şi mi-am îndesat chipiul pe cap. Abia aşteptam să fug la fotbal în parcul de vizavi, amenajat de un fost

comandant al cetăţii, căruia, drept mulţumire, i se ridicase în mijloc o statuie. Aşa s-a uitat generalul Scudier la lume, văzând cine cu cine se mai însoţeşte la plimbare, la concertele fanfarei militare şi la balurile populare, desfăşurate pe pajiştea largă. Nici pe noi nu ne scăpa din ochi când alergam cu mingea pe sub picioarele lui. Totul până la răzmeriţa din toamna lui 1918, când a fost doborât şi apoi dus la topit. A rămas piedestalul, pe care au montat un ceas, bun să-i sperie şi să-i gonească pe copii acasă. Că locul cu verdeaţă fusese cimitir, umplut cu victimele ciumei până să devină grădină publică, spaţiu de dans, flirt şi joacă, asta le înfricoşa doar pe bătrânele slabe de înger. Care-şi aminteau cum s-au scos mormane de oase, duse în cimitirul din Calea Aradului. Unde-şi vor muta somnul de veci tot soiul de răposaţi, între care şi prima iubire a lui Beethoven, Johanna von Honrath, în loc să se aleagă cu o *Für Johanna* – ca o *Für Elise*, pe care n-o mai pot audia la cât au stâlcit-o elevii de pian ai vecinei mele de la parter –, a sfârşit măritată cu unul Carl von Greth, devenit comandant al cetăţii Timişoarei. Amândoi au fost depuşi în cripta vechii biserici a călugărilor piarişti, până a fost demolată şi pe acel plat s-a ridicat palatul unei bănci. Care, evident, n-avea loc de schelete la subsol, unde şi-a depozitat arhiva.

Revenind la generalul-grădinar Anton von Scudier, în ziua aceea încă stătea pe soclul de marmură, cu pieptul bombat, palma dreaptă pe şold şi piciorul stâng împins în faţă. Nu ştiu ce vrea să zică postura, aşa era modelul creat de artiştii turnătoriei militare din Viena, interesaţi mai degrabă dacă un oraş îşi permite o lucrare în bronz sau doar una din fier. Acest aspect era mai important decât deosebirile dintre două capete bărboase. Dar Scudier nu părea afectat de cocleala ce-l cotropise şi de găinaţul de porumbei ce-i acoperise fruntea în lipsa unui chipiu.

Când să ţâşnesc pe poartă, l-am auzit pe profesor: „Domnule elev Halle Rudolf, pot să vă reţin un moment?”. Dorea să mă roage ceva, dacă-mi permitea timpul. I-am

văzut pe colegi fugind să dea în minge, le-am spus să n-aştepte după mine şi am rămas cu dascălul. Care mi-a zis că s-a ars un bec şi trebuie înlocuit, dar instalatorul a plecat mai repede acasă, pentru că i-a născut soţia, şi Endre *băcsi*, evident, nu poate. Înainte să-i spun că habar n-am cum să procedez şi mă apucă vertijul numai privind spre tavanul înalt, am ajuns la magazie, profesorul a găsit alt bec, iar eu am luat scara lungă pe umăr. În continuare, cât am mers, dascălul ţi-a făcut cu voce tare o recapitulare a zilei, mulţumit că s-a conformat planurilor de lecţie întocmite pe când intrase în învăţământ. Şi care se înscriau în schema cotidiană, respectată cu o precizie şi un elan ca de orologiu. Unii comentau că mecanismul părea să fi fost izbit de un zid după război şi moartea soţiei şi, dacă repomise, rotiţele nu-şi mai găsiseră ritmul. „Dar ce, am eu vreme să-i ascult?”, a zis profesorul şi-a apăsat soneria. Uşa s-a deschis, a intrat, apoi am auzit-o pe servitoare: „Şi băiatul de afară?”. Dascălul a scos capul şi a ridicat nedumerit din sprâncene. „Eu am venit să schimb becul”, i-am zis. Omul a privit spre gheridonul din antreu, unde-l abandonase, şi a dat din mână că să lăsăm asta, să sprijin scara de perete şi să poftesc cu el la masă.

Supa licărea galbenă, cu cercuri de grăsime între găluştele de griş. „Poftă bună”, mi-a zis. I-am urat asemenea şi am urmărit coatele lipite de corp, lingura ce descria acelaşi triunghi între zeamă, marginea farfuriei, unde lăsa cu un clinchet orice surplus, şi buzele ce sorbeau fără zgomot. După friptura de pui şi desert, când dascălul şi-a desprins şervetul nepătat de la gât şi a râgâit în palmă, am mulţumit pentru prânz, iar el m-a rugat să-i spun instalatorului să vină a doua zi, să ia becul şi scara. Apoi s-a ridicat şi a tras perdeaua ferestrei din salon.

A privit turlele oraşului şi le-a numărat tare, apăsând cu degetul pe sticlă în dreptul lor. Două la Dom, două la sârbi, una la mizericordieni. Dar, între ele, parcă mai trebuia să fie una. La vechea biserică a călugărilor piarişti. Unde era? Nu mai era. O demolaseră la scurtă vreme după

moartea soţiei. Uitase şi de asta, şi de bec, şi de mai ce?

S-a întors spre mine şi mi-a făcut semn să plec. Am luat-o în jos pe trepte, el a deschis geamul şi s-a aruncat în gol. Când am ieşit, o roată de oameni vocifera în faţa casei. Am trecut pe lângă, căci elevilor nu le era permis să ia parte la adunări publice fără acceptul profesorilor.

Dar l-am întrebat pe Endre *băcsi* ce şi cum. Mai sus de majur şi locotenent îl ştia doar pe Franz Josef. Restul lanţului de comandă, ca şi când n-ar fi existat, deşi cei care au avut cel mai mic cuvânt de zis în mersul războiului au fost plutonierul, locotenentul şi împăratul. În bătălia de iarnă din Galiţia, von Hotzendorf şi-a trimis armata fără o haină groasă pe spinare. Asta nu s-a reţinut. În schimb, a contat că locotenentul le-a permis soldaţilor să facă un foc. Ruşii l-au văzut şi l-au nimerit cu un obuz, iar moş Endre a fost singurul care a scăpat cu viaţă, pe când abia îşi întinsese tălpile s-adune un strop de căldură. Ofiţerul n-a putut trece peste acest moment şi s-a zbătut ca invalidul să capete medalia şi o slujbă în şcoală, să i se confecţioneze cărucioarele şi planul înclinat. Au revenit cam în acelaşi timp în Timişoara. Soldatul, pentru că nu mai era de folos pe front, superiorul, pentru neglijenţă în misiune, şi amândoi, inutili victoriei.

La care veteranul din berărie a zis: „E regretabil ce spuneţi, dar ce vrea să însemne?”. „Că istoria-i mereu de două feluri”, am răspuns. „Şi vă mai dau un exemplu. Vă văd om însurat, deci probabil cunoaşteţi genul de conversaţii cu mama soacră la un ceai, duminică după-masă. Aţi prânzit, v-aţi întins apoi o jumătate de oră şi la trezire nu ştiţi de unde să aduceţi vorba. Că doar n-o să vă priviţi fără chef până să vă luaţi rămas-bun. Soarele aruncă o lumină călâie prin geam, ceaiul se răceşte, dar nu te îndemni nici să învârţi felia de lămâie în ceaşcă. Linguriţa ar face zgomot, soacra s-ar vedea nevoită să spună ceva, iar tu, măcar să clatini din bărbie. Şi asta te-ar scoate din ale tale, însă nu poţi sta ca piatra. Va trebui să schiţezi un gest şi te pomeneşti flecărind despre chec,

vreme sau te miri ce. Aşa mi-a venit s-o întreb pe soacră-mea dacă mai păstrează legătura cu familiile din Viena la care a lucrat ca profesoară de franceză şi bonă.

«Oarecum», a zis, şi am şi dat din cap că mă mulţumesc cu acel răspuns. Încercasem să conversez şi mai departe puteam să tac. Dar ea a scos din credent un dosar gros şi-a desfăcut panglica. De sub copertă a apărut o coală cu bordură neagră, ca o stelă funerară pe hârtie. Era acolo un întreg cimitir, dar un nume mi-a atras atenţia. Apărea în două ferpare. Primul, din 31 octombrie 1893, fusese trimis *wolgeborenen* Frau Adèle Lanyi de către Maximilian Rapp, director Deutsche Bank la Londra, ce anunţa din partea sa şi a surorii Marietta, măritată von Matscheko, moartea mamei, *wolgeborenen* Frau Marie Rapp, născută de Traux, care urma să fie depusă pe 2 noiembrie la Stephansdom, apoi îngropată în Hietzing. Am remarcat că soacra şi răposata erau ambele *wolgeboren*, o adresare pentru notabilităţi burgheze şi nobili fără titlu. Al doilea ferpar era din 9 octombrie 1905, când Franz *Freiherr* von Matscheko, funcţionar de cancelarie în Ministerul de Externe, anunţa în numele său şi al mamei, Marietta, decesul lui Franz von Matscheko. Un *hochwolgeboren*, nobil cu titlu, Consilier al Curţii, Cavaler al Ordinului Franz Josef, decorat cu Medalia de Război, Medalia pentru patruzeci de ani de serviciu credincios şi Medalia Jubileului, bătută în 1898, când împăratul a serbat cinci decenii de domnie. Răposatul era Cavaler al Ordinului italian al Coroanei şi poseda Ordinele persane al Soarelui şi Leului, clasa a III-a. A fost depus la biserica Sfântul Augustin a Curţii Imperiale, apoi l-au îngropat şi pe el în Hietzing.

Am întrebat-o pe soacra mea ce mai ştie de junele von Matscheko. Mi-a zis că nimic. Primise înştiinţările de deces de la mama lui şi de la surorile Marietta şi Margareta. Le fusese guvernantă celor trei copii şi aceea era legătura pe care o păstrase.

Atunci i-am povestit că el a ajuns unul dintre «tinerii

rebeli» de la Ministerul de Externe în anii războaielor balcanice, când Serbia a devenit brusc o forţă în acel capăt de lume. Nemţii încercau să se aibă bine cu britanicii şi ruşii, iar Austro-Ungaria era tratată ca un apendice al Germaniei. Aşa că s-a inflamat. Moştenitorul tronului a cerut Externelor o strategie pentru a salva faţa Imperiului, ministrul i-a dat sarcina unui subordonat şi acela a conceput actul care-i poartă şi numele, *Memorandumul Matscheko*, trasând liniile unei politici agresive în Balcani. Dragul dumneavoastră Franzi – sau cum l-aţi alintat – a pus punct pe 24 iunie 1914, însă pe 28 Arhiducele Ferdinand a fost ucis la Sarajevo. N-a apucat să-l citească şi să aprobe. În schimb, Baronul von Andrian a zis că «sângele vărsat de moştenitorul tronului va da roade îmbelşugate monarhiei», iar colegul său de minister şi-a revizuit opera, înlocuind soluţia diplomatică cu cea militară. Şeful Marelui Stat-Major s-a grăbit să fie de acord, clamând că acel asasinat era un afront la care se putea replica doar cu armele. Ministrul de Externe i-a adus lui Franz Josef să semneze un ultimatum dur pentru sârbi, care l-au respins, apoi a stat pe capul bătrânului până a iscălit şi declaraţia de război. A făcut-o la reşedinţa de vacanţă din Bad Ischl, spre jubilaţia «tinerilor rebeli», în special a lui von Matscheko. Doar nu-i de colo să-ţi dai numele unui act ce-a dus la Marele Război. După cum a spus von Andrian în decembrie 1918: «Noi am pornit acest război, nu germanii şi sigur nu Antanta». Cuvinte pe cât de amare, pe atât de orgolioase, ca ale unuia suit pe ruinele casei mistuite de incendiu şi care, decât să dea satisfacţie vecinilor ce tot umblau cu chibrituri aprinse prin jur, a ţinut să se ştie că el însuşi i-a pus foc, dar măcar şi-a făcut damblaua şi clădirea a ars din voia lui. Aşadar, au pornit conflictul, apoi s-au pus să privească. Cei de la Externe au înfiinţat «Clubul de marţi», unde se reuneau, între alţii, Baronii Leopold von Andrian şi Georg von Frankenstein, Contele Ferdinand von Colloredo-Mansfeld, Franz *Freiherr* von Matscheko şi Hugo von Hofmannsthal, scriitorul. Acela

şi-a găsit un loc ferit în Cartierul de Presă al Ministerului de Război – alături de Muşii, Zweig, Rilke sau Franz Xaver Kappus – şi astfel a putut să afirme că poetul, stăpân al cuvintelor care pe timp de pace îi impresionează doar pe iubitorii de literatură, se transformă la nevoie într-un luptător umăr la umăr cu cei din tranşee, înfruntând duşmanii prin articole tipărite în ziare. Şi nu numai acolo, căci propaganda trebuie s-ajungă cât mai departe. Aşa c-a scris şi o carte pentru copii, *Prinţul Eugen*, *nobilul cavaler*, în care spiritul marelui comandant de oşti era mereu prezent pe unde luptau şi câştigau soldaţii monarhiei. Ceea ce înseamnă că n-a prea dat prin Galiţia, Ardeal şi Italia, poate doar pe la Viena, unde von Matscheko ciocnea în cinstea sa cu von Hofmannsthal şi ceilalţi, la «Clubul de marţi». Imperiul era bolnav sau beat, cuprins de febră, că atunci simţi mai abitir nevoia să demonstrezi că eşti treaz şi-n putere. Te datini, vezi adversarul în ceaţă, pare mic, îl vei răpune dintr-un pumn şi toată lumea va aplauda. Când colo, te lasă picioarele, lovitura nu-şi atinge ţinta şi inamicul îşi cheamă prietenii: Anglia, Franţa, Rusia, Italia, România şi Statele Unite. Ţie îţi mai rămâne Germania să te sprijine până acasă, aşa arsă cum e. Aceea a fost Republica Austria, însă la *Anschluss* s-a terminat şi cu ea. «Aşa că, dragă mamă soacră, poate o să primiţi şi anunţul de deces al tânărului rebel.»

La care soacra a zis: «Cine ştie? Acum, că mi-aţi povestit, parcă îl văd în faţa ochilor».

Iar eu am întrebat-o: «Şi cum îl vedeţi? vorbim de omul care a pus la propriu mâna să înceapă Marele Război, în care v-a murit şi unicul băiat, iar măcelul de azi este o continuare a aceluia. Înainte de Hitler şi Stalin a fost acest von Matscheko, căruia i-aţi fost guvernantă».

Bătrâna m-a privit în ochi: «Ce-aţi vrea să vă zic? îşi trăgea surorile de păr, evita orele de franceză şi detesta să doarmă după-amiază. Ca şi dumneavoastră. Cât despre fiul meu, cred în continuare că va reveni acasă». După care a închis dosarul şi l-a băgat în credent”.

Veteranul din Szeged a privit în halbă şi-a mormăit: „Deci aşa cu istoria”.

Am dat din cap că aşa-i cum i-am spus. Şi cum v-am spus-o şi vouă acum.

Iar pentru cei care abia aţi picat în mijlocul nostru povestesc şi întâmplarea de azi-dimineaţă, când am pornit încolonaţi pe poarta lagărului înspre şantier. Pe noi cădea o lapoviţă ce ne îngheţa obrajii şi mâna cu care sprijineam pe umăr lopata sau târnăcopul.

Dar să nu uit să vă zic şi programul nostru: şapte zile din şapte, la ora 5 se dă trezirea, urmată de apel, după care ne punem la rând la bucătărie să primim cafeaua şi pâinea. Atenţie, nu vă-nghesuiţi şi mai ales nu protestaţi, pentru că ajutorul de bucătar bagă direct cuţitu-n voi şi-l şterge tăind raţia următorului. După micul dejun facem un alt şir ordonat la magazia unde ni se împart uneltele şi, în sfârşit, la ora 6 ne încolonăm să pornim către şantier. Segmentul pe care lucrăm în prezent se întinde între pădurea dinspre satul Olmod şi creasta Mexiko, trecând peste dealul Guba. Guba e o ciupercă şi dealul chiar seamănă c-o pălărie lată. Altfel, cuvântul mai înseamnă şi bănet, avere, iar nobilii unguri aveau o vorbă: „guba la gubă şi şuba la şubă”, vrând să spună că nu se amestecau cu restul lumii. În schimb, n-am idee de ce-i zice Mexiko acelei culmi pe care săpăm şanţuri antitanc de la 7 dimineaţa şi până se întunecă, la 16. Pauza de prânz e între 11 şi 12 şi e delimitată clar de clopotele bisericilor din Kâszeg. La 11, bat în cinstea orei la care ultimul turc a renunţat să asedieze oraşul în anul 1532, iar la 12, ca în toată Europa catolică, sună pentru victoria lui Hunyadi János contra otomanilor la Belgrad, în 1456. În acest răstimp, ne primim zeama lungă, dar caldă măcar. Asta dacă ajunge la noi. Că uneori marmitele se răstoarnă din căruţă şi mâncarea se varsă pe drum, iar când revenim de la muncă ne găsim prânzul ca o baltă îngheţată. Indiferenţi la strigătele gardienilor, ne trântim atunci pe burtă şi smulgem cu dinţii bucăţile de cartofi şi cioatele de varză,

răzuind cu gamela crusta de gheaţă maronie.

În ce priveşte munca, sarcina noastră, cum v-am spus, e să săpăm şanţuri antitanc. Ele trebuie să aibă patru metri lăţime şi patru metri adâncime. Iar regula pe care am impus-o e că cei încă în putere dau cu târnăcopul, cei care mai au un pic de vlagă saltă pământul cu lopata peste buza şanţului, iar ceilalţi îl bătucesc sub picioare, să formeze un val.

La ora 16 încetăm lucrul şi pe la 17 suntem înapoi în lagăr. După apel ne dau cina, alte trei sferturi de litru de zeamă pentru fiecare, apoi intrăm în barăci şi până la stingere încercăm să ne despăduchem. N-avem etuvă, nici sodă caustică, deci luaţi aminte, care sunteţi noi aici, la cum fac eu. Ştiu că-n baracă e frig ca afară, iar afară-s minus 20 de grade, dar dezbrăcaţi-vă şi căutaţi bine, mai ales pe la cusături şi guler. Cum prindeţi un păduche, zdrobiţi-l cu unghiile, nu vă fie silă. Şi, oricât v-ar ustura muşcăturile lor, nu vă scărpinaţi! C-aşa vă băgaţi mai rapid boala în sânge. Tifos o să scrie pe voi şi o să muriţi în câteva zile.

Revenind acum la poveste, de dimineaţă am ieşit la şosea şi ştiam că ne aşteaptă o oră de mers până la poziţiile pe care le amenajăm. Dar n-am ajuns la jumătatea drumului şi ne-au ordonat să ne oprim. Atât de brusc a venit comanda, că rândurile s-au ciocnit şi s-a lovit fier de fier. M-am întors în loc să aflu despre ce-i vorba, la fel ca omul din urma mea, şi m-am trezit cu ciocul unui târnăcop în arcadă. Un pic mai jos şi rămâneam fără un ochi. Dar, şi aşa, pielea întinsă de ger a plesnit şi mi-a dat sângele. Ni s-a indicat atunci un loc în stânga şoselei către Horváthzsidány şi ni s-a zis să săpăm paralel cu ea un şanţ de zece metri lungime, lat de trei şi adânc de doi.

„Ce capcană antitanc mai e şi asta?”, a spus unul dintre voi, mirat. „Lasă vorba!”, i-a zis un gardian.

Am măsurat locul şi-am înfipt târnăcoapele. Pământul era bocnă, pârâia şi crăpa ca un bostan răscopt. îl scoteam pe lopeţi şi-i făceam vânt mai încolo. „Nu-l aruncaţi prea

departe!”, a zis alt gardian.

Lapoviţa ni se topea pe spinare şi din haine ieşeau aburi. Din când în când, mi-am şters fruntea cu dosul palmei, să văd că tot sângerez. Unul cu mâini de pălmaş, care-a trăit de când se ştie la ţară, a scos o piatră din săpătură şi mi-a întins-o: „Puneţi-o pe rană şi apăsaţi”.

Am luat bolovanul acoperit cu rădăcini de iarbă şi viermi treziţi la viaţă, care-au început să colcăie, şi l-am şters de pantaloni. Apoi am scuipat pe el şi l-am presat pe arcada spartă. În acest timp, m-am ghemuit pe fundul gropii, la adăpost de privirile paznicilor.

Abia terminaserăm treaba, când am auzit dinspre lagăr scârţâitul unor roţi. Ne-am iţit capetele şi-am văzut venind căruţa lui Heilig József. Heilig *băcsi* este un localnic însărcinat cu transportul cadavrelor. În fiecare dimineaţă, sau de mai multe ori pe zi dacă-i cazul, trece prin lagăr să ia morţii şi-i cară pe dealul Guba. Aşa că ne-am pomenit cu el şi cu o stivă de trupuri albe clădită pe platforma căruţei. Am crezut că-şi va continua drumul în sus, unde-s craterele de bombe. Nu ştiu de ce, în iunie 1944, americanii şi-au găsit să bombardeze creasta dealului, în loc să lovească oraşul şi fabricile din vale. I-am auzit pe câţiva levenţi din pază spunând că printre aviatori s-ar fi aflat şi un localnic din K6 szeg, plecat cândva în State şi care intenţionat le-ar fi dat bombardierilor coordonate greşite, salvându-şi astfel oraşul natal, dar cine ştie? Sigur e că pâlniile de explozii de pe deal au devenit gropi comune pentru noi. Acolo ne aruncă, apoi le nivelează, să nu rămână urmă. Dar se pare că acelea s-au umplut toate, pentru că moş Heilig a oprit căruţa cu cadavre lângă noi.

La comandă, le-am coborât în şanţ. Le-am fi pus câte un băţ în mână, să aibă cu ce săpa ca să iasă din mormânt la învierea morţilor, dar în jur erau numai rădăcini, viermi şi bolovani. Aşa că le-am strecurat câte o piatră în palmă, apoi am aşternut următorul strat.

Când am ajuns înapoi în baracă, le-am propus tuturor să strângă beţe şi să le aibă la ei.

„Bine, dar te îngroapă gol, deci ar rămâne în pantaloni”, mi-a zis careva.

„Atunci bagă-ţi-l în cur”, i-a zis altul. „Dacă tu crezi că morţii mai învie vreodată şi n-o pot face fără o scobitoare cu care să înlături câţiva metri de pământ, atunci ce-i aşa mare efort să ţi-o scoţi de acolo înainte să te scurmi afară cu ea?”

„Staţi un pic. Noi suntem convertiţi şi la creştini mâinile se împreunează pe piept, nu-i nevoie de beţe”, a zis al treilea.

„Şi strică să ai totuşi unul la îndemână? Nu mai spun c-au fost colegi care cu ultimele cuvinte s-au dezis de botez. Or, dacă nu-l cunoşti pe decedat, cum ştii că a crezut până la sfârşit în Iisus?”, a zis al patrulea.

Auziţi”, a zis al cincilea. „Mie, dacă mă duc, tot o piatră să-mi puneţi în mână. Că de-i adevărat şi o să vină ziua aia, nu ştiu cât de bine voi săpa cu ea, dar ştiu cât de tare o voi arunca”.

2

Aşa cum alţii au frică de câini, eu am simţit de mic frică faţă de om. Instinctiv, înainte ca viaţa să-mi dea motive adevărate.

În 1918 eram acasă, în Timişoara, la Şcoala de Cadeţi. Ne pregăteau să completăm rândurile ofiţerilor austro-ungari căzuţi la un pas de victoria finală. La cât ne alerga majurul pe terenul de exerciţii, am fi făcut şi doi paşi. Apoi, într-o dimineaţă ne-au trezit înainte de prima geană de lumină şi ne-au pornit spre gară. N-am avut când să ne anunţăm familiile. Până atunci, fiecare batalion de marş fusese însoţit pe marginea drumului de cei dragi. La început, cu flori şi urale, apoi, pe măsură ce-au trecut anii Marelui Război, cu batiste la ochi şi ţipete. Poate că era mai bine să dispărem fără public. Ajunşi la gară, în loc să urcăm în tren am fost desfăşuraţi în faţa clădirii. Asta nu am înţeles. Până au apărut ei. Dezertori, anarhişti şi alţii asemenea, cum ne-au spus superiorii. Frontul italian, spre care credeam că ne îndreptăm, se prăbuşise, lucru ştiut de

mulţimea ce se apropia de şirul de trăgători, dar nu şi de noi, îndopaţi în cazarmă cu comunicate oficiale. Avalanşa de noutăţi, iscată ca din nimic la o oră când omul trezit dintr-un coşmar s-ar răsuci şi ar adormi la loc, nu s-a oprit. Poate pentru că nu mai aveau ce pierde, comandanţii s-au hotărât să ne informeze că acei turbulenţi dărâmaseră statuia generalului Scudier şi se suiseră, în faţa Primăriei, pe monumentul Victoriei de la 1849, a cărui temelie o pusese Franz Josef.

Şi nu doar că se urcaseră pe piedestalul reprezentând cetatea Timişoarei – ridicată să-i înfrunte pe turcii ce n-au mai avut putere s-o atace şi rămasă de partea Habsburgilor la revoluţia maghiară dar mai şi mânjiseră cu smoală figurile în armuri medievale întruchipând Onoarea, Obedienţa, Vigilenţa şi Sacrificiul, până s-ajungă la statuia Austriei sau a Fidelităţii, ce ţinea-n mână cheia oraşului. Pe cap îi aşezaseră un coif împăturit din ziarul ce anunţase căderea frontului italian, iar de gât îi atârnaseră o pancartă mâzgălită cu „Austria a murit!”. Înainte s-o decapiteze cu ranga. Încercaţi să ţineţi patul puştii în scobitura umărului şi să ochiţi ceva când vă fuge pământul de sub picioare.

Mulţimea a năvălit în luxosul hotel Coroana şi a început să-l devasteze. De pe la geamuri au zburat piese de mobilier şi cufere ce s-au prăbuşit cu bufnete seci pe caldarâm. Clienţii, în izmene, au alergat spre noi şi i-am trimis în sala de aşteptare a gării. Ofiţerii au văzut apoi că cei de dincolo îşi amenajau poziţii la ferestre, unde apăruseră şi steaguri roşii. Au ordonat să deschidem focul şi am tras câteva salve. A început să se tragă şi din partea cealaltă şi o seamă de camarazi au căzut pe lângă mine. Ni s-a cerut să fixăm baioneta la armă, pentru lupta corp la corp. Nu mi-a venit să cred că iau parte la un asalt de infanterie în propriul meu cartier şi că trebuie să-mi eliberez prin luptă băcăniile şi berăriile preferate. Am înfruntat muncitori din fabricile Iosefinului, stârniţi de lozinci comuniste şi de foame, militari abrutizaţi de război,

fugiţi cu armamentul din dotare de pe frontul în degringoladă, dar şi puşcăriaşi evadaţi în masă din închisoarea Arad. Mi s-a făcut rău când am văzut vitrinele de la Metropol făcute ţăndări şi grădina de vară vandalizată. Acolo băusem prima bere, cu tata – care şi-a amintit că odinioară pe acel loc fusese un birt numit Struţul –, apoi atâtea altele cu amicii, dintre care unul a căzut cu fruntea găurită de glonţ când am atacat baricada înjghebată la intrare din scaune, mese, cuiere-pom şi butoaie. Am priceput dintr-odată că nimic n-avea să mai fie ca înainte, pentru mine şi cartierul meu, după ce am trăit această scenă de sfârşit de lume. Şi că lumea de apoi n-o va putea lua de la început, ştergând totul cu buretele, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Dar la ce mai e bună atunci lumea de apoi, dacă nu uită şi nu te absolvă de trecut? Ceea ce ierţi devine nostalgie, iar ceea ce ţi se iartă devine nostalgia altuia. Poţi să ierţi însă până la capăt şi să fii pe deplin împăcat? Până unde poţi merge cu asta fără să te doboare de tot nostalgia?

Până la prânz, am reuşit să împrăştiem gloata şi să scotocim zona, casă cu casă. Când am terminat, în urma noastră zăceau zeci de morţi şi răniţi, iar piaţa gării s-a umplut din nou, de astă dată cu sute de prizonieri. În loc să revenim în cazarmă sau să fim lăsaţi la vatră, ne-au urcat în vagoane pentru vite şi ne-au ţinut aşa câteva zile, până s-a aflat că sosesc sârbii. De unde noi voiserăm să le cucerim micul stat, pornind un conflict mondial, în final au şters ei Austro-Ungaria de pe hartă. Motiv să-şi aroge o halcă suculentă. Atunci, am fost evacuaţi la Szeged, unde era guvernul maghiar contrarevoluţionar al lui Kâroly. Comandantul Armatei Naţionale, în subordinea căruia am intrat şi noi, cadeţii din Timişoara, a fost amiralul Horthy.

Când Gombos a născut „Ideea de la Szeged”, predicând lupta contra bolşevismului la pachet cu antisemitismul şi revizionismul, şeful pazei lui Horthy a organizat Garda Albă. Deşi parte din Armata Naţională, oamenii lui Pronay Pal acţionau strict la comanda aceluia.

În acest timp, Timişoara era ocupată de sârbi – vegheaţi de francezi ca să nu sară calul –, apoi a trecut la români, iar noi nu mai aveam nicio veste de acasă, căci poşta nu funcţiona.

Dacă tot acest episod cu măcelul din Iosefin mi-a dat deja serios de gândit, cu atât mai mult, după întâmplarea ce a urmat, am înţeles că vorbesc aceeaşi limbă cu Fiul

Omului. Chiar dacă n-am fost un elev prea silitor la ebraică şi aramaică. Sper deci c-am înţeles bine.

Aveam nouăsprezece ani când am fost pus de strajă într-o gară de pe linia Budapesta-Szeged. Comandam cinci soldaţi, dintre care trei făcuseră frontul în România şi Italia, de unde se întorseseră pe jos către casă, sute de kilometri, după ce Austro-Ungaria îşi dăduse duhul. Nu vorbeau însă de soarta împăratului şi Regelui, ci de camarazii căzuţi. Apoi se întrebau ce-o să mănânce. De când ne instalaseră în gara pustie, cu ghişeul de bilete zăvorât sub scânduri, nici măcar o dată nu ne trimiseseră de-ale gurii. Parcă ne-ar fi şters din controale. „Descurcaţi-vă singuri!”, s-or fi gândit superiorii şi-or fi crezut c-am înţeles asta din privirea lor. O groază de lucruri trebuia să le înţelegi atunci, ca şi acum, doar din priviri, şi atâta-ţi lipsea, să nu execuţi întocmai! O simplă încruntare a unuia de sus şi ajungeai să fii tu executat. Nu era vreme de procese şi hârţogărie. Căutătura piezişă a şefului, însoţită eventual de înclinarea bărbiei, era suficientă ca să fii achitat de viaţă la marginea unui şanţ. „Descurcaţi-vă deci. La cinci kilometri de gară se află un sat. Duceţi-vă peste localnici şi o să vă dea orice poftiţi”.

Dar n-a fost nevoie: când ţăranii au prins de veste că suntem în staţie, au venit singuri cu câteva coşuri de legume, carne şi o damigeană de pălincă. Am simţit însă că în felul acesta încercau să ne ţină departe, şi ne-au dat de înţeles că n-au avut o recoltă grozavă, că stăteau prost cu proviziile, iar fiicele lor erau slujnice la oraş.

Am clătinat din cap că-i cred, apoi le-am luat urma cu doi dintre veterani. La marginea aşezării ne-a întâmpinat

însuşi preotul, care ne-a privit chiorâş, cu ochii întredeschişi. Atârna de crucifixul înălţat unde se întâlneau drumurile pustei, iar cadavrul părea un medalion prea greu la gâtul lui Iisus, ameninţând să-l scoată din cuie şi să se prăbuşească amândoi în ţărână. Oamenii mei şi-au coborât imediat armele de pe umeri, eu mi-am scos pistolul din toc şi am înaintat cu ochii-n patru până la biserică. Am găsit uşa împinsă la perete şi am intrat sărind peste rugul ce fumega încă. Pe post de combustibil folosiseră cărţi de rugăciune. Am trecut apoi vizavi, la conac. Nobilii care stăpâniseră locul se legănau într-un castan, la aceeaşi înălţime cu servitorii.

Puteam să mă retrag, dar mi-am văzut camarazii strângând din buze şi am aprobat fără un cuvânt continuarea înaintării. Încă din faţa bisericii îmi ajunsese la urechi muzica de taraf, aşa că am urmat-o până la birt. I-am luat ca din oală pe „băieţii lui Lenin”, care-şi scăpaseră puştile pe sub mese, ocupaţi să-şi vâre nasul în carafele de vin şi între sânii fetelor ţinute pe genunchi. Când am apărut noi în local, tinerele au sărit cât colb, lăsându-i cu totul dezarmaţi. Cârciumăreasa a ţâşnit de după tejghea, s-a făcut grămadă la picioarele mele şi a dat să-mi sărute bocancii. Cât mi-am aplecat privirea, a şi pocnit o armă. Un veteran l-a mântuit pe bolşevicul ce se întinsese după carabină profitând de neatenţia mea. I-am încolonat apoi pe ceilalţi şi i-am pornit spre gară, unde aveam de gând să-i închid în magazia de mărfuri până îi puteam preda mai departe. Că nu eram eu Dumnezeu, să-i judec.

„Ăsta-i al meu!”, a ţipat cârciumăreasa şi i-a înfipt un cuţit în spate comisarului, care s-a zvârcolit pe jos într-o baltă de sânge. Am ridicat pistolul către ea, dar a zis: „Ăsta mi-a ucis omul şi l-a aruncat în cocina vecinului creştin, să-l mănânce porcii, că le dădea pe datorie preotului şi notarului şi boteza băutura. Poftim, gustă şi dumneata, vezi dacă vinul e îndoit cu apă!”

Mi-am băgat pistolul în toc şi ne-am retras, deşi celor doi camarazi le făceau cu ochiul carafele de pe mese şi

tinerele lipite de perete, care-şi cam ridicaseră privirile din podea.

Satul a rămas la fel de tăcut la trecerea noastră spre gară cu prizonierii, însă de a doua zi am primit atâtea provizii, încât am avut de unde-i hrăni inclusiv pe cei închişi în magazie.

M-am întors atunci în biroul meu de la etaj, locuinţa fostului şef. Soldaţii se instalaseră în sala de aşteptare, unde trântiseră pe jos nişte saltele umplute cu paie, în jurul unei sobiţe de fontă. Când au venit ploile de octombrie, cei trei veterani rar au mai scos nasul pe peron. Îşi petreceau timpul jucând cărţi şi gătind. Ceilalţi doi erau cam de-o vârstă cu mine. Nu văzuseră frontul şi-i priveau cu respect pe bătrâni, acceptând toate corvezile. Curăţau bocanci şi cartofi, aduceau apă de la puţ şi patrulau în jurul staţiei şi al magaziei din care se încărcaseră odinioară în vagoane sacii de cereale. Acolo erau acum prizonierii şi şoarecii ce mişunau sub duşumele, vânând ultimele grăunţe risipite.

Aşa o duceam de săptămâni întregi, fără să ştim când vom fi schimbaţi în post. Unii au ajuns să fie convinşi că nici nu vom mai fi înlocuiţi vreodată. Trenurile treceau spre Szeged şi Budapesta, îşi anunţau venirea prin fluieratul locomotivei, însă nu opreau. Chiar şi aşa, la acel semnal ne aliniam toţi pe peron. Cel puţin la început. Veteranii s-au plictisit repede, dar tinerii au mai respectat o vreme regulamentul, fie de frica unei pedepse, fie crezând că asta înseamnă să fii soldat. Dar, pe măsură ce camarazii lor care trăiseră războiul au început să-l povestească, şi-au înfundat tot mai mult capul în piept şi mâinile în buzunare, până n-au mai semănat defel cu răcanii imberbi puşi să prezinte onorul la un monument al eroilor, drepţi ca nişte făclii şi cu armele fără glonţ strânse în mănuşile albe, imaculate.

Cât despre mine, îmi fluturam scurt mâna din fereastra de la etaj, fără s-o mai deschid, şi reveneam apoi la ale mele. Mare lucru n-aveam de făcut, doar încă un ceai

şi încă unul, până am golit tufele de măceşe din preajmă şi am băut numai apă fierbinte. Îmi era încontinuu frig, chit că mai puneam câte un lemn pe foc. O făceam însă cu parcimonie, căci rezerva era mică, şi cu teamă. Consumasem deja puţinii buşteni clădiţi sub streaşină magaziei când, într-o dimineaţă, m-am uitat lung la câmpia ce se întindea cheală până la orizont, acoperită de zăpadă. Părea un imens platou pentru friptură, peste care stătea cerul înnorat, ca un capac-clopot din inox, şi totul băgat într-un răcitor. Iată măreaţa pustă maghiară, cântată de atâţia poeţi, unde nu puteai găsi însă un nenorocit de vreasc, ca să nu degeri precum soldaţii lui Napoleon în stepa rusă. Şi atunci mi-a sărit în ochi stiva de traverse din marginea căii ferate. N-am ştiut dacă erau noi, pregătite pentru lucrări de refacţie a liniei, sau vechi, înlocuite deja şi scoase din uz. Ce am sperat a fost să nu li se remarce dispariţia, când i-am pus pe băieţii mei să le taie cu fierăstrăul, ca să încapă în sobă. Dar m-am temut s-o umplu, să nu explodeze cumva, căci lemnul era îmbibat cu creozot. Şi aşa, hornul se înfunda rapid şi un fum greu, puturos, invada camera, încât trebuia să crăp întruna geamul.

Ca să-mi ocup timpul şi mintea, reciteam o instrucţie de semnalizare şi alte asemenea cărţi din biblioteca fostului şef de gară, căruia îi răsfoisem şi albumele abandonate pe o poliţă: fotografii cu el, nevasta, fata de câţiva ani, părinţii, socrii şi o mulţime de rubedenii. Omul era mereu în uniformă de feroviar, de parcă se născuse în ea. Poate că şi mustăţile le-o fi avut din burta mamei. îl şi vedeam pe peron, primind băţos defilarea garniturii în care se afla împăratul Austro-Ungariei, făcând semn că-i permite să treacă mai departe. În acelaşi fel a întâmpinat şi feldmareşali, state-majore, trupe şi bovine. Poate nu ştia cu precizie ce transportă fiecare tren, dar era absolut sigur că soldaţii şi şeptelul nu se plimbă în vagoane de pasageri. Le saluta deci pe toate, chit că postura lui marţială se însoţea uneori cu un cor de mugete şi behăituri. Cu atât

mai mult se bucura când auzea din mărfare un cântec cazon. Striga atunci o urare de drum bun şi victorie, care se pierdea în aerul pustei la fel de repede ca fumul locomotivei.

Am decis să am cât mai puţin de-a face cu prizonierii. M-am limitat să le iau datele şi să întocmesc un tabel, ca să-l predau cândva împreună cu ei. Faptul că doi dintre cei nouă purtau nume iudaice nu mi-a produs vreo impresie. Şi eu eram evreu la acea vreme şi puteam fi de cealaltă parte. Ca mulţi alţii, care se simţeau mai unguri decât ungurii şi uitaseră unde-i sinagoga sau mai intrau doar de sărbători, din reflex ori pentru că li se părea ceva exotic. Nu pricepeau o iotă din limba rugăciunilor, ceea ce le confirma încă o dată înstrăinarea de iudaism, şi îi compătimeau pe cei încăpăţânaţi în tradiţie. Dar şi mai mult s-au distanţat aceia trecuţi la comunism. Ce i-a mânat acolo? Convingerea că poţi fi egal cu oricine prin abolirea claselor sociale şi a lui Dumnezeu? Asta-i o utopie. Cel puţin clasele sociale vor exista cât e lumea. Ce folos c-ai omorât birtaşul? Mereu va fi nevoie de unul. Poţi să-i arzi caietul cu datorii, dar vei face altele şi tot de ciroză o să crăpi. Asta dacă ţi-e dat să sfârşeşti de o moarte aşa-zis bună. Ceea ce nu le puteam garanta celor din magazie. Chit că sătenii ne-au triplat porţia de pălincă după raidul nostru, prizonierii au primit doar apă de la fântână şi-au început să urle de sete din prima noapte. Nu i-a redus la tăcere decât semnalul prelung de locomotivă.

Acel şuierat m-a prins cu briciul în mână. Insistam să mă rad în fiecare dimineaţă, spre deosebire de veterani, care-şi lăsaseră barbă ca-n tranşee, şi de tinerii ce încercau să-i imite, deşi abia le mijiseră tuleiele. Mi-aş fi continuat treaba, dar am auzit scrâşnetul frânelor. „Ne-a venit schimbul?”, am zis şi-am aruncat un ochi pe geam. Pe peron apăruseră toţi soldaţii mei, privind fascinaţi trenul blindat. Din carapacea de oţel ţâşneau guri de foc ce-ar fi putut mătura totul în jur pe o rază de câţiva kilometri, la o clipire a comandantului. Un vagon de artilerie deschidea

calea, cu tunul de calibrul 7 centimetri ţintind înainte. îl urmau o locomotivă şi un vagon care la primul nivel avea două mitraliere Schwarzlose pe fiecare parte, iar la etaj, câte zece fante de tragere pentru puşti. După el mai erau o locomotivă şi vagonul de artilerie care păzea spatele. Cum staţiona, nu puteai şti de unde a venit şi încotro va pleca trenul. Din vagonul de infanterie a coborât un ofiţer acoperit cu medalii şi am dat fuga să mă aliniez lângă ai mei. Comandantul m-a privit cu dispreţ şi abia atunci am realizat că am un obraz neras, alb de săpun, iar prosopul îmi atârnă pe umăr, plin de clăbuci.

„Raportez supus…”, am vrut să încep. „N-ai ce să raportezi. Vezi-ţi de ale tale”, mi-a spus ofiţerul.

În spatele lui s-a strâns un detaşament şi au pornit spre sat, lăsând la tren câţiva soldaţi de gardă. N-am putut schimba o vorbă cu ei, de parcă erau surzi şi muţi. Când m-am apropiat, mi-au pus direct baioneta în piept. Atunci am urcat în camera mea, să mă rad până la capăt.

N-a trecut o oră şi mi s-a părut că aud rafale de armă. Am ieşit în faţa staţiei şi-am tot tras cu urechea spre sat până s-a întors coloana. După ofiţer, cu mâinile legate şi grăbiţi din urmă de militari, păşeau trei oameni în straie ţărăneşti. Mi-a luat o vreme să-l recunosc pe fostul şef de gară. Renunţase la mustaţă, se îmbrăcase ca orice lucrător al pustei şi era însoţit de nevastă şi fiică. Au ajuns pe peron şi comandantul a zis tare, să auzim toţi:

„Acest ins a fugit de la datorie, iar când «băieţii lui Lenin» au dispărut din sat, s-a ascuns ca şobolanul. Şi-ar fi scăpat, dacă era după dobitocii ăştia puşi să păzească gara. Dar am venit eu să fac curăţenie cum trebuie. Recunoşti că ţi-ai părăsit postul, sabotorule?”

„Raportez supus c-am primit adresă de la minister cum că staţia se desfiinţează şi sunt eliberat din serviciu. Aşa că m-am dus acasă, să-mi lucrez pământul, cât am”.

„Ai ascultat de comunişti deci”.

„Raportez supus c-am ascultat de şef. Care odată, într-o inspecţie, mi-a trântit pe birou programul de

circulaţie al trenurilor, a bătut cu pumnu-n el şi-a spus: «Asta-i Biblia noastră! Eu o scriu, călătorul o crede, iar dumneata o execuţi». Dar ce rost mai avem, călătorii de aici şi cu mine, când ne-au scos din Biblie?”

„Dacă eşti feroviar, eşti şi comunist. La fel şi târfele tale”, a zis ofiţerul, a scos pistolul şi le-a împuşcat în tâmplă pe mamă şi pe fată. „La foc cu ele, iar pe şobolan legaţi-l de şine!”

Doi soldaţi l-au târât peste traverse şi l-au prins de-a latul căii ferate. Alţii le-au ridicat pe femei la uşa locomotivei şi fochistul le-a îndesat în focar. Ofiţerul a dat plecarea, iar fostul şef de gară a fost tăiat în trei de trenul blindat, care a răspândit în urmă duhoarea arderii de tot.

L-am strâns pe feroviar şi am decis să-l ducem în cimitirul din sat, deşi ar fi fost poate mai potrivit pentru el – şi mai uşor pentru noi – să-l înmormântăm vizavi de peron. Astfel, ar fi dormit legănat de trecerea fiecărei garnituri, în cântec de fluier cu abur, tresărind numai când şeful ar fi făcut o schimbare în sfânta scriptură a circulaţiei trenurilor.

M-am pornit deci la drum cu veteranii mei, care au purtat în spinare câte un sac de poştă din care mai picura sânge. Ajunşi în sat, unde speram să primim o mână de ajutor, a trebuit să renunţăm rapid la orice speranţă. Căci localnicii zăceau prin gospodării, pe uliţe, în birt, în biserică şi pe unde-i nimeriseră gloanţele. Multe cadavre cu perciuni lungi, de evrei habotnici, erau grămadă la crucifixul din răspântie, sub tălpile lui Iisus şi ale preotului lăsat în continuare să atârne. Nu puţine femei aveau fustele aruncate peste burtă şi picioarele desfăcute. Ne-am spetit câteva zile până am săpat o groapă care să înghită tot, apoi n-am ştiut ce să-i punem deasupra, căci erau şi creştini, şi evrei înăuntru, amestecaţi. Aşa c-am înfipt doar o tăbliţă cu numărul morţilor şi data decesului. Îi împuşcaseră până la ultimul – pe ţărani pentru că nu mai voiau moşieri şi pe evrei pentru că sigur sprijineau Republica Sovietică Ungară, aşa cum ştia comandantul

trenului blindat, nimeni altul decât Pronay Pâl.

Când, într-un sfârşit, am fost schimbaţi din postul de pază al staţiei, le-am predat nou-veniţilor prizonierii din magazie. Nu ştiu care le-o fi fost soarta. M-am tot gândit însă că, de-aş fi reuşit să-i raportez acelui ofiţer despre ei, poate s-ar fi mulţumit cu capetele lor. I-aş fi avut pe conştiinţă, dar aş fi salvat un sat întreg. Pe de altă parte, nu-s sigur că s-ar fi întâmplat astfel. Văzând pofta lui Prônay, cred că bolşevicii i-ar fi servit doar ca un *amuse-gueule*, cum ar zice soacra mea. Ca un apetitiv, ce-ţi delectează gura până la felul principal şi desert, fără să le poată ţine locul. N-o să aflu niciodată ce-ar fi fost dacă. Îmi rămâne doar să mă frământ cu asta.

Întors la Szeged, în cazarma oraşului, l-am găsit pe bunul meu camarad Scherer Péter. I-am zis că vreau să devin creştin şi l-am rugat să-mi fie naş.

„Cum doreşti”, mi-a spus, şi am mers la preotul pe care-l cunoştea. Unul catolic.

„Crezi în Iisus?”, m-a întrebat capelanul Kiss Julius.

M-am uitat în ochii lui şi am recunoscut ceva din privirea preotului atârnat de crucifix.

Am primit certificatul de botez, datat 17 ianuarie 1920, şi-mi amintesc cât de uimit am fost că pot şi chiar trebuie să mănânc şi să beau din trupul şi sângele lui Mesia-Cristos. Îi simt şi acum pe limbă gustul de pâine înmuiată în vin, plăcuta ameţeală ce mi-a urcat direct la cap. Am învăţat să-mi fac cruce şi m-am ascuns în lumea asta ca fostul şef de gară în satul lui. Am trăit mereu cu convingerea că trecutul o să mă ajungă din urmă, dar sper ca măcar soţia şi fiica mea să scape. Poate şi albumul nostru de fotografii.

Aflând de botez, toţi cunoscuţii mei au vrut să ştie dacă într-adevăr cred. Şi cu cât s-au îndoit mai mult de ce le-am răspuns, cu atât am fost mai sigur. L-am convins până şi pe tata. Dar nu am vrut să-mi arăt nimănui frica. Aceea e frica mea, acumulată de secole în oase, şi va muri odată cu mine. Trebuie. Altfel, păcat de Fiul Omului.

Mi-am amintit de asta şi-n vara lui 1944 într-o gară din Budapesta, unde ne-au adus cu vagoanele pentru vite din toată Ungaria ca să ne trimită la muncă forţată. Câteva linii mai încolo, trenul blindat scotea fum din ambele coşuri. Semn că Pronay Pâl primise din nou mână liberă şi ardea de nerăbdare să treacă la treabă după două decenii în care fusese ţinut în depou de Horthy. Acela îl marginalizase în 1920, sătul de excesele lui sângeroase, dar şi la presiunea Aliaţilor – armata română, fără de care Horthy nu l-ar fi înfrânt pe Kun, ocupase Budapesta şi n-a plecat până nu s-au liniştit apele. Atunci, pentru că Austria a primit prin tratatele de pace o bucată din vestul Ungariei, până să ajungă austriecii Prănay s-a înstăpânit pe acel teritoriu, înfiinţând Banatul de Leitha. Statul acesta a trăit o lună, după care printr-un plebiscit s-a decis ca o zonă să revină la Ungaria, iar restul să fie alipit Austriei. Şi mă întreb ce-ar mai fi spus acum Franz Ferdinand, moştenitorul tronului ce compara coroana Habsburgilor cu coroana de spini, de-ar fi văzut ca şi noi lângă fabrica de bere, pe dealul Kâlvâria, Crucea Trianonului şi, faţă-n faţă cu ea, peste graniţă, Crucea Saint-Germain. Una mai înaltă decât alta, dar care-i privesc amândouă tăcute pe evreii ce sapă şanţuri antitanc la picioarele lor, aşteptându-i pe sovietici şi români.

3

„Prin anul 5360 de la facerea lumii, pe când râul Saale purta cu aceeaşi uşurinţă frunze uscate de vie şi plute încărcate cu sare, negustorul Efraim stătea faţă în faţă cu episcopul în piaţa oraşului Halle. Episcopul hotărâse să-i alunge pe evrei din urbea lui, iar aceia au încercat să-l înduplece. Au primit o şansă, dacă unul dintre ei îl întrecea într-un duel de înţelepciune. Rabinul i-a mulţumit cu adânci plecăciuni şi s-a retras cu ai lui să aleagă omul. Dar toţi au dat înapoi. Atunci a apărut şi Efraim, cu căruţa de mere. Bătuse toată ziua burgul în căutare de muşterii şi doar lăsarea nopţii îl trimisese către casă. Când să coboare de pe capră, s-a pomenit luat în

braţe de rabin, care i-a zis că e salvatorul lor. De unde până atunci nici că-i adresase vreun cuvânt.

«Dacă vă trebuie un ţap ispăşitor, să ştiţi că am nevastă şi cinci prunci», s-a împotrivit Efraim, la care rabinul a zis: «Nu-i vorba de aşa ceva. Acel copil creştin dispărut ieri de acasă a fost găsit în pădure, unde s-a dus după ciuperci. Bine că i-au dat de urmă, înainte ca părinţii să strige că evreii l-au ucis ca să facă azimă cu sângele lui. Altfel, eram deja în furci. Dar episcopul tot vrea să ne izgonească de aici, căci numai din cauza noastră s-ar fi năpustit ciuma peste oraş acum nişte ani. Însă tu ne poţi salva». «Cum, sărăcia mea?», a zis negustorul ridicând din umeri.

De voie, de nevoie, a doua zi Efraim s-a aşezat cu picioarele adunate sub fund înaintea episcopului, care şi-a ocupat locul pe tron şi şi-a rotit mâna dreaptă deasupra capului. Efraim a arătat atunci spre caldarâmul pieţei. Apoi, episcopul a ridicat trei degete, iar evreul, pe cel din mijloc. I. a sfârşit, primul a luat de pe tava întinsă de un slujitor cupa cu vin şi o ostie, pe când celălalt a băgat mâna-n desagă după un măr.

«Bine, puteţi rămâne», a zis episcopul şi s-a retras în catedrală. «Ce-aţi vrut să spuneţi şi ce v-a răspuns iudeul?», l-au întrebat enoriaşii. «I-am arătat că Dumnezeu e deasupra mea şi mi-a răspuns că toţi suntem sub El. Când i-am făcut semn despre Sfânta Treime, a zis că unul e Tatăl atotputernicul. Iar când i-am pus înainte cuminecătura, mi-a amintit de păcatul originar, că de aceea suntem oameni.»

Efraim a fost cinstit de ai lui în prima tavernă, unde l-au şi tras de limbă. «Episcopul mi-a zis că toate casele îi aparţin. Dar străzile-s ale noastre, i-am răspuns. Apoi ne-a dat trei zile să ne cărăm. Iaca! După care, dacă şi-a scos prânzul, mi l-am scos şi eu.» «Vedeţi, de asta se zice că atunci când dă Domnul câte un evreu nebun, acela e nebun pentru tot neamul său!», a strigat rabinul, în hohotele de râs ale adunării.

Efraim a făcut ochii mari, a lăsat jos stacana de bere şi a ieşit. S-a dus acasă, şi-a urcat nevasta şi copiii în căruţă şi a părăsit oraşul fără să se uite înapoi. I-a luat doar numele. Da, fiule?”

„Da, tată, dar eu tot cred că asta-i o anecdotă, o legendă încropită de familie care să ne justifice numele de Halle şi să ne facă mândri că-l purtăm. Îmi spuneţi că scena s-a petrecut pe la anul 5360 de la facerea lumii, adică în jur de 1600 după Cristos. Iar eu vă zic, aşa cum m-au învăţat la şcoală, că abia împăratul Iosif al II-lea – după care e botezat cartierul nostru, Iosefân – le-a impus evreilor să adopte un nume de familie. Nu de alta, dar ca să-i poată prinde într-un registru. Şi a pretins ca numele ales să fie german. Deci n-am ajuns să ne spunem Halle decât după 1782. Când un străbun silit de autorităţi să se decidă cum să intre în evidenţe el şi ai lui şi-a amintit, datorită acestei poveşti, de unde era Efraim. Care sunt convins c-a plecat de acolo ca să scape şi să uite de tot, luându-şi doar nevasta şi copiii”.

„Faţă de care şi-a vărsat ofili mai târziu şi astfel s-a întins vorba”, a adăugat tata. „Dar, dragă Rezse, ce vreau să reţii despre numele nostru, dincolo de faptul că vine de la un oraş german pe care l-am părăsit cu trei veacuri în urmă, e că strămoşii noştri l-au purtat ca evrei.

Să-l luăm pe Mendel. Ţii minte ce ţi-am spus, cum era îngrozit că burta lui va-ncepe să scoată sunete stânjenitoare? Se şi vedea aruncat în gura lumii, flămândă şi ea, deşi nu posteşte şi nu-i lipsesc merindele. Pe când el se abţinuse dinainte de răsărit. Soarele apusese, dar încă avea de răbdat. Asta n-ar fi fost greu, că era obişnuit cu hrană puţină. Şi cu muncă multă, fără de care n-ar fi ajuns unde era. Generaţii după generaţii, până la strămoşul Efraim şi mai apoi, toţi fuseseră marchitani. Şi fratele său Nathan din asta-şi întreţinea familia. Nu avuseseră nicicând răgaz să stea într-un loc şi să deprindă o meserie respectabilă. Deja de un secol, de la plecarea din Halle spre est, săriseră din târg în târg, după cum poftiseră

localnicii să-i alunge de colo-colo pe evrei. Căruţele cu haine, oale şi alte marafeturi, între care încăpeau şi soţii şi copii, au cutreierat de-a lungul şi de-a latul Boemia şi Moravia. Măruntele trocuri s-au făcut din mers şi tot aşa s-au schimbat la hăţuri tată cu fiu, bunic cu nepot, de n-au fost doi îngropaţi în acelaşi cimitir. Aşa că Ruben a intrat în Nikolsburg să caute muşterii, nu să rămână. După treizeci de ani, negustorul era tot acolo. Prinsese rădăcini. Şi-a găsit soţie, pe Rivka, şi i-au venit pe lume doi băieţi. Dacă Nathan a simţit pornirea s-apuce hăţurile, Mendel a intrat ucenic la croitorul Goldbaum. Care avea şi o fată de măritat. Meşterul i-a prezentat-o şi aşa au ajuns sub baldachin. Nunta era în aer liber, la lăsarea întunericului, cum îi ceruse Dumnezeu lui Abraham, urându-i să aibă aţă (ia copii câte stele pe cer. Noaptea era senină, deci Mendel putea să se aştepte la o seminţie demnă de a patriarhului. „Lui Abraham nu i-au ghiorăit maţele?”, s-a întrebat mirele.

Rabinul a sfârşit binecuvântarea şi i-a îndemnat să soarbă din cupa cu vin. Faptul că nu mâncase toată ziua n-ar fi fost în mod normal o problemă, dar aşa, Mendel s-a ameţit, chiar când venise clipa să-i ofere Freydei inelul şi să citească *ketubah*, legământul prin care un evreu îşi asigură soţia că-i va oferi pentru tot restul vieţii respect, iubire şi cele necesare traiului. A căutat în buzunar verigheta şi s-a întors spre mireasă tocmai când din întuneric s-a auzit o voce aspră:

«Opreşte-te în clipa asta, iudeule! Ca să nu-ţi pară rău pe urmă».

Toţi cei adunaţi în jurul baldachinului au privit peste umăr. Câteva siluete au crescut în lumina făcliilor. Un comandant de jandarmi şi patru soldaţi şi-au făcut loc spre *buppah*.

«Eşti sau nu eşti al doilea băiat al părinţilor tăi?»

«Sunt, da.»

«Atunci ascultă: Majestatea Sa, împăratul Karl al VI-lea, la anul Domnului 1726, decretează că, începând de

azi, în provinciile austriece doar primul copil de sex bărbătesc dintr-o familie iudaică are permisiunea să se căsătorească, înţeles?»

«Bine, şi restul?», a întrebat Mendel.

«Lumea e largă, iar voi sunteţi obişnuiţi cu mersul. Aşa că gata, împrăştierea.»

«Ne iertaţi, domnule comandant. Dacă nu mai e nimic de făcut, putem măcar să luăm masa? Că totu-i pregătit», au zis atunci părinţii.

«Asta da, că nu scrie la decret. Dar rămânem şi noi, să nu vă vină în cap vreo prostie.»

Băncile s-au încovoiat sub cerul cu stele şi s-au auzit numai oasele de gâscă pârâind.

A doua zi, Mendel şi-a făcut o boccea şi-a ieşit din Nikolsburg. Îşi luase rămas-bun de la părinţi şi frate, apoi trecuse pe la meşter, care i-a dăruit ustensile şi l-a rugat să-nţeleagă că n-o lasă pe Freyde să plece cu el. Fata sigur a auzit totul din spatele uşii, dar n-a deschis-o. Iar Mendel a pornit pe drumul mare. Oricât drag ar fi prins de Freyde, dacă nu puteau întemeia o familie, la ce bun? Dar va găsi el un loc pe lume unde să i se permită asta, şi cel mai aproape erau provinciile maghiare. A mers deci spre sud, urmând valea umbroasă a râului Thaya, a pătruns în comitatul Pozsony şi a coborât pe Morava până în Stampfen, la poalele Carpaţilor Mici.

Freyde s-a măritat cu fiul pantofarului Rosenblum, cel care-i stricase nunta lui Mendel. Înfundat în crâşmă când militarii s-au aşezat şi ei şi-au început să discute despre decretul sosit de la Viena, pe care doreau să-l anunţe public a doua zi, Haskel, care jinduia la fată şi-şi îneca amarul, a simţit că Dumnezeu i-a pus mâna în cap. Aşa că s-a grăbit s-o sărute”.

„Bine, tată, iar acum desigur o să-mi povestiţi de Moritz”.

„Ai face bine, Rezse, să nu uiţi de Moritz, care-a trăit în vremuri tare grele, dar nici prin gând nu i-a dat să fie altceva decât era. Deşi cei din jur puneau problema cam

aşa:

«Seligman, rezolvat. La fel şi Blumenkorn. Iar lui Kohn i-am zis ce-am avut de zis, cu vârf şi-ndesat. Deci, cine ar mai fi?».

«Kalman, lăptarul.»

Cu ăla n-avem treabă, că ne păsuieşte la plată şi nu stoarce tot untul din lapte.»

«Schwarzfeld.»

«Potcovarul? Ăsta merge. Oricum nu mai am cal.»

«Bine, măi, dar mai am eu. Ce naiba!»

«Fie. îl tăiem de pe listă. Dar Friedman?»

«Pe tâmplar trebuie musai să-l călcăm! Şi aşa abia-mi câştig pâinea de el, darmite dacă ai noştri din Dietă fac cum au zis şi le dau drepturi egale. Păi, o să mor de foame!»

«Băiete, mai adu vin!»

Ajutorul cârciumarului a umplut carafele şi le-a adus la masa ocupată de vreo zece inşi înfierbântaţi, puşi pe fapte mari.

«Domnilor», a zis birtaşul, «cum se face că, deşi sunteţi porniţi pe evrei, veniţi să beţi la mine? De ce nu mergeţi la Márton, că e de-al vostru?»

«Dar vă cunoaştem, domnu' Rosenthal! Iar Márton nici nu dă pe datorie.»

«Aha», a zis Eliezer. «Apăi, dacă-i aşa, să vină un rând din partea casei. Moritz!»

Băiatul s-a grăbit la butoaie şi a mai dat un cep.

«Vezi, ungurul nu-i ca neamţul. Dacă te ştii cu el, o mai dai la pace», i-a zis birtaşul.

Şi, într-adevăr, pacea s-a tot lungit, de la amiază spre noapte. Rândului din partea casei i-au urmat unul pe datorie, adăugiri în lista de răfuieli, apoi două ture de cinste şi trei pe caiet, cu noi completări la pomelnicul micilor meseriaşi evrei, ce-au chemat încă un şir de carafe pe socoteala birtaşului. Când un mesean dădea chemarea la luptă, era domolit iute cu un vas plin, din partea lui Rosenthal. Care şi-a notat şi cât îl costa liniştea vecinilor

săi, alde Schumacher, Friedman sau Pollacsek, nişte pârliţi de la care nu spera să vadă vreo leţcaie.

La apus, pe străduţa deşirată din marginea oraşului Pozsony au izbucnit urale. Prin uşa cârciumei a pătruns un val de fum şi o torţă s-a prăbuşit pe podea. Fierarul Pal s-a descheiat la nădragi şi a urinat pe vâlvătaie, apoi a ieşit în prag:

«Mergeţi, mă, în sula calului, c-aici beau unguri! Bă, care-aţi pus foc la Kalman? Dacă i se fac vacile scrum, pe voi vă mulg! Ia, că s-a întins şi la Schumacher. Ăl-ai Pollacsek? L-aţi omorât în bătaie pe bărbierul meu? No, lăsaţi că stăm noi de vorbă! Da' nu chiar acum».

Fierarul s-a întors la masă şi a primit imediat o carafă.

«Deh», a zis Eliezer Rosenthal, «aşa-i cu ungurii. Până să te ştii cu toţi, dai faliment.»

Cumva spre norocul birtaşului, în urma revoltei, Dieta a amânat decizia de emancipare a evreilor. Iar ungurii s-au luat cu revoluţia, urmându-l pe Kossuth. N-au vrut să accepte evrei în rândurile lor, dar de îndată ce imperialii au trecut Drava s-au schimbat la faţă. Şi aceia s-au înrolat cu miile. Moritz şi-a părăsit stăpânul, plecând să lupte de partea celor care le oferiseră mai multă libertate alor săi decât ceilalţi. Sorţii le-au fost însă împotrivă şi Pozsony a căzut în mâinile austriecilor. Dieta s-a mutat la Szeged, dar restul locuitorilor au rămas la cheremul lui Franz Josef. Tânărul împărat nu era în toane bune şi evreii au simţit-o cei dintâi. Pentru că fiii lor purtau banderola tricoloră, părinţii au plătit. Tatăl lui Moritz, croitor în Stampfen ca toţi ai săi începând cu Mendel, a fost pus să coasă pe cheltuiala lui douăzeci de uniforme. Soldaţii au venit la atelier, Iosel i-a măsurat şi le-a croit hainele mai strâmte c-un număr. Dacă nu-i putea opri să-i ucidă băiatul, măcar să-i incomodeze.

După câteva luni şi sute de kilometri cu duşmanul mereu în ceafă, ajutorul de birtaş a sosit la Szeged în iulie 1849, când deputaţii maghiari au hotărât emanciparea

evreilor. Nimeni nu s-a mai opus, toţi fiind ocupaţi cu bagajele.» Din acest oraş, libertatea îşi va trimite cândva razele asupra Europei!», a zis Kossuth Lajos şi a şters-o spre Arad cu grosul armatei. În spatele său, capitala revoluţiei a fost luată de austriecii generalului Haynau, a cărui cruzime îi atrăsese porecla «Hiena de la Brescia* şi sub comanda căruia s-a remarcat în bătălia pentru Szeged un anume Anton von Scudier, maior pe atunci. Cele două oşti s-au mai înfruntat lângă Timişoara, cetate fidelă împăratului, unde totul s-a sfârşit. Şi, pe când Haynau s-a ales şi cu supranumele de Călăul din Arad», unde i-a executat pe cei treisprezece generali ai revoluţiei ungare, şeful lor, Kossuth, a fugit la Orşova, a îngropat coroana regală şi a trecut peste Dunăre în ţinuturile turceşti. Abandonaţi pe mal, ultimii honvezi şi-au aruncat banderolele în fluviu şi s-au risipit prin Banatul de munte. Căutând drumul către casă, au sfârşit în furcile şi baionetele ţăranilor, căci zona respectivă era aria de recrutare şi apărare a unui regiment de graniţă imperial.

Când s-a văzut lăsat de izbelişte în acea margine de lume, lui Moritz i-a fost clar că nu va mai ajunge înapoi la Pozsony. Şi ştia şi că honvezii prinşi erau înrolaţi cu de-a sila în rândurile austriecilor. Scăparea a venit de la un camarad din Moraviţa, o comună în Banatul de câmpie. Pentru două damigene de rachiu, căpitanul unei corăbii ruseşti ce se îndrepta spre Viena le-a făcut loc la bord. Tinerii au zis scurt: «Baziaş», ofiţerul a probat băutura, a dat din cap mulţumit şi i-a trimis sub punte. I-a mirosit că sunt revoluţionari, inamici ai austriecilor şi ai aliaţilor ruşi, dar maghiarii capitulaseră şi împăraţii sigur se aleseseră cu mai mult decât două vedre de tărie.

Moritz şi Árpád au debarcat la Baziaş, răvăşiţi de călătoria prin Cazanele Dunării. Un matelot a ieşit după ei: «Asta cui i-o lăsaţi, vitejilor?», şi a golit în apă găleata plină cu vomă.

Băieţii au intrat în primul birt din port să-şi calmeze maţele şi seara s-au furişat într-un convoi de căruţe până

la Oraviţa, unde s-au băgat ajutoare la un cioban care a plecat spre târgul din Deta. Cei doi s-au făcut nevăzuţi în Moraviţa, iar părinţii lui Árpád l-au invitat la prânz pe şeful postului de jandarmi şi s-au înţeles. Astfel, Moritz a devenit locuitor al comunei şi a găsit de lucru la un cârciumar. «Dar ia aminte, că, dacă s-a terminat cu revoluţia, s-a terminat şi cu egalitatea», i-a spus birtaşul, ce aducea cu domnul Rosenthal cam cât pârâul Moraviţa de aici cu Morava de acasă”.

„Iar acum o să-mi ziceţi cum bunicul meu Moritz v-a ţinut la şcoală din cârciuma lui”.

„Da, Rezso, şi e o lecţie de învăţat şi din asta. Deşi băiat cu studii, în orice vacanţă îmi suflecam mânecile şi-l ajutam pe tata la tejghea. Abia îl vedeam prin fumul din birt. În ziua care mi-a rămas în minte, pe Strada Mare a Moraviţei ceaţa se scurgea spre Belgrad venind nu ştiu de unde. Era o dimineaţă de iarnă când carafele de ţuică fiartă se chemau una pe alta. La masa de la intrare, bătrânul dusese patru la comercianţii picaţi din Oraviţa cu lemne de foc. Alături, cinci oale de lut abureau în faţa unor călători sosiţi de la Lvov, pe drum către Triest. Tata ştia prea bine şi cât băuse şeful de post, dar lui îi încasa mereu un rând mai puţin.

Ca de fiecare dată, mi-a zis: «Păcat că n-am cui să-i las cârciuma, când n-oi mai fi. Dar termină tu şcoala în Timişoara, să ajungi domn. Măcar de nu ţi-o fi ruşine dup-aia cu mine».

Apoi, văcarul comunei a năvălit pe uşă:

«Domn plutonier, s-a spânzurat fiul cizmarului!».

«Şi-i grabă mare?», a zis jandarmul, turnându-şi în cană.

«V-aşteaptă ai lui, ca să-l dea jos din copac.»

«Trebuie să vin eu să tai frânghia sau ce?»

«Să constataţi, domn şef. Stau toţi acolo sub copac şi v-aşteaptă să constataţi.»

Jandarmul a clătinat carafa. Era pe jumătate plină.

«Zi-le că-i cred pe cuvânt. Şi să mă caute mai târziu

pentru hârtii. Hai, du-te!»

Văcarul a ieşit în viteză, dar tata s-a grăbit după el în stradă.

«János, adu-mi ştreangul acela, dacă nu le mai trebuie, şi-ţi dau o tărie.»

Seara, după ce l-a cinstit pe János, tata a coborât în beci cu mine, care ţineam lampa, a scos capacul unui butoi şi a aruncat laţul înăuntru. Conform tradiţiei, băutura se păstrează mai bine dacă pui în ea frânghia unui spânzurat.

Sinucigaş sau nu, nu contează. Cu atât mai puţin pentru clienţi”.

„Înţeleg. Şi urmează să-mi povestiţi iar cum aţi cunoscut-o pe mama şi cum v-aţi luat, chiar împotriva dorinţei tatălui dumneavoastră. Dar aţi rămas evrei”.

„Ai noştri şi-au scris cam o dată la un deceniu, că n-aveau obişnuinţa şi nu considerau că ar fi avut ceva atât de important de transmis încât să dea mai des banii pe poştă. După 1849, tata s-a abţinut să atragă asupra lui atenţia autorităţilor şi abia pe la 1860 s-a încumetat să trimită acasă câteva rânduri, că are soţie, un băiat pe nume Ignac şi lucrează într-o cârciumă pe care o va cumpăra, să fie a lui. Când a ajuns plicul, destinatarul s-a minunat. Neam de neamul lui nu mai primise aşa ceva. Citind şi conţinutul, pentru tatăl lui Moritz a fost ca şi cum fiul cel mare s-ar fi întors de pe tărâmul morţii. Oricât s-a amăgit, Halle Iosel era convins că Moritz pierise, iar speranţele lui s-au îndreptat spre Iosef. Mai mic cu doisprezece ani decât Moritz, acesta fusese ferit de revoluţie, locuia cu părinţii, dar nu-l trăsese aţa spre croitorie. În schimb, începuse ca ţapinar în pădurile de fagi ale Carpaţilor Mici şi ajunsese să ţină registrele unui comerciant de lemn.

Iar acum, Iosel a primit vestea că în celălalt capăt al ţării primul băiat trăia şi el. A plecat la birt să facă cinste, dar i-a trecut cheful când i-a văzut pe cei care ştiau sigur că fiii lor căzuseră, iar norocul lui le smulgea crusta liniştii abia închegată. Croitorul a mers la Pozsony, să-l caute pe Rosenthal, că măcar el s-ar fi bucurat, însă la tejghea era

numai nevastă-sa. Abia cuceriseră imperialii oraşul când un vecin le-a zis că acel birtaş adăpostise revoluţionari ce incendiaseră casele evreilor. Austriecii au tresărit la cuvântul „revoluţionari” şi l-au dus pe sus la închisoare, de unde cârciumarul n-a mai ieşit viu. Croitorul s-a mâhnit atunci, n-a mai spus nimănui de Moritz şi i-a răspuns la scrisoare.

După încă două schimburi de misive, Moritz şi-a putut permite să-l viziteze pe bătrân. Era în 1889, când împlinea şaizeci de ani şi părintele vreo nouăzeci. Călătoria a durat două zile, la capătul cărora a coborât din trăsură înaintea casei. În poartă a apărut o tânără.

«Eu sunt Moritz, unchiul tău*, a spus el.

«Acela stă departe şi nu s-a mai pomenit ca unul de-ai noştri să vină îndărăt.»

«Du-mă la fratele meu şi la tata, că or să mă recunoască ei.»

«Sunt pe deal amândoi.»

«Pe ce deal? Că-i plin de dealuri pe-aici. Şi cu ce treabă?»

«Cu treaba Domnului. Îi găsiţi la cimitir. Bunicul s-a dus deja de cinci ani, iar tata, de curând. Mama a plecat de tânără şi fraţi n-am, că n-a ajuns unul la *Bar-Mitzvah*.»

Lui Moritz i-a părut rău că lăsase trăsura să plece. S-ar fi suit în ea şi n-ar mai fi întors capul. Dar poate Cel de Sus l-a făcut să apară când Regina rămăsese fără de nădejde.

«Înţeleg. Cum de nu te-ai măritat? câţi ani ai?», a zis el.

«Douăzeci. Dar când să mă fi măritat, că tot în doliu am ţinut-o? Şi acum, cine mă mai ia?»

«Ei, şi mărul face flori de mic, însă numai când creşte dă fructe.»

«De unde ştiţi? Aveţi livadă?»

«Nu, o cârciumă. Dar în faţa ei am plantat un măr când mi s-a născut băiatul. Acum au treizeci de ani amândoi şi, dacă Ignac n-a dat încă roade, pomul, în

schimb, nu le mai ştie numărul.»

Plecat pentru câteva zile, Moritz a rămas o lună încheiată în Stampfen şi a venit înapoi cu nepoata, după ce-a lămurit-o că n-avea rost să trăiască singură şi neîmplinită acolo. Mai mult de gura lui, Regina a acceptat şi aşa m-a cunoscut. Era într-o sâmbătă şi trecusem pe la ai mei, la prânz. În restul săptămânii, îmi vedeam de slujbă, ca vameş la bariera Timişoarei.

Regina s-a obişnuit cu noul loc şi, pe măsură ce intrau la un pahar şi tata îi făcea semn, şi-a cântărit pretendenţii la măritiş. Cu aceeaşi tresărire de inimă ca atunci când le-a măsurat băutura cu ţoiul. Apoi a venit sâmbăta când am apucat peste masă mâna Reginei şi-am spus:

Mamă, tată, eu pe fata asta o iau de nevastă. Ne iubim şi voiam să ştiţi».

Bine, dar e fiica fratelui meu! Cum vine asta?», a zis tata.

Şi Franz Josef cu Elizabeta sunt verişori.»

«În casa mea să n-aud de ei! Valea! Şi să nu-mi vii să te plângi că ţi-s copiii nebuni.»

Ne-am căsătorit în acelaşi an, 1889, şi ne-am văzut de noi în Timişoara, într-o casă de pe strada Frobl. Pântecul mamei tale s-a rotunjit întâi cu Roza, apoi cu Berta, Heinrich, Julius, Juliska, Sándor, cu tine, Ghizella şi Lajos. În total, nouă fructe.

Şi după toată istoria asta, tu vii şi-mi spui că te-ai botezat? Străbunii sunt sus, Rezso, şi te văd!”

Tata ţinea mereu să mi-o reamintească, iar eu de fiecare dată ridicam privirea în tavan, de unde mă observau acele zeci de perechi de ochi. Mi-a intrat atât de bine în cap, încât m-am trezit că mi-o spun singur, şi încă în cele mai nepotrivite momente. Ca atunci când m-am întins într-un pat cu suflet, prin vreun bordel din Szeged, dar şi mai târziu, în braţele soţiei. Încercaţi să faceţi dragoste, chiar sub plapumă, când ştiţi că vă privesc toate bunicile şi aşa mai departe. Sau poate vreţi doar să staţi

liniştiţi pe toaletă, ori să faceţi baie. N-aveţi unde vă ascunde, vă asigur, şi la un moment dat vă veţi pomeni cu ochii la tavan.

Iar în ziua aceea concluzia tatălui meu a fost: „Nici vorbă, te duci la rabin, iar când mă întorc de la slujbă, să-mi fii evreu la loc”.

Apoi şi-a pregătit oglinda de voiaj, soluţia Razol şi cuţitul de lemn. Ca evreu ortodox, nici să n-audă de brici din oţel. Şi-a turnat lichidul în palmă, l-a întins pe obraji, a luat cuţitul şi a început să-şi dea jos barba. Nu conta că de dimineaţa trecută părul nu apucase să răsară. Vameşul nu concepea să meargă la serviciu înainte să ducă la capăt ritualul matinal.

Am ieşit din bucătărie şi l-am lăsat în treaba lui.

La prânz, tata a revenit de la lucru, a găsit supa în farfurie şi pe mama cu felul doi deja pe plită. A binecuvântat mâncarea, a dus lingura la gură, apoi a întrebat de mine.

„Nu l-am văzut azi pe Rezsó”, a zis mama. „Chiar, unde-o fi?”

Tata a mers în dormitor şi a observat că lada cu care mă întorsesem din militărie, de la Szeged, dispăruse.

A doua zi, pentru întâia oară, angajatul vămii n-a semnat condica la timp. A întârziat la slujbă ca să mă caute pe mine la oficiul băncii Szana, unde mă angajasem de curând. „Ei, cum e?”, m-a întrebat, cu o privire severă. „Cum să fie? Am plecat de acasă”. „Rămâi plecat atunci”.

Atât a spus, apoi a fugit la lucru, pentru ca în pauza de prânz să-i zică mamei: „Mulţumesc pentru masă. Acum, să ne pregătim de înmormântare. Rezsó a murit”.

Aşa că-n cimitirul evreiesc s-a săpat o groapă. De-o parte s-au înşirat tata şi fraţii mei, iar de cealaltă, mama şi fetele, în mijloc, pe doi lăteţi, a fost pus coşciugul şi, în el, o creangă. Rabinul a făcut slujba, sicriul a fost astupat şi aşa s-a săvârşit înmormântarea simbolică pentru cel plecat de capul său din rândul evreilor. Cu hainele rupte la rever în semn de doliu, familia mea s-a întors acasă, dormind pe

podea următoarele şapte nopţi. O săptămână în care tata şi-a ţinut oglinda în sertar şi barba pe faţă.

4

„A fost măsorarea de campionat între cele mai bune echipe ale oraşului Timişoara, care măsorare a avut în toate vremurile cel mai ridicat nivel sportiv. Acestei măsorări i-a premers un interes imens întrucât publicul amator de acest sport a cumpărat deja în decursul săptămânii dinainte toate locurile numerotate ale spaţioasei arene sportive de la spatele gării Iosefine. Interesul exprimat cu prisosinţă a fost răsplătit prin măsorarea dată, deoarece această măsorare a fost îmbibată de valoarea şi nivelul măsorărilor mari ale Occidentului. La apariţia verzilor, opt mii de suflete erau pe tribune şi pe locurile împrejmuitoare ale arenei de joc. Cele două echipe s-au postat după cum urmează. CÂT: Schuster – Szilágy, Kosovits – Winger, Reuter, Zimmermann – Lukinich, Holz, (Ssterling, Krausz, Halle. Chinezul: Ritter – Kondor, Bauer – Hütter, Toth-Bedo, Rainak – Steiner, Zelenka, Schiller, Chambre, Frech II. Echipele au dictat un tempo extraordinar de repede. A fost bătător la ochi, că mingea a ieşit prea rar din joc, însă, conform tradiţiei, nu a lipsit nici de data aceasta vehemenţa jocului, ceea ce s-a exprimat prin numeroase faulturi. Ambele echipe au prestat maximul capacităţii lor, au jucat cu voinţă şi cu dor categoric de învingere. Jocul vehement a fost reţinut în cadrele ordinii de signalul energic al arbitrului. În minutul 27, trei înaintaşi sar la minge, Holz o loveşte şi lovitura reuşeşte. Gool!!! Un strigăt de kilometri pătrunde văzduhul, publicul e învăluit de praful tribunei; se aplaudă, se aclamă şi se bate în ropot cu picioarele scândurile tribunei, şi aceasta minute de-a rândul… în mijlocul acestui cadru, jocul se începe din nou în tempo nemaipomenit şi acum pe jumătatea clubului CÂT, care dezarmează la rând acţiunile Chinezului”.

Am reţinut cuvânt cu cuvânt cronica apărută în revista *Stadion*. Şi pot spune că acela a fost meciul carierei

mele de fotbalist. Un meci din 1921, din campionatul districtual. Am jucat la Clubul Atletic Timişoara şi am învins Chinezul eu 1-0. La final, n-ai văzut că echipamentul nostru e alb-verde, iar al lor, alb-violet, atâtea trânte am tras. Chinezul era echipa muncitorilor feroviari, deci nu ne-a fost moale. Am avut ce „dezarma”, cum s-a exprimat gazetarul, şi n-am mai fost om o săptămână. Abia am ţopăit de pe un picior pe altul, şi nici vorbă de stat pe scaun sau dormit pe spate, când aveam fundul şi coapsele julite de intrările prin alunecare. Nu mai zic de coastele pliate de un cot primit în piept. Pe vremea aia, se dicta fault dacă rămâneai lat – altfel, îţi vedeai de treabă, fără smiorcăieli, că te râdeau publicul şi coechipierii, ca să nu mai spun de adversari. Cărora aveai grijă să le plăteşti cu aceeaşi monedă: cot în piept, genunchi în rinichi, talpă pe tibie. Când s-a fluierat finalul meciului, am salutat tribunele şi-am ieşit ţanţoşi. Şi în vestiar ne-am dat bravi, apoi am sărbătorit victoria la berărie. Doar odată ajuns acasă mi-am permis să mă prăbuşesc. Mă simţeam rupt în bucăţi, deşi eram beat ca un docher la asfinţit. După meciuri se mergea la băut, indiferent de rezultat. Antrenorul ne spunea că prinde bine la sudarea echipei. Dar eu cred că ajuta mai ales să te amorţească după ce trecea efectul adrenalinei. Aşa au ajuns o mulţime de fotbalişti nişte beţivi sadea. A doua zi te trezeai un ghem de suferinţă şi cel mai la-ndemână era s-apuci iar sticla. Pentru asta aveai nevoie însă de un şef dispus să-ţi treacă cu vederea pauzele de recuperare. Mai uşor pentru feroviari, dar imposibil pentru mine, proaspăt angajat la banca Szana, unde totul era pe ceas. Ai întârziat, adio! Să apari cu privirea tulbure se accepta doar dacă erai răcit cobză. Tocmai revenisem în Timişoara, după război şi revoluţie, şi nu-mi permiteam să pierd slujba asta. A trebuit deci s-aleg: sau mă duc la birou şi îndur pe sec, în tăcere, sau o las mai uşor cu mingea. Din fotbal nu câştigam bani, doar momente în care uitam de mine. Săgetat de durerile trupului, creierul înceta să se chinuie cu ce-a fost şi câteva

nopţi reuşeam să dorm fără vise. Apoi m-a văzut directorul Szana cu fruntea acoperită de tifon şi a spus: „Domnule Halle, poate că într-un spital înfăţişarea dumneavoastră n-ar sări în ochi, chiar de-aţi fi doctor. Dar, dacă bolnavii se lasă pe mâna unui chirurg căruia-i tremură bisturiul între degete, în schimb clienţii băncii noastre vor să fie absolut siguri că le investim banii cu cap. Şi un bandaj în jurul lui nu inspiră neapărat încredere”. Acele cuvinte m-au oprit de la intrări în forţă. Or, un fotbalist care se menajează e ca un câine fără dinţi. Am mai jucat nişte ani, dar tot mai domolit, în vreme ce Chinezul a obţinut şase titluri în campionatul României. Apoi m-am însurat şi din 1927 am pus ghetele-n cui. Am mai fost la meciuri doar ca spectator, singur sau cu soţia, că şi lui Adel îi plăcea să vină la stadion în câte-o duminică însorită. Savura mai ales atmosfera din tribune şi sucul de fructe vândut la intrare. Aplauda la orice reuşită, chit că marcau adversarii, dar degeaba o trăgeam de mânecă să stea jos şi se încruntau unii la noi – se întorcea spre mine şi zicea: „Un gol e un gol”. După, ne opream la o grădină de vară cu orchestră, luam prânzul, care se prelungea printr-un şpriţ cu prieteni şi perechile lor, mergeam apoi la film ori la dans şi astfel făceam trecerea spre o nouă săptămână plină la bancă. Eram colegi, Adel şi cu mine, aşa ne-am cunoscut. Ea lucra ca stenodactilografă, prezentă într-un colţ la şedinţele noastre, şi într-o zi mi-am făcut curaj s-o invit la un meci de-al meu, oferindu-i un bilet aproape de gazon.

„Nu vă promit că ajung, domnule Halle”, au fost primele cuvinte pe care mi le-a spus. „Încercaţi totuşi. Şi spuneţi-mi Rezso”.

Dacă mă credeţi, nu mai ştiu împotriva cui am evoluat şi cât a fost scorul. De când am remarcat-o în tribună, toată partida am jucat-o cu un ochi la ea şi jumătate de ochi la adversar. Cealaltă jumătate era închisă, după ce primisem un cot în arcadă. Acela a fost ultimul meci în care nu m-am ferit deloc, dimpotrivă, şi am strâns din dinţi doar ca să-i văd reacţia. Adel m-a privit lung, când

pierdută în gânduri, când cu duioşie şi teamă, după ce mă adunam de pe jos în urma unui contact dur cu adversarul. Şi, cel puţin în capul meu bine zgâlţâit, pleoapa umflată valora – sau atârna, cum vreţi – cât o medalie de bărbăţie.

Se poate să fi fost meciul din 1924 cu acelaşi Chinezul, care ne-a bătut cu 6 – 3. Dar am scăpat mai ieftin decât Kadima, echipa evreilor din Timişoara, unde juca fratele meu Lajos. Ei au luat-o cu 6-0, deşi îl aveau pe Schwartz Elek, fost coleg cu mine la CÂT. Acolo am fost coechipier şi cu Raffinsky, care a trecut la Chinezul în 1927. Eu în acel an m-am retras, întâi de pe teren, apoi şi din tribună, unde am mers mai mult singur de la o vreme, căci soţia a preferat tot mai des să stea acasă, să pregătească prânzul. Aşa că m-am obişnuit şi eu să mă ridic târziu din pat duminică dimineaţa şi să ascult radioul, la cafea şi ţigară.

Dar Laci Raffinsky a avut alte planuri. După două sezoane la Chinezul, s-a transferat la Juventus Bucureşti şi, într-un meci cu Dacia Unirea Brăila, a marcat zece goluri. Un record ce nu cred că va fi doborât vreodată.

Apoi, în 1930 a fost ediţia inaugurală a Campionatului Mondial, găzduită de Uruguay. Din Europa au mers patru echipe: Franţa, Belgia, Iugoslavia şi România. Căpitanul naţionalei române, Rudolf Wetzer, jucase atacant la Chinezul şi avea pe tibii urmele crampoanelor mele, cum şi eu le păstrez pe ale lui. Wetzer se transferase între timp la Juventus

Bucureşti şi-l luase şi pe Emerich Vogi. Dacă vă interesează, Wetzer, Vogi şi Raffinsky sunt toţi evrei. Apropo de Laci, în partida cu Perú a fost lovit în aşa hal de Plácido Galindo, încât acela a fost dat afară de pe teren. Dacă Galindo a ajuns să fie cel dintâi eliminat din istoria Mondialului, Raffinsky a evoluat şi în meciul România-Uruguay, fiind inclus în primul unsprezece al ediţiei, drept cel mai bun mijlocaş.

Să nu vă mai spun că fotbaliştii români abia au reuşit să se prezinte la Mondial. A fost nevoie să intervină însuşi

Regele Carol al II-lea, care a vorbit cu patronii jucătorilor ca să le dea liber de la serviciu. Aşa a stat treaba chiar şi la nivelul acesta, dacă v-aţi mirat că şeful meu nu înţelegea să întârzii la birou, darămite să lipsesc o zi întreagă după câte un meci.

Cu Laci mai am o poveste, petrecută la finele anilor ’30, când juca la Rapid Bucureşti. Mi-a spus-o când a trecut prin Timişoara şi-am stat la o bere în restaurantul hotelului Carlton. Povestea-i aşa: Rapidul a luptat pentru Cupa României cu Venus Bucureşti, echipa de suflet a generalului Gabriel Marinescu, ministru de Interne şi om de bază în camarila lui Carol al II-lea. Deşi supus al Regelui, Marinescu era supranumit „împăratul” şi ţinea ca Venusul, care-i ridicase la stadion o lojă zisă „pagoda”, să câştige. Dar protejaţii lui au fost înfrânţi pe teren.

Învingătorii au petrecut în restaurantul Luther de la Gara de Nord până noaptea târziu, dar la ieşire i-au aşteptat poliţiştii. Pe motiv că n-au avut actele la ei, patru fotbalişti, principalii „vinovaţi” de rezultat, între care şi Raffinsky, au fost suiţi în dubă şi transportaţi la Prefectura poliţiei. I-au închis într-o celulă, iar când Laci a spus că-i e sete a primit o cană de apă cu sare.

Dimineaţa au fost eliberaţi, după ce conducătorul Rapidului a mers la „împărat” şi s-au înţeles să ceară la Federaţie rejucarea finalei, invocând un arbitraj incorect. Cei patru au ajuns astfel din nou pe gazon, unde au bătut şi mai clar Venusul.

Tărăşenia a ajuns la urechile Regelui şi „împăratul” a cerut atunci să fie pus preşedinte de onoare la Rapid. Nu puteau să-l refuze şi i-au dat să bea şampanie din cupa recent câştigată de Raffinsky & Co. Marinescu nu doar c-a înghiţit, dar s-a lăsat şi pozat de presă, ca să meargă apoi cu ziarul la Carol al II-lea şi să-i arate că treaba cu arestarea e o calomnie, de vreme ce el este preşedinte de onoare al Rapidului. Şi al Venusului, şi al Unirii Tricolor, al lui Maccabi, al Gloriei Arad, al Ripensiei şi Chinezului Timişoara. Şi vicepreşedinte al Federaţiei Române de

Fotbal. Regele i-a dat atunci pace – generalul era mâna lui dreaptă, cu care l-a lichidat apoi pe Codreanu, comandantul Mişcării Legionare. La rândul lui, „împăratul” a sfârşit în noiembrie 1940 la închisoarea Jilava, ucis de legionari. Regele fugise între timp şi campionatul rămăsese fără echipele din Basarabia şi Ardealul de Nord. Tot în 1940, Raffinsky s-a lăsat de fotbal, iar Kadima, echipa evreilor timişoreni, a fost desfiinţată de noul stat naţional-legionar. În schimb, stadionul Rapid Timişoara, clubul şvabilor, a devenit neîncăpător, căci acolo se jucau meciuri între localnici şi selecţionate din *Wehrmacht* şi se ţineau întâlniri ale Grupului Etnic German, încheiate cu marşuri şi retrageri cu torţe prin oraş.

5

Sorbeam din ceai când şeful de birou a intrat, cum se spune, cu pieptul înainte. Adică hotărât, bărbăteşte, deşi burta îi depăşea cu mult pieptul. Dar n-ar fi corect să zic c-a intrat cu burta înainte, căci îşi ciocnea pumnii în faţa acelei umflături revărsate peste buza pantalonilor. În fine, a intrat cu o privire plină de satisfacţie. Fără îndoială, urma să ne dea o veste mare.

Nu-l mai văzusem aşa surescitat nici la preluarea vreunei fabrici în portofoliul nostru. Iar Banca Timişoarei şi Societate Comercială pe Acţiuni, zisă şi Banca Timişoara sau Szana, la care aveau participaţii Banca Marmorosch-Blank din Bucureşti şi Banca Anglo-ungară de la Budapesta, deţinea mai toate întreprinderile importante din oraş. De la Industria Lânii la Fabrica de Ciocolată Kandia şi Fabrica de Bere, până la fabrici de spirt, cărămizi şi altele. Ce să mai fi preluat acum, de îl adusese pe şeful meu de birou în culmea fericirii războinice?

M-am uitat la omul cu pumnii încleştaţi şi l-am întrezărit pe maiorul de intendenţă din armata austro-ungară, la ora când Imperiul pornise în ceea ce se anunţa ca o scurtă expediţie de pedepsire a Serbiei. Aşa o fi năvălit şi peste conţopiştii garnizoanei, încântat să-i

anunţe că sunt chemaţi la fapte de eroism. Aceia au aplaudat, apoi s-au lipit şi mai bine de scaunele lor. Pentru un moment l-am avut deci înaintea ochilor pe fostul maior, acum şef de birou, care a înţepenit în mijlocul încăperii şi a decretat: „Începând de azi, ne vom păzi banca. Prin rotaţie, o s-avem în permanenţă o echipă pe trotuar. Domnul director Szana mi-a zis clar că nu mai vrea să-i fie vandalizată clădirea”.

Aşadar, bătrânul se săturase de jocul acesta, ce părea tot mai serios. Înainte de Marele Război nu se văzuse aşa ceva, dar apoi lucrurile au luat-o razna. După 1918, ungurii, germanii şi evreii s-au unit într-o organizaţie cetăţenească, pentru a se asigura că timişorenii vor avea drepturi egale. I-au invitat şi pe români – care până atunci n-au fost lăsaţi să stea în cetate, ci doar pe la periferii –, dar ei au refuzat când s-au văzut stăpâni. Ca atare, iniţiativa a sucombat şi domnul Szana, ales preşedinte al organizaţiei, a devenit un soi de paratrăsnet. El şi imobilul pe care l-a ridicat în locul bisericii Sfântul Gheorghe, cea mai veche din urbe, demolată la 1914, după ce rezistase cinci sute de ani. Din care o sută cincizeci ca moschee, cât Timişoara a fost sub turci. Deşi poseda o vilă lângă fostul parc Franz Josef, devenit parcul Eminescu, domnul Szana s-a mutat în palatul ce-i purta numele, prima clădire cu patru etaje din oraş, unde pe lângă oficiile băncii începeau şi două scări cu apartamente de închiriat. El şi soţia lui l-au ocupat pe cel de la etajul II, uşa 5, cu intrare din strada Caruso. Şi-n fiecare dimineaţă dădea o tură ca să vadă ce mai apăruse pe ziduri. Ştiţi bancul cu evreul care citeşte la cafenea un ziar nazist? Prietenul lui nu înţelege, aşa că evreul îi zice: „Sunt sărac, şomer, dar aici scrie că mă scald în bani şi stăpânesc lumea. Ceea ce-mi ridică moralul”. În ce-l priveşte pe domnul Szana – nici sărac, nici şomer, doar evreu –, gazeta era faţada palatului. O citea, apoi chema zugravii s-o cureţe pentru următoarea ediţie.

Pe lângă mesaje scrise pe pereţi cu cărbune sau vopsea, alţii se trezeau şi cu geamurile ţăndări. În

decembrie 1924, studenţi de la recent înfiinţata Politehnică au ţinut chiar un fel de concurs de spart vitrine şi ferestre, soldat cu peste cinci sute de reuşite pe la magazine, şcoli şi locuinţe evreieşti.

Concursul a devenit tradiţie în anii următori şi a strâns tot mai mulţi adepţi.

Apoi, cum am zis, bătrânului i-a ajuns. L-a băgat în şedinţă pe şeful meu de birou şi i-a ordonat ca din acea zi contabilii lui să fie şi gardieni. Aveau să se descurce, doar erau veterani de război, majoritatea cu grad de locotenent în rezervă. Mai puţin eu, rămas cadet-plutonier, şi maiorul de intendenţă. Care a primit ordinul şi a dat scurt din cap, fără să-l privească pe domnul director. În schimb, a fixat ghiveciul cu planta de canna. Tija ei, înaltă de un metru, se termina printr-o inflorescenţă în spic, cu petale roşu-şerlac, galbene pe margini. Pot să jur că la ea s-a uitat lung şeful de birou, iar domnul Szana a observat şi precis nu i-a zis nimic.

Vedeţi voi, până nu cu mult înainte, pe locul ghiveciului stătuse o scrumieră cu picior. De acea scrumieră se leagă povestea următoare:

Într-o dimineaţă ca oricare alta, am împins uşa băncii şi am intrat în hol. La capătul lui era sala mare cu tavan de sticlă şi un luminator deasupra, unde se aflau ghişeele pentru public. Înaintea sălii, din gangul principal porneau în stânga şi-n dreapta scări cu baluştri, luate parcă dintr-un palat roman. Şirurile de trepte se opreau la mijloc pe un podest intermediar, făceau o întoarcere de 180 de grade şi se reuneau la primul nivel, în faţa unui ficus imens. Acolo l-am găsit pe domnul Marek, omul de serviciu şi cel mai vechi angajat, după director. Tocmai uda planta. Mi-am scos pălăria, dar el abia a ridicat din sprâncene şi a mormăit ceva. Slujbaşii ca mine azi erau, mâine nu-i mai vedeai, pe când domnul Szana rămânea şef, el îşi făcea treaba şi ficusul stătea bine în ghiveci.

Pe seară, după ce directorul şi-a amintit că are casă, domnul Marek i-a spălat parchetul în birou, l-a dat cu

ceară şi a golit scrumiera într-o foaie de ziar. Apoi a fugit spre tramvai, dar s-a ciocnit pe scări cu domnul Szana, care se întorsese după vreun dosar sau mai ştiu eu ce. A vrut să-l ocolească, însă directorul l-a oprit şi i-a zis că n-are decât să umble prin birturi, doar să nu vină la lucru îmbâcsit de tutun.

În luna ce-a urmat, ficusul şi-a primit porţia de apă, podelele au strălucit, iar scrumiera domnului Szana s-a tot umplut şi-a fost golită. Apoi s-a petrecut următoarea întâlnire la sfârşit de program. Directorul i-a amintit omului de serviciu că discutaseră despre ţinuta lui şi ca atare îl invită să se ocupe de curăţenie în altă parte, începând chiar de a doua zi.

Domnul Marek s-a înclinat, fără o vorbă. Ajuns acasă, a trecut pe lângă uşa lui, a urcat în pod, s-a suit pe o ladă, şi-a băgat capul într-un laţ făcut dintr-un cearşaf şi a sărit. Pe când se zbătea, a scos din pardesiu un cocoloş de ziar, care i-a căzut sub picioare şi a absorbit urina scursă din crăcii pantalonilor.

Nevasta l-a găsit în zori, alertată de spălătoreasă. împreună l-au coborât şi l-au pregătit de cele veşnice. Văduva i-a căutat un costum pentru ultimul drum şi abia atunci şi-a putut explica damful de tabac ce-i însoţise bărbatul atâţia ani: în fundul şifonierului era dosit un sac de iută îndesat cu capete de trabucuri. De unde şi pentru ce le strânsese, n-a reuşit să înţeleagă – după cum ne-a spus la înmormântare. Iar când a sosit curierul cu decizia de concediere, văduva i-a cerut să aştepte o clipă, s-a întors cu sacul şi i l-a pus în braţe, rugându-l să scape de el la tomberon.

Când s-a aflat despre asta la bancă, care cum intram la director nu ne mai puteam lua ochii de la scrumieră. Într-o zi, a dispărut, iar domnul Szana ne-a zis scurt: „Gata! Am dus-o acasă şi n-o mai las decât pe nevastă-mea s-o golească”. Noi însă am continuat să privim locul în care fusese, până-n altă zi, când acolo a apărut ghiveciul cu floarea înaltă. Era un soi nou de canna, creat de grădinarul

Muhle şi botezat „Konsul Szana”, căci şeful nostru cel mare era şi consul onorific al Marii Britanii la Timişoara. Doar domnul Szana uda planta, iar noi o priveam cum creşte tot mai înaltă, cum înfloreşte şi îşi scutură petalele pe podea.

Dar să revin la povestea cu gardienii. Şeful de birou a pregătit un tabel şi ne-a zis să ne alegem, să facem echipele. Că, dacă nu, ne împarte el.

„Cei însuraţi să fie numai în ture de zi”, a spus un coleg. „De ce? Poate şi holteii au treabă”, a spus altul.

„Accept să fiu şi de noapte”, a zis al treilea. „Doar să am voie cu o butelcă de rom”.

„Dacă nu o goliţi prea des, merge”, i-a zis şeful.

„O să primim şi arme?”, a întrebat al patrulea.

„Umbrele cu vârf de metal. Procedaţi ca-n lupta la baionetă: parezi, fandezi, împungi inamicul în vintre. Dar n-o să aveţi ce face cu ele. Dacă vă ţineţi tari, zvăpăiaţii aceia vă vor ocoli pe celălalt trotuar şi se vor duce în altă parte să facă pe nebunii”, a zis fostul maior.

„Ştiţi că unii dintre ei au şi pistoale, nu?”, a zis primul. „Şi dumneavoastră aţi avut pistol, cât aţi fost pe front”, a zis şeful. „Aţi nimerit ceva cu el?”

„Nu cred, nu”, a răspuns colegul.

„Deci nu vă bateţi capul. Chiar dacă au, or să le arunce cât colo când o să-i puneţi pe fugă. Haideţi să vedem acum echipele. Dumneavoastră, domnule Halle, când preferaţi?” „Eu am o soţie şi o fetiţă de care trebuie să am grijă”. „Şi noi nu?”, a spus şeful. „Vreţi să staţi deoparte? Aşa ceva nu există. Înseamnă să fiţi de partea celor ce ne lovesc copiii şi-i aruncă din tramvaie, ne sar în spate noaptea pe stradă şi mâzgălesc banca cu mizerii antisemite. Şi cine ştie ce urmează dacă nu luăm atitudine”.

„Poate chiar el le mâzgăleşte”, a zis colegul de lângă mine.

„V-aş ruga frumos să nu depăşim măsura”, i-am răspuns. Colegii au tăcut brusc, apoi au izbucnit într-un

hohot de râs.

„Ştiţi ceva, mai bine duceţi-vă frumos acasă”, a conchis şeful şi m-a tăiat din tabel.

„Deci aşa, acum mi se permite asta”, mi-am zis, amintindu-mi de ziua în care s-a născut fiica mea. Totul a început în acea dimineaţă cu un ţârâit de telefon. „Bună dimineaţa, domnule Halle”, mi-a spus portarul. „Vă caută slujnica”. M-am înfiinţat rapid la intrarea Băncii Szana, unde fata în casă mă aştepta ţopăind. „E fetiţă, sănătoasă tun şi plină de draci. Zbiară de cum a ieşit”, a râs Katy. „Stai că vin”, i-am răspuns, şi-am luat-o la trap înapoi pe trepte.

Am deschis uşa larg şi mi-am privit colegii aplecaţi peste maşinile de scris. Ţăcănitul s-a întrerupt. „Felicitările un pic mai încolo”, le-am zis. „Fug s-o văd şi revin cu şampanie!” „A, deci e o ea”, au zâmbit. „Nu fugiţi niciunde”, a spus şeful de birou, ridicând nasul dintr-un dosar. „Mai întâi ne terminăm programul, că de aia-i program. Iar şampania o beţi unde doriţi, dar nu aici”.

Am rugat-o pe slujnică să spună acasă că vin după ce-mi termin treaba şi mi-am reluat locul. Am rămas câteva minute cu ochii în gol, fumând, am pus o foaie cu antet în maşina de scris şi-am apăsat pe clape: „Stimate domnule Paşca, vă reamintim că datoraţi băncii noastre suma de 5.570 lei. În speranţa că vom rezolva chestiunea pe cale amiabilă, vă salut cu respect, Director Szana”. Am zvârlit înştiinţarea în coşul cu hârtii de dat la semnat şi am trecut la alta.

Abia seara am ajuns s-o văd pe Julianna, ce-şi trăise deja primele ore de viaţă. Am sărutat-o pe ochi şi pe frunte şi am lăsat-o înapoi în braţele lui Ad61.

Un an întreg apoi, în fiecare zi lucrătoare am avut parte măcar o dată de scena ce începea cu ţârâitul telefonului de interior. Şi continua cu vocea portarului: „Domnul Halle? A venit slujnica şi zice că fetiţa v-a dăruit iarăşi… aur”. Omul era complet nedumerit de mesaj, dar mi l-a transmis întocmai, iar şi iar. „Bine”, îi ziceam vesel

de fiecare dată când aflam că Julianna a umplut scutecele.

Iar acum şeful de birou mă invita să mă duc frumos acasă. Am înţeles, am luat o coală cu antet şi mi-am scris la maşină demisia, apoi am semnat-o.

Ce a urmat? O vreme, pe trotuarele din faţa firmelor evreieşti au apărut tot mai mulţi inşi care plimbau umbrele cu vârf metalic. Apoi au dispărut. Domnul Szana a murit în 1929 la Chicago, într-o călătorie de afaceri. I-a căzut capul pe masă la o cină şi gata a fost. Cei care au mâzgălit pe ziduri şi vitrine steaua lui David au ajuns la putere spre sfârşitul anului 1940 şi au românizat firmele evreieşti. Adică s-au făcut stăpâni pe ele şi le-au botezat cu numele lor, chit că l-au păstrat uneori în firmă pe evreu, să facă treaba şi să ţină afacerea în viaţă.

Ştiu că unora vă place literatura şi vă mai spun atunci ceva legat de domnul Szana: în tinereţe, a scris un studiu despre Beethoven şi mai multe nuvele, după care a ajuns şi personaj, directorul general Livius, în *Călăreţul roşu*, romanul unui scriitor din Timişoara numit Franz Xaver Kappus. Toţi angajaţii băncii aveau câte un exemplar acasă, iar domnul Szana îl ţinea pe al său pe birou, în stânga lui. Mereu ne studia atent, oare nu ne scapă o privire într-acolo? Dar nu ne scăpa. V-am mai zis de acest Kappus când a venit vorba de „tânărul rebel” von Matscheko. Şi tot el a corespondat cu Rainer Maria Rilke, publicându-i răspunsurile în cartea *Scrisori către un tânăr poet*. În 1925, Kappus s-a mutat la Berlin şi a transpus romanul în scenariu de film. Pelicula s-a numit *Călăreţul roşu* şi directorul general Livius a fost jucat de Friedrich Ulmer, iar fiul său Andreas, de Veit Harlan. Da, de acel Harlan care a co-semnat scenariul şi a regizat în 1940 *Jud Süß*, cel mai antisemit film produs vreodată, la care fiica mea a trebuit să meargă cu grupa ei de Tinere Germane.

Evreul Süß tot de la o carte pleacă – de la romanul omonim al lui Lion Feuchtwanger, un evreu german fugit în SUA după 1933 – Personajul principal, un evreu bancher de la curtea Ducelui de Württemberg, îl ajută pe acela să

trăiască pe picior mare, pe spatele supuşilor. Dar Ducele vrea şi puterea absolută, aşa că plănuieşte să-şi răstoarne parlamentul. În acelaşi timp, află că Süß are o fiică ţinută ascunsă şi o violează. Fata îşi pune capăt zilelor şi Süß se răzbună denunţând planul Ducelui. Acela moare de supărare, pe când Süß se predă opozanţilor. Care-l judecă numaidecât pentru trădare, fraudă şi relaţii neprincipiale cu doamnele de la curte, însă îl găsesc nevinovat. Şi totuşi, la dorinţa poporului, e condamnat la moarte. Cu ştreangul de gât, i se oferă o şansă de salvare: să treacă la creştinism. Dar bancherul refuză – oricum, nimic n-ar fi înviat-o pe fata lui – şi recită *Shema Israel* înainte să se legene în laţ.

Acesta e romanul, însă Harlan întoarce totul pe dos. În locul Ducelui care o necinsteşte pe fiica lui Süß îl vedem pe bancher siluind o creştină. Povestea se petrece la 1738, cartea lui Feuchtwanger a fost publicată în 1925, dar filmul e făcut după Legile Rasiale de la Nürnberg, din 1935, şi aceasta e crima pusă de nazişti în cârca lui Süß al lor – că a pângărit puritatea rasei ariene. Iar femeia siluită n-a putut îndura sacrilegiul şi s-a sinucis prin înec.

„Mare atenţie deci cu cine vă încurcaţi!”, le-a strigat comandanta, când au ieşit de la film, fiicei mele şi colegelor din Tineretul German. La începutul lui 1941, cu *Wehrmacht*ul în oraş, mi s-a părut o idee bună să-mi folosesc toate relaţiile ca s-o înscriu pe Julianna în Grupul Etnic. Iar nemţii închideau şi ei un ochi, că-şi doreau cât mai mulţi membri, să aibă ce raporta mai sus şi să se dea importanţi. Că apoi, odată ce-ar fi câştigat războiul, ar fi trecut la epurare, luând dosarele la puricat, iar fata sigur ar fi zburat din organizaţie, este altă chestiune. Până atunci, m-am gândit că-i mai protejată aşa. Cine a bănuit la vremea aceea că ruşii vor ajunge într-o zi până la Budapesta? Sper să nu-i fi făcut mai mult rău decât bine. Şi mă întreb cum o mai duce acum, cu sovieticii în Timişoara, comandanta care le-a zis Juliannei şi celorlalte: „Nu mergeţi nici la prăjitură cu un băiat până nu vă

prezintă certificatul de arian!”. Ca să-l primeşti trebuie doar să fii de sânge germanic, indiferent unde locuieşti. Ceea ce mi-a amintit de-o replică a lui Süß din filmul lui Harlan: „Casa mea este lumea”. Adică evreul e făcut să bântuie pretutindeni. Dar nemţii nu cântă că Germania trebuie să se întindă pe toată planeta? Şi atunci, cine-i Cain?

Fata mi-a scris că a amuzat-o acel îndemn al comandantei, dar s-a abţinut să râdă până acasă. Şi pe undeva e de râs – conform legilor naziste, românii şi maghiarii nu sunt arieni. Nici italienii. Nu mai spun de slavi, evrei şi ţigani, în schimb, finlandezii şi japonezii sunt arieni de onoare. La fel sunt şi eu, cumva – am obţinut de la statul ungar certificatul de arian de onoare, de exceptat, pentru că m-am botezat şi am luptat împotriva lui Kun Bela, dar, în primul rând, pentru că sunt căsătorit cu o femeie fără origini evreieşti, lucru care a contat cel mai mult. Dar tot aici am ajuns, la săpat şanţuri, păzit de aceşti tineri unguri ce n-ar avea voie să iasă la o prăjitură cu fata mea şi de oamenii din SA, care mai întâi ar trebui să-i arate certificatul.

Însă altceva mi-a atras atenţia la cuvintele ei, anume că îndemnul acela i-a provocat o asemenea reacţie. Normal mi s-ar fi părut nici să nu-l bage în seamă, să considere că era adresat colegelor mai mari. În 1943, când mi-a povestit întâmplarea, Julianna făcuse şaisprezece ani. Nu era cam devreme să ştie ce înseamnă o invitaţie la cofetărie? Eu mereu i-am zis că până la douăzeci şi unu de ani o să fie fata lui mama, iar după aia, a lui tata, că după majorat o să mă ocup să-i explic ce-i cu viaţa şi cu bărbaţii, că nu-i chiar o veselie. Iar ea, auziţi, s-a abţinut să râdă, copila de şaisprezece ani! Şi-a dat drumul când a ajuns acasă, dar nu ştiu dacă de faţă cu maică-sa ori bunică-sa şi n-am idee ce i-ar fi putut ele spune sau ce efect ar fi avut. Când am plecat de acasă, în ianuarie 1942, abia împlinise paisprezece ani şi încă mai juca şotron cu prietena ei Erika, iar la şcoală învăţa mulţumitor. Ca să aflu apoi, pe la

începutul lui 1944, că suferă din dragoste după unul Laci, iar despre şcoală, nicio vorbă. De atunci, nu mai ştiu nimic, că n-am mai avut cum să trimit şi să primesc scrisori. Anul acesta, pe 10 noiembrie, Julianna va împlini optsprezece ani. Mi-e clar însă că deja a devenit fata lui tata şi sper din tot sufletul să nu ajung acasă şi să mă iau cu mâinile de cap.

6

Orice client al hotelului avea o fişă în biroul meu. Cu anii, adunasem dulapuri întregi de notiţe, aranjate alfabetic şi completate la fiecare vizită a persoanei respective. Fişa conţinea două rubrici importante: preferinţe şi alte preferinţe. Unele îţi erau semnalate direct, pe altele trebuia să le intuieşti sau să le observi cercetând camera imediat după eliberare.

Hotelul Carlton din Timişoara, al cărui administrator am devenit la scurtă vreme de la deschidere, avea lift şi patru etaje, pe care se înşirau patruzeci şi opt de camere şi apartamente. Toate cu balcon, calorifer, apă caldă, cabină de duş sau cadă, W.C., paturi încăpătoare şi telefon. Clădirea era nouă, construită în stil internaţional. Privind de pe trotuar, la parter, în stânga, era un *café-restaurant* de primul rang ce aparţinea de mine, apoi, la mijloc, intrarea hotelului şi, la dreapta, un magazin de fructe. Vizavi se întindea un teren gol, înierbat, până-n dosul palatelor de pe Corso, iar înapoia şi-n stânga hotelului era complexul şcolar al ordinului pianst, destul de zgomotos în pauze. Lipit de Carlton, în dreapta, s-a ridicat ceva mai târziu hotelul Savoy, iar dincolo de bulevardul I.G. Duca, pe strada Paris, la numărul 1, s-a aflat Clubul Jurnaliştilor, pe care tot eu îl administram.

Dar să revin la Carlton. Din cele patruzeci şi opt de camere şi apartamente, o jumătate erau dispuse la faţada principală, pe strada Veneţia, nu foarte circulată. La parter se aflau însă restaurantul şi magazinul de fructe – cel dintâi închidea la miezul nopţii, celălalt deschidea la prima oră. Faţada principală era orientată către răsărit şi vara se

încingea tare până spre prânz – pe cei ce dormeau mai mult îi cazam în spate, pe latura dinspre apus. Observam cine când se trezeşte şi-mi notam în fişă. Cu timpul, la etajul I spre stradă am cazat doar comis-voiajori. Se culcau târziu, după ce trăgeam oblonul la restaurant, şi erau în picioare pe când primeau marfa la magazin. Cu ei n-am avut bătăi de cap, doar că mă întrebau întruna *Wie gent sP*, „Cum merge?”, de unde şi porecla lor: Vigheţ. Dar când venea Principesa G., de exemplu, era motiv de şedinţă serioasă. Chemam personalul în birou şi, cu dosarul ei în faţă, ziceam: „O cazăm în apartament, etajul IV, la stradă, că vrea linişte şi lumină cât mai multă. La sosire, geamurile să fie larg deschise, vaze cu flori de câmp pe noptiere, o şampanie în frapieră, cu un singur pahar şi căpşune. Fără frişcă! Din observaţie: puneţi un scaun pe balcon, acolo l-a lăsat ultima oară. În baie, aşezaţi săpuniera în dreapta chiuvetei, prosopul în stânga şi o scrumieră pe marginea căzii. Să nu mai arunce mucurile în toaletă” – puteam s-adaug, dar mă abţineam, fireşte.

Carlton era cel mai luxos hotel din Timişoara, aveam şi coafor în incintă, ba chiar şi un studio fotografic, Pittoni, deţinut de Rozalia Roth. Doamna Rozsi, la care m-am tot pozat, era nimeni alta decât soţia lui Otto Roth, cel care a proclamat Republica Bănăţeană la 31 octombrie 1918 şi a condus-o până au desfiinţat-o sârbii, pe 21 februarie 1919. De altfel, bătrânul domn, care după 1919 s-a retras complet din politică şi s-a ocupat doar de avocatură, era un obişnuit al restaurantului de la Carlton. Îşi rezolva cazurile la tribunal, venea să citească presa de seară la un ceai, până-şi termina şi soţia treaba, cinau împreună la mine şi plecau de braţ către casă. Acela era deci domnul Roth, care în toamna lui 1918 asistase din balconul primăriei la asaltul demonstranţilor ce-au pus pe statuia Fidelităţii coiful de ziar ţii pancarta cu „Austria a murit!”

Cum zic, niciun detaliu nu scăpa neremarcat şi nemenţionat în fişele mele. Industriaşul *W.* era mare amator de teatru. La orice vizită, pe masa din cameră

aştepta invitaţia la cel mai în vogă spectacol al stagiunii, într-un plic cu antetul hotelului, pe care scriam de mână: „Din partea Onor. Direcţiunii”. Doamnele găseau o cutie cu ciocolată Thomas, şi ştiam ce preferă – amăruie, albă, cu vişine sau marţipan. Pentru că la prima lor şedere le ofeream o cutie cu toate sortimentele, iar dimineaţa îmi notam ce gustaseră. La a doua vizită, mergeam la sigur. Lucru valabil şi la restaurant. Dacă un client a cerut o friptură de vită în sânge, când a revenit peste un an sau mai mult şi a cerut iar vită, ospătarul a înclinat din cap: „Ştiu că domnul o preferă în sânge!”. Dacă v-aş putea descrie uimirea şi satisfacţia aceluia! Care se regăseau şi în bacşişuri consistente, atât pentru personalul de sală, cât şi pentru cel de curăţenie: când şi-a dat seama de ce a apărut o scrumieră în baie, Principesa G. a lăsat o bancnotă cameristei.

Bănuţi frumoşi ajungeau şi la băieţii de la recepţie, pentru diverse comisioane. Dincolo de căratul bagajelor, care era trecut în fişa postului, duceau mesaje, flori şi făceau cumpărături pentru oameni de afaceri ce n-aveau timp să umble după cadouri. Aceştia dădeau bani unui *boy* şi el alegea ceva – după ce mă întreba pe mine. Eu decideam unde să-l trimit, în funcţie de sumă şi de ce bănuiam că şi-ar putea dori respectiva doamnă. Cert e că n-am avut reclamaţii, nici de la domni, nici de la soţii sau amante. Mulţi comercianţi îmi băteau la uşă să-mi propună reduceri şi o cotă parte dacă le fac vânzare. Veneau cu parfumuri, pălării, şampanie, cravate, batiste, ba şi cu o brunetă, o blondă sau o roşcată. Fetelor le verificam condicuţa să fie sănătoase, le întrebam una-alta, sărind de la română la maghiară, germană sau franceză, iar dacă-mi făceau impresie bună, le treceam în evidenţa mea, cu adresă, etnie, nume real, pseudonim, mărimea bustului, culoarea ochilor şi a părului. Şi-i spuneam celui care le însoţea să lase un număr de telefon la recepţie. Acolo le ştiau doar după pseudonim, bust, ochi şi păr.

Când am zis „evidenţa mea”, nu m-am referit la

fişetul hotelului, că nu era să adaug la fiecare client: se trezeşte de obicei la 11, preferă cafeaua fără lapte şi zahăr, dar cu un strop de coniac, vrea prosoapele schimbate de două ori pe zi şi pe Clotilde, Wilhelmine sau Inge. Căci unii, mai ales din Vechiul Regat, veneau chitiţi pe şvăboaice. Ori aveau chef de Ilonka şi Erji, că auziseră ei despre unguroaice. De sârboaice, române sau evreice nu prea se simţea nevoia, aşa că multe se dădeau şvăboaice sau unguroaice. Aceste detalii le treceam deci într-un carnet doar al meu. Numai eu ştiam adevărul, cine pe cine şi cu cine. Iar mai târziu acest carnet mi-a servit de minune.

Dar s-o luăm pe rând. Mai întâi, în februarie 1938, Regele Carol al II-lea şi-a instaurat dictatura în România. În ziarul care a dat ştirea, câteva pagini mai încolo am citit că societatea de ecarisaj a Timişoarei a pus pe scaunul electric opt sute de câini fără stăpân. Reţin că am fost mai mirat de cum arată un scaun electric pentru câini decât de decretul regal. Apoi, în martie, la Consulatul Austriei din oraş s-a arborat drapelul german cu svastică, pe când în ţară Regele a desfiinţat partidele. Printre care şi Partidul Maghiar, al cărui membru eram, iar domnul Pali, secretarul formaţiunii, a zis: „Ungurii din Banat susţin măreţele eforturi ale Majestăţii Sale, ce are aceeaşi misiune ca Hitler în Germania şi Mussolini în Italia, anume de a fi înnoitorul şi deplinul conducător al poporului său. Am luat la cunoştinţă dizolvarea partidelor politice, însă precizăm că Partidul Maghiar a fost doar reprezentantul etniei noastre. Ca urmare, sperăm să-i fie permisă renaşterea, sub o formă fără culoare şi scopuri politice”.

Ceea ce nu s-a admis. În schimb, germanii din Banat erau tot mai siguri pe ei şi mulţi cetăţeni au găsit că numele lor au fost maghiarizate forţat pe vremea Austro-Ungariei, ei fiind de fapt urmaşi ai coloniştilor aduşi de Habsburgi. Poate aţi auzit zicala: *Den Ersten der Tod*, *den Zweiten die Not*, *den Dritten dasbrot*, „Pentru prima generaţie, moartea; pentru a doua, nevoia; pentru a treia,

pâinea”. Şi, aş adăuga eu: pentru a patra, războaiele cu Napoleon; pentru a cincea, revoluţia de la 1848; pentru a şasea, bătălia cu Prusia la Königgrâtz; pentru a şaptea, maghiarizarea lui Appony; pentru a opta, România Mare; pentru a noua, Hitler. Cine ştie dacă va exista şi a zecea? E suficient să te plimbi prin curtea lagărului şi să vezi convoiul de căruţe ce se scurge spre graniţă zi şi noapte. Recunosc portul şvăbesc şi vă pot spune că asistăm la o adevărată paradă. Ce-i drept, le-a cam căzut nasul în piept şi nu ştiu cum s-ajungă mai departe de sovietici. Probabil că acum nu şi-ar mai dori atât să-i vadă pe evrei deportaţi în Madagascar sau în fosta Polonie, cât să se ştie ei în siguranţă, poate în Argentina. Şi vor zice atunci: pentru a zecea generaţie, pampasul. Iar unii vor realiza că de fapt chiar sunt maghiari şi doar li s-a părut că ar avea ceva de-a face cu germanitatea. Undeva, cineva a luat însă notă de părerea lor şi poate nu va apuca sau nu va dori să ardă registrele. Acest război nu se va termina atât prin cucerirea teritoriilor, cât prin capturarea şi folosirea arhivelor şi arhivarilor. Căci cei ce le-au creat şi le cunosc secretele vor servi mai departe unui stăpân, care-o fi.

Nu ştiu dacă aţi sesizat – oricum, mai bine prindeţi un păduche decât o vorbă de-a mea –, dar când domnul Pali a zis de Carol al II-lea că are aceeaşi misiune ca Hitler şi Mussolini, a omis să-l pomenească pe Horthy. Care obţinuse sudul Slovaciei la primul arbitraj de la Viena şi avea să primească Ardealul de Nord la al doilea arbitraj, plus o felie din Iugoslavia mai târziu. Însă ungurii din zona slovacă au văzut repede ce înseamnă regimul lui Horthy şi au început să mârâie că nu aceştia erau maghiarii pe care-i aşteptau. La fel i-am auzit şi pe unii din Ardealul de Nord, că ar fi preferat să se rupă de Budapesta şi să fie autonomi.

Dar după anexarea sudului Slovaciei a mai fost un episod. Când s-a spart Cehoslovacia, regiunea de est s-a declarat republică, Carpato-Ucraina, condusă de preotul Augustin Voloşin. A trăit o zi, 15 martie 1939, în care

preşedintele ei a trimis României propunerea de unire, refuzată însă. În dimineaţa următoare, statul a fost cucerit de unguri, iar Voloşin a fugit peste graniţa română cu guvernul, înghesuiţi în trei maşini. Aşa m-am trezit cu întreaga conducere a Carpato-Ucrainei în hotelul meu. Secretarul lui Voloşin, Hayda, a intrat primul, a ţinut uşa, iar domnul preşedinte a pătruns cu paşi mici. Îşi trăsese pălăria până la sprâncene şi, sub ochelarii rotunzi, ochii lui erau două linii, îngustate de pleoapele grele. Colţurile gurii îi atârnau mult în jos şi nu şi-a dezlipit măcar o dată buzele. A trecut ca un spectru, în paltonul ce-i lovea genunchii, şi a dispărut în cuşca liftului. A ajuns seara, în zori s-a dus la slujba de la Dom, s-a întâlnit cu oficialităţile, iar la prânz a pornit spre Iugoslavia. Se spunea că va pleca în exil la Londra, dar se pare că din Zagreb a luat-o spre Praga, unde s-a închis într-o mănăstire. Restul grupului nu ştiu încotro a mers, cu cele trei maşini lăsate bine sub greutatea atâtor cufere. Cât au stat în Timişoara, vehiculele n-au părăsit curtea hotelului şi au fost păzite de acei ex-miniştri în pardesie negre. Arătau ca gestapoviştii şi orientarea lor politică bătea într-acolo. Voloşin apelase la Hitler să-i salveze republica, dar ştim cât de dragi îi sunt aceluia slavii. În pană de idei, preotul a vrut să-i ofere statul lui Carol al II-lea, care însă a zis şi el pas. N-a mai spus asta în 1940, când a cedat Basarabia Uniunii Sovietice, Cadrilaterul bulgarilor şi Ardealul de Nord maghiarilor. După care a abdicat, lăsându-l în locul lui pe fiul său, Mihai I.

Iar la guvern pe generalul Antonescu şi pe legionari. Aşa a ajuns România în septembrie 1940 stat naţional-legionar, aliat al Germaniei. Nu vreau să vă încarc cu date ce vă Interesează prea puţin, dar aşa îmi pun la lucru memoria.

Apoi, în octombrie 1940, a sosit la Bucureşti Misiunea militară germană. Comandanţii au fost primiţi la Gara Regală Mogoşoaia de Garda Regală şi un detaşament legionar. Fanfara a intonat imnurile de stat, iar legionarii,

Horst Wessel Lied, cântecul partidului nazist, însă cu textul românesc, într-un final, coloana a plecat la hotelul Athénée Palace, unde au fost cazaţi ofiţerii. În acest timp, la Timişoara, în sala Cinema Capitol s-a inaugurat Acţiunea Ajutorului de Iarnă. Comandantul Grupului Etnic German din România, *Volksgruppenführ*erul Andreas Schmidt, a spus că această activitate ce se desfăşura la nivelul comunităţilor locale va deveni parte a Acţiunii Ajutorului de lamă pe timp de război a *Reich*-ului.

Soţia mea şi cu mine eram înscrişi într-o *Nachbarschaft*, *o* asociaţie de vecinătate, încă din 1937. Dar atunci era vorba de donaţii pentru familiile nevoiaşe din cartier şi contribuiam atât la nemţi, cât şi la asociaţiile de caritate româneşti, ungureşti şi evreieşti. Iar germanii mai făceau cadouri şi celorlalţi, că tot timişoreni şi vecini de-ai lor erau. Apoi, au venit cu acţiunea asta, iar Schmidt a întrebat: „Cum te vei achita de sarcină, fiu al poporului german? Când vor bate la uşa ta echipele cu colecta nu te vei dovedi prea mic pentru aceste vremuri mari? Ce vei răspunde când copiii tăi, ce cresc în spiritul *Führerului*, vor vrea să ştie dacă te-ai dedicat cu totul poporului la ceas de nevoie? Se vor uita cu respect la tine sau îţi vor condamna purtarea? înţelegi greutatea răspunderii şi eşti pregătit să ţi-o asumi pentru viitorul copiilor tăi, cu toate consecinţele? Atunci eşti un naţional-socialist adevărat, de care Führerul şi comunitatea ta au nevoie în aceste vremuri grele!”

Acesta a devenit tonul, iar Timişoara s-a umplut de marşuri, torţe, tobe şi trompete.

În noiembrie, nemţii au fost luaţi în evidenţă şi *Banater Deutsche Zeitung*, ziarul lor, a scris că după ce s-au ferit atâta amar de vreme să-şi afirme germanitatea, dându-se timişoreni sau altceva – adică unguri, dar aşa încerca gazetarul să fie subtil –, o mulţime de localnici şi-au îmbrăţişat-o acum cu lacrimi de bucurie. Cei care au uitat sau ignorat mormintele înaintaşilor lor germani le-au regăsit şi nu se vor mai dezice de ele, iar în familiile sărace

de la periferii, unde se salutase cu pumnul comunist, chiar şi ţâncii strigau acum *Heil*! spre mândria părinţilor. Totul s-a încheiat, desigur, cu o defilare, răpăitul tobelor fiind „cântecul de victorie al comunităţii unite”.

Altă paradă a avut loc peste câteva zile, când a venit o delegaţie de tineri fascişti. Italienii, legionarii şi nemţii au străbătut braţ la braţ oraşul cu cântece şi veselie. Cu doar un an şi ceva înainte, odată cu Dictatul de la Viena, Timişoara vuise de proteste şi n-a lipsit mult ca oamenii să dărâme statuia lupoaicei capitoline, dăruită urbei de Mussolini prin anii ’20. Au şi scandat atunci: „*Duce*, *Duce*, ia-ţi căţana şi ţi-o fuce!”. Lupoaica a rămas însă pe piedestal, fără să fie înlocuită cu un ceas public, iar tinerii în cămăşi negre, verzi şi brune au salutat-o.

Vă mai amintiţi de generalul Marinescu, cel cu fotbalul? Acesta a fost acuzat de şeful Poliţiei legionare c-a luat şpăgi de un miliard de lei de la refugiaţii polonezi şi a ascuns banii în străinătate, colaborând cu sabotori britanici.

Tot în noiembrie s-a dat decretul-lege de expropriere a joagărelor, morilor şi fabricilor de alcool deţinute de evrei, în Timişoara, fabrica de sifon Record a fost arianizată – au luat-o doi nemţi şi au botezat-o „Prima fabrică şvăbească de sifon şi limonadă”. Clienţii germani, care până atunci se aprovizionaseră de la evrei, au fost invitaţi să comande pe viitor de la această firmă, ce respecta legea şvăbească a purităţii.

Pe 10 decembrie, studenţii legionari de la Politehnică s-au adunat la catedrala din Kiiul pentru o slujbă şi au mărşăluit spre Cinema Capitol la întâlnirea festivă – prima lor sărbătorire în noul stat. Au defilat apoi şi ei cu torţe prin oraş până târziu în noapte.

Iar magazinul de coloniale Burma din Iosefin, unde-mi mai făceam unele cumpărături, a devenit de la o zi la alta Consumul Românesc.

7

Şi ajungem la ziua de 13 decembrie 1940, când

Timişoara s-a umplut de steaguri cu svastică scoase de locuitori la ferestre, balcoane şi porţi, în aşteptarea trupelor germane de instrucţie. Trenul cu soldaţi şi vehicule a oprit la rampa din Ronaţ, fiind întâmpinat de şefii locali din Grupul Etnic: *Gauleit*erul Peter Anton şi Peter Schmidt, administratorul *Gau Am*, adică al provinciei Banat. Cu alte cuvinte, se considerau un fel de stat în stat. Pe lângă aceştia au fost şi ofiţeri români din garnizoană. S-au ţinut discursuri de bun venit, s-a descărcat tehnica şi coloana kilometrică de semişenilate, camioane şi motociclete a pornit spre oraş.

Iniţial s-a spus că militarii vor descinde la gara din Iosefin, aşa că mulţimea se înşirase la peron cu steguleţe şi flori. Cei ce nu-şi găsiseră loc şi umpluseră piaţa din faţa staţiei s-au trezit în primul rând la spectacol, căci pe acolo a trecut *Wehrmacht*ul. Vestea a ajuns la peron şi iureşul stârnit s-a lăsat cu oameni călcaţi în picioare şi vitrine sparte. Soldaţii n-au înţeles ce se întâmplă auzind ţipetele din clădire, apoi au văzut sute de bărbaţi, femei şi copii ţâşnind cu hainele-n dezordine, drapelele de hârtie şifonate şi buchetele răvăşite. Din fugă, au început să strige *Heilf*, în timp ce-şi îndreptau ţinuta şi-şi căutau din ochi familiile. Coloana nu s-a oprit însă, ci a făcut dreapta pe strada Ion Brătianu, fostă Herren Gasse, Strada Domnilor, a trecut podul Ştefan cel Mare, fost Franz Josef, a mers pe Tudor Vladimirescu, fost Linke Bega Zeile, Splaiul stâng, şi a trecut podul Traian, fost Huniade, spre bulevardul Regele Ferdinand, fost Franz Josef şi cunoscut drept Corso. În capăt, a defilat prin faţa palatului Lloyd şi a pătruns pe bulevardul Regele Mihai I, fost I.G. Duca, fost Bursei, fost şanţului – căci pe acolo trecuse un canal descoperit care colecta dejecţiile din cetate. Coloana mai avea de parcurs câteva zeci de metri până să facă stânga pe strada Vincenţiu Babeş, fostă Veneţia, fostă zonă inundabilă din fortificaţia Timişoarei, şi să oprească la Carlton, unde urma să fie cazată conducerea Misiunii militare germane din Banat.

Ca atare, hotelul s-a golit de civili şi ne-am pregătit pentru noii oaspeţi. Aliniasem angajaţii în hol şi m-am postat la uşă, să o deschid pentru comandantul unităţii de avangardă. Îmi luasem smochingul şi arătam ca un ginerică. După mine era şefa personalului, Farschang Julianna, apoi urmau Giesswein Peter, mecanicul bun la toate, Pisterer Mathias, ospătarul-şef, Schneider Elizabeth, Kieser Anna, Kiltsch Maria, Ban Susana, Kanalas Vera, Hâsz Anna, Janecka Agnes şi Jung Elizabeth, cameriste. Ultima făcea curăţenie şi la restaurantul hotelului Savoy, pe care l-am preluat ca să-l transform în cazinou pentru ofiţeri. Încheietor de pluton la parada mea l-am pus pe Martinov Ioan, ospătar-şef la Clubul Jurnaliştilor. Cum v-am spus, tot eu administram şi acel local, aflat nu departe, pe fosta şi actuala stradă Paris.

Când vârful coloanei s-a ivit de după palatul Lloyd şi au izbucnit urale, am scos nasul în prag. Pe terenul viran din faţă erau mii de persoane. Elevii liceului german Banatia formau un cordon la trotuar, să n-ajungă careva sub şenile. Toţi agitau steguleţe cu svastică, răcneau *Sieg beii*! aruncau cu flori şi se împingeau să-i vadă cât mai de aproape pe cei din *Wehrmacht*. Soldaţii erau învineţiţi de frig, bătea şi un vânt tăios, aşa că stăteau în transportoarele blindate adunaţi unii într-alţii, cu umerii strânşi şi mantalele încheiate până la gât. Prin vacarmul acela, fanfara elevilor, grupată vizavi de hotel, intona marş după marş, însă cred că nici ei nu auzeau ce cântă. Am intrat înapoi în hotel, am închis uşa şi asta a mai estompat gălăgia. Îmi îngheţase nasul şi-mi ţiuiau urechile, dar n-am vrut să mi le acopăr cu palmele şi să mă vadă aşa cineva din stradă sau din personalul meu.

Odată ce maşina din frunte s-a oprit la poartă, am tras adânc aer în piept şi am deschis iar. Maiorul Müller, comandantul coloanei, a pătruns primul. Iute ca un ogar, a trecut pe lângă noi, care stăteam drepţi, aproape lipiţi de perete, şi s-a dus aţă în restaurant. I-am făcut imediat semn ospătarului-şef să rupă rândul şi să se repeadă după

el.

„Dar ce-i asta? Aşa ne-au aşteptat? Nu-i nimeni aici!”, s-a răstit maiorul.

Într-adevăr, pe ospătari îi trimisesem să pună mâna la bucătărie, să fie totul gata la fix, şi s-au cam înfoiat că le cer să fie ajutoare de bucătar. Însă Pisterer le-a închis rapid gura. Şi tot el s-a strecurat pe lângă ofiţer şi i-a sărit înainte: „Cu ce doreşte domnul maior să înceapă?”

„Şnaps, fir-ar să fie!”

De două chestiuni a trebuit să mă ocup în special înainte de sosirea nemţilor: să-i învăţ pe angajaţii mei să le recunoască gradele şi să procur provizii de şnaps. Singurul care a putut să-mi ofere cantitatea cerută şi să-mi facă un preţ bun a fost un angrosist evreu din Iosefin. Pentru el, a fost ultima livrare înainte să-i românizeze firma, iar cu banii aceştia şi-a plătit lui şi familiei biletele spre Palestina. Dacă au şi ajuns acolo, nu mai ştiu, că asta depindea şi de englezi.

Agitaţia din faţa hotelului a mai durat. Fanfara şi-a strâns instrumentele şi s-a retras, dar au ajuns şi cei ce aşteptaseră la gară. Au izbucnit iarăşi urale şi au căzut flori peste soldaţii îndoiţi de spate ce cărau lăzi şi cuiere înăuntru, dirijaţi de văduva Farschang, şefa personalului meu. După cum zbiera la ei şi-i direcţiona, i-ai fi dat pe puţin gradul de sergent. Ştiam cât e de strictă, mai ales cu cameristele, care-mi veneau plângând că nu mai suportă, că-şi dau demisia sau o ucid. Însă n-aveam ce să-i fac, doar s-o rog să nu se manifeste măcar atunci când sunt şi clienţi de faţă sau în camerele învecinate. Multe fete şi-au căutat de lucru în altă parte, dar n-a omorât-o nimeni. Iar soldaţii chiar s-au amuzat să fie comandaţi încoace şi încolo de ea. I-am cerut ca măcar de ofiţeri să nu se ia, dar n-au fost probleme. Când îi vedea, înţepenea şi saluta cu mâna la frunte. Îmi venea să-i dau peste degete de fiecare dată, dar toţi erau încântaţi. Au şi poreclit-o „doamna general”, ceea ce l-a distrat pe comandantul trupelor germane de instrucţie din Banat, ajuns peste câteva zile. Trenul lui a

oprit la gara din Iosefin, de unde se adunaseră între timp pălăriile, florile, steguleţele şi cioburile vitrinelor călcate în picioare şi unde l-a primit aceeaşi mulţime zgomotoasă. N-au lipsit căpeteniile Grupului Etnic şi oficialităţile civile şi militare, pe care generalul-maior Hans Hube le-a salutat înainte să urce în Mercedesul alb al consulului german şi să pornească spre Carlton. În faţa hotelului, iarăşi lume şi fanfară, flori, drapele şi saluturi cu *Sieg heil*! Ne-am aliniat din nou în hol, am deschis poarta şi de astă dată am primit toţi câte o strângere de mână. Apoi, Hube a revenit la mine şi m-a întrebat cu un zâmbet: „Unde e «doamna general»?”. Iar doamna, aflată lângă mine, şi-a găsit momentul să leşine.

Am hohotit atunci de râs, de la ultima cameristă şi ultimul soldat până la ofiţeri, cu domnul general-maior în frunte. „Aşa ceva!”, a exclamat acela, după care, auzind uralele din stradă ce nu mai încetau, a cerut să iasă pe un balcon.

L-am condus pe balconul unei camere la primul etaj şi generalul a salutat mulţimea cu mâna dreaptă, minute în şir. Apoi s-a retras jos la restaurant, unde era aşteptat cu şnaps.

Păcat că nu vă pot arăta o pagină din ziarul german de a doua zi. Nu pe cea referitoare la primirea triumfală a lui Hube, ci alta. Sus, într-o casetă lată, apăreau două picioare prelungi, în ciorapi cu jartiere – reclamă la ciorapii de lux Reiser, din mătase naturală. Imediat dedesubt, titlu mare: „Evreii din Varşovia, doar ei între ei”, urmat de un articol despre înfiinţarea ghetoului. Jurnalistul neamţ scria că cea mai bună afacere a celor închişi acolo e vânzarea de brasarde cu steaua Sionului, în două variante: una de stofă şi una mai scumpă, din celuloid. Pentru ordinea interioară s-au înfiinţat consiliul evreiesc, subordonat autorităţilor germane, şi poliţia, formată din o mie de evrei dotaţi cu bastoane de cauciuc. Motivul pentru separarea evreilor de neevrei era că primii sunt purtători de boli transmisibile, precum febra tifoidă, la care ei sunt

aproape imuni, dar care constituie un pericol major pentru restul populaţiei. Sub acest text, altă casetă prezenta programul de Crăciun la Cinema Capitol: Zarah Leander o joacă pe Maria Stuart în filmul *Inima reginei*.

Înainte de Crăciun, pe 21 decembrie, cei din Grupul Etnic s-au strâns pe arena sportivă germană din Timişoara şi au serbat *Julfeier*, Naşterea luminii, adică solstiţiul de iarnă. Pentru ei, naşterea lui Iisus a fost ceva inventat, care a înlocuit naşterea soarelui. Iar învierea lui Iisus a fost plasată la echinocţiul de primăvară tocmai ca să le anuleze lor vechile serbări germanice. Aşa că, în cea mai lungă noapte din an, naziştii din oraş s-au adunat pe arena de fotbal Rapid. Vizavi de tribună au înălţat un steag roşu cu roata soarelui, străjuit de făclii aprinse şi drapele negre cu runa albă a victoriei – runa e un simbol din vechiul alfabet nordic şi înseamnă o literă sau o noţiune, iar cea a victoriei e S-ul în zigzag de pe uniforma SS. La centrul terenului de joc au clădit un rug şi au aruncat în flăcări şase coroane, pentru strămoşi, unitate, onoare, credinţă în *Führer*, popor şi *Reich*. După care şi-au ridicat cu toţii braţul drept pe *Horst Wessel Lied* şi s-au retras cu torţe către liceul Banatia. Au fost acolo şi trimişi ai Misiunii militare germane, dar şi oficialităţi române.

Apoi a fost rândul germanilor să asiste la sărbătorirea Crăciunului de către legionari, la catedrala ortodoxă din Kiiul, un fel de copie a Hagiei Sofia din Constantinopol, pe care s-a pus o imagine a lui Codreanu, iar în spaţiul din faţă, un brad imens. Eu ştiu că obiceiul bradului e germanic, nu bizantin, dar în fine. După slujbă, Moşul le-a povestit copiilor strânşi lângă el ce viitor frumos îi aşteaptă în noul stat şi le-a împărţit cadourile din partea Ajutorului Legionar – multe luate cu japca din prăvălii evreieşti. Au asistat ofiţeri români, primarul, dar şi Hube.

A urmat serbarea de Crăciun a *Wehrmachtului*, care a debutat cu un concert de fanfară în faţa cafenelei Wien, fostă Lloyd. Se numise aşa pentru că se afla la parterul

palatului ridicat de Societatea Lloyd, a comercianţilor de grâne din Banat, ce îşi aveau Bursa la primul etaj. La celelalte niveluri locuiau mari proprietari şi arendaşi de terenuri agricole. Chiar şi feldmareşalul von Mackensen a stat acolo, în toamna lui 1915, cât a condus trupele germane trimise contra Serbiei. Gazdă i-a fost văduva lui Rózsahegyi Ferencz, angrosist evreu, iar sala Bursei a servit drept centrală de război – cereale oricum nu se mai tranzacţionau, se rechiziţionau şi gata. Dar cafeneaua-restaurant a fost mereu locul preferat al protipendadei, cu cea mai bună friptură şi orchestră din oraş. Dacă doreai să fii văzut, acolo te afişai. După care Lloyd a fost arianizată, a devenit Wien şi loc de adunare al şefimii din Grupul Etnic. Inferiorii îşi aveau berăriile prin cartiere, iar legionarii se întâlneau la restaurantul Elite din piaţa Kiiul, vizavi de biserică, unde era şi organizaţia Comitatului Timiş. Dar oameni de afaceri evrei au continuat să apară la Café Wien, până când noii patroni au pus inscripţia: *Juden sind hier unerwünscht*! „Evreii nu sunt doriţi aici!”. Chiar şi aşa, câţiva s-au mai încăpăţânat să se aşeze – n-au fost serviţi însă şi au fost scoşi de guler afară, în final, n-a mai intrat unul. Dar la fiece plimbare pe Corso se opreau un pic în faţa geamurilor, pe care se afişau succesele de pe fronturi şi din Bătălia Atlanticului. Adunau tonajul scufundat de nemţi şi pariau pe ziua în care aceştia le vor da englezilor nave de la ei, să aibă submarinişti de lucru şi cei de la Wien ce să pună în vitrină, să le ţină umbră.

Petrecerea de Crăciun a *Wehrmachtului* a continuat la Teatru, în sala Reduta, unde am fost invitat şi eu. N-aveam cum să nu mă duc, şi să vedeţi de ce.

Atunci când Hube a întrebat de „doamna general” şi dumneaei a binevoit să cadă lată, m-am blocat o clipă. Ofiţerimea germană se scurgea în hotel după comandant şi era imposibil să ne prezentăm salutul şi să ne ocupăm şi de şefa personalului – destul de voluminoasă, între noi fie vorba. Patru oameni ar fi trebuit s-o apucăm de câte ceva şi s-o cărăm la recepţie, ceea ce presupunea timp şi efort,

dar ar fi oferit şi un spectacol de pomină. Imaginaţi-vă un convoi cu generalul-maior Hans Hube în deschidere, apoi administratorul de hotel, mecanicul şi doi ospătari-şefi, toţi în smoching, transpirând şi transportând o femeie ce-şi freacă fundul imens de gresie, cu picioarele depărtate şi chiloţii la vederea ofiţerilor din spate, care intrau unul după altul cu pieptul acoperit de medaliile câştigate în Polonia şi Franţa. Dar mecanicul meu a avut atunci inspiraţia să se tragă lângă mine şi să cheme după el rândul de angajaţi, s-o ascundem pe şefă. Când au trecut toţi coloneii, maiorii şi locotenenţii şi am spus s-o ducem pe „doamna general" din hol, doi soldaţi mi-au făcut semn veseli să-i las pe ei. Au luat-o unul de subsuori, celălalt de glezne şi au mutat-o iute în biroul recepţiei, unde s-au ocupat cameristele s-o învie cu oţet, că n-ar fi îndrăznit s-o pălmuiască. Cei doi au bătut apoi din călcâie în faţa mea: „La ordinele dumneavoastră!"

Aveau sarcina să mă ajute cu orice era nevoie, după cum demonstraseră deja. Dacă nu se descurcau, trebuia să-l anunţ pe superiorul lor, care mi-a dat însă clar de înţeles că ar prefera să nu-l deranjez. Băieţii au rămas cu mine şi ne-am descurcat. Walter era cel cu iniţiativa, iar Rudi se bucura să dea din cap şi să conducă semişenilata blindată SdKfz 251, zisă şi Hanomag. Puteau să folosească un camion, ilar preferau să umble prin oraş cu mastodontul ce avea o mitralieră montată deasupra, între scaunele celor doi. N-am rezistat să nu-i însoţesc pentru aprovizionare – le trebuia oricum un om să-i ghideze şi să facă pe translatorul. Mai ales prima oară a fost un spectacol uluitor. Ştrengarul de Kudi a năvălit în piaţa din Iosefin stârnind un nor de frunze şi praf. Mai mult de praf, căci era decembrie şi dispăruseră tarabele cu legume şi fructe. Găseai doar la angrosişti cartofi, morcovi şi ceapă. Piaţa era însă populată şi apariţia blindatului a făcut impresie. Din el a coborât Walter, în uniformă şi cu cască de oţel pe cap, apoi eu, în costum civil cu pălărie, urmaţi de Rudi, care a încărcat în maşină câteva zeci de găini. La

plecare, vânzătorii s-au îngrămădit lângă Hanomag şi au tot insistat să se suie până când Walter – nepricepând ce naiba voiau, că doar le plătise – a întors mitraliera spre ţărani şi a urlat: *Verschu Hndet*! „Dispăreţi!”. Nu ştiu care a fost mai convingătoare, vocea lui exasperată, arma sau traducerea mea: „Vă rugăm să vă îndepărtaţi”, dar s-a făcut brusc linişte. Ulterior, pe drum spre hotel, i-am povestit lui Walter că aşa-i obiceiul în Timişoara. Doamnele şi slujnicele nu taie păsări, iar domnii, nici atât. Când cumperi una, ţăranul vine cu tine până acasă şi, ajuns în curtea ta, îi ia el gâtul cu toporişca. Oricât de impozantă ar fi clădirea în stil secession de la stradă, în spatele ei tot găseşti o îngrăditură cu nisip şi un butuc în mijloc pentru asta.

„La fel procedaţi şi cu porcii sau cu vitele?”, a întrebat Walter.

„Porcii şi vitele vin bucăţi la măcelărie. Doar păsările ajung vii până în curţile noastre. Ba odată mi-a plăcut atât de mult o raţă, încât pe drum până acasă am hotărât s-o păstrez şi am ţinut-o în baie până când a murit de moarte bună. După care am îngropat-o noaptea în grădină, cu grijă să nu mă vadă proprietarul sau portarul clădirii”.

La care Walter mi-a povestit de canarul lui, ce-i fusese tovarăş în mină. Trebuia să stea în galerie şi să moară dacă gazele toxice depăşeau o anumită concentraţie, ceea ce i-ar fi făcut pe oameni să iasă urgent. Canarul a avut însă zile şi, când mina s-a închis, Walter l-a luat acasă. A vrut să-l elibereze şi i-a deschis colivia, dar canarul s-a izbit de toţi pereţii, fără să găsească fereastra. Walter l-a pus la loc şi a lăsat uşiţa deschisă, însă canarul n-a mai ieşit. S-a bucurat de aerul proaspăt şi atât. În cele din urmă, a fost îngropat într-un ghiveci, iar colivia a fost făcută cadou fetiţei unui vecin, ce-şi cumpărase un papagal vorbitor şi n-avea unde să-l ţină închis.

Nu doar Walter, ci şi Rudi fusese miner, ca majoritatea celor din trupele de instrucţie venite în Banat, şi amândoi ţineau de Divizia 16 Panzer, numită *Lehrstab* II

în cadrul Misiunii militare, o unitate recrutată din Westfalia. Walter locuia în Dortmund-Eving, pe Hessische Strasse 136. Mi-a dat adresa după ce-a cunoscut-o pe a mea. N-au ajuns bine, că mii de familii germane şi nu numai au depus cereri la Grupul Etnic să-i găzduiască oricât. Am scris şi eu, am obţinut permisul de încartiruire, aşa că Walter a venit la mine, iar Rudi s-a cazat la văduva Pălinkâs, profesoara de pian, un etaj mai jos. Dar la mine ne beam tustrei cafeaua în zori şi seara păhărelul de noapte bună.

Cât mi-a fost oaspete, Walter a dormit pe canapea în sufragerie – motiv pentru care eu mi-am mutat aşternutul în bucătărie, pe banchetă, iar Katy, fata în casă, care seara îşi întindea patul pliant lângă soba de gătit, a trebuit să-l instaleze acum în cămara de alimente. Walter îşi lăsa cizmele la uşă, dar raniţa o ţinea aproape, lângă vitrina cu cristaluri, şi arma o sprijinea de bibliotecă, la cap. La fel şi Rudi – de fapt, acela şi-a rezemat puşca de pian, până ce-a văzut văduva, care a prins-o de gura ţevii şi a culcat-o pe jos. Şi-a şters uleiul de pe degete, apoi a dispărut şi a revenit cu un ziar pe care l-a întins sub armă, ca să nu-i păteze parchetul. Băiatul tocmai se descălţa când s-a petrecut scena, iar la urmă doamna Pălinkâs i-a cerut şosetele. Le-a apucat şi pe acelea cu două degete, ca pe nişte şoareci morţi, şi le-a scos din încăperea unde-şi ţinea lecţiile de muzică.

În perioada cât cei doi au locuit în clădire, Hanomagul ne-a aşteptat mereu în faţa ei. Plecam, veneam şi mergeam peste tot cu blindatul, ceea ce avea să prindă bine. Sigur, portarul imobilului m-a raportat din nou proprietarului. Se mai întâmplase să-mi pice o rubedenie în trecere prin oraş şi care uita să mai plece, chestiune sesizată de portar şi care se lăsa cu notificări de la domnul Thomas, cum că nu primeşte în casa lui pe o perioadă mai lungă alte persoane în afară de chiriaşi. Acum însă proprietarul nu doar că a încuviinţat, dar l-a mai şi trimis în fiecare dimineaţă pe portar cu coşuri de dulciuri la uşa

mea. La micul dejun am avut zilnic cornuri cu ciocolată, cacao fierbinte şi zahăr cât doream. Din zahărul pus atunci deoparte am vândut şi am trăit apoi un an întreg. Altfel, nu ştiu zău cum am fi scos-o la capăt.

La altceva doream să ajung însă:

Ninsese teribil în ziua aceea, de nici tramvaiele cu plug de zăpadă nu mai răzbeau, dar semişenilata şi-a croit uşor pârtie între Carlton şi bulevardul Carol, numărul 29, unde am sosit seara îngheţaţi şi ne-am întins la un vin fiert. Katy, fata în casă, tot aducea din bucătărie carafa plină, pe când în dormitor soţia şi fiica mea probabil că nu reuşeau să închidă un ochi. Walter se aprinsese şi arăta mereu spre exemplarul din *Mein Kantă/pe* care îl ţineam în bibliotecă.

„De când aveţi cartea, dinainte sau după ce m-aţi invitat să stau la dumneavoastră?”

„Dinainte”, i-am zis.

Şi aşa era. O cumpărasem de-o vreme, o citisem, răscitisem şi sublimasem pasaje.

„A, da? Şi aţi şi pus-o la loc vizibil. Din întâmplare sau ca să-mi sară mie în ochi?”

„E bine să te informezi. Nu, n-am aşezat-o aşa neapărat ca s-o vedeţi”, i-am spus, deşi mă gândisem că poate o să-i facă plăcere sau că va avea ce scrie într-un eventual raport.

„Să înţeleg că pot găsi acolo şi scrierile lui Lenin sau Stalin? Tot aşa, de informare”.

„Asta nu. Dacă am nevoie de aşa ceva…”

„Aveţi la cine apela”, mi-a zis Walter, mijindu-şi privirea.

„Da”, am spus, şi m-am gândit la Gizella. Soră-mea e singura comunistă pe care o ştiu, dar e cu lecturile la zi. Când a aflat că m-am botezat, n-a fost furioasă c-am părăsit iudaismul, ci uimită că n-am ales în loc ateismul. Altfel, e ca şi cum ai trece rob de la un stăpân la altul. I-am spus că nu toţi au curajul ei, să-şi schimbe condiţia pe lume. Şi cum a făcut-o? Că, atunci când te botezi, evreii te şterg din rândul lor, ba te mai şi îngroapă simbolic. Iar

creştinii îţi dau un certificat că eşti de-al lor, care însă la nevoie s-a dovedit a nu valora nici cât hârtia pe care era scris, căci aşa au hotărât autorităţile, că botezul unui evreu e doar un camuflaj şi nu contează credinţa, ci aşa-zisa rasă. Dar pentru o persoană ce renunţă în sinea sa la orice Dumnezeu nu se eliberează un act oficial. Abia acesta zic eu că-i camuflajul perfect şi aşa au avut motiv să-i considere comunişti pe toţi evreii. Am şi întrebat-o pe Gizella dacă-i fericită de rezultat. Mi-a râs în nas şi n-am mai vorbit o vreme, până când interesul a purtat-o iarăşi către mine. Una peste alta, n-aş fi apelat la ea în caz că m-ar fi bântuit nevoia de a cunoaşte ideile lui Lenin & Co. În schimb, i-am spus lui Walter că apelez oricând la amintirile mele de pe timpul „terorii roşii" din Ungaria, urmată de „teroarea albă" care l-a şi adus pe Horthy la putere.

„Ziceţi că o teroare e de preferat alteia?", a întrebat Walter, punând coatele pe masă.

„Credeţi în Dumnezeu?", i-am răspuns, aplecându-mă şi eu spre el.

„Sincer, am crezut cu adevărat doar în canarul din mină. Acolo era clar: dacă murea şi observam din vreme, scăpăm cu viaţă. Abia mai târziu am realizat că între timp a orbit şi în cele din urmă a murit la aer curat".

„Când viaţa dumneavoastră nu a mai depins de asta". „Abia atunci, da".

„Şi l-aţi îngropat într-un ghiveci pe cel în care aţi crezut". „Să nu-l mănânce vreo pisică, da".

„Asta a fost teroarea dumneavoastră".

„E cam mult spus, dar sigur n-aş fi vrut să-i văd penele şi oasele împrăştiate peste tot".

„Asta v-ar fi deranjat cel mai tare, urmele? Dar dacă pisica s-ar fi ocupat de treabă în altă parte, ascunsă de ochii dumneavoastră? De-ar fi dus canarul pe acoperiş şi l-ar fi devorat acolo, n-aţi fi remarcat nimic. Caz în care n-ar fi fost nicio diferenţă dacă pământul sau pisica a digerat canarul".

„Presupun".

„Zi-i mai bine de clubul nostru”, a spus Rudi, şi a căscat fără să ducă mâna la gură.

Îl crezusem adormit în fotoliu, lângă patefonul din pâlnia căruia se auzeau în surdină melodiile sextetului german Comedian Harmonists, interzis din 1934, căci jumătate dintre cântăreţi erau evrei. Cei doi păreau să nu ştie povestea şi abia ajungea placa spre capăt că şi mutau acul la început. Le plăceau mult acele voci şi melodia mea de suflet, *Irgendwo auf der Welt*, „Undeva pe lume”. Aţi auzit-o vreodată? începe aşa: *Irgendwo auf der Welt/ Gibt’s ein kleines bißchen Glück/ Und Ich träum davon în jedem Augenblick*. // *Irgendwo auf der Welt/ Gibt’s ein bißchen Seligkeit/ Und Ich träum davon* schön *lange-lange Zeit*// *Wenn Ich wüßt wo das ist*, / *Ging Ich in die Welt hinein*, / *Denn Ich möcht einmal recht*, / *Se von Herzen glücklich sein*. Adică: „Undeva pe lume/ Este şi norocul meu/ La care am tânjit şi am visat mereu. // Undeva pe lume/ Este şi-mplinirea mea/ La care am visat toată-toată viaţa. // Dac-aş şti unde e/ Pe lume-aş fi de neoprit/ Căci vreau odată şi eu/ Să fiu din suflet fericit”.

„Clubul nostru, adică Sturm Hombruch”, mi-a spus Walter. „Club de ciclism, la care am adăugat apoi şi secţia moto. Eu sunt din Eving, un sector din nordul oraşului Dortmund, unde minerii ieşiţi din şut se adunau să joace un fotbal. În sudul oraşului însă erau mai mult oţelari şi ţipi tehnici, care preferau să şurubărească în timpul liber. Când s-a închis mina unde lucram, m-am orientat către băieţii din sud, din sectorul Hombruch, şi am fondat acest club. M-au ales preşedinte şi aşa m-a prins 1933, când a venit Hitler la putere şi s-a ajuns la *Gleichschaltung*, la înregimentare. Toate asociaţiile şi reuniunile de sport au fost forţate să treacă sub comanda partidului. Comisarul sportiv pe Dortmund ne-a demis comitetul de conducere şi a organizat noi alegeri pentru postul de comisar al clubului Sturm Hombruch. Dar tot eu le-am câştigat, în unanimitate, la care acel grangure m-a chemat şi mi-a pus în vedere: «Te înscrii în NSDAP ori vă desfiinţăm». Astfel

am devenit membru al partidului nazist, însă băieţii mei au continuat să pedaleze liberi. Apoi, comisarul-şef a încercat să ne bage pe gât aşa-numitele sporturi militare. Pe care am zis că le supun la vot în cadrul clubului şi atâta am tărăgănat-o până ne-am trezit în război. Unii au pedalat în unităţi de cercetare pe drumurile ca-n palmă ale Poloniei şi pe cele accidentate din Ardeni, alţii au venit din urmă cu atelierele de reparaţii şi întreţinere. Sincer să fiu, eu nu mă pricep nici la călărit bicicleta, nici la motoare, sunt bun doar să organizez treaba cât de cât. Poftiţi, dragă domnule Halle, vă fac cadou insigna mea de membru al partidului, pe care am primit-o împreună cu un exemplar din *Mein Kampf*. N-am purtat-o şi nici cartea n-am citit-o, deşi e cea mai cunoscută în Germania după Biblie şi poate o va şi întrece”.

„Mulţumesc, dar cred că m-aţi înţeles pe dos. Puteţi să vă păstraţi insigna. Orişicât, vă aparţine, la fel ca legitimaţia de membru şi volumul pe care l-aţi primit. Eu pentru al meu am plătit şi l-am şi citit – nu de alta, dar în Timişoara sunt acum trupele autorului şi, ca urmare, mă interesează mai mult ce vrea să zică el decât aliatul lui, Stalin”.

„Atunci, faceţi-mi plăcerea să mă însoţiţi la serbarea de Crăciun a *Wehrmachtului*, în sala Reduta. Toţi soldaţii îşi invită familiile-gazdă şi cadourile vor fi aduse de Sfântul Nicolae, care va sosi direct din Westfalia”.

Auzind de unde vine Moşul, am şi văzut un mărfar lung ce opreşte în gara din Iosefin, doldora de cărbuni. Câte un sac de fiecare şi am fi simţit mai bine căldura sărbătorii.

8

După-masa, în jur de ora 16, am început să umplem sala Reduta din clădirea Teatrului, soldaţi şi gazde împreună. La 17 fix a intrat generalul Hube, întâmpinat de corul militarilor germani cu *Lasst uns lauschen*, *heilige Engei*. „Lăsaţi-ne să tragem cu urechea, îngeri sfinţi/ Care zburaţi peste Betleem/ Şi vegheaţi somnul dulce al

Pruncului, / Lăsaţi-ne să-L auzim cum doarme lin”. Când s-au stins vocile coriştilor în uniformă, cu casca de oţel pe cap, a luat cuvântul căpitanul Brockhoff din compania de comandă, fericit că petrece acest al doilea Crăciun de război într-o atmosferă atât de călduroasă, în mijlocul etnicilor nemţi ai locului. Ajuns la Timişoara, a fost încântat să vadă drapelul *Reich-xihii* arborat peste tot, să audă în jur vorbindu-se în limba lui şi să fie primit cu o asemenea prietenie. Apoi şi-a exprimat speranţa că următorul Crăciun îl vor celebra deja acasă la ei. După care doi preoţi din *Wehrmacht*, unul evanghelic şi unul catolic, au ţinut predici. Prima s-a încheiat cu *Ave Maña*, cântat de un subofiţer, iar cea de-a doua, cu *Stille Nacht*, interpretat de întreg corul.

A vorbit apoi generalul Hube: „Vom rămâne în istorie prin acest an, în care Dumnezeu a binecuvântat *Reich-ul* şi soldaţii *Fübrerului*. La ceas de sărbătoare, se cuvine să ne amintim de cei căzuţi pentru libertatea şi onoarea Germaniei Mari”. Toată lumea a luat drepţi şi fanfara a intonat *Ich hatt einen Kameraden*, „Am avut un camarad”. Apoi Hube a continuat: „Am venit la chemarea armatei române şi ne bucurăm c-am găsit aici semeni de-ai noştri, cu care vorbim aceeaşi limbă şi avem aceleaşi ţeluri. Din Narvik până la graniţa franco-spaniolă şi din vestul Europei până în această ţară gazdă şi amică, trupele germane îşi fac datoria. O armată ai cărei ofiţeri, subofiţeri şi soldaţi serbează Crăciunul aşa cum au luptat, împreună, o armată pătrunsă de spiritul naţional-socialist nu va putea fi învinsă. Aşa să petrecem deci, privind înainte către victoria finală, care nu ne mai poate scăpa din mâini. Gândurile ni se îndreaptă şi în aceste clipe spre comandantul suprem, cel ce ne-a condus din izbândă-n izbândă în 1940. Ne angajăm să-l urmăm oriunde ne-ar conduce şi orice sarcini ne-ar trasa. Credinţa şi onoarea noastră îi aparţin *Führer-xAni* şi patriei. *Sieg beii*!”

Sala s-a cutremurat, răspunzând cu acelaşi salut.

Din partea orăşenilor ce găzduiau soldaţi, deci şi din

partea mea, a vorbit *Gauleiterul* Anton: „Militarii din *Wehrmacht* sunt aici să ia parte la lupta germanilor de pretutindeni şi noi suntem martorii efortului şi priceperii cu care făuresc o lume nouă, ce ne e la fel de dragă ca şi lor. Miracolul epocii noastre e că cele trei milioane de germani de pe acest meleag s-au unit şi realipit la poporul de optzeci de milioane. Drept cadou, am ajutat la organizarea acestei seri şi sunt sigur că veţi mai primi câte ceva şi de la gazdele dumneavoastră. Crăciun fericit!”

Sala a izbucnit în aplauze, care s-au domolit când a apărut Sfântul Nicolae, cu un sac în spate. L-a deschis pe podea şi ne-a împărţit câte o legătură cu vederi din München. Le-am răsfoit mirat, apoi, ridicându-mi ochii, am văzut că Walter şi camarazii lui se distrau teribil, în vreme ce şvabii-gazde îşi aruncau priviri ca unii înşelaţi la cântar în piaţă. Cum, asta-i tot? Pe mine mă nedumerea faptul că Moşul venit special din Dortmund adusese cărţi poştale ilustrate cu capitala Bavariei. Când am reuşit să-l opresc un moment pe Walter din râs, mi-a spus că la Crăciunul trecut, pe care-l sărbătoriseră în Varşovia, acelaşi Moş westfalian adusese vederi din Berlin. Se îmbătase turtă la plecarea din Dortmund, fusese luat pe sus şi pus în tren, se trezise abia la Berlin, unde golise magazinul gării ca să-şi umple sacul, şi aşa a ajuns la ei. Acelaşi lucru se petrecuse şi acum, atât doar că Moş Nicolae se trezise la München ca să-şi facă cumpărăturile, după care a călătorit întins până la Timişoara şi a intrat triumfal în sala Reduta. Ba i-a adresat şi un salut ţeapăn lui Hube, care i-a răspuns cu o ridicare moale din mână, ceva între *Sieg Heil*! şi „Las-o aşa”. Un alt comandant şi-ar fi ieşit din cizme şi l-ar fi trimis urgent pe Moş la culcare, în arest, dar Hube s-a întors către ofiţerii lui şi-a dat-o pe râs, ca la episodul cu „doamna general” din holul hotelului. Aşa mi s-a confirmat că-i un tip de treabă. Nu se ţinea cu nasul pe sus ca unii din subordinea lui, precum Contele, dar o s-ajung şi la acela. Hube se purta deci simplu, nu se ferea să râdă cu poftă în situaţii când şi tu ai fi râs şi-ţi mulţumea şi pentru

cel mai mic serviciu. Când i-am bătut odată la uşă, să-i predau ordonanţei uniforma lui proaspăt curăţată, mi-a deschis el şi s-a bucurat ca unul ce-a fost scutit să-şi spele singur hainele şi să le calce la dungă. Asta am apreciat, că, deşi general, nu considera că i se cuvine totul. Şi îşi îngăduia să fie cum l-au şi poreclit soldaţii lui: *der Mensch*, „Omul”.

Povestea lui mi-a spus-o Walter, de la care am mai aflat multe despre noii locatari ai hotelului Carlton, cunoscut de la venirea lor şi cu numele de Alemania. Hube era un veteran al Marelui Război şi îşi pierduse braţul stâng pe frontul de vest în 1914. A rămas în uniformă şi după 1918, când armata a fost redusă la o sută de mii de cadre. Au decis să-l trimită acasă, dar s-a prezentat în poligon cu casca pe cap, raniţa de infanterist şi puşca, a sărit de la zece metri înălţime într-un şanţ cu apă, s-a căţărat pe mal şi le-a spus celor din comisia de selecţie: „Dacă nu mă primiţi, cer ca ofiţerii admişi să treacă şi ei această probă”. Aşa că l-au păstrat, cu tot cu mâna lui artificială, de oţel, îmbrăcată într-o mănuşă neagră. A ajuns apoi comandant al Şcolii de Infanterie din Döberitz, lângă Berlin, iar în 1936, la Olimpiadă, l-au pus responsabil cu securitatea Satului Olimpic. De aceea s-a văzut deseori chemat la consfătuiri cu Führerul, i-a rămas în graţii şi, ca recompensă, a făcut campania din Franţa la comanda Diviziei 16 Infanterie, transformată apoi în divizie de tancuri şi trimisă la Timişoara.

Hube credea sincer în *Führer*. După spusele lui, şi Hitler e un om ce ştie să râdă la o glumă şi să te bată pe umăr. Nu uit că generalul m-a bătut pe umăr odată cu mâna lui bună şi mă-ntreb dacă a copiat gestul de la *Führer*. Căci toţi avem modele în viaţă, care ne impun respect şi de la care preluăm una-alta, ceea ce ne face să ne simţim pe potriva lor şi ne ridică în ochii noştri, fie că-i o vorbă de duh, o frizură sau un mod de-a zâmbi. Încercăm acele lucruri pe alţii şi ne distrează şi ne simţim bine când le vedem imitate mai departe. Ştim că nu au plecat de la

noi, însă ajung să ne aparţină, pentru că ne sunt atribuite şi se întâmplă chiar să fim cunoscuţi pentru ele. Pot eu să spun că Hitler m-a bătut pe umăr? Nu. Dar Hube a făcut-o. De ce? Pentru că aflasem că generalul are o proteză în loc de mâna stângă şi, când s-a servit la masă felul principal cu furculiţă şi cuţit, i-am adus Omului friptura gata tăiată în farfurie.

Între zecile de ofiţeri din hotel, Hube mi-a părut cel mai amabil şi mai dispus să treacă cu vederea micile scăpări de conduită ale subordonaţilor şi ale personalului meu. A doua zi după venire, mi-a dat o cutie de bomboane şi un bileţel pentru „doamna general”, zicându-mi că procedează aşa, prin intermediar, ca să nu-i mai provoace femeii asemenea emoţii. În bileţel, i-a cerut iertare pentru mica glumă pe care şi-a permis-o şi a asigurat-o de tot respectul său. Ştiu asta pentru că şefa a înrămat hârtia, s-o vedem, şi apoi, sub ochii noştri, a mâncat singură toate bomboanele. Ambalajul l-a păstrat amintire şi de atunci s-a ocupat personal de curăţenie în camera lui Hube. Nimeni nu mai intra acolo în afară de general, de ordonanţă şi de ea. Nu după ştiinţa ei, oricum. Carnetul meu de adrese mi-a servit din plin în perioada aceea şi mulţi domni au mârâit că aliaţii nemţi le-au impus un fel de blocadă, de ajunseseră unii să se culce din nou cu propriile soţii. Când generalul a aflat că tot mai mulţi soldaţi de-ai lui se plimbă pe Corso cu domnişoare din Timişoara, a dat din mâna dreaptă cu un zâmbet: „Sunt tineri şi încă au praf de cărbune pe la nas şi-n pantaloni. Să se scuture acum cât pot, pentru că de Crăciunul următor o să fim deja acasă, unde-i aşteaptă iarăşi mina”.

Da, Hube era convins de asta. Credea în spusele *Führerului*. Dar nu ştiu dacă până la capăt – nu l-am întrebat ce părere are despre evrei şi cum vede soarta lor. Iar generalul nu s-a pronunţat pe acest subiect nici la întâlnirile oficiale la care am asistat sau despre care am citit în ziare, nici în restaurant.

În schimb, am auzit o grămadă de ofiţeri SS şi

căpetenii naziste locale vorbind despre asta. O făceau cumva mecanic, ca nişte automate de emis lozinci şi rostogolit sloganuri. Pe cât de vocale erau diatribele lor, pe atât de mari ambiţiile de foşti băieţi de prăvălie sau ochelarişti cu coşuri destinaţi să devină contabili, în cel mai fericit caz pentru prima generaţie a familiei lor ce absolvise liceul. Acei inşi, care aveau doar atâta minte cât să reproducă mesajele oficiale, s-au trezit şefii unor brute, spaima lor de până atunci, din pauzele de la şcoală, dar care acum le stăteau drepţi înainte. Să-l luăm pe Himmler, căci sigur i-aţi văzut vreun portret. Individul nu-mi pare capabil să spargă un ou în tigaie – şi acesta ar fi un gest prea brutal pentru el. Dar să şoptească un ordin e în stare, iar şoapta lui, coborând pe scara ierarhică precum un bulgăre pe o pantă înzăpezită, a fost suficientă ca să creeze avalanşa ce ne-a adus aici, în lagăr. De fapt, odată pornit bulgărele la vale, ai zice că n-are sens să mai întrebi zăpada din calea lui ce crede şi dacă poate să nu adere la ceea ce vine-n forţă peste ea de sus. Eu zic doar că în avalanşa asta unii sunt fulgi de nea, iar alţii, bolovani. Când se va topi totul, bolovanii vor rămâne şi vor străluci sub soare uscaţi, ca şi când iarna nici n-ar fi fost. La Carlton-Alemania m-am tot ciocnit de astfel de inşi, cu atitudini care mi-au amintit de a ospătarului-şef când am ajuns administrator. Tipul încărca notele de plată, o aflasem pe buzunarul meu de client înainte să mă angajez acolo, aşa că l-am chemat în birou. I-am arătat câteva reclamaţii, iar el mi-a propus să împărţim câştigul.

„Câştigul? Ăsta-i furt în toată regula!”, i-am zis. „Da, şefu’”, mi-a răspuns, „dar, dacă merge, merge, dacă nu, se şterge”. L-am concediat rapid şi nu vă zic dacă insul a devenit un membru de vază al naziştilor, legionarilor, comuniştilor sau ospătarilor din oraş. Alegeţi voi ce credeţi.

A venit apoi şi ziua când Poliţia legionară mi-a pus lacăt la Clubul Jurnaliştilor. M-am dus la Chesturâ, care se instalase în palatul Lloyd, să cer explicaţii. Nimic. Am aflat

din ziarul german că hotelul Carlton a fost arianizat prin intermediul Băncii Albina. Nu peste mult timp, au arianizat şi Banca Timişoarei, iar pe foştii mei colegi ce ieşiseră cu umbrele pe stradă i-au trimis permanent la plimbare, în locul lor fiind angajaţi strict români. La hotel, schimbarea s-a produs doar la nivel de patronat, plus lacătul pe1 uşa Clubului. Dar când am zis la Chestură că acolo se vor amenaja birourile Misiunii militare germane, lacătul a dispărut subit. Ca şi întreg mobilierul dinăuntru. Abia după rebeliunea legionară din ianuarie 1941 a reuşit noua poliţie să prindă făptaşii, care vânduseră deja fotolii de 3.000 de lei bucata pe 200 de lei. Nu mai zic de lustre, perdele şi covoare. Au demontat inclusiv toaletele şi întrerupătoarele. L-am informat pe Hube, dar mi-a zis că nu-i momentul şi a mers la petrecerea de Revelion a legionarilor, în localul lor din piaţa Kiiul. S-a dus alături de ofiţerii armatei române, de prefectul Ghenadie Ilie, primarul Ilie Radu, inspectorul de poliţie Comănescu şi *Gauleit*erul Peter Anton, să le ureze Legiunii şi conducătorului statului viaţă lungă împreună şi toate cele bune pentru noul an.

Viaţa lungă împreună n-a mai ţinut nicio lună încheiată, dar nu din cauza lui. El a fost sincer, îmi închipui. Pentru că se plasa deasupra meciurilor dintre Grupul Etnic German şi legionari, dintre Grup şi armată şi dintre legionari şi armată. Partide disputate pe terenul Timişoarei şi al României, pe care aceste echipe şi-l arogau. Grupul vedea clar Banatul şi Ardealul ca pe arena sa, înfiinţând un sistem politic, administrativ şi militar aidoma celui din *Reich*, cu formaţiuni pe modelul SS şi Tineretul Hitlerist. Legionarii n-aveau cum să accepte. Horia Sima e ardelean şi a fost şef al Cămăşilor verzi din Banat. După ce Regele le-a ucis întemeietorul, pe Căpitan, Sima a fugit în Germania, ca peste doi ani să fie pus în fruntea Legiunii şi numit vicepreşedinte al consiliului de miniştri în noul stat naţional-legionar. Prim-ministru a ajuns generalul Antonescu, care l-a silit pe Carol al II-lea

să renunţe la tron în favoarea fiului său de doar nouăsprezece ani, Mihai I. Carol al II-lea însuşi îl chemase pe acest general la putere, excedat, după ce pierduse atâtea teritorii la presiunile lui Hitler, Mussolini şi Stalin. Legionarii i-au zis ultimul cuvânt în gara Timişoarei, când s-au aliniat la peron şi au luat la ţintă trenul în care fostul Rege a părăsit ţara pe burtă, spre Iugoslavia şi exil. În fine, pe Sima a început să-l roadă că n-a fost el ales vioara întâi, iar până la urmă s-a scărpinat.

Deocamdată, încă ţineau toasturi pe la serbările celorlalţi, însă pot să-mi imaginez cum ar fi fost să pice curentul. Se-ntâmplase să mai dea unii peste alţii la periferii şi mai ciocniseră şi altceva decât pahare. Presa nu menţiona un cuvânt sau, dacă era groasă, scria că două găşti în stare de ebrietate s-au încăierat, iar poliţia va face lumină. Ştirea se încheia mereu c-un apel la moderaţie, dacă nu se poate abstinenţă, şi la combaterea vânzătorilor de alcool contrafăcut, sigur evrei. Aici se înţelegeau ambele tabere şi ziarele erau pline de reclame la birturile lor, ce serveau doar cea mai pură băutură, după care nu te durea capul a doua zi. Mda, cu condiţia să nu ţi-l loveşti de-al altuia pe drumul întunecos către casă. Toţi se adunau în localuri: legionarii la Elite, naziştii la Wien, plus Kiefer şi alte berării de prin cartiere, gata şi ele de noi puciuri. *Banater Deutsche Zeitung* a şi scris atunci cu nostalgie despre primul steag cu svastică atârnat în Timişoara, în noaptea de 5 pe 6 martie 1933. După ce-a câştigat Hitler alegerile, în culmea fericirii, unul Geisa Buding a ieşit în stradă şi a ridicat drapelul pe crâşma lui, loc de întâlnire al primilor nazişti din oraş. Chestie pentru care autorităţile române l-au închis şaizeci şi cinci de zile. Pentru puciul lui, Hitler a stat nouă luni după gratii, de vreo trei ori mai mult, şi a pus *Mein Kampf* pe hârtie. N-am idee ce-a comis acel Buding în detenţie, oricum ziarul l-a numit „întâia jertfă a tinerei noastre mişcări”. Nu ştiu nici dacă birtul cu pricina mai există – posibil că da, şi a ajuns un loc de pelerinaj la o halbă. Dar încă nu-i nimic – să câştige nemţii

războiul şi parcă văd că Piaţa Libertăţii se va preschimba în Adolf Hitler şi Piaţa Sfântul Gheorghe va deveni Geisa Buding. Ce, timişorenii să n-aibă un Horst Wessel al lor? Chit că acesta n-a fost omorât, ci doar ţinut pe sec. Deşi mă-ndoiesc că n-a avut camarazi care să trateze cu gardienii şi să-i facă martirajul mai amărui cu câţiva litri de bere pe zi.

A treia echipă în acest campionat românesc, după legionari şi nazişti, era armata. Dacă primele două aveau în comun plăcerea să dea cu pumnul, să-şi glorifice strămoşii, să-i urască pe evrei şi să creadă că terenul este al lor, le despărţeau străbunii şi religia – unii erau creştini ortodocşi, decişi să facă România „o ţară ca soarele sfânt de pe cer”, cum le-a spus Căpitanul, iar ceilalţi erau creştini catolici şi protestanţi pe cale să revină la zeii nordici şi cultul soarelui, după fanteziile lui Himmler. La rândul ei, armata se instruia în cazărmi, asistată de Misiunea militară germană, şi culca nasul în noroi la ordinul majurilor, „că altfel te ia mama dracului!”. Înaintaşii erau deseori invocaţi cu un „futu-ţi morţii mă-tii, răcane!”, iar religia, în obişnuitele „futu-ţi dumnezeii tăi!”, „futu-ţi paştele şi cristosul mă-tii!”, de nu cumva şi în „futu-ţi soarele mă-tii!”. Dar fie ei pifani, majuri sau ofiţeri, toţi se uitau spre jucătorul-antrenor şi conducător al statului, Antonescu. Iar generalul era singurul ce avea intrare directă la arbitrul principal, la *Führer*, aşa cum se va dovedi. Ce avea armata în comun cu celelalte echipe: chestia că terenul e numai al ei şi dispreţul la adresa evreilor. Curând, va pune monopol pe amândouă.

9

Lumina s-a stins mai curând decât credeam. Pe 20 ianuarie 1941, în Timişoara şi-n alte oraşe s-au organizat mari întâlniri legionare. La noi s-a ţinut în sala cinematografului Capitol, decorată ostentativ cu steaguri româneşti, germane şi italiene. Pe scenă, portretele *Führerul\îi* şi *Duce-\\i* l-au încadrat pe al Căpitanului. În primele rânduri au luat loc comandantul de divizie român –

generalul Bârzotescu –, prefectul, primarul şi alţi şefi legionari locali, lângă care au stat consulii *Reich-ului* şi Italiei şi conducerea Grupului Etnic German. Nimeni din *Wehrmacht*.

A vorbit secretarul de stat Papanace: „Doar evreii au profitat de Marele Război. Ei au fost unicii beneficiari ai Dictatului de la Versailles, camuflaţi după francmasonerie şi ghişeele băncilor. România s-a ales cu o unire, dar prin obligaţiile asumate faţă de evrei a fost copleşită de forţa lor. Românitatea se confruntă cu două mari pericole: 1 – evreii, ce distrug ţăranii prin alcoolism şi pângărirea rasei, clasa de mijloc prin concurenţă economică şi clasa conducătoare prin corupţie şi o literatură toxică. Carol al II-lea a fost unealta acestor planuri diabolice. Şi 2 – slavii, pregătiţi să-nghită poporul român, la comanda anglo-iudaico-comunistă. Trebuie deci luptat cu spiritul ghetoului, încărcat de pofta răzbunării, care substituie mândria cu cinismul şi idealul artistic cu materialismul şi slăvirea Viţelului de Aur. De acest spirit distructiv n-au fost scutite decât nobilimea engleză şi maghiară, ce s-au amestecat cu sângele ghetoului. Imperiul Britanic e un cadavru în mâinile plutocraţiei evreieşti şi distrugerea lui e o necesitate istorică. Sunt convins că armatele conduse de genialii lor comandanţi, Hitler şi Mussolini, vor învinge. Iar România legionară stă fără condiţii de partea lor!”

Concomitent cu această declaraţie de iubire nemărginită, maiorul german von Döring a fost împuşcat la Bucureşti, lângă hotelul Ambasador. Legionarii au pus crima pe seama unor agenţi britanici, însă Antonescu n-a mai stat pe gânduri şi le-a demis ministrul de Interne. Ca urmare, s-au adunat în Piaţa Palatului Regal din capitală, dar şi în centrul Timişoarei, strigând în toiul nopţii: „Trăiască Horia Sima!” şi „Vrem guvern legionar!”, apoi s-au retras cu cântece şi torţe prin cartierele lor. Etnicii germani s-au ţinut deoparte – încă nu simţeau de unde bate vântul şi, oricum, era prea multă lumină de la făclii.

Apoi, Antonescu a decretat că-n patruzeci şi opt de

ore trebuie să fie restabilită ordinea în ţară. Articolul următor din ziarul german relata că sicriul de metal al lui von Döring a fost urcat la Bucureşti în trenul spre Viena. L-au condus la gară şeful Misiunii militare germane în România – generalul Hansen –, ambasadorii *Reich*-ului, Italiei, Ungariei şi Japoniei. Din partea românilor a fost doar trimisul lui Antonescu, generalul Ioaniţiu. Destul de clar?

Dar legionarii au continuat cu „Trăiască Horia Sima!”, „Jos francmasonii şi uneltele lor!”, „Studenţii creştini nu permit ca soldaţii germani să fie ucişi de agenţi britanici!”, în Timişoara, s-au adunat şi a doua zi la prânz în faţa Teatrului şi au cerut să fie scoşi din guvern cei ce erau înhăitaţi cu evreii, francmasonii şi britanicii, în frunte cu Antonescu, iar în loc să fie puşi doar legionari. Ceea ce s-a auzit până la Carlton-Alemania şi, sigur, până la Berlin. Apoi, de pe treptele Teatrului, chestorul Comănescu şi-a rugat camarazii să se abţină de la devastări şi confruntări cu armata. Care scosese tunurile în faţa Castelului Huniade, cazarmă de artilerie, şi le îndreptase ţevile către Teatru şi palatul Lloyd. După ce chestorul s-a asigurat c-a fost auzit inclusiv de militari şi s-a spălat astfel pe mâini, a ocupat Prefectura poliţiei cu oamenii lui.

Timişoara a mocnit câteva zile, de aceea mi-au prins bine Walter, Rudi şi Hanomagul. Blindatul ne-a deschis uşor calea prin toate filtrele şi barajele şi am circulat nestingheriţi între Iosefân şi Carlton-Alemania. Abia mai apoi am realizat cât de naiv am fost în sentimentul meu de siguranţă. De parcă ai avea cum să fii şi altfel în legătură cu acest sentiment. Puteau să ne lichideze oricând ca pe găini c-o sticlă de benzină aprinsă aruncată de la vreun etaj şi să ne declare alţi Doringi, ucişi tot de agenţi britanici, fireşte. De unii care de această dată îşi făceau veacul pe bulevardul Carol din Timişoara. De aici, un alt motiv pentru un guvern doar al lor. M-ar fi pus într-un sicriu, m-ar fi condus cu torţe şi ar fi urlat în urma mea „Jos Antonescu!”

Ceea ce ar fi fost cumplit de ironic în privinţa mea. Aproape c-ar fi meritat şi, oricine ar fi învins, probabil că o piaţă sau o stradă din oraş ar fi primit numele meu. Până să-i informeze cineva că m-am născut evreu. Aflând asta, ar fi stat puţin pe gânduri, apoi, ca să nu se facă de băcănie, ar fi cârmit-o că „da, însă s-a botezat de tânăr, din convingere, şi a murit ca un martir, împreună cu doi soldaţi germani, deci merge considerat creştin”. Ba poate le-ar fi oferit soţiei şi fetei mele o pensie de urmaş, ceea ce ar fi însemnat mult mai mult sprijin decât am reuşit eu să le ofer după plecarea mea de acasă. „Mulţumesc, recunoştinţă veşnică!”, le-aş fi spus de pe lumea cealaltă. Aşa, sunt în situaţia că acum, în ianuarie 1945, nimeni de acasă nu mai ştie de câteva luni unde mă găsesc. Ce-i drept, nici de Antonescu nu se mai ştiu multe, după ce l-a arestat Regele Mihai I şi au pătruns ruşii în România, iar de Sima aud că a format un guvern în exil la Viena, dar n-am idee pe cine guvernează – ştiu doar cine-l apără, adică inclusiv noi, care săpăm tranşee aici. Măcar Voloşin a ştiut când să se retragă la mănăstire. De n-or fi ajuns cumva bolşevicii să-i bată deja în uşa chiliei din Praga.

Sigur, nu-mi închipui cât i-ar fi încălzit pe Walter şi Rudi un astfel de final, cert e că-n ianuarie 1941, la Timişoara, nu le-au mai trebuit Döringi. Sau n-au mai avut timp. Vehiculele germane s-au răspândit brusc în tot oraşul, au umplut de poliţie piaţa din faţa Teatrului şi a Prefecturii, s-au interpus între armată şi legionari şi i-au invitat la dialog.

La ora 14 şi jumătate, în hotelul Carlton-Alemania au intrat reprezentanţii Legiunii şi ai armatei române, aşteptaţi în restaurant, cu masa pusă, de comandanţii germani. Personalul a fost trimis afară pe hol, uşile au fost închise şi s-a negociat. Câteva răcnete în germană, apoi o linişte apăsată şi uşile s-au deschis. Toţi au ieşit cu fruntea sus, de parcă toţi erau învingători. Am zis să debarasăm, însă am găsit totul neatins, ca şi când nu se-ntâmplase nimic. Pe la 16 şi un sfert, legionarii au evacuat clădirile

ocupate şi *Wehrmacht*ul a garantat pentru siguranţa populaţiei. Asta vă sună cumva, nu? când populaţia număra şi vreo zece mii de evrei. Iar ziarul german anunţa într-un chenar gros că la Cinema Capitol urmează în program filmul *Jud Süß*.

Dar s-a făcut linişte. Noaptea puteai auzi de la distanţă de două străzi duba oprind în faţa unei case şi strigătele celor arestaţi, ale nevestelor şi copiilor. Într-o lună, procesul legionarilor implicaţi în rebeliune la Timişoara s-a şi judecat. Doar treisprezece au fost condamnaţi, primind între patru luni şi cinci ani închisoare. Toate întrunirile şi manifestaţiile publice fără acordul comandantului militar al oraşului, generalul Bârzotescu, au fost strict interzise.

Toate, mai puţin Balul portului tradiţional şvăbesc, ajuns în 1941 la a 22-a ediţie. Prima fusese în 1919, că înainte, cât a fost Banatul în Ungaria, nu li s-a permis şvabilor să ţină asemenea *kerwai* în Timişoara. După Marele Război au putut să se desfăşoare însă, ba într-un an au avut şi două ediţii, iar în 1941 chiar nu s-a mai pus nimeni în calea lor. Mă bucur că am fost acolo, tot la invitaţia lui Walter, c-aşa vă pot povesti. Balul s-a ţinut pe 1 februarie, într-o sâmbătă, în sala Reduta din clădirea Teatrului. Sala se află în aripa ce-a găzduit hotelul Prinţul Moştenitor Rudolf. Când acesta s-a sinucis la Mayerling, hotelul a devenit Prinţul Moştenitor Ferdinand, şi aşa l-a ştiut lumea până la asasinatul din Sarajevo. După care, probabil în pragul unei crize de nervi, conducerea a hotărât să-l numească doar Prinţul Moştenitor. Apoi a căzut Imperiul şi-n 1920 a ars şi clădirea. Când au reconstruit-o, au lăsat-o în folosinţa Teatrului, să facă ce doreşte acolo.

Am ajuns deci la Reduta împreună cu Walter. Rudi era răcit cobză şi-a rămas la pat, să fie doftoricit de văduva Pălinkâs cu ceaiuri, comprese şi sonate. Încerca el să-şi tragă cârpa umedă peste urechi, dar femeia i-o reaşeza rapid pe frunte înainte să se întoarcă la pian.

„Şi soţia, tot bolnavă?”, m-a întrebat Walter pe când urcam spre locul balului. „Da. Noroc că pianul doamnei Pălinkâs se aude până la noi, deci nu-i e urât acasă”.

Walter a râs şi n-a insistat. Iar eu ce era să-i fi spus? Că soţia nici în ruptul capului n-ar fi participat la asemenea petreceri, într-o atare companie? „Draga mea, fii cuminte”, i-am tot zis, „că nu se ştie ce ne mai aşteaptă. Ce te costă să vii? Astea-s evenimente unde mergi să vezi şi să fii văzut. Cunoşti pe unul altul, obţii o carte de vizită, o intrare undeva, că aşa-i mersul: te opreşte poliţia şi a doua chestie după «Prezentaţi actele» e «Ştiţi pe cineva?». Scoţi cartonul cu numele chestorului Icsulescu, pe care l-ai tras de mânecă la o sindrofie, după câteva sticle de şampanie, sau l-ai dus în cârcă până la maşină, şi ţi se deschide drumul. Sergenţii de stradă iau poziţia de drepţi, te salută cu respect şi nici gând să te mai oprească. Asta până ce se schimbă chestorul, sigur, dar tu trebuie să fii pe fază şi să ai deja cartea de vizită a celui nou. Şi tot aşa. Nu-i musai să şi dansezi, draga mea. Deşi tot pe valsuri şi tangouri dansează şi ei. Românii, cel puţin. Nemţii au şters tangourile din repertoriu, dar nici ei nu dansează pe marşuri”.

Soţia însă nu şi nu. Că n-o poate lăsa pe fetiţă acasă, că de aceea a renunţat la slujbă după ce s-a născut Julianna, să stea cu ea. Recunosc, aici am fost şi eu vinovat, când i-am spus să se ocupe de creşterea ei şi să lase întreţinerea noastră pe mine. Ceea ce m-a pus la treabă şi mi-a dat o mândrie fără margini. Eram bărbatul, capul familiei, cum ştiam de la taică-meu. Din contabil de bancă, mă reprofilasem şi ajunsesem administrator al celui mai în vogă hotel din oraş. Eram un fel de Ritz timişorean şi cunoşteam lumea bună. În acest timp, nevasta s-a închis în casă, oftând tot mai des şi din nimic. M-am gândit oare că dacă eu l-am avut model pe tata, ea a avut-o pe maică-sa? Care a crescut o droaie de copii fără niciun sprijin în afara pensiei mizere după soţ. Soacră-mea n-a cerut ajutor părinţilor din Elveţia, ci a oferit ore de franceză. Acum, la

începutul lui 1945, merge pe optzeci şi patru de ani şi încă predă. Nu e vorba doar că s-au scumpit toate şi altminteri nu s-ar ajunge cu banii, dar nu poate sta degeaba. Aşa a fost educată şi soţia mea, iar pe mine atât m-a dus capul, să-i cer să se rezume la a se ţine după fundul fetei noastre. Atunci i-a pierit pofta şi de dans şi de tot. În plus, nici compania aceea nu i-a fost pe plac. Când i-am spus să mergem la serbarea de Crăciun a *Wehrmachtului*, mi-a răspuns: „Du-te, că sigur tu lipseşti!”. M-a durut replica ironică. Avea să-i pară şi ei rău de ce zisese, când, un an mai târziu, am fugit în Ungaria. N-a spus: „Du-te, că or să aibă ăia grijă de tine şi de noi”, ci: „Ai grijă de tine, că de noi mă ocup eu”. În clipa aceea, când am plecat spre gară, am simţit că „noi” însemna deja ea şi fiica noastră. Asta m-a făcut să disper şi, ciudat, m-a şi liniştit în tot restul zilelor.

Der Walter und der Verwalter, „Walter şi Administratorul” – cum ne spunea Hube am pătruns în sala pavoazată „în spiritul timpurilor noastre”, cum a scris ziarul german. În spatele tribunei vorbitorilor, între steagurile cu svastică trona inscripţia: *Wo des Schwaben Pflug das Land durchschnitten, wird deutsch die Erde*! „Unde plugul şvăbesc despică pământul, glia devine germană”. Erau cuvintele lui Adam Müller-Guttenbrunn, cel mai important scriitor şvab bănăţean. Pe pereţi erau drapele cu runele Hagal, Odal, a vieţii şi a victoriei, ce se traduceau: „prin credinţă, spre rasă şi teritoriu, la victorie”. Dar asta numai dacă le citeai în ordinea vrută de organizatori. Altfel ieşea „prin victorie, spre teritoriu şi rasă, la credinţă”. Ceea ce zic eu că era o lectură mai adevărată. De când cu succesele *Reicb-xAui*, se umpluse Banatul de adepţi, iar acum, că dispăruse concurenţa în cămăşi verzi, puteau să se umfle oricât în pene. Să se dea în spectacol, de faţă cu *Gauleit*erul lor, Peter Anton, şi cu cel al Ardealului, Kurt Fromm, lângă care s-au aşezat Hube, consulul german Kuhna şi generalii români Manafu şi Bârzotescu.

Orchestra a început în forţă cu *Marşul Prinţului Eugen*, iar garda de onoare a nemţilor din oraş i-a dăruit lui Hube, pentru că protejase Timişoara de rebeliunea legionară, un iatagan din timpul războaielor cu turcii. Generalul a privit lama gravată cu inscripţia otomană, din care a înţeles cam cât cei prezenţi în sală din steagurile cu rune, şi i-au sclipit ochii la mânerul bătut în pietre preţioase. Deci oamenii aceia îl considerau un al doilea Prinţ Eugen de Savoya.

Apoi, poetul local Hans Wolfram Hockl, de meserie profesor de sport, a declamat: În Feuersglut formt Eisen sich zu Stahl, / Daraus die Männer scharfe Waffen schmieden/ Wenn sich ein Volk erhebt aus Schmach und Qual, /Erkämpă das Schwert nur Freiheit ihm und Frieden. Adică: „Numai prin foc fierul oţel devine, / Din care omul arme ascuţite face. / Când un popor renaşte din ruşine, / Sabia-i câştigă doar libertate şi pace”.

Au izbucnit urale şi în sală au intrat două sute şaizeci şi opt de perechi în port popular, în frunte cu soţii farmacişti Kohl şi trezorierii Urban şi Becker, cei care organizaseră balul. Mesajul lor, compus tot de Hockl, a sunat aşa: *Vor mehr als zweimal hundert Jahren/ Kam Prinz Eugen von Westen her, / Vertrieb die wilden Türkenscharen/ Mit* einem *starken deutschen Heer. / Dann kamen viele Schwabenzüge/ Und siedelten în diesem Land/ Und seither gehn hier deutsche Pflüge/ Und deutsch war das Banat germanţi.* Se *soll es immerdar auch bleiben, / Wir stehen fest vor jedem Feind J Von hier kann niemand uns vertreiben, / Wir sind heut stark und stolz geeint// Daß wir se froh das Fest begehen, / Dem Führer danken wir’s allein/Drum soll auch nicht ein Tag vergehen/ Den wir nicht seinem Werke tveihn/ Ei hat ein freies Volk geschaffen, / Ei gab dem Reich die stolze Wehr/ Ei nef die Männer zu den Waffen, / Zum Kampf und Freiheit und um Ehr/ Und wie în Prinz Eugenius Tagen/ Stößt weit sein Heer nach Osten vor/ Und wird den letzten Feind zerschlagen/ Und öffnen weit der Freiheit Tor.* Ceea ce

înseamnă: „Cu două veacuri şi ceva în urmă/ Prinţul Eugen sosea de la Apus ca-ndată/ S-alunge a turcilor sălbatică turmă/ Cu a lui bravă, germană armată. / Apoi au venit şvabii-n lungi coloane/ Şi pe acest pământ s-au aşezat. / De-atunci ară pe-aici pluguri germane/ Ogorul botezat în germană Banat. / Aşa se cuvine să rămână pe vecie/ Noi ţinem piept oricărui duşman, / Nimeni nu ne poate desprinde de glie, / Suntem uniţi acum şi mândri ca neam. // Pentru balul ce-l comitem azi cu veselie/ Doar Führerului tre' să-i mulţumim, / De asta zilnic datorie să ne fie/ înfăptuirile să i le preţuim. / C-a făurit un neam independent, / A dat *Reicb-ului* mândre armate, / Când îi cheamă sub arme, răspund toţi prezent/ în lupta pentru onoare şi libertate. / Şi tot ca Prinţul Eugen mai an/ Oastea-şi împinge spre Răsăritul unde/ Odată-nfrânt şi ultimul duşman/ Prin poarta libertăţii adânc va pătrunde".

Bun, deci nu Hube, ci Hitler era al doilea Eugen de Savoya pentru cei de acolo.

Dar generalul n-a avut mult timp să mediteze, căci s-a trecut la licitarea buchetului de rozmarin. Repede-repede, să se dea drumul la dans. Aşa că buchetul a fost adjudecat iarăşi de soţii Kohl, care aveau deci să deschidă şi proxima ediţie. Cred c-au sughiţat o vreme, pomeniţi de cei care n-au fost pe faţă şi s-au trezit când a răsunat primul vals. Şi aşa, au păşit ţanţoşi pe ring, urmaţi de trezorieri cu nevestele. Apoi au venit în mijloc la dansul de onoare *Gauleiter-ii* Anton şi Fromm, generalul Hube, consulul Kuhna şi generalii români Manafu şi Bârzotescu. N-aveţi decât să vă imaginaţi că s-au luat în braţe, doi câte doi. După care s-au alăturat băieţii şi fetele în costum popular, ofiţerii şi soldaţii germani şi invitaţii ca mine.

Când i-am spus că o să vin neînsoţit, Walter mi-a zis: „Dacă vreţi, dansaţi cu mine, tată". „Nu, fiule, i-am răspuns, nu staţi după mine. Orientaţi-vă după vreo *Mädel*, iar eu o să mă prefac că nu văd şi nu ştiu că sunteţi ca şi însurat".

Zis şi făcut: s-a dus aţă la o domnişoară cu care

avusese un schimb de priviri galeşe cât au ţinut discursurile şi poeziile, i-a sărutat mâna şi nu i-a mai dat drumul toată noaptea.

Băiatul meu! Lui i-a venit să ni se adreseze aşa, cu „dragă tată, dragă mamă şi surioara mea dragă”. Julianna s-a bucurat că s-a trezit cu un frate, însă i-am zis: „N-ai ce să povesteşti despre asta la şcoală şi să nu te aud că vrei la plimbare cu el. Frate-frate, dar acasă, că n-am de gând să încep să dau explicaţii şi eventual să mi se râdă-n nas. N-ai nici paisprezece ani, deci la film şi prăjituri mergi cu mine, iar la cumpărături, tot cu mine. Căci maică-ta nu se simte-n apele ei şi abia o scoţi din casă”. Bun, s-a înţeles. Soţia a aprobat şi ea. Şi i-a făcut pe plac lui Walter, ba chiar i-a permis s-o pupe pe obraji atunci când a plecat de la noi.

Am fost de-a dreptul uimit şi cu atât mai vesel l-am îmbrăţişat pe băiatul meu de rămas-bun.

Sper că nu-i de mirare că mi-aş fi dorit şi un fiu, pe cineva care să-mi ducă mai departe numele. Dar, la cât de greu a născut soţia mea, am preferat să renunţ. M-am mulţumit c-o fată, care într-o zi se va mărita, după care o s-o cheme altfel. Mi-a plăcut mereu obiceiul elveţienilor, unde mirii adoptă ambele nume de familie. N-aş fi avut nimic împotrivă să devin Halle-Lânyi, mai ales că soacră-mea a rămas doar cu fete după moartea unicului fiu şi astfel numele ei şi al soţului n-a trecut mai departe. Cum nici al meu nu va trece.

În orice caz, mă felicit că n-am insistat şi nu i-am făcut reproşuri soţiei pentru faptul că nu mi-a dăruit şi un băiat. Sau mai mulţi copii. Riscam să rămân fără ea şi atunci am preferat chiar să dorm în altă cameră, dacă înţelegeţi ce spun, doar să fie bine.

Îmi dau seama că şi pe ea o deranja – adică maică-sa o scosese la capăt cu o căruţă de prunci, pentru care se spetise, iar ea n-avea decât o fată. Cine ştie, poate în sinea ei a zis că-şi merită pe undeva soarta de a nu munci şi a se ocupa doar de măruntele sarcini domestice, câte nu le rezolvau Katy, fata în casă, Frombach *neni*, ce făcea

curăţenie o dată pe săptămână şi spăla rufele, şi Szalai *neni*, care le călca. Soţia avea grijă numai ca Julianna să plece la timp spre şcoala de peste drum şi o aştepta apoi să mănânce împreună. Nici la teme n-avea ce face, căci orice elevă de la călugăriţe ce plătea o taxă suplimentară primea lângă ea o *Frâulein* de la preparandia de învăţătoare a şcolii Notre Dame. Ruszesak Lonezi o chema pe tânăra care a luat-o sub supraveghere pe Julianna şi venea şi acasă la noi pentru rezolvarea temelor.

Aşa că lui Ad61 chiar îi prisosea timpul. Scria scrisori cu orele, coresponda cu surorile ei, care abia răspundeau însă, şi-n rest mai rearanja mobila în sufragerie. Eu plecam la hotel în zori şi mă întorceam pe întuneric – ne vedeam mai mult dimineaţa. Şi nu o dată s-a întâmplat să merg la culcare fără să aprind lumina şi să mă lovesc de un fotoliu pus în alt colţ. „Tu ai răcnit astă-noapte?”, întreba Adel la cafea. „Da. M-a apucat un cârcel în somn. Dar ce frumos ai mutat iarăşi mobila!” Şi râdeam amândoi, apoi o sărutam şi fugeam la serviciu.

Să nu vă spun deci ce ochi mari a făcut Adel când Walter, la o cină, ni s-a adresat din senin cu „dragi părinţi”. Iar eu, fără să stau pe gânduri, i-am răspuns cu „da, iubite fiu”.

L-am lăsat aşadar pe fiul meu să se piardă în furtuna de fuste învârtite în dans şi m-am aşezat să privesc. Imaginea ar fi făcut deliciul unui cofetar. Şvăboaicele arătau ca nişte torturi, cu cele şapte-opt jupoane trase unul peste altul, peste care veneau fusta de mătase şi şorţul din dantelă, ce luceau ca glazura de zahăr. Mai sus de mijloc, ca un ornament, purtau bluze albe, veste de catifea, iar pe umeri, şaluri triunghiulare cu franjuri în culori pastel. Toate se legănau în vals, conduse de tineri în cizme negre, cu pantaloni şi laibăre negre pe care sclipeau nasturii de argint. De sub vestoane apăreau mânecile cămăşilor albe şi mâinile ce le apucau strâns pe ale partenerei. Unii se concentrau să ţină ritmul şi le curgea sudoarea pe obraji, alţii îşi salutau degajaţi câte un prieten

şi făceau cu ochiul în semn de apreciere a perechii celuilalt. Între ei se roteau soldaţi şi ofiţeri din *Wehrmacht*, ale căror Cruci de Fier n-au trecut nici ele neobservate de junii şvabi. Unii ar fi murit să aibă una. Şi au plecat s-o caute. Cum a făcut şi Karl Otto.

10

Ca să vedeţi: într-o dimineaţă, coboară valvârtej la recepţie ordonanţa lui Hube şi-mi strigă încă din lift: „Veniţi repede, în camera domnului general plouă!”. M-am uitat pe geam – era soare. „Bun”, zic, „cred că ştiu”. Am chemat mecanicul şi ne-am repezit la etajul de deasupra celui la care stătea generalul. Am deschis uşa cu cheia de rezervă şi am călcat direct în balta întinsă de la caloriferul de sub fereastră până la prag. Mecanicul s-a apucat să repare ţevile sparte, iar cameristele, să strângă apa cu cârpe şi găleţi. Abia atunci când a prins să horcăie l-am remarcat şi pe colonelul de intendenţă, înfofolit cu două plăpumi în mijlocul patului. Era un om în vârstă, un ofiţer din celălalt război, precum fostul meu şef de la bancă. La fel de lat în şezut de cât turtise scaunul în lunga carieră de conţopist şi mare amator de spirtoase şi trabucuri. Dacă unii sudează ţigări, el suda trabucuri, şi le mai şi trăgea în plămâni. Tuşea deci ca un măgar dimineaţa la trezire şi peste noapte, când îl treceau toate căldurile şi deschidea geamul să intre aer proaspăt. Din cauza gerului, ţevile au crăpat şi podeaua a devenit un lac, apa infiltrându-se până-n camera lui Hube. La o adică, eu eram de vină – trebuia să-l fi pus pe colonel la etajul I, deasupra bucătăriei. Dar de acolo îi veneau mirosuri… Tot e bine că n-a făcut scandal. Dimpotrivă, şi-a fixat monoclul la ochi, şi-a aprins trabucul, a urmărit curios agitaţia din jur şi a început să aplaude. *Sebrgut*/, ne zicea, cu trabucul în colţul gurii, şi-şi plesnea palmele. Se întrerupea să tragă un fum şi iar urla: „Foarte bine!”. O cameristă a lăsat cârpa jos un moment, a luat scrumiera de pe noptieră şi i-a aşezat-o drept pe burdihan, să nu mai facă scrum peste tot. Am înmărmurit, însă ofiţerul a fost încântat de gestul femeii. *Wunderbar*!

„Minunat!”, a început să strige, şi atât a dat din mâini până a reuşit să răstoarne scrumiera în aşternuturi.

Eu priveam din uşă, într-o stare vecină cu apoplexia, şi deodată, cu coada ochiului, mi s-a părut că văd pe culoar o siluetă înaltă, în uniformă neagră SS, ce urmărea scena. Atunci chiar am zis că mă loveşte şlogul. Numai un cioclu din acesta mai lipsea.

„Imediat terminăm”, i-am spus peste umăr. „Nicio grabă, unchiule Rezse”, mi-a răspuns SS-istul, pe un ton amuzat.

Voi cum aţi fi reacţionat la aşa ceva? Cred că mi-a luat un minut să fac o întoarcere pe loc, timp în care mi-au defilat înaintea ochilor, ca şi când aş fi răsfoit la repezeală un album, toate rubedeniile posibile. Când în final mi-a văzut faţa uimită, *Unterscharführerul* s-a îndoit de râs. S-a bătut cu palmele pe genunchi şi atunci mi-am dat seama că-l ştiu de undeva.

„Da, unchiule, sunt eu, Karl Otto”, mi-a confirmat, întinzând mâna către mine. „Să vedeţi ce surpriză o să le fac şi alor mei acasă, când o să-i vizitez îmbrăcat aşa”. „Bine, dar nu înţeleg”, i-am spus şi i-am strâns mâna. „Vă povestesc, nicio grijă, doar să terminaţi aici”. „Păi, cred c-am terminat. Să coborâm la mine în birou”.

Am luat-o pe trepte, ca să fac un pic de mişcare, să-mi revin. Aşadar, tânărul ce bocănea din cizme în spatele meu era chiar băiatul unui bun prieten din Reşiţa. Care îmi fusese la început client. Contractase un credit de la bancă şi, când cu Crahul, s-a trezit că nu-şi mai poate achita ratele. Normal ar fi trebuit să-i iau casa şi făbricuţa, să-l las pe drumuri. Dar cum eu n-am fost genul care stă la birou cu ochii numai la cifre şi date scadente, ci căutam să-mi cunosc clienţii, am ajuns şi la el, invitat la cină. Pe vremea aceea, Karl Otto era doar un mormoloc blond ce se strecura pe genunchi şi palme pe sub masă. L-am mai vizitat de câteva ori pe micul fabricant, răstimp în care am obţinut de la bancă păsuiri şi reeşalonări, până ce totul a fost repus pe şine, iar omul mi-a devenit un prieten

îndatorat. Deşi i-am zis că n-are de ce-şi pentru bancă a fost mai avantajos să aştepte un pic ca să-şi vadă toţi banii înapoi şi ceva în plus de la clientul care a ieşit la liman şi a luat încă un credit. Dacă s-ar fi grăbit să-i scoată afacerea la mezat, ar fi recuperat poate un sfert din datorie, dar ar fi omorât acea măruntă gâscă cu minusculele ei ouă de aur. Un argument care m-a făcut subiect de conversaţii amuzate în instituţie şi pe care n-am ţinut să-l împărtăşesc bunului meu prieten, al cărui fiu a început să-mi spună „unchiule”.

Am petrecut şi un concediu cu ei, pe muntele Semenic, la Gărâna, un sat de nemţi din Boemia colonizaţi acolo cândva după 1800. Când şi-au dat seama în ce pustietate plină de lupi au ajuns, mulţi au fugit, dar s-au întors curând, că nici în altă parte nu le-a fost mai bine. Dacă au văzut că n-au încotro, s-au apucat să omoare lupii, să taie păduri ca să producă mangal pentru cuptoarele din Reşiţa şi să crească vite. Aşa smântână ca-n Gărâna, rar am mai găsit. Adevărat pansament pentru ulcerul meu, care de atunci mă chinuia. Am locuit la ţărani, căci aşezarea se dorea un model de sat turistic, unde orăşenii erau invitaţi să vadă pe viu viaţa rurală şi să pună mâna la treburi. Acolo am tras la coasă pentru prima şi singura dată în viaţa mea. Am fost mândru de mine, până ce mi-a zis pemul: „E bine, dar n-am trece iarna”. Apoi a cerut coasa şi, unde eu lăsasem smocuri de-o palmă, el a ras pământul. Tatăl lui Karl a râs, însă i-a venit şi lui rândul. La care ţăranul: „E bine, dar până terminaţi trece un an în Boemia”. Şi-am râs şi eu.

Poate că ţăranilor-gazde li se făcuse un instructaj şi li se impusese să-i ia peste picior pe orăşeni, să le taie din nas, că prea le ştiu pe toate ei care au buda în casă, mâncarea pe masă, le curge apa din perete, ţuica din sticlă şi doar apucă din ladă lemnul spart şi-l aruncă în sobă. Ia, să intre tare-n ei şi, în acest fel, să le şi confirme orăşenilor părerea pe care oricum cred c-o au ţăranii despre domni. Sau poate că pur şi simplu aşa era firea acelui pem. Treaba

lui, să fie sănătos. Ne-am distrat, n-am pus-o la suflet, dar nici n-am mai repetat experienţa. Ştiu însă familii care an de an au ales să-şi transforme concediul într-o asemenea penitenţă, ca să zic aşa. Păreau că ispăşesc astfel un păcat, pe cel al părinţilor care s-au rupt de satul lor, au prins cheag la oraş şi şi-au angajat bucătărese unguroaice şi bone franţuzoaice, să li se piardă urma. Iar pe rubedeniile de la ţară abia dacă le-au primit ca grăjdari la caii de trăsură. Cum am spus, mai erau însă şi unii ce doreau doar să-şi confirme părerea cu care veniseră şi să se încarce cu o doză proaspătă de dispreţ, pe care s-o manifeste la piaţă, în tren sau în tramvai, cu prima şi cu orice ocazie.

Dar, în vreme ce noi ne distram cu coasa, nevestele au avut parte de muls vacile, drept pentru care apoi, când am ajuns acasă, Adel i-a cerut lui Katy să fiarbă laptele de două ori înainte să-l bem. Iar Julianna, care încă n-avea şapte ani, a fost rugată să strângă din livadă merele căzute-n iarbă. Fructele urmau să fie vândute la piaţa din Reşiţa. Pe cele mai frumoase, fata le-a muşcat înainte să le aşeze-n coş. Aşa am plătit câteva coşuri întregi, pe care le-am lăsat ţăranului să le pună la fermentat pentru şnaps. El însă le-a dat la porci. Am vrut să-l întreb de ce a făcut asta, dar mi-a aruncat o privire de mi-a pierit cheful. Atunci am crezut că mă iau cu el de gât, şi fie ce-o fi. Aveam de gând să-i înfund mutra în troacă şi cred că-l dovedeam, la câtă furie dospea în mine. Moment în care mi-am zis: „Hopa! Asta-i furia mea sau vine de la generaţiile dinainte, de evrei cărora timp de secole li s-a scuipat în blid şi ei au tot înghiţit?”. Dar asta nu înseamnă să întorci şi celălalt obraz, creştineşte vorbind? Nu, pentru că l-au întors de nevoie, înconjuraţi de mulţimea celor care altfel le-ar fi pus pielea obrazului pe băţ. Aparent, eram unu la unu cu ţăranul, dar de fapt eu eram rupt de civilizaţie, prins în lumea lui. De el depindea să mai ies de acolo, şi o ştia. Aşa că nu l-am răsturnat în vălăul porcilor, cum ar fi trebuit, ci i-am dat pace. În schimb, am mers în livadă după fata mea, să-i spun să lase merele unde sunt, că le adun eu. Dar Julianna

nu era acolo. Am coborât dealul până-n marginea rândurilor de pomi, sub care curgea un pârâu, şi am auzit nişte voci. M-am dus la vale după ele şi am pătruns într-o poiană ca o căldare, acoperită cu vegetaţie de smârc. O duzină de băieţi cu dungi oblice de cenuşă pe chipuri strigau la Julianna, captivă la mijloc, să le mai cânte ceva. Chiar atunci, a năvălit peste ei trupa condusă de Karl Otto, formată din orăşenii care-i jucau pe *cowboys* contra pieilor-roşii ale locului, înfruntarea a devenit serioasă când şi unii, şi alţii au uitat de poveştile lui Karl May şi au pus mâna pe bâte şi bolovani, iar eu m-am băgat s-o extrag pe Julianna din învălmăşeală. A fost musai să dau un pic cu pumnul, căci doi „indieni” au vrut de-a dreptul să mă muşte. Nu glumesc – când au văzut că fug cu fata-n cârcă, mi-au tăiat calea mârâind, şi-au arătat dinţii şi au sărit să-i înfig-n gâtul meu. Dar le-am ars una peste bot înainte s-apuce şi am suit mai departe dealul prin cimitirul satului. Karl Otto mi-a ţinut spatele, şi aşa am ajuns întregi la casa gazdei. La masa de seară, după supa de lapte şi mâncarea de brozbe, cu cartofi fierţi pe post de pâine, ţăranul mi-a zis. „Noi de când ne ştim ne-mperechem între noi, că n-am avut cu cine altcineva aici, rupţi de lume mai tot anul. De asta auziţi urlete noaptea, că unii au în dosul curţii câte un şopru ferecat cu lanţuri şi lacăte. Nu degeaba satul se numeşte Wolfsberg, «Muntele lupilor». Şi taman pe noi s-au găsit să ne facă sat turistic. Sau poate tocmai de aia?”

Brozbe, adică un soi de napi, că vă văd nedumeriţi.

Acolo deci l-am întâlnit ultima oară pe Karl Otto înainte să apară ca SS-ist pe culoarul hotelului şi să-l invit în birou, la un ceai. Desigur, faptul n-a trecut neobservat şi angajaţii mei l-au întors pe toate feţele, trăgând concluzii ce mi-au ajuns la urechi atunci când au venit rând pe rând să se toarne unul pe altul. Aveau un apetit fantastic pentru asta, şi cui să te spovedeşti, dacă nu şefului? Unde să te descarci şi să cauţi ajutor, dacă nu la cel ce te ascultă cu răbdare şi mai aprobă din cap când şi când? Pe undeva, îmi era silă să le tot aud frecuşurile prezentate ca jigniri de

moarte, măruntele reproşuri peste care nu puteau trece. Mi se arăta acelaşi incident din enşpe unghiuri de vedere şi mă simţeam ca rabinul la care vin doi împricinaţi. Îi lasă să-şi susţină cauza şi le dă pe rând dreptate. „Dar nu pot să aibă amândoi dreptate!”, sare al treilea din sală. „Şi tu ai dreptate”, conchide rabinul. Cam aşa şi eu. Mai important era că astfel eliberam nişte aburi sub presiune şi ştiam tot ce se petrece în hotel, pe principiul: da, dar şi cutare a făcut aia şi aia. După întâlnirea cu Karl Otto am prins deci de veste că-n ochii unor angajaţi sunt un agent *Gestapo* care acum, când partida a fost câştigată, a ieşit la vedere. Faza cu „unchiule Rezse” a fost doar o scenetă prost jucată şi apelativul dovedeşte că sunt ofiţer cu state vechi în organizaţie. Ha – şi asta mi-a pus capac –, am aflat că, după unii, viaţa mea e o legendă fabricată. Nu-i adevărat că m-am născut evreu şi m-am botezat, ci sunt un arian ce-a scornit povestea ca să se bage pe sub pielea patronilor evrei ai hotelului, să-l preia din interior şi să-l ofere naziştilor. Însemna că îmi atribuiau şi capacităţi de clarvăzător, căci cine ar fi putut prezice mersul evenimentelor în 1936, când m-am angajat acolo? Cel mai simplu ar fi fost să-i chem pe toţi în birou şi să le arăt că sunt tăiat împrejur. Mi-am închipuit scena. „Poftim! mai vreţi ceva?” Dar şi atunci ar fi spus: „Mulţi doctori recomandă înlăturarea prepuţului la copii, pentru prevenirea infecţiilor”. La asta n-am mai găsit altă replică decât „Ieşiţi afară şi să vă ia dracu. Eu eram însă „preotul” lor şi ar fi însemnat să-i pierd de „enoriaşi”. Când iată ce am vorbit cu Karl Otto:

„Am tras o sperietură, recunosc. M-am şi gândit că repede s-au mişcat, de-au şi trimis pe cineva să ancheteze dacă n-a fost un act de sabotaj. Sau corect e «de-aţi şi trimis»? Că nu ştiu de unde să vă iau în uniforma asta. Şi cum aţi ajuns în ea?”

„N-am eu treabă să anchetez calorifere sparte, unchiule”, a zis băiatul, amuzat.

„Dar ce?”

„Plămâni. Îi caut de tuberculoză. Cu raze X. Încă de mic mi-am dorit să mă fac doctor. Doar v-am spus, nu?”

„Da, îmi aduc aminte”.

„Dar aveţi idee cât ar fi costat? Şi nu pe mine, pe părinţi. Care şi-ar fi rupt de la gură, dacă n-aş fi auzit anul trecut, prin luna mai, că la Grupul Etnic din Reşiţa se caută tineri să fie trimişi la studii în Germania. «Acţiunea o mie de oameni», aşa s-a numit. Cei care ne-am strâns din Banat şi Ardeal am fost suiţi pe vapor la Orşova în iunie 1940. Sub punte erau deja nemţi din Basarabia şi Bucovina, îmbarcaţi la Galaţi, şi din Dobrogea, luaţi de la Cernavodă. Grupul Etnic a obţinut un paşaport colectiv de la autorităţile române şi n-au fost probleme. În Viena, ne-au trimis la cazarmă şi ne-au făcut vizita medicală. Atunci am înţeles ce tot vorbeau băieţii pe vapor, c-o să fim primii SS-işti dintre ai noştri, iar când Führerul va încăleca România, o să revenim să-i conducem pe cei rămaşi acasă. Eram aşadar o încărcătură de viitori şefi. Însă n-a fost aşa, şi majoritatea au sfârşit ca soldaţi în *Waffen SS*. Cei care n-am trecut vizita medicală am avut totuşi şansa să mergem la şcoală, dar în uniformă, şi acum fac parte din Detaşamentul Röntgen al SS, comandat de doctorul Hans Holfelder, pe care-l însoţesc la o conferinţă despre «moartea albă». Adică tuberculoză. Avem cu noi câteva autobuze cu aparatură şi mergem prin satele şvăbeşti să facem radiografii, să întocmim o situaţie a răspândirii bolii, deoarece cu cât o depistăm mai din vreme, cu atât cresc şansele de însănătoşire ale bolnavului. Razele ajută şi la tratament într-o serie de afecţiuni, însă trebuie folosite cu atenţie, pentru că, de exemplu, un fascicul prea puternic îndreptat spre zona pelviană provoacă infertilitate.

Pe lângă lupta cu TBC-ul, mai avem şi misiunea să arătăm bine, să-i atragem pe etnicii germani în rândurile noastre. Guvernul român nu le permite supuşilor săi să servească în altă armată, dar nu ne opreşte nimeni să parcăm peste noapte autobuzele Röntgen într-un sat, să le umplem cu tineri şi să-i transportăm la Timişoara, unde-i

suim, tot la adăpostul întunericului, în trenuri militare. Astfel au fost scoşi din ţară după rebeliune şi o seamă de legionari, care tot la Viena au ajuns. Degeaba urcă vameşii români în control, că fugarii sunt ascunşi sub banchete, după lăzi şi saci, iar soldaţii *Reicb-ului* au mereu la îndemână conserve de carne, ţuică şi ţigări cu care să-i ungă şi pe cei mai zeloşi paznici de frontieră”.

Aşa a fost cu Karl Otto. Iar acum eram la Reduta, urmărind zecile de perechi care dansau, şi după înfierbântarea unora şi privirea absentă a altora mi-a părut că mulţi erau cu geamantanul la uşă, poate chiar la uşa sălii de bal, aşteptând ultimul acord ca s-o şteargă la gară şi din ţară.

Apoi muzica a făcut o pauză şi soldaţilor germani le-au fost înmânate cadourile oferite de fabrica timişoreană de liere şi fabrica de lichior Kimmel, de fabrica de ciocolată Thomas şi cofetăriile Arendt şi Potichen, de mezelarii Förster, Martin, Zikeli şi Maringer. După care s-au anunţat premiile concursului de costume populare. Câştigătoarea a primit mobilă de bucătărie, a doua clasată, un acordeon, a treia, un covor, şi tot aşa până la ultima concurentă, care a dus acasă o oglindă. Apoi dansul s-a reluat şi nu s-a mai oprit până-n zori.

În ziarul german din 4 februarie care a relatat despre bal s-a dat şi ştirea cu masacrul din pădurea Jilava, lângă Bucureşti, unde în noaptea dinspre 21 spre 22 ianuarie, conform Ministerului de Interne, legionarii au ucis nouăzeci şi doi de civili. Cuvântul „civili” m-a făcut atent. Nu erau deci foşti demnitari, precum cei asasinaţi de legionari la închisoarea Jilava în noiembrie 1940, între care şi generalul Marinescu. Nu erau nici germani, altfel ziarul ar fi urlat, nici unguri sau români – s-ar fi auzit în presa lor. Rămânea deci că „civili” însemna evrei. Peste câteva luni, după ce-a început războiul cu URSS şi a fost pogromul de la Iaşi, i-au numit „iudeo-bolşevici” pe acei cinci sute care au fost executaţi pe motiv că ar fi tras în trupele române şi germane. Asta ni s-a transmis oficial. Ai

fi zis că s-au dus adevărate lupte de stradă, ca mai târziu în ghetoul din Varşovia, dar n-am reţinut să fi fost victime şi printre soldaţi. De fapt, aşa cum s-a aflat curând – oricât au dorit să ascundă adevărul sub preşul comunicatelor –, armata, jandarmeria şi poliţia română, însoţite de locuitori ce abia-şi schimbaseră cămaşa verde cu haine civile şi de cei care mereu se uită cu jind în curtea vecinului, au scotocit oraşul într-o vânătoare de evrei ca-n Evul Mediu. Mulţi au sfârşit împuşcaţi pe trotuare, prin ganguri şi prăvălii, pe unde i-au încolţit şi lăsat să zacă în propriul sânge cei ce s-au grăbit să le jefuiască locuinţele. Câteva zeci au fost mânaţi la Chestura poliţiei şi lichidaţi la grămadă cu mitraliera, iar alte mii au fost înghesuiţi în trenuri de marfă cu ferestre oblonite şi căraţi de colo-colo până ce mai toţi au murit sufocaţi. Am mai aflat şi că germanii, deşi unii soldaţi de-ai lor au pus voluntar mâna să ajute la ucis şi prădat, au fost oripilaţi. Nu de crima în sine, ci de modul haotic în care au procedat aliaţii români şi de mulţimea martorilor.

Că tot ziceam de revolta din Varşovia, aţi citit ceva în ziare despre asta? Şi acolo chiar au fost evrei care au pus mâna pe arme. Dar s-a aflat, căci între soldaţii *Waffen SS* ce-au distrus ghetoul cu aruncătoare de flăcări s-au numărat şi şvabi bănăţeni ori camarazi de-ai lor care le-au povestit, iar ei au dat mai departe când au venit în permisie. Şi, chit că anunţul-avertisment cu *Pst*! *Feind hört mit*! era afişat peste tot, unii s-au scăpat la o bere, astfel că „duşmanul care trage şi el cu urechea” a auzit mai mult decât dorea să ştie şi a transmis prin *Mundfunk*, din gură-n gură adică. De vreme ce toţi cei consideraţi evrei a trebuit să predăm aparatele, n-am mai avut acces la radiodifuziune, la *Rundfunk*. Ca să nu mai urmărim BBC-ul şi să împrăştiem ce zice inamicul. Nu s-au gândit că şi vecinii noştri germani, unguri, sârbi sau români trag cu urechea acolo şi răspândesc ce aud. Prin *Mundfunk* deci, astfel că de ştiri şi informaţii n-am dus lipsă niciodată. A fost doar o umilinţă-n plus să ne ia radioul, la care seara

mai ascultam un concert simfonic. Pe acesta nu ţi-l putea povesti a doua zi băcanul sau birtaşul din colţul străzii şi nici portarul casei tale, care era la curent cu tot – de la evoluţia luptelor în nordul Africii până la ce amantă mai avea unul sau altul dintre chiriaşi.

Aşadar, ştiu că revolta a izbucnit la Varşovia pe 19 aprilie 1943, când germanii au vrut să golească ghetoul, unde mai rămăseseră o zecime din cei cinci sute de mii de evrei închişi în 1940. Şi-mi amintesc că ziarul german a scris în februarie ’40 despre structura profesională a locuitorilor din cartierul evreiesc – cum îi spuneau nemţii –, reieşind că din total şaizeci de mii erau meseriaşi şi încă o sută treizeci de mii erau apţi de muncă. Administraţia germană îşi asuma sarcina să le asigure tuturor pâinea, fără să încalce însă „necesara separaţie” între evrei şi polonezi. Îmi scapă acum la ce pagină era articolul – îmi mai joacă şi mie feste memoria de contabil –, dar imediat sub el venea ştirea: „Un locuitor din Iosefin, Michael Rubik, a reclamat poliţiei că un făptaş necunoscut i-a furat bicicleta, pe care o sprijinise de un pom pentru câteva minute, cât să-şi facă cumpărăturile în piaţă”.

Deci în numai trei ani, locuitorii cartierului evreiesc – ca să zic şi eu ca nemţii – au fost reduşi la o zecime din numărul iniţial. Rând pe rând, ceilalţi au dispărut, la cimitir sau relocaţi în Est. În Est a însemnat la optzeci de kilometri distanţă, în lagărul Treblinka. Când au intrat germanii să lichideze ghetoul, puţinii rămaşi au hotărât să se opună. Revolta a început de Pesah, când în spatele zidului serbau eliberarea din robia egipteană, exodul şi naşterea poporului evreu. Cred că nemţii n-au ales întâmplător momentul, dar s-au trezit cu ironia-n braţe. Robii din Varşovia au fost liberi o lună, cât au durat luptele, iar exodul supravieţuitorilor a însemnat drumul până la Treblinka, de unde nu am idee dacă a existat continuare, dar sper să aflu.

Nu ştiu dacă vă daţi seama ce-au putut aceşti oameni să facă. În schimb, sigur ţineţi minte cum am fost aduşi în

marş forţat din Zumdorf până aici, la Kdszeg, şi poate că vă-ntrebaţi acum ce ne-a oprit, atâtea mii de bărbaţi, să năvălim peste gărzi, numai câteva zeci, şi să le omorâm cu mâinile goale. Da, apucau să împuşte câteva sute, însă nu pe toţi şi am fi evadat mulţi. Aşa este, doar că n-am fi avut unde fugi şi ne-ar fi prins şi ucis în scurt timp. Singura satisfacţie ar fi fost c-am reuşit să luăm câţiva călăi cu noi pe lumea cealaltă.

Dar de ce să pui problema în modul acesta radical când, dacă te supui şi mergi înainte, mai ai o şansă, aşa speri, să scapi cu viaţă? De aceea îndurăm totul, ne silim să facem cât mai mult din norma zilnică şi rezistăm cu apă chioară şi un colţ de pâine. Ba, unii se mai strecoară înainte de prima geană de lumină în curţile din jur şi înghit lăturile abia turnate în vălăul porcilor – unii ţărani tac şi ne mai lasă şi ei cartofi pe gard sau la marginea şoselei, iar când mărşăluim, copiii lor mai aruncă spre noi cu fructe, zicând paznicilor că vor să ne lovească, dar sunt şi localnici care au făcut reclamaţii că le dispare hrana din troaca animalelor. Vedeţi să nu fiţi prinşi!

Am putea deci oricând să le facem felul acestor băieţi care ne păzesc, căci nu mai cred nici eu într-o patrie care eventual va recunoaşte c-a greşit şi ne va prezenta scuze după ce ne-a băgat în pământ cu zile. Însă, decât să mor cu ei de gât, prefer să trag de viaţa mea, poate o lungesc cât să mă întorc acasă. În curând, pe 7 februarie, abia ce-aş împlini patruzeci şi cinci de ani, şi mi-aş dori să-mi văd fata căsătorită şi să-mi cunosc nepoţii înainte să închid ochii. Iar soţiei, când am hotărât să dormim separat, inclusiv pentru că sforăi teribil, i-am promis că măcar somnul de veci îl vom petrece împreună, în acelaşi mormânt.

11

Aş putea zice că luna martie a anului 1941 a fost pentru mine ultimul respiro în Timişoara. Nu spun că acele zile au fost lipsite de evenimente, însă, în afară de unul ce-a avut loc chiar la debut, pe restul le-am aflat citind ziarul german.

La început a fost a şasea „Duminică a tocanei”, *Eintopf-Sonntag*. O dată pe lună, cei înscrişi în comunităţile de vecinătate trebuiau să gătească pentru prânz un singur fel, iar banii economisiţi să-i doneze pentru hrana germanilor nevoiaşi. Echipe de băieţi şi fete îţi veneau la uşă cu cutia de colectă şi te raportau dacă nu le deschideai. Mai lipsea doar să-şi bage nasul în bucătărie, să verifice dacă ai tocană în oală. Ca de fiecare dată, le-am plătit. Comunitatea aceasta era o formă de organizare adusă la oraş de şvabi din lumea satului lor, unde toţi locuitorii unei uliţe, la porunca „tatălui de vecinătate” ales dintre bătrâni, se ajutau să-şi ridice gospodăria ori erau judecaţi şi împăcaţi înainte să-şi dea foc la case unul altuia. Pe vremea când m-am înscris cu soţia în *Nachbarschaft*ul de care aparţine strada noastră – iar germanii s-au bucurat să aibă doi cotizanţi în plus –, copiii trimişi să facă colecta te salutau respectuos cu *Grilss dich Gott*! „Dumnezeu să te binecuvânteze!”. Acum însă se răsteau la tine cu *Heil Hitler*! ridicând ţeapănă mânuţa dreaptă.

Cam aşa a început pentru mine acea lună. Restul l-am trăit din ziar.

Pe 6, am citit că deviza Revoluţiei Franceze, *Liberté*, *Egalité*, *Fraternité*, dispare de pe bani la ordinul mareşalului Pétain, fiind înlocuită cu „Muncă, Familie, Patrie”. Iar

Manoilescu Mana, profesoară de liceu la Iaşi, s-a sinucis când s-a descoperit că îşi falsificase certificatul de naştere, în care schimbase locul venirii pe lume din New York în Iaşi şi ascunsese că mama ei era evreică.

Pe 7, am aflat că Viena va fi complet eliberată de evrei, în ziua dinainte, o mie o sută fuseseră transportaţi la Lublin şi se spunea că acolo vor ajunge toţi, în ritm de douăsprezece trenuri pe lună, până se va împlini dorinţa mareşalului Göring. Care a stabilit că-n patru ani nu se va mai găsi un evreu în Viena. Cei care aveau locuinţă erau instruiţi ca la plecare s-o închidă şi să pună un vecin de

încredere s-o supravegheze. Până când însă, dacă nu vor mai fi lăsaţi să se întoarcă? m-am întrebat.

Pe 11, s-a spus că se introduc două zile cu mămăligă pe săptămână. Şi marţi va deveni *Mămăliga-Tag*, nu numai luni. Însă decizia ministerului a fost comunicată brutarilor timişoreni abia pe la prânz, când apucaseră să coacă pâinea. Aşa că o delegaţie a brutarilor, cu Alexandru Sechei şi Iosef Petri în frunte, s-a dus la Prefectură şi a cerut să se facă o excepţie, ca să poată vinde în acea zi. Dar prefectul Nasta tocmai îl însoţea pe ministrul Educaţiei într-o vizită prin şcoli, astfel că propunerea a rămas în aer şi pâinea în raft până la închiderea ediţiei.

Pe 12, Consiliul pentru Reclame din Berlin a interzis denumirea comercială „ţigaretă de damă”, neconformă cu directivele enunţate la conferinţa *Sănătatea poporului şi reclama*.

Pe 16, *Banater Deutsche Zeitung*, ziarul din care vă tot citez, a devenit *Südostdeutsche Tageszeitung* şi şi-a pus în sfârşit svástica pe frontispiciu, ca organ de presă al Grupului Etnic German din România.

Pe 18, în Cimitirul Eroilor de pe Calea Aradului s-au depus coroane la monumentul Zeppelin, al dirijabilului prăbuşit lângă Timişoara în vremea Marelui Război. Pe aceeaşi dată, generalul Hube a ajuns la Sibiu, unde a fost primit de *Gauleit*erul Ardealului, Hans Fromm, în sala festivă a palatului Bruckenthal. La Timişoara, delegaţia brutarilor, cu aceiaşi Sechei şi Petri, a obţinut permisiunea Prefecturii să vândă chifle şi în zilele cu mămăligă. Iar la Târgovişte, toate firmele evreieşti urmau să fie şterse din Registrul Comerţului.

Pe 21, s-au interzis firmele în maghiară. Conform unui ordin al Ministerului de Interne, toate inscripţiile şi firmele în maghiară trebuiau să fie înlocuite cu denumiri în română.

Pe 23, s-a anunţat decretul-lege prin care li s-a interzis evreilor să treacă la altă religie. Un alt articol calcula că o treime din căsătoriile încheiate în ultima

perioadă la Timişoara erau mixte. La nemţi, două sute patruzeci şi opt de bărbaţi luaseră de neveste o sută cincizeci şi două de nemţoaice, şaptezeci şi trei de maghiare, paisprezece române, două sârboaice, o cehoaică şi – „din păcate, s-a întâmplat şi asta”, s-a exprimat jurnalistul – şase evreice. „În ce le priveşte pe maghiare”, a continuat acela, „se poate să fie vorba tot de femei germane, cu părinţi ce-au adoptat cândva nume ungureşti şi cărora prin această cununie le-au spălat păcatele, iar copiii vor reveni în sânul poporului german. Cât despre cei ce-n dansul lor în jurul Viţelului de Aur au pus mai presus banii decât rasa însurându-se cu evreice, aceştia au săvârşit cea mai cruntă trădare. Nu le dăm aici numele, pentru că s-au exclus singuri din neamul nostru şi nu dorim să mai avem de-a face cu ei”, a decis ziaristul, decretând că „păstrarea purităţii sângelui trebuie să devină lege şi în oraşul nostru!”

Pe 23, în cadrul unei ceremonii la frontiera ungaro-sovietică, o delegaţie de la Moscova a restituit părţii maghiare cincizeci şi şase de drapele ale honvezilor capturate de armata ţaristă în 1849. Concomitent, în capitala URSS ambasadorul ungar i-a dăruit lui Stalin traducerea în maghiară a poemului epic *Viteazul în blană de tigru* de Rustaveli. Fiind gruzin, Stalin a arătat un interes deosebit pentru această operă în care e cântată patria lui.

Din 26, s-au introdus patru zile fără came pe săptămână: marţi, miercuri, joi şi vineri.

Pe 27, la Viena, Iugoslavia s-a alăturat Pactului Tripartit şi preşedintele Consiliului de Miniştri iugoslav a spus că „acum este totul în ordine”.

Însă a doua zi Regele Petru al II-lea a preluat puterea la Belgrad şi înţelegerea a căzut, ceea ce mi-a întors hotelul pe dos. Ofiţerii stăteau să rupă uşa, să năvălească în Iugoslavia, şi o mulţime de etnici germani erau gata să-i fugărească pe străzi pe sârbii din Timişoara. Văzusem asemenea porniri şi-n 1914. Dar acum, şvabii cu un ochi

plângeau şi cu unul râdeau, căci pe 28 a picat şi vestea exproprierii imobilelor evreieşti din oraşe. Asta după ce prin decretul emis pe 5 noiembrie 1940 se confiscaseră proprietăţile evreilor din mediul rural. Iar noua lege lăsa şi posibilitatea înfiinţării unor cartiere evreieşti. Urma să ia şi Timişoara modelul Varşoviei?

Pe 30, în fine, un titlu m-a anunţat că „vine ziua-n care şi ultimul evreu va pleca din Europa". La sfârşitul întâlnirii antisemiţilor de la Frankfurt şi probabil înainte să meargă la un concert cu *Simfonia a 9-a* de Beethoven, preferata lui, Alfred Rosenberg, ideologul partidului nazist, a declarat că „problema evreiască în Europa îşi va găsi rezolvarea când şi cel din urmă evreu va părăsi continentul. Şi ziua asta o să vină, chiar dacă vor mai trece cincisprezece sau douăzeci de ani până atunci".

Până atunci, la începutul lui aprilie 1941 am avut parte de recensământul populaţiei. O populaţie împărţită-n două categorii: arieni şi evrei. Pentru evrei a existat un formular special, formularul 10. Mi s-a părut interesant că într-una dintre rubrici s-a notat numărul de cărţi din casă, iar echipa de recensământ a verificat prin întrebări dacă le-am citit sau sunt de decor.

12

N-a durat mult şi pe 6 aprilie ne-am trezit într-un zumzăit ca de bondari. Erau roiuri de avioane germane care au decolat de pe lângă oraş şi s-au dus să bombardeze Iugoslavia. Hotelul s-a golit aproape complet. În afară de cei din intendenţă şi alţi câţiva, toţi militarii au pornit în marş spre Belgrad. Într-o săptămână, capitala vecinilor a căzut şi, după alte cinci zile, toată ţara. Abia de-au reuşit şi sârbii să ajungă odată cu câteva avioane peste Timişoara, să arunce câteva bombe, care n-au atins însă mare lucru. Mi se pare că cea mai importantă pagubă au făcut-o într-un lan de porumb, pe care l-au rărit un pic. În schimb, Belgradul a fost lovit din plin.

Eram în Duminica Paştelui, fumam ţigara de după prânz şi deodată am auzit la radio *Marşul Prinţului Eugen*.

Apoi, un comunicat special al armatei germane a anunţat că oraşul şi cetatea Belgradului au fost cucerite. În scurtă vreme – cât mi-a luat să vin de acasă la lucru, să zic un sfert de ceas –, terenul viran şi strada din faţa hotelului Carlton-Alemania s-au umplut de lume, iar ofiţerul cel mai înalt în grad a ieşit pe balconul camerei lui şi a salutat mulţimea cu trabucul în gură. Da, era bătrânul care-l inundase pe Hube. După acea întâmplare, îl mutasem la etajul I, în faţă, deasupra magazinului de fructe. Acolo şi atunci şi-a trăit momentul de glorie colonelul de aprovizionare. Cum ridica palmele de pe balustradă, cum stârnea urale din mii de piepturi.

Nu s-a desprins de ovaţii decât la cină, când a apărut ca de obicei primul în restaurant.

Oamenii au stat ore în şir în faţa hotelului, cântând în buclă *Marşul Prinţului Eugen* şi *Horst Wessel Lied* şi agitând steguleţele cu svastică, însă poliţiştii au reţinut două tinere, aflate mai degrabă în trecere. Surorile Szabó Ilona şi Rozâlia au fost arestate pentru că au purtat pălării din costumul tradiţional maghiar. S-a considerat că astfel se fac vinovate de demonstraţie politică, pălăriile au fost confiscate şi împotriva domnişoarelor s-a declanşat urmărirea penală.

La zece zile de la căderea Belgradului şi după ce Iugoslavia capitulase la Sarajevo, Timişoara a intrat iar în fierbere. De la periferia ei, din Chişoda Nouă, prin piaţa Küttl şi până-n centru se înşiruiseră sute de tancuri, blindate şi camioane pline de praful Serbiei. Bară la bară, au aşteptat să se facă ora 5 după-masa, când s-au pus deodată în mişcare şi au trecut pe Corso. Parada a fost primită de superiorul lor, maiorul Strachwitz, însoţit de *Gauleit*erul Banatului. Lângă ei au mai stat comandantul de corp de armată român, generalul Dragalina, comandantul garnizoanei germane a Timişoarei, colonelul Häublein, precum şi consulii *Reich-ohii* şi Italiei. Fanfara *Wehrmacht-xAui* a intonat *Marşul Prinţului Eugen* şi vehiculele au mers înspre Teatru sub ploaia de flori. N-am

rămas până la capăt, deşi voiam să-i văd pe Walter şi Rudi defilând. Însă unitatea lor de reparaţii era la sfârşitul coloanei, iar eu trebuia să fug la hotel, să mă asigur că totul e pregătit. Căci, evident, urma un chef monstru, la câtă sete adunaseră-n ei învingătorii. Stivuisem în curte butoaiele de bere şi-n beci n-aveai loc să te învârţi de rastelurile şi butiile cu vin. Scăpasem astfel alţi doi mari comercianţi evrei de stocurile pe care oricum le lichidau înainte să le confişte poliţia la o razie. Chiar mi-au făcut un preţ bun. Ştiau cine-o să consume băutura şi i-am întrebat în glumă dacă n-au pus ceva în ea. „Doar struguri”, au râs şi ei.

Cum am bănuit, când au ajuns la hotel, uniformele s-au descheiat şi paharele n-au mai stat jos. Restaurantul s-a umplut de voci răguşite, cântece, zbierete războinice şi râgâituri. Cât fusese Hube cu ei, se manifestaseră domol, mai ales că generalul, altfel un insomniac, aţipea pe scaun la sfârşitul mesei. Dar Omul se afla acum la Sibiu, iar cheful era la ordinele lui Strachwitz, zis Contele, care l-a aşezat lângă el, invitat de onoare, pe bătrânul colonel Häublein. Acela venise cu ceva în braţe şi n-am realizat ce era până a cerut gheaţă şi o sticlă de vin alb. Mai văzusem destule ciudăţenii, dar de ce-şi adusese o frapieră la restaurant n-am priceput din prima. Când m-am apropiat, am citit pe ea: „Primului comandant al *Stalag XIII A*, din partea ofiţerilor şi a funcţionarilor”. M-am dus la recepţie, unde se postau mereu Walter şi Rudi. Mi-am găsit doar fiul şi un soldat pe care nu-l ştiam. M-am grăbit să-l îmbrăţişez pe Walter, apoi m-am mirat că nu-l văd pe Rudi.

„O să vă povestesc, dragă tată”, m-a amânat Walter. „Spuneţi, ce doriţi să ştiţi acum?”

Era sigur că dacă vin aşa la el urmează să-l întreb ceva, dar îmi cam pierise pofta când s-a eschivat să-mi zică despre Rudi.

„Ce-i un *Stalag*?”, l-am întrebat totuşi.

„Un lagăr pentru soldaţi şi ofiţeri”, mi-a răspuns. „Mai există *Oflag*, doar pentru ofiţeri, *Dulag*, adică lagăr

de tranzit, şi *Ilag*, lagăr pentru civili. De ce?”

„Pentru că am citit pe frapiera domnului colonel denumirea *Stalag XIII A*”.

„Acela e lagărul din Nürnberg, aflat în zona stadionului unde s-au ţinut până la război întâlnirile anuale ale NSDAP. Prizonierii polonezi, belgieni şi francezi stau în barăcile în care au fost cazaţi înainte de defilări cei din SA, batalioanele de asalt ale partidului nazist”.

Aşadar, moşul condusese un lagăr militar până s-ajungă şeful garnizoanei germane din Timişoara. Avea aproape şaptezeci de ani, fusese chemat din pensie. Purta monoclu şi fruntea i se lăţea spre părul alb retras pe creştet. Compensa oarecum printr-o mustaţă stufoasă şi vinul din frapieră nu apuca să se răcească prea tare.

„Ştiţi”, mi-a spus Walter, „Contele a prins drag de el aflând că bătrânul a avut un băiat, Gerhard, căzut în Polonia pe 7 septembrie 1939. Luptase într-o unitate de cercetare şi a dat de polonezi. Care nu s-au lăsat învinşi uşor şi n-au năvălit ca orbeţii cu cavaleria peste tancurile noastre, cum aud poveşti. Contele poate să confirme, c-a fost mereu în faţă. Dar el şi colonelul mai au ceva comun: au făcut şi primul război. Moşul a condus în foc o companie de infanterie bavareză şi a fost grav rănit, iar Strachwitz, cavalerist pe atunci, şi-a împins atât de adânc patrula în spatele liniilor inamice, încât a văzut luminile Parisului în 1914, până să fie prins şi închis în carcerele francezilor, unde numai că nu şi-a dat sufletul şi n-a damblagii. Rudele lui au făcut toate demersurile la Crucea Roşie Internaţională ca să fie mutat într-un sanatoriu din Elveţia şi doar aşa a scăpat cu zile. Nu ştiu ce-a învârtit şi cum s-a descurcat până la războiul de acum, dar o asemenea sete de revanşă şi acţiune n-am mai văzut. În Polonia a funcţionat ca ofiţer de intendenţă, însă el se avânta cu blindatul până-i depăşea şi pe cercetaşi. Ca să afle nevoile de aprovizionare în timp real. Ale noastre sau ale polacilor? ne întrebam în glumă. Parcă ieri l-au eliberat din temniţă, după ani de măsurat podeaua, şi ar ţine-o tot

într-un galop, numai să-l pui pe direcţie. Pe bătrân, în schimb, să-l ţii la scuteală, cu frapiera plină. A dovedit deja ce poate, e plin de medalii. I-au dat pe mână un lagăr militar, de unde a plecat cu acel cadou de parcă l-ar fi trimis iarăşi la pensie, dar a ajuns comandant al garnizoanei germane în Timişoara. Treaba lui e să se ocupe de lagărul ridicat la marginea oraşului, pe Calea Aradului. Ştiţi de el, nu?”

Ştiam, da. Prin toamna lui 1940, Organizaţia Todt delimitase câteva hectare dincolo de casa fostei vămi orăşeneşti, unde pe vremea Imperiului se încasau taxele de piaţă de la ţăranii veniţi dinspre Arad. Locul a fost împrejmuit cu garduri de sârmă ghimpată şi foişoare de pază, între care s-au ridicat cincizeci de barăci. Părea că o să încapă-n ele toţi evreii din Timişoara şi unii s-au întrebat dacă asta se pregătea, un soi de ghetou. Însă lagărul a rămas pustiu peste iarnă şi abia primăvara a prins viaţă. Înainte să defileze *Wehrmacht*ul pe Corso, o lungă coloană de iugoslavi a fost condusă într-acolo şi a urmat un interminabil du-te-vino, căci prizonierii erau selectaţi. Etnicii germani, români şi maghiari erau scoşi deoparte, iar restul erau întorşi la gară şi trimişi în *Reich* cu vagoane pentru vite. Cam asta a fost sarcina lui Häublein în Timişoara, până să înceapă războiul cu URSS. Atunci a plecat în Est, cu tot cu frapieră, să mai comande şi acolo ceva, iar lagărul a fost predat armatei române, să-l umple cu sovietici.

Dar am mers prea departe. La hotel, cheful se încinsese, însă Walter nu era-n apele lui. Mi-a zis:

„Am intrat în Iugoslavia, la Vârşeţ, în toiul unui război civil. Sătenii sârbi şi germani din zona ce-a aparţinut cândva Austro-Ungariei s-au spânzurat şi împuşcat între ei pe unde s-au prins. Dar coloana de tancuri a avansat fără să întâmpine rezistenţă. Ici şi colo, un pocnet de armă se pierdea pe deasupra maşinilor. În rest, doar praf, tăcere şi cadavre adunate la răspântii, agăţate prin duzii de la marginea şoselei. Contele n-a oprit

pentru atât, mai ales că înainte i se aşternea, pustiu, drumul spre Belgrad. Şi a ajuns la Pancevo, unde a găsit podul peste Dunăre distrus.

Acolo am făcut joncţiunea cu Divizia 11 Panzer, iar Contele şi-a întâlnit astfel fiul cel mare, pe Hyacinth. Au acelaşi prenume, conform tradiţiei lor de familie ca primul băiat să fie botezat după Sfântul Hyacinth, patron spiritual şi protector al celor în pericol de înec. Acela a fost un călugăr dominican de pe la 1200, canonizat în 1594, şi se înrudeşte cu ei. Sau ei se înrudesc cu el, cum vreţi. Contele zice că la castelul său din Silezia ţine într-un cufăr de stejar rasa monahală pe care strămoşul a primit-o de la întemeietorul ordinului, Sfântul Dominic în persoană. Cred, ba chiar aş jura că, atunci când ajunge la domeniul său, Contele o mai şi îmbracă. Îmi închipui însă că-şi dă jos uniforma de *Wehrmacht*, să nu i se agaţe rasa în decoraţii şi să se sfâşie. Parcă-i un „câine al lui Dumnezeu”, cum erau porecliţi dominicanii. La fel de catolic precum Papa, deşi s-a înscris în NSDAP, iar partidul vrea să revenim la Wotan, zeul suprem al vechilor germani, şi să înlocuim Raiul cu Walhalla. Dar, aşa cum eu am intrat în partidul nazist ca să-mi salvez clubul moto-velo din Hombruch – căci altfel, în loc de competiţii sportive ajungeam să facem militărie –, tot aşa şi el şi-o fi găsit un motiv.

Aceea a fost însă unica satisfacţie a Contelui în campania din Iugoslavia, să-şi revadă fiul cel mare. Ajuns la Pancevo, unde în 1717 Prinţul Eugen a construit un pod peste Dunăre, după care a cucerit Belgradul, lui Strachwitz – care ne-a zis asta ca să înţelegem importanţa locului şi a momentului – i s-a ordonat să se oprească şi să se întoarcă la Timişoara. Belgradul fusese deja luat, de un simplu detaşament ce-a trecut fluviul tot pe acolo, dar un pic mai devreme.

Trimişi doar în recunoaştere, căpitanul Klingenberg şi opt oameni au dat la vâsle într-o barcă pneumatică, au avansat nestingheriţi până la periferia Belgradului şi au înaintat pe străzi goale, tresărind la orice fereastră sau uşă

trântită. Nu ştiau că oraşul fusese evacuat de armata iugoslavă, ce lăsase în urmă o mie de militari. Au mers până la ambasada *Reich*-ului, au înălţat drapelul cu svastică, apoi n-au mai ştiut ce să facă. S-au învârtit pe bulevarde până ce-a apărut primarul, îmbrăcat frumos în frac, şi le-a predat capitala după un întreg ceremonial. Aceluia i s-a alăturat comandantul garnizoanei, care s-a predat împreună cu şase sute de ofiţeri şi soldaţi. Mai devreme, ceilalţi patru sute ridicaseră şi ei mâinile în faţa patrulei germane. Şi aşa, o jumătate de zi, până au sosit trupele lui von Kleist, căpitanul şi cei opt oameni ai săi au stăpânit singuri capitala Iugoslaviei. De unde cu doar o săptămână înainte un general sârb ameninţase că în caz de război va fi cu armata lui la Viena în maxim două zile.

Sigur că Strachwitz a turbat atunci. Aventura căpitanului Klingenberg depăşea cu mult isprava Contelui, care în campania din Franţa capturase o întreagă unitate de transmisiuni doar cu tupeu şi sânge rece. Şoferul lui rătăcise drumul la o răspântie şi se treziseră în adâncul unei păduri, în faţa barierei păzite de gărzi inamice. Nu puteau întoarce fără să fie împuşcaţi, aşa că Strachwitz a cerut băţos să fie dus la comandant. I-a zis că unitatea e înconjurată şi i-a propus să se predea. În scurt timp, şase sute de francezi mărşăluiau după maşina Contelui. La fel a procedat şi Klingenberg când le-a zis primarului şi comandantului din Belgrad că ori ridică mâinile, ori urmează un bombardament şi mai intens. Când, de fapt, la comandamentul german nu se ştia unde ajunsese căpitanul şi ce avea de gând. Se preconiza că asediul va costa scump şi, când colo, Belgradul a primit panzerele cu steagul nazist fâlfâind deja în centru.

Contele a pierdut deci la mustaţă trofeul şi i-a bălăcărit pe sârbi în fel şi chip că n-au luptat măcar un pic, până s-ajungă el. Mai că n-a strigat ca la fotbal să se rejoace partida”.

„Înţeleg”, i-am zis lui Walter şi l-am lăsat la recepţie.

M-am postat la loc în uşa sălii, de unde-mi

supravegheam personalul, când Strachwitz a ridicat paharul şi-a răcnit:

„¿iveli!”

Atât a apucat să prindă din sârbă.

„Şi *za zdarovie*!”, a adăugat în rusă. „Sper că zic bine”.

„*Za zdarovie*!”, au confirmat ceilalţi.

Maiorul a încuviinţat printr-o înclinare scurtă din bărbie şi a dat paharul peste cap. S-a întors apoi către mine:

„Domnule Halle, cum e asta pe româneşte?”

„«În sănătatea dumneavoastră», domnule Conte”.

„Prea complicat, mai bine că suntem de aceeaşi parte”, mi-a zis, şi toţi au râs.

Eu m-am făcut ca racul. Acest comandant promovat de Hube, un apropiat al lui Hitler, tocmai sugerase că urmau sovieticii la rând? Când m-a văzut aşa, a ridicat din umeri, ca un puşti ce-a spart un geam şi-şi ascunde praştia înapoi sub bluză. Dar nu faţă de cel păgubit, ci de un coleg de joacă: nu ştim nimic, da? Am clătinat din cap şi am vrut să mă retrag spre uşă, însă Contele mi-a cerut să mă apropii cu urechea.

„Dar evreii cum zic la asta?”

În acel moment am îngheţat. Am rămas aşa, îndoit de spate, lângă buzele maiorului înrudit cu sfântul Hyacinth. Ochii mei au fixat farfuria în care se sleiau oasele unui peşte. Mă vedeam în ochiul păstrăvului ca într-o oglindă neagră. N-a durat două secunde totul, dar a fost mai mult decât suficient. Un timişorean ar fi putut răspunde pe loc, pentru că oricine are un cunoscut, coleg sau vecin evreu de la care să fi auzit urarea. Întârzierea mea, sângele dispărut din obraji mi-au luat-o însă înainte şi i-au spus Contelui ceea ce părea să ştie deja.

„*L’chaim*, domnule Conte”, i-am zis apoi, ca şi cum atunci aş fi înţeles întrebarea.

„*Heim* aţi spus? Acasă?”

„*Chaïm*, adică «viaţă». Se pronunţă cam la fel, însă

pentru evreu, obişnuit să fie oricând pus pe drumuri, casa e propria lui viaţă, singura transportabilă. Evreul e ca melcul, dacă doriţi. Şi dacă întrebaţi de ce urarea e pentru viaţă, şi nu pentru sănătate, motivul e destul de limpede, cred: de-a lungul vremurilor, o grămadă au murit sănătoşi".

„*Leb wohl*, domnule Halle!", mi-a urat atunci Contele. „Şi salutări din partea domnului general-maior Hube, care vă mulţumeşte pentru ospitalitate şi regretă enorm că n-a putut să vă transmită personal asta, în ziua plecării sale de aici". N-a putut, căci în ziua respectivă eram acasă, doborât la pat de febră. Ar fi fost ceva ca ditamai generalul să mă viziteze la domiciliu, să-şi ia la revedere. Şi eu să-i ofer o gripă. Dar, ştiindu-l pe Om, nici n-am luat cuvintele ca pe o simplă convenienţă. Când le-am auzit rostite de Conte şi am înţeles că mă pot îndepărta, m-am făcut iar ca racul. În mintea mea, am tradus *Leb wohl* prin „rămas-bun", dar şi prin „să trăieşti cu bine".

„A fost o onoare", i-am răspuns, după care m-am retras la locul meu şi acolo am rămas până ce cheful s-a stins.

Cel dintâi a plecat bătrânul colonel Häublein, luându-şi frapiera. Spre dimineaţă, când s-a putut debarasa, l-am chemat pe Walter şi ne-am aşezat să bem şi noi un pahar. „Puteţi să-mi povestiţi acum de Rudi?"

„Da, că nu pot să nu vă spun. Aşadar, când am ajuns la Pancevo am constatat că sârbii aruncaseră în aer podul peste Dunăre şi a trebuit să ne oprim, să aşteptăm pontonierii. Contele însă n-a vrut să audă. «Lăsaţi blindatele aici, adunaţi toate bărcile pe care le găsiţi şi atacăm ca infanteria!» Nu ştiu ce l-a apucat atunci pe Rudi, dar, pe când scotoceam malul după orice luntre care să ne treacă dincolo, deodată i-am văzut uniforma grămadă pe plajă şi pe el în valuri, alături de alţii. E adevărat că eram toţi încinşi ca dracu' şi plini de praf după marşul întins. Nu ne mai spălaserăm de la plecare din Timişoara. Am fi meritat o baie bună înainte de orice, dar ordinul

fusese altul, iar cei din apă au hotărât pur şi simplu să-l ignore. Au făcut-o pe proştii, că lor nu le-a ajuns în urechi, căci li se-nfundaseră cu mizerie. «Cu mizeria din capul vostru!», am răbufnit la o asemenea insolenţă. Nu mai zic ce-a fost la gura mea – în sinea mea, de fapt – când ne-am trezit chemaţi înapoi, că s-a revocat ordinul de înaintare. Belgradul fusese cucerit şi trebuia să ne întoarcem fără întârziere la Timişoara. Cei ce răscolisem împrejurimile eram transpiraţi şi zgâriaţi, iar ceilalţi, care se scăldaseră, au apărut proaspeţi şi veseli.

Mai puţin Rudi. Coloana a ambalat motoarele şi vârful ei plecase deja spre Vârşeţ şi graniţa română. Am început să întreb la fiecare vehicul. Nu-l văzuseră, dar sigur avea s-apară, doar dacă nu cumva se lăsase dus către mijlocul apei, unde curentul era foarte puternic. Comandantul unităţii de întreţinere a blindatelor mi-a permis să rămân la urmă, şi aşa am petrecut câteva ore singur pe mal, cu un ochi la fluviul ce părea să nu se mişte şi altul la stufărişul din care se mai înălţa câte un fazan speriat. Însă Rudi n-a apărut. L-a înghiţit Dunărea şi l-a îngropat probabil sub ruinele podului distrus de sârbi. Când s-a lăsat întunericul, m-am suit în Hanomag şi am gonit după ceilalţi, să nu mă pierd. Ce altceva să fi făcut? Iar acum e de datoria mea să le scriu alor săi. Dar ce anume? Că Rudi a ales să încalce un ordin şi a murit ca un civil, la scăldat? Trebuie să-i asigur că fiul lor a căzut eroic, sacrificându-şi viaţa pentru victorie, deşi o să afle din ziare că războiul cu Iugoslavia a fost ca o paradă. Cum să procedez, dragă tată?”

„Dragă Walter, de vreme ce nu l-aţi găsit, Rudi poate fi considerat dispărut”.

„Aşa este. Dar are sens să-i amăgesc pe ai lui, să le dau speranţe că se va întoarce? Ar însemna să-i pun să-l aştepte câte zile mai au”.

„Deci mai bine spuneţi c-a murit – în luptă, desigur – şi ei nu vor avea de ales decât să se împace cu faptul că Rudi nu mai e”.

„Da. Şi pentru mine mi-aş dori acelaşi lucru într-o asemenea situaţie”.

„Ştiţi că soacră-mea a avut un fiu ce-a luptat pe frontul din Italia în celălalt război?”

„Ştiu, da. Bunica Adèle mi-a vorbit despre băiat. îl aşteaptă de azi pe mâine să revină”.

„V-a arătat şi pozele cu mormântul lui, trimise de un camarad împreună cu o scrisoare de condoleanţe?”

„Nu”.

„Ei bine, chiar şi cu aceste dovezi, soacră-mea refuză să accepte. Căci precis s-a produs undeva o încurcătură şi l-au confundat cu altul – ce-i drept, atâţia morţi fără chip nu cred c-au mai fost în vreun război, poate doar în cel de acum să mai fie. Bătrâna e de părere că Mihály a ajuns într-un spital, mutilat, şi-i e ruşine şi groază să se-ntoarcă aşa. «Bun, dar atunci măcar să-mi scrie», îmi tot zice. «Da», îi spun, «însă e posibil ca de la şoc să-şi fi pierdut memoria, să nu mai ştie cine e.» «O să-şi aducă aminte cândva», zice, iar eu las după ea. Stă deci toată ziua acasă, predă franceză şi aşteaptă vestea, un semn de la băiat, pentru că ea nici n-ar şti de unde să înceapă să-l caute. Aşa că, dragă Walter, scrieţi-le ce doriţi părinţilor lui Rudi. Ei oricum o să citească ce vor”.

13

După câteva zile, *Webrmacht*ul a părăsit hotelul Carlton-Alemania. Mi-am luat rămas-bun de la Walter la recepţie, promiţându-ne să ţinem legătura în scris. Soţia, soacra şi fata mea s-au despărţit de el în pragul apartamentului. Majoritatea celor care au găzduit soldaţi i-au dus la gară şi au fluturat steguleţe cu svastică după trenurile ce-au plecat spre Bulgaria. Dar Grecia se prăbuşise deja – îmi închipui ce-o fi spus Contele şi despre asta –, aşa că Walter şi ceilalţi s-au ales cu un repaus pe litoralul Mării Negre. Cei mai mulţi acolo au văzut întâia dată marea.

Eu, unul, n-am apucat s-o văd. Nici în copilărie, pe vremea când Timişoara făcea parte din Imperiu, iar

Ungaria arăta ca un peşte gras cu botul la Braşov şi o coadă minusculă sărind din Adriatica la Fiume, nici mai încolo, după ce oraşul meu a devenit gura unui alt peşte obez, Regatul Român, ieşit pe uscat la Constanţa. Oricum, nu ştiu să înot, aşa că mereu m-am ferit să intru într-o apă mai adâncă decât cea din cadă. O fi târziu acum? Aţi mai auzit om să-nveţe la patruzeci şi cinci de ani? Căci degeaba mă prind cum să-mi coordonez mişcările din braţe şi picioare dacă mă panichez când nu simt sub mine fundul apei. Ar trebui întâi să-mi stăpânesc frica, dar nu cred că mai e controlabilă după o vârstă, când ţi s-au întărit oasele şi au prins-o în ele. Iar eu parcă am oase de pasăre – pline cu aer la zburătoare şi cu frică la mine. Şi pentru că aceea-i mai grea decât aerul, n-am cum să zbor şi nici să înot. În fine, vorbeam de fapt despre a vedea marea. Şi o observi mai bine de pe ţărm decât din mijlocul ei, aşa cum nu poţi admira o faţadă superbă decât de afară. Dacă eşti în casa cu pricina, poţi contempla numai strada. Dincolo de asta, nici soţia mea nu ştie să înoate. În schimb, pe fată am dus-o de mică la ştrand, la Uszoda. Şi o să mergem toţi la mare cândva. Adel şi cu mine o s-o privim din şezlong, de sub umbrelă, că nici soarele puternic nu ne place, iar Julianna va înota sub ochii noştri cât va pofti.

„Da, e grozavă marea” – mi-a scris Walter. El şi restul s-au bălăcit atunci în voie şi s-au întins pe nisip până s-au înroşit, iar noaptea i-au apucat frigurile. Înainte să dea în insolaţie, au fost urcaţi iar în tren şi debarcaţi în întunecata Silezie, pe tărâmul Contelui. Care îmi închipui că n-a ratat ocazia să dea o fugă până la domeniul său şi să îmbrace rasa sfântului.

La graniţa cu URSS, soldaţii au fost convinşi că li s-a dat un răgaz să-şi dezmorţească picioarele înainte să fie căraţi cu trenul prin Rusia în Iran şi să-i prindă în cleşte, cu trupele lui Rommel, pe britanicii din Africa de Nord. De aceea îi duseseră la mare, să se obişnuiască cu nisipul şi soarele arzător. Iar *Za zdarovie*! era pentru ei urarea strigată de ruşi când s-au întâlnit la mijlocul Poloniei

cucerite, s-au îmbrăţişat şi au ciocnit şnaps cu votcă. *Prost*! au zis nemţii, o urare la care românii râd, că la ei înseamnă „idiot”. Dar vine din latinescul *prosit*, „să-ţi fie de bine”, şi se zicea pe timpuri când unul strănuta. Deci tot „sănătate”. Apoi au băut bruderşaftul. Când colo, pe 22 iunie 1941 s-a declanşat invazia Uniunii Sovietice.

În acest răstimp, hotelul a stat gol. Cât ne-am ocupat de curăţenie şi am făcut stocul, a mai fost agitaţie, dar apoi s-a lăsat cu totul liniştea. La Clubul Jurnaliştilor nu mai aveam treabă. îl luase *Wehrmachtul* pentru birouri, mobilate în parte cu ce recuperase noua poliţie de la fosta poliţie. De când intraseră nemţii acolo, era o forfotă continuă. Anunţaseră că au nevoie de traducători în şi din română, bulgară, sârbă şi greacă, iar doritorii făceau cozi. Au adăugat rusa şi, la câţi timişoreni luptaseră-n Galiţia în armata austro-ungară şi învăţaseră apoi limba ca prizonieri, a fost firesc să apară o sumedenie de candidaţi. În hotel, în schimb, era pustiu. Pentru prima oară, auzeam vântul pe hol şi geamurile restaurantului zgâlţâite când vreun automobil trecea pe stradă. De la recepţie îmi dădeam seama că s-a trântit o uşă la ultimul etaj şi trei cameriste o luau pe scări s-o închidă cu cheia. Până atunci, mă luptasem cu ele să nu mai folosească liftul, destinat clienţilor, şi am auzit destule de la şefa lor, care aici părea să le înţeleagă. Că le chinui când le pun să urce şi să coboare pe trepte baloţii de cearşafuri şi prosoape curate şi murdare. Ba nu, că o s-o înghesui pe Principesa G. în cabină alături de-o cameristă şi o legătură cu lenjerie de pat! Acum însă fetele urcau fără probleme, doar să nu mai stea adunate la parter.

Pe 25 iunie, doi domni au intrat în biroul meu, s-au aşezat în fotoliile în care obişnuiseră să mai aţipească Walter şi Rudi şi mi-au întins o hârtie cu antetul nostru – „Hotel Carlton Timişoara. Hotel de lux: confortabil, modern, elegant, în plin centru. Fondat în 1936. Telefon 35 – 55”. Urma textul bătut la maşină: „Dsale Domnului Halle Rudolf. În conformitate cu dispoziţiunile legii pentru

românizarea întreprinderilor, vă rugăm a cunoaşte că renunţăm la serviciile D-voastră pe data de 30 Iunie 1941. Cu toată stima: Carlton S.A. de hoteluri Timişoara”. Şi două semnături, cu creion roşu şi negru, indescifrabile.

„Bine, dar de unde până unde?”, i-am întrebat.

Unul s-a aplecat spre geanta lăsată lângă fotoliu şi mi-a întins o declaraţie scrisă tot la maşină: „Onor conducerii. Prin prezenta vă informăm că angajatul D-voastră Halle Rudolf s-a născut din părinţi israeliţi şi trebuie socotit evreu după Decretul-lege 2650 din 9 august 1940, referitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România. De altfel, sus-numitul figurează pe lista locuitorilor Timişoarei supuşi revizuirii cetăţeniei în ianuarie 1938, lângă părinţi, fraţi şi surori. Ca urmare, vă rugăm să dispuneţi. Cu toată stima”. Nesemnată.

„Am verificat în listă şi aşa e”, mi-a spus unul dintre ei când am ridicat ochii din foaie.

„Mai devreme sau mai târziu, tot aici ajungeam”, a zis celălalt.

„Pe lângă că-i nesemnată, hârtia n-are nici număr de înregistrare”, le-am spus.

„N-a trecut pe la hotel, a ajuns direct în cutia mea de scrisori de acasă”.

„Când asta?”

„Contează? ziceţi mersi c-aţi fost tolerat până acum”.

„De cine, de domniile voastre? Cine sunteţi şi ce vreţi?”

„Noi am scos hotelul din mâna jidanilor pe vremea statului naţional-legionar şi acum, c-a plecat şi *WehrmachP-\i*, o să-l românizăm până la capăt. Conform legii”.

„Conform cărei legi? Că legionarii au fost scoşi în afara ei”.

„Conform legii care vă priveşte. Aţi huzurit destul, trebuia de mult să fiţi cu cei de acelaşi sânge la măturat străzile. Aveţi o zi să dispăreţi, după care vă vom arunca în stradă cu poliţia”.

Pe un asemenea ton nu mi se mai adresase nimeni, aşa că n-am mai avut ce vorbi. S-au ridicat, mi-au întins mâna peste birou şi m-am trezit în picioare, dând mâna cu ei.

De cum au ieşit, am început să-mi adun lucrurile. Câteva cămăşi, rufărie pentru nopţile în care n-am putut pleca acasă şi cărţile începute tot atunci – şi care au scăpat la recensământ, când doi domni mi-au invadat sufrageria şi mi-au inventariat biblioteca.

Ajuns la Biblie, unul s-a întors spre mine:

„Aţi citit-o, inclusiv Noul Testament?”

„Normal, doar sunt creştin”.

„Adică-i o confuzie? Să ne iertaţi atunci!”

„Ce-i drept, deşi m-am botezat în tinereţe, ai mei au apucat să-mi taie prepuţul pe când aveam doar câteva zile şi nu ştiam încă pe ce lume trăiesc”.

„A, deci sunteţi”.

„Aţi citit şi *Mein Kampfi*, m-a întrebat celălalt, răsfoind cartea. „Văd că aţi şi subliniat anumite pasaje. Zice aici ceva şi de români?”

„De ce, în Biblie spune ceva de români? Dar asta nu vă opreşte s-o faceţi a voastră. Şi să umblaţi cu formularul 10”.

N-a durat o oră şi am ieşit din birou cu valiza. De parcă ne-am fi vorbit sau ar fi tras cu urechea la uşă, angajaţii s-au aliniat în hol şi le-am strâns mâna ospătarului-şef Martinov Ioan, cameristelor Jung Elizabeth, Janecka Agnes, H6 sz Anna, Kanalas Vera, Ban Susana, Kiltsch Mana, Kieser Anna şi Schneider Elizabeth, ospătarului-şef Pisterer Mathias, mecanicului bun la toate Giesswein Peter şi văduvei Farschang Julianna, şefa de personal, care mi-a deschis apoi poarta să ies în stradă şi a închis-o după mine. Fusesem arianizat, românizat. Urmau ei.

14

„Ce-i cu tine?”, a spus soţia când s-a pomenit cu mine acasă la 10 dimineaţa. „M-au pus pe liber, draga mea. Au

aflat în sfârşit c-am ales să mă nasc evreu”. „Lasă geamantanul şi hai în bucătărie să vorbim”.

Când am auzit asta, mi s-au înmuiat picioarele. Cam aşa mă chema şi taică-meu când eram puşti şi făceam câte-o trăsnaie sau nu-mi dădeam silinţa la şcoală: „Treci în bucătărie!”. Lângă soba de gătit avea un taburet, pe care mă lipeam cu burta după ce-mi lăsasem pantalonii pe glezne, şi-mi trăgea curele la fund până strigam de usturime. Dar asta încă nu mă absolvea de vină, trebuia să şi promit că n-o să mai fac prostii şi o să învăţ bine pe viitor. Cel mai urât a fost când i-am zis c-am luat un calificativ mai slab pentru că dascălul are ceva cu evreii. M-a lăsat în pace în seara aia, dar a doua zi s-a dus la şcoală şi i-a întrebat pe nişte colegi de clasă dacă sunt persecutaţi pe tema asta. Băieţii au negat toţi ca unul. Pe dascăl nu l-a căutat, ca să nu risc exmatricularea pentru minciună, cum a zis tata a doua seară, când s-a închis în bucătărie cu mine şi nu s-a oprit până ce n-am urlat de durere, eu pe taburet şi mama la uşă. Am dormit pe burtă o săptămână. La şcoală, profesorul a aflat de la un elev toată tărăşenia şi m-a pus la colţ în genunchi. „Oricum, e mai comod aşa decât să stai în bancă, nu?”, a zis domnul. Colegii au râs, deşi câţiva îşi aduseseră perniţe primite de la mame după ce şi taţii lor aflaseră povestea. Unul i-a dat de ştire şi bătrânului meu, dar el nici să n-audă.

Când s-a întors de la birt, unde se întâlnise cu celălalt părinte, m-a chemat iar în bucătărie. Mama, să leşine, eu, să fug în lume! Chiar îmi pregătisem un mic geamantan, să plec unde-oi vedea cu ochii. Eu, care încă nu ieşisem din cartierul meu. Ba nici de pe strada mea, de pe Frobl, şi priveam cu spaimă către casele din capăt, unde-mi părea că se termină lumea. Oamenii din casele acelea îndepărtate ştiau oare că acolo se sfârşeşte lumea? Bagajul era deci făcut când tata a strigat după mine. Şi mi-am spus că, indiferent ce-o fi, eu o să plec, deci nu mai contează. În loc să-şi scoată cureaua, bătrânul mi-a zis să mă aşez pe taburet. „Uite, pune şi o pernă sub tine”, m-a

îndemnat, şi nu ştiu de ce m-a lovit plânsul. „Ascultă, Rezse, în viaţa ta să nu mai vii cu scuza asta, că te-a nedreptăţit cineva pentru c-ai fi evreu. Tu învaţă de foarte bine şi, chiar dacă vei primi doar calificativul «bine», te asigur că nu vei fi notat cu insuficient». Şi nici ars pe rug, că totuşi nu mai suntem pe vremea cruciadelor. Arată că te duce capul, că faci faţă împrejurărilor şi mai ales fereşte-te să dai vina pe condiţia ta – pe nimeni nu interesează cum îţi justifici tu eşecurile şi ai ajunge să te urăşti şi să-ţi urăşti seminţia. Dacă ai dat-o în bară, e pentru că n-ai jucat jocul cum trebuie, atâta tot. Ţi-ai strâns bagajul să pleci? Bine, traista-n băţ şi valea! Credeam că ne-au fost destule atâtea secole de bântuit de colo-colo, la voia întâmplării, şi putem prinde în sfârşit rădăcini undeva. Aici avem casă şi masă, nu plângem de foame şi nici nu ne dă cineva afară. Dar, dacă tu vrei să arunci toate astea pe geam şi să-ţi cauţi norocul în altă parte, nu te opresc. Te întreb însă: ce ştii să faci?” „Adunări, scăderi, înmulţiri şi împărţiri”, i-am spus. „Atunci, gata cu smiorcăiala şi demonstrează-i dascălului. Asta să fie ambiţia ta. Generaţii după generaţii am fost negustori, trăgându-ne căruţa din sat în sat, apoi croitori şi birtaşi, până să ne aşezăm şi să ridicăm un pic capul. Eu am ajuns vameş al

Timişoarei şi de la voi am pretenţia să deveniţi măcar contabili”.

Şi contabili am devenit toţi, mai puţin Berta, care-i asistentă medicală. Lajos a dorit să se facă inginer, a dat admiterea la Politehnică, dar a fost respins, deşi a ştiut de foarte bine. Ca să ajungă ingineri, evreii timişoreni trebuiau să plece la studii în Praga sau la Paris. Până la urmă şi el s-a făcut contabil, ceea ce în opinia lui a însemnat că „s-a mulţumit cu puţin”.

Şi toţi au fost românizaţi înaintea mea. Pe de altă parte, am fost singurul dintre noi care s-a botezat, fapt pentru care am fost înmormântat simbolic. Dar asta n-a fost de ajuns ca să-mi dea pace, când au văzut că eu mi-am păstrat serviciul şi nu doar atât, că eram şef peste hotelul

unde locuia conducerea armatei germane, găzduisem soldat din *Wehrmacbt* şi făceam piaţa cu semişenilata. Aşa că au decis să mă îngroape şi a doua oară, de data asta printr-o anonimă.

Am intrat în bucătărie, cum am spus, cu groaza că tocmai săvârşisem o mare tâmpenie, atât de mare, încât nici nu-mi puteam închipui pedeapsa. M-am aşezat pe banchetă cu bărbia-n piept şi mi-am strâns mâinile în poală. Soţia a pus de cafea. A umplut ibricul cu apă, a aruncat înăuntru câteva linguri de boabe măcinate, a aşteptat să dea în clocot de două ori şi a turnat în ceşti. Apoi a adus zaharniţa de sticlă, al cărei capac se spărsese şi pe care-l înlocuise cu reproducerea unei acuarele cu Marea Adriatică. Era genul de carte poştală pentru uzul vilegiaturiştilor, dar pe aceasta i-o trimisese fratele ei Mihály la sosirea în gara din Triest, înainte să ajungă pe frontul din Karst şi să fie omorât la primul atac, în a noua bătălie de pe Isonzo. Ilustrata fusese tăiată pe margine, să încapă în rama de metal. Am scos o linguriţă de zahăr, am amestecat îndelung, mi-am aprins ţigara şi am suflat fumul spre burtă. Aveam un pic de burtă pe vremea aceea.

Adel s-a aşezat de cealaltă parte şi a sorbit cu grijă. Zahăr nu şi-a pus, că e diabetică.

„Aşa deci”, a zis abia când a ajuns cu înghiţituri mici aproape de fundul ceştii. „Da. Şi-ţi spun şi cum s-a întâmplat, c-am avut de la cine să aflu”.

În octombrie 1940, jandarmii au adus în centrul oraşului câteva zeci de evrei, femei şi bărbaţi. Îi aştepta acolo o grămadă de saci goi şi li s-a zis să adune frunzele uscate.

„Dar ce, nu mai avem măturători de stradă în Timişoara?”, a zis unul.

„Chiar şi aşa, eu sunt profesor”, a zis altul.

„Eu, inginer. Până de curând, când m-au românizat, am lucrat la Industria Lânii”.

„Unde s-a mai văzut aşa ceva?”, a zis al patrulea.

„Şi-n baza cărei legi se întâmplă asta? Că doar nu

trăim în ţara nimănui, unde fiecare face cum i se scoală!”, a zis un al cincilea, iar discuţia a continuat între ei.

„Nu, dar mai nou România e stat naţional-legionar”.

„Bine, şi ăştia nu ştiu de lege?”

„N-ar fi prima oară când pun carul înaintea boilor, pardon de expresie. Dacă protestăm acum, mâine dau decretul şi ne mai şi arestează că ne-am opus. Retroactiv, da. Ei pot şi asta. Propun deci să înghiţim găluşca şi să nu le mai dăm idei”.

„Nu zic nu, dar, dacă azi ne fac măturători, mâine cine ştie ce ne mai fac”.

„Dumnezeu cu mila”.

Când i-a văzut că tot şuşotesc între ei, şeful jandarmilor, un plutonier, a strigat că ce au de vorbit atâta. Să ia un sac şi să treacă la treabă.

„Le traduc în maghiară ce doriţi de la noi”, i-a spus unul, posibil avocat după costumul vechi, însă bine croit, pe care-l îmbrăcase ca haine de lucru. „Dar mături nu ne daţi?”

„Luaţi cu mâna”, i-a răspuns jandarmul.

Toţi ai mei s-au încolonat şi au pornit împreună pe Corso. Nu erau mulţi copaci acolo, dar erau multe parcuri în preajmă, iar vântul nu făcea diferenţa. Taică-meu nu ajungea până jos, aşa că ai lui îi puneau frunzele în palmă.

„Ehe!”, a zis tata. „Dumnezeu îţi dă, dar nu-ţi bagă şi-n sac”.

Dacă s-ar fi sincronizat, aplecările lor ar fi adus cu o rugăciune colectivă. Aşa, au rămas ce erau, poate comice uneori, când odată cu frunzele unii îşi ridicau şi pălăriile. Mulţi trecători şi-au întors capetele jenaţi. Clienţi din baruri au ieşit cu pahare de ceai sau rom şi le-au dat să bea, să se-ncălzească, dar cu fereală, să nu-i observe paza. Alţii s-au bucurat de ce vedeau.

„De-ar fi fost cocoşei de aur, aţi fi lustruit tot oraşul cu genunchii. Dar gândiţi-vă că-s bancnote. Ia, uitaţi un teanc şi de la mine”, a zis un domn cu geantă şi a scuturat un pomişor.

Taică-meu s-a pomenit deodată în faţa unui pâlc de tineri în cămăşi verzi şi cojoace.

„Apleacă-te, târtane”, a zis unul.

Fratele meu Sándor s-a îndoit el după foaia de platan, dar a nimerit sub un bocanc. Şi-a tras degetele zdrelite cu tot cu frunză, iar tata şi-a băgat-o în surtuc, la piept.

„Ia uite, jidanul”, a zis altul. „Sentimental ca tot lenosul, că la treabă n-ar pune osul!”

Bătrânul n-a înţeles. Germana era limba lui, cu maghiara îşi câştigase pâinea, rupea un pic sârbeşte, dar n-a mai avut timp şi de română. O palmă i-a strâns ceafa şi l-a frânt de spate. A primit un picior în fund şi şi-a pierdut pălăria.

Sándor l-a prins în braţe pe tata, care şi-a împreunat degrabă mâinile pe creştet, să nu rămână cu capul gol în faţa Domnului.

„Nu pune la suflet”, i-a zis Heinrich, care fierbea de furie. „O să le vină şi lor sorocul!”

„Mai contează o ţiglă spartă la o casă dărâmată?”, i-a răspuns tatăl nostru, apoi şi-a luat pălăria întinsă de Gizella, a suflat-o de praf şi a îndesat-o pe cap.

Atunci a făcut tata ultimul tur de Corso. Peste câteva zile, un atac cerebral l-a ţintuit la pat şi s-a dus cu o expresie amuzată pe chip. Tocmai aiura ceva despre Dumnezeu, ce-i apăruse ca un sac imens în care moartea îi îndeasă pe oameni laolaltă, fără deosebire.

Toate acestea le ştiu de lăsândor, care mereu mi-a fost alături, fără să-mi ceară nimic. Am fost deci nedrept zicând că „au decis să mă îngroape şi a doua oară” cu anonima către noii proprietari ai hotelului. În fapt, „a decis”, căci denunţul a fost opera unei singure persoane.

Ce povestesc acum, vă povestesc vouă – pentru că nevastă-mea a ştiut imediat cui trebuie să-i spun mersi. Deci nu Roza sau Berta, femei cuminţi şi retrase, au fost de vină. Nici Juliska, măritată cu Hajnal Ferenc şi mutată la el în Ungaria, la Csongrâd. Sándor a fost unicul pe care am putut conta oricând, iar Lajos, cel mai mic dintre noi, s-a

mulţumit pe chestia asta să nu se bage-n certurile celorlalţi. Nu-mi amintesc nici s-o fi luat pe coajă vreodată – până ajungea la el, obosea şi tata, oricât de pornit era. Mai rămâneau deci Heinrich, Julius şi Gizella.

Heinrich este eroul familiei. A făcut Marele Război ca locotenent în rezervă, câştigând medalia de argint pentru vitejie pe frontul din Italia, şi apare cu poză în istoria Regimentului 61 Infanterie *K.u. K.* din Timişoara. Mai exact, la pagina 462. Cartea se numeşte *61 în Waffen* şi Heinrich ne-a dăruit tuturor câte un exemplar. Soacră-mea a citit-o din scoarţă în scoarţă, vânând o menţiune despre fiul ei, dar n-a găsit nimic, deşi istoria merge până la 1917, după bătălia în care a fost ucis Mihály. La final, autorii promiteau încă un volum, cuprinzând şi lista celor căzuţi, pentru ca numele să rămână înscrise pe vecie lângă al regimentului. Ceea ce nu le fusese deocamdată permis de superiori. Cartea a apărut în 1918, dar soacră-mea a găsit-o în 1925, când mi-a inspectat biblioteca după nunta mea cu Adel, la prima vizită în casa noastră. A scotocit rafturile tot mai încruntată şi n-am înţeles de ce până mi-a spus: „Unde-i al doilea volum? Sau, dacă fratele s-a văzut în cel dintâi, nu l-a mai interesat”. „Dragă mamă, acela n-a mai apărut”, i-am spus. Pentru asta era necesar ca Austro-Ungaria să câştige războiul şi să nu se destrame. Că doar să învingă n-ar fi fost suficient, când s-ar fi dat în vileag numărul celor pieriţi, cu nume şi prenume.

Asta ar fi trebuit să facă autorităţile române după instalarea în oraş, să publice al doilea volum, să afle timişorenii câţi de-ai lor s-au prăpădit. Că, aşa, nimeni n-are idee de amploarea masacrului. Prin sate s-a mai ridicat câte un obelisc pe care au fost scrişi cei ce nu s-au mai întors, dar cine să facă totalul? Iar în Timişoara nu există un astfel de monument, pe care s-ar cuveni înşirate peste o mie de nume. În Cimitirul Eroilor e coloana cu vultur în vârf a echipajului din zeppelinul german LZ 86, prăbuşit în 1916 când să aterizeze la baza de lângă oraş, după ce bombardase Bucureştiul. Tot acolo sunt câteva zeci de

morminte de soldaţi români şi francezi, dintre cei care au preluat zona în 1919. Nu ştiu ce i-a ucis, poate gripa spaniolă, că n-au avut de luptat, dar bine că sunt onoraţi. Cât a fost Misiunea militară germană în Timişoara, generalul Hube a tot depus coroane la aviatorii de pe dirijabil şi la români, salutând în trecere francezii ale căror pietre funerare se termină cu o cruce, o semilună sau o stea a lui David. Însă, oricât ar fi dorit, nici Hube şi nici familiile n-au avut unde să pună o floare şi să aprindă lumânări pentru timişorenii ce-au luptat în armata austro-ungară şi şi-au lăsat oasele departe de casă. Zic de cei de rând, că domnii cu stare au ştiut cum să-şi scutească fiii de front sau, dacă ei au insistat să ajungă în foc împreună cu prietenii şi colegii de clasă şi au plătit cu viaţa, au achitat cât li s-a cerut ca să primească sicriul şi să-l aşeze în cripta lor. Au contat atunci pe corectitudinea unor străini, a celor care adunau cadavrele lăsate şi cu lunile să putrezească între linii. Şi care puteau băga în ladă scheletul oricui, cu o plăcuţă de identificare produsă una-două. Dacă se oboseau. Dacă nu, când rudele au deschis cavoul să adauge pe cineva, au găsit în coşciugul descompus câţiva bolovani. Şi unii mai glumeţi împrăştiau vorba că eroul nu sfârşise de glonţ, ci de pietre la ficat. Dar cei mai mulţi timişoreni trebuie să-şi comemoreze morţii cu o fotografie atârnată pe perete în dormitor, sub care au pus o vază cu imortele şi mai aprind o lumânare. Nu zic de soacră-mea, care ţine pe noptieră o poză cu Mihály elev în clasa întâi, iar pe acelea cu fiul ei în uniformă militară şi cu mormântul lui, aflat în cimitirul *K.u. K.* din Stanjel, le-a ascuns în plicul în care i-au fost trimise împreună cu scrisoarea de condoleanţe a unui camarad. Am dat peste ele în fundul unui sertar de şifonier, între căcăreze de şoareci, când m-a rugat soacra să-i vânez rozătoarele din casă.

Dar începusem să spun de Heinrich, fratele meu erou. Eroul Halle. Chiar şi în anii ’30, când îşi scotea soţia la teatru purta medalia pe piept. Şi era primit cu reverenţe

şi pocnituri din călcâie. Chit că piesele se jucau în română, pe care n-o înţelegeau, oamenii aceştia făceau ca de fiecare dată sala să fie plină. Sâmbătă seara trebuiau să-şi dea întâlnire la spectacol, indiferent care, şi să supeze într-un local cu ring de dans. Mereu l-am admirat pe Heinrich pentru felul în care se integrează în lumea bună. Deşi m-am cizelat mult lucrând în hotel, sunt departe de manierele lui. Şi, spre deosebire de el, am două picioare stângi. Mai mergeam şi eu cu soţia la o grădină de vară, dar rămâneam mai mult la masă, privindu-i pe alţii cum se simt bine dansând în toate felurile. Când ne ridicam şi noi, după ce consumasem câteva baterii de vin să-mi fac curaj, aşa o călcam pe Adél şi atât de bezmetic dădeam din picioare, că nici nu se termina melodia şi mă ruga să plecăm. Ştiam atunci că vor trece luni bune până să repetăm experienţa, însă de la un moment dat n-am mai repetat-o. Se născuse Julianna şi Adel a avut motiv să nu mai iasă. Vă zic sincer, nu ştiu zău cum aş fi putut s-o dezamăgesc mai mult, ca bărbat, soţ şi părinte al fetiţei noastre.

Pe de altă parte, oricât de bine dansează eroul Heinrich, n-a reuşit să aibă urmaşi. Din cauza lui sau a nevestei, n-am idee. Dar Piroska deja are doi copii, dintr-o căsnicie anterioară, şi el îi iubeşte ca şi cum ar fi ai lui. Pe Morzsi o ţine studentă la Sorbona, la Litere, iar Nyuszi urmează şcoala de marină din Constanţa, visând s-ajungă căpitan de vas. Pe lângă ei, Heinrich i-a primit în casă şi-n întreţinere pe socru şi pe cumnată. Korniss Ida e o femeie măruntă, după standardele oricărei vremi. Trecută de cincizeci de ani, are o sută patruzeci de centimetri înălţime şi douăzeci şi opt de kilograme cu tot cu coroana nobiliară cu cinci perle de pe cartea de vizită. E o fiinţă amuţită, împăcată cu singurătatea. Nu pot zice asta şi despre tatăl ei, Baron scăpătat, un *Tittel ohne Mittel*, care posedă un impozant serviciu de argintărie cu monograma familiei, dar n-ar fi avut ce să ducă la gură cu el. Bătrânul e tare simpatic, îmbăţoşat ca un crai în veşnica *robe de chambre* de culoarea vişinei putrede, cu tichia de catifea ajustată

continuu de molii pe capul spân. De parcă moliile ar fi responsabile şi pentru calviţia lui. E un şarmant Korniss *băcsi*, cu fraze atinse de mucegai şi complimente ample, ce le lasă mute pe slujnicele vecinilor, muieri obişnuite cu vorba buruienoasă şi tăvălite la comanda unei palme grele.

Dacă pe Heinrich nu l-a deranjat că nevastă-sa şi ai ei sunt catolici, în schimb n-a putut să treacă peste botezul meu. Mi-a şi zis: „Tu eşti ca ăla care a avut nevoie de un litru de lapte şi a cumpărat vaca cu totul”. Dar nu m-am supărat pe el şi reţin cu cât respect m-a privit când am apărut la piaţa din Iosefin în semişenilată, cu Rudi şi Walter.

Căştile lor semănau cu cele purtate de austro-ungari în războiul de dinainte, iar eu îi îndreptam pe soldaţi cu gesturi sigure din mână spre un vânzător de cartofi, ceapă şi găini sau spre altul.

Pe Heinrich puteam deci să-l tai de pe listă, n-ar fi umblat cu delaţiuni. Mai rămâneau Julius şi Gizella.

15

Să-l luăm pe Julius. Ambiţiosul care ne făcea un mare favor să investim în afacerile lui. Ceilalţi au ştiut să se retragă şi am ajuns să girez singur pentru el. I-am acoperit pierderile cu Forestiera Lomas, o societate de exploatare a lemnului, când portăreii au venit să-mi ia mobila din casă. Apoi, mi-a zis să-l recomand la Liga Chiriaşilor din Banat pentru postul de colector. Şi a dispărut cu încasările, topite în altă afacere. După care a fost accidentul. Revenea în oraş cu Hermann Ziegler, comerciant pe care nu ştiu în ce combinaţie îl băgase, şi cu şoferul Kovács István. Pe Calea Şagului, beznă, şi când Friedrich Klein, un alt comerciant, a apărut în lumina farurilor, camionul nu l-a putut evita. Dar şi-a continuat cursa, căci Julius avea la el 176.000 de lei şi s-a temut de un jaf prin ambuscadă. Înainte de asta, la intrarea în Timişoara îi oprise un filtru de jandarmi şi, cum un singur camion trecuse pe acolo toată seara, au ştiut cine-s făptaşii. Şi i-au găsit chiar la locul accidentului, întorşi după ce Julius a lăsat banii acasă şi a sunat după

Salvare. Victima a murit peste două zile, şoferul a luat patru luni de închisoare şi 1.000 de lei amendă pentru omor din culpă, iar Julius şi Ziegler, câte 10.000 de lei amendă pentru întârziere în acordarea de prim-ajutor. Pe lângă asta, au plătit împreună 150.000 de lei despăgubiri. Ceea ce s-a lăsat cu un mare scandal. Klein avusese doi copii cu nevasta de care trăia despărţit şi încă unul cu o altă femeie. Ambele doamne au pretins banii, dar judecătorul a decis ca întreaga sumă să ajungă la copiii legitimi.

Când m-am trezit următoarea dată cu Julius la uşă, înainte să apuce să-mi ceară i-am zis: „Am citit în ziar că ai 176.000 de lei. Sau ai avut, căci aproape jumătate s-au dus pe amendă şi despăgubiri. Între timp, cei din Liga Chiriaşilor mi-au pus în vedere că nu le-ai predat sumele încasate şi o să-mi tragă mie din salariu ce le datorezi. Şi încă să spui mersi că nu te caută cu poliţia pentru delapidare, nefericitule. Asta doar pentru că-n Ligă sunt şi patronii de la Carlton şi domnul Thomas, proprietarul clădirii în care locuiesc, oameni care mă ştiu şi mi-au făcut un favor muşamalizând cazul. Ceea ce nu înseamnă că nu-şi vor toţi banii şi că eu mai am curaj să mă uit în ochii lor. Ai reuşit să-mi faci praf reputaţia, să-mi distrugi obrazul până la ultimul ciob, pe care acum l-ai spart în două. Atât am garantat pentru tine, frate, că n-ar mai garanta nimeni pentru mine. Dar stai liniştit, eu am fost nesăbuitul. Tu spune-mi numai când îmi dai banii înapoi, sau trebuie să te vânez şi eu şi să mă arunc sub roţile maşinii tale?”

Nu l-am mai văzut de atunci şi pariez pe ce vreţi că n-a mai riscat să se intersecteze cu traseul meu, ocolind la două străzi. Şi sigur nu m-a turnat la hotel, că şi-ar fi tăiat craca de sub picioare. Cum îi mai achitam paguba dacă mă lăsa fără serviciu? Vânzând lucruri din casă, da. Asta am şi făcut, în cele din urmă. Dar am scăpat definitiv de el, săracul.

Şi aşa ajung la Gizella. Sora cea mai mică. Comunista familiei. Dintre cei nouă copii, doar ea a luat-o pe acest

drum. Şi încă de tânără, din anii ’20, când nu trecea o lună fără greve în Timişoara. Ba o fabrică de pantofi, ba una de pălării îşi întrerupea lucrul până se măreau salariile şi se reducea ziua de muncă la opt ore, de la douăsprezece sau paisprezece, cât era. Alţii cereau contract colectiv, concedii cu plată şi astfel se oprea activitatea când la Atelierele CFR, când la Fabrica de Ciocolată Kandia sau la Fabrica de Bere.

Astăzi rămâneai fără apă la robinet şi la toaletă, mâine o luai pe jos sau cu trăsura că nu circulau tramvaiele, iar serile ţi le mai petreceai la lumânare şi lampa cu petrol, fără concert simfonic la radio, că se tăia curentul de la uzina electrică a oraşului. Tot greve. Toţi erau înscrişi prin sindicate, erau cu zecile, pe întreprinderi, pe ramuri, pe ce doriţi. Multe erau conduse de social-democraţi, iar Sindicatele Unitare, de comunişti, deşi partidul lor fusese scos în afara legii în 1924, după răscoala pusă la cale în Basarabia, la Tatarbunar, şi curmată în faşă de armata română.

„Crede-mă, nu ţi-ai dori să vezi o Republică Sovietică Română”, i-am zis soră-mii.

„Să taci! îmi crapă şi acum obrazul de ruşine când ştiu c-ai fost între cadeţii ce-au tras în muncitori la hotelul Coroana”.

„Or fi fost şi din aceia acolo, am văzut şi steaguri roşii, dar cei mai mulţi mi-au părut dezertori şi evadaţi din închisoare, după cum erau îmbrăcaţi, şi mai degrabă puşi pe distrugeri şi jaf”.

„Da, sigur. Aşa c-aţi tras în plin, după care aţi şters-o în Ungaria, ca laşii”.

„Am plecat la ordin, că altfel rămâneam să rezolvăm problema până la capăt. Uiţi că şi ei au tras? Ţi-ai dori poate să fi căzut lat în faţa gării, ca alţi camarazi de-ai mei?”

„Şi în Ungaria ce-aţi făcut? Aţi înfrânt «teroarea roşie» ca s-o înlocuiţi cu cea «albă». Bun gheşeft”.

„Da, de bun ce-a fost m-am întors la Timişoara. Dar

dacă tot ai pomenit de gheşeft, ce v-a apucat pe atâţia să intraţi în ciorba asta de sfeclă roşie?”

„Pe atâţia ce? Evrei? Zi-o pe şleau, domnule creştin, de ce te fereşti? Şi nu suntem atât de mulţi, că-i greu să scoţi sinagoga din Iţic, iar comuniştii-s atei. Indiferent că ne-am născut ruşi, francezi, maghiari, germani, români, evrei sau orice altceva, că am fost creştini, mozaici şi aşa mai departe, ce contează e că ne-am debarasat de trecut şi ne-am ales tabăra în lupta de clasă, singura luptă ce are loc în singura lume care există, adică în asta. Restul sunt basme de adormit cu burta goală sărăcimea, chestie la care iudaismul şi creştinismul se pricep tare bine. La poveşti şi promisiuni. Noi venim cu fapte, şi important e cine ştie să organizeze lucrurile, să facă agitaţie, să umble încoace şi-ncolo. Pentru asta îţi trebuie un pic de studii, de iuţeală de minte şi câteva limbi străine, dincolo de credinţă şi curaj”.

„Credinţă în linia partidului, presupun. Şi curaj să te ţii pe ea, ca pe spinarea unui cal nărăvaş. Ceea ce mi se pare mai degrabă inconştienţă”.

„Mai bine aşa decât să te rogi la cerul gol”.

„Tata ştie cum gândeşti? Că lângă mormântul meu ar fi loc şi pentru tine”.

„Am preferat să nu-i spun. Şi nu de frică, ci pentru că i-ar depăşi puterea de înţelegere. Deja l-ai dat peste cap cu botezul tău, de parcă l-ai fi anulat pe el şi generaţiile dinainte, până la vremea celui pe care-l crezi Mesia. Să mai vin şi eu să-i zic că de fapt totul e o fabulaţie şi să-i explic teoria evoluţionistă? Nici pe tine nu te-aş convinge”.

„Am înţeles. Deci pentru tine nu sunt decât un burghez reacţionar”.

„La fel ca patronii tăi. Mă rog, foştii, că între timp au fost românizaţi. Dar şi-au păstrat locurile în faţă la sinagogă”. „Dacă spui că sunt reacţionar, accepţi că doar am răspuns la provocări. Trebuia poate să mă dau la o parte, să ridic mâinile şi să-i las pe toţi ăia să întoarcă oraşul pe dos. Şi dacă ne trezeam cu ei în casă? Poftiţi,

intraţi, vă rugăm să vă simţiţi bine! Cu ce să vă servim, tovarăşi, cu un şnaps, un gulaş, un viol, că veniţi de la drum lung? Te-ai fi băgat, tovarăşa Gizella, să le aperi tu pe surorile noastre şi pe mama? A, nu, că încă erai evreică atunci şi te luptai cu ultima clasă de liceu”.

„Bine, Rezs<5, bate-ţi tu joc! Dar în 1929, la Căminul muncitoresc, cine a tras primul?”

„Depinde pe cine întrebi”.

„Nu. La proces s-a dovedit c-a fost un agent al Siguranţei, infiltrat printre noi. El a tras spre poliţişti, să aibă aceia motiv să pornească asaltul şi să ne ia pe sus”.

Ce-a zis soră-mea s-a petrecut pe 7 aprilie 1929, la un congres al Sindicatelor Unitare. După două zile de şedinţe prelungite în restaurantul Fabricii de Bere, sâmbătă seara comuniştii s-au retras la sediul lor ca să-l aştepte pe Fonagy Ioan, un lider decedat în închisoarea Doftana. Sicriul a fost pus la parter şi tovarăşii s-au perindat pe acolo toată noaptea. De-ar fi fost după ei, duminică la prânz l-ar fi însoţit cu portretele lui Lenin şi Stalin şi drapele roşii prin oraş, la cimitir. Dar în zori s-au trezit cu medicul-şef al Timişoarei, încălcaseră o hotărâre locală ce nu permite să ţii morţi în clădiri private, iar omul trecuse la cele veşnice – sau în nefiinţă, cum zic ei – pe 1 aprilie, devenind un pericol pentru sănătatea publică. Aşa că nici vorbă să-l poarte cu alai prin urbe. Dricul aştepta afară, să-l ducă direct la groapă. S-au rugat de el, însă doctorul, nu şi nu. Aşa că a fost scos de guler şi trimis undeva. S-a întors cu prim-procurorul şi poliţia şi au urmat alte somaţii şi trimiteri până s-a auzit primul foc de pistol.

Oamenii legii au răspuns cu întreg arsenalul, au pus mâna pe sicriu, pe care l-au băgat în dric, şi pe vreo două sute cincizeci de oameni, duşi cu duba la Prefectura poliţiei. I-au bătut bine, inclusiv pe soră-mea, dar numai vreo şaizeci au rămas în arest până la proces. Trei au primit un an de închisoare, câţiva, între şase şi opt luni, iar restul au fost achitaţi.

Avocatul apărării, Lucreţiu Pătrăşcanu, a învinuit

guvernul naţional-ţărănist că a preluat tacticile de teroare ale guvernului liberal dinainte, iar autorităţile au cerut sicriul numai ca să provoace un incident şi să-i maltrateze pe acuzaţi. Ca dovadă că a fost doar un pretext, acea hotărâre invocată de medic se abrogase deja de două decenii, iar când a fost vorba de marele bancher şi industriaş Zsigmond Szana, mort la Chicago şi transportat pe vapor şi tren înapoi la Timişoara, n-a fost vreun impediment să-l depună pe catafalc la Uniunea întreprinzătorilor. Dimpotrivă, poliţişti în uniformă de paradă i-au asigurat o gardă de onoare atât în clădirea privată, cât şi în procesiunea lentă, cu fanfară, spre cimitir. Aceiaşi poliţişti care luaseră cu asalt Căminul muncitoresc, rănind bărbaţi, femei şi copii înainte să-i bage pe toţi în „fabrica” lor.

Poate că cei plantaţi lângă fostul meu director tocmai luaseră o pauză de la dat pumni şi bastoane comuniştilor reţinuţi. E posibil ca sub mănuşile albe de gală să se fi ascuns oasele ce i-au umflat ochii şi gura Gizellei, înainte să fie aruncată în stradă. Să fie eliberată din arest, adică, în timp ce eu am stat la coadă să-i aduc un ultim omagiu domnului Szana.

„Fie”, i-am spus soră-mii. „Dar reţii ce-a declarat Panait Istrati, venit la procesul vostru, că «nu cu morţii se poate înjgheba ideea» şi aprobă «orice sindicat şi asociaţie cât se lucrează pe cale paşnică, nu cu sânge»?”

„Ce să mai zică şi el? Nici nu ştiu de ce l-a invitat Pătrăşcanu să asiste la proces”.

„Din reacţia ta, înţeleg că i-ai citit şi cartea *După 16 luni în URSS* şi nu ţi-a picat bine spovedania lui pentru învinşi. Cum e deci cu «fascismul roşu»?”

„Ia nu-mi mai sparge capul! Ce, eu ţi-am reproşat că îi slugăreşti pe germani? Şi când o să apară vreun Istrati să scrie şi despre ei, ce-o să faci? Stai tu numai să-i invadeze Stalin, să vezi atunci învinşi. Şi procese-verbale de interogatoriu, că noi n-avem ce face cu spovedaniile”.

„Vezi să nu se întâmple invers”.

„Hitler n-ar îndrăzni asta niciodată. Ştie şi el cu cine are de-a face”.

„Da, cu un chip cioplit de voi, plus moaştele lui Lenin, la care mergeţi să vă închinaţi”.

„Vorbeşti prostii, nu se închină nimeni. Doar te apleci, în semn de respect, cum faci şi tu când treci pe la mormântul lui Szana”.

„Da, dar eu trăiesc cu convingerea că-l voi revedea pe lumea cealaltă. Unde sper totuşi să nu-mi mai fie şef, deşi tot cu respect l-aş saluta”.

„De ce, pentru că ţi-a fost superior pe lumea asta?” „Exact. Ierarhia înainte de toate”.

„Bine, dar el a fost evreu, iar tu eşti creştin. Cum să crezi c-aţi putea ajunge în acelaşi loc? Şi atunci, de ce te-ai mai botezat? N-ai logică nici cât o găină”.

„În orice caz, spre deosebire de mine, tu nu poţi spera decât să-ţi rămână numele într-o istorie a partidului”.

„De ce eşti aşa sigur? La urma urmei, poate c-o să ne revedem cu toţii, că doar e mare grădina Domnului, nu aşa se zice?”

„Ba da, dar ar fi un chin pentru tine să fie aşa”.

„Nici nu ştiu de ce mai stau la poveşti, dar lasă că te rânduiesc eu”.

Şi, într-adevăr, s-a ocupat de mine. După discuţia din biroul meu, unde venise de fapt să-mi ceară un post de contabil pentru soţul ei, comunist camuflat în etnic german, şi a trebuit s-o refuz, Gizella a început să sape. Iar în groapa ce se întindea sub toată Timişoara şi-n care colcăiau comunişti, legionari, comunişti-legionari şi invers, agenţi ai Siguranţei jucând rol dublu şi triplu, spioni şi pioni, n-a fost greu să facă legături şi să strecoare un denunţ la adresa mea în cutia poştală a noilor patroni de la Carlton.

„Deci asta-i”, i-am spus soţiei, care mai golise o ceaşcă de cafea şi-i tremurau degetele. „Până la urmă, se poate zice că eu sunt de vină. Atât de des s-au tot schimbat

în ultima vreme şefii şi angajaţii autorităţilor, încât n-am mai reuşit să ţin pasul şi să îmi aduc la zi colecţia de cărţi de vizită. M-am lăsat sau am fost prins descoperit şi acestea sunt consecinţele, pe care va trebui să le suport. Să le suportăm, adică. Dar nu te îngrijora, dragă, am mai trecut noi prin aşa ceva şi rău nu ne-a mers, dimpotrivă. Îmi aduc aminte cât te-ai agitat şi necăjit când am plecat de la bancă, dintr-un post bun, însă fără prea mari şanse de avansare. Dacă ţineam cu dinţii de el, nu mai ajungeam administrator al celui mai de vază hotel din oraş. Nu zic bine?”

„Zici, zici”, a spus soţia mea încet. „Dar va trebui s-o concediem pe Katy şi să renunţăm la Frombach *neni* şi Szalai *neni*”.

16

Pe la începutul lui septembrie 1941 am citit în ziar că hotelul Carlton, renovat complet, se redeschidea publicului larg. De fapt, reclama spunea de hotelul Carlton-Savoy, semn că cele două funcţionau de acum împreună. Amuzant, ţinând cont de istoria celor două denumiri.

Savoy a fost cel dintâi hotel de lux din Londra, inaugurat în 1889. Oferea încăperi spaţioase, băi cu apă curentă, iluminat electric, lifturi, numai dotări de ultima oră. Sub decorul opulent funcţiona impecabil o capodoperă a tehnicii britanice, care nu înceta să le uimească pe familiile încoronate ale bătrânului continent sosite-n vizită la mătuşa lor, Regina Victoria. Mai adăugaţi sala de baluri, cabaretul şi restaurantul condus de Auguste Escoffier, părintele bucătăriei franceze, care forma un tandem cu administratorul César Ritz, supranumit „rege al hotelierilor şi hotelier al regilor”. Regele acesta se născuse în Elveţia, ca mezin al unei familii de ţărani cu treisprezece copii. Plecase la Paris şi începuse ca băiat bun la toate prin hoteluri şi restaurante. A scos gunoiul de la bucătărie, a cărat bagaje, a dus tăvi, a deschis şi şi-a deschis uşi până ce a ajuns sus de tot. El a creat şi acel dicton devenit lege pentru noi, cei din industria

ospitalităţii: „Clientul are întotdeauna dreptate!”

Ritz şi Escoffier s-au ocupat de Savoy vreo opt ani, până a izbucnit un scandal penibil, patronul acuzându-i de fraudă. Cât s-au liniştit apele, Ritz s-a mutat la Paris, a fondat hotelul ce-i poartă numele, după care s-a întors la Londra, să preia Carlton Hotel, proaspăt înfiinţat în 1899. Înalta clientelă i-a urmat pe Ritz şi pe Escoffier, astfel că Savoy s-a scufundat în umbra Carltonului şi acolo a rămas până ce Ritz şi-a pus cheia în cui. Înainte să se retragă, a deschis şi-n Londra un stabiliment cu numele său şi, când spui azi Ritz, te gândeşti la Hotel Ritz şi la Ritz Hotel. Dintre celelalte două, Savoy străluceşte din nou şi e locul preferat al lui Churchill, care acolo îşi ia masa, în timp ce Carlton s-a închis, grav avariat de un raid al *Luftwaffe* exact în perioada când cel din Timişoara era ocupat de *Wehrmacht*.

Şi a mai existat şi un bloc de locuinţe botezat Carlton, în Bucureşti, care s-a prăbuşit la cutremurul din 10 noiembrie 1940. În acea noapte eram aşezat la masa din sufrageria mea, trasând cu creionul şi rigla tabele pentru state de plată. Când s-au scuturat pământul, casa şi tot, mâna mi-a zgâriat câteva vârfuri pe hârtie. Le-am şters cu radiera şi am refăcut linia dreaptă, fără să ştiu ce s-a întâmplat. M-am gândit c-a trecut un transport greu pe stradă. Abia în zori, la hotel, am aflat de seism. Impulsul ce-mi mişcase creionul câţiva milimetri în sus şi-n jos pe coală făcuse mii de morţi şi răniţi la doar câteva sute de kilometri distanţă. Atunci s-a năruit şi blocul Carlton şi numai acolo au fost cam două sute de victime. Am citit despre asta în ziar, am auzit la radio. Dacă m-a impresionat? Sigur, însă ce m-a legat în mod special de catastrofă a fost denumirea, purtată şi de hotelul unde lucram şi pentru care întocmisem acele tabele. La nici trei săptămâni aveam să fiu iarăşi zguduit: hotelul londonez căzuse sub bombele germane. Mai rămânea în picioare al meu. Pe alţii, ce i-a legat de cataclism a fost o persoană cunoscută din lista victimelor. Dar toţi au pretins c-au

simţit cutremurul, c-au ştiut ce se întâmplă, şi au ţinut să-şi povestească experienţa, în tramvaie, pe străzi şi-n cafenele. Unul n-a zis c-a dormit neîntrerupt, indiferent, până dimineaţa. Au fost treji când zgâlţâitura a oprit ceasurile electrice din Timişoara la ora 3 şi 39 de minute. Apoi, pe măsură ce-au ajuns veşti, au vorbit şi despre victime. Ca să atragă atenţia asupra lui, fiecare plusa. Era băgat în seamă până apărea altul care ştia din surse sigure că atâţia au fost ucişi şi mutilaţi şi atâtea imobile au căzut. Dar vă spun că odată depăşit un număr, o mie sau pe-acolo, lumea n-a mai reacţionat. Un adaus de zece morţi la bilanţ abia mai ridica o sprânceană, iar cel care-l anunţa se aşeza la masă fără să insiste. Pe de-o parte, veteranii Marelui Război văzuseră mai multe cadavre la un singur atac, pe de alta, unii tineri nu ştiau cum arată un decedat de moarte bună, darmite o stivă de trupuri cu capetele tescuite ca nişte boabe de struguri. Aşa că au îngropat rapid subiectul. Şi au început să-i caute pe evreii ce-au contribuit la construcţia blocului Carlton. A fost mai uşor de conceput că ei au comis undeva ceva ce a provocat prăbuşirea clădirii locuite majoritar de români şi germani.

Am vrut de fapt să ajung la ideea că, de-o fi să pierim toţi, asta nu va isca niciun tremur pe tabelele celor ce ne-au trimis aici. Şi mai departe nu se va duce vestea. N-o să spună de noi în ziare şi la radio. Dacă ne vor prinde sovieticii, vom scăpa de nazişti, dar nu uitaţi că suntem burghezi şi avem un Dumnezeu. Cât o să conteze că am tras la lopată ca nişte dezmoşteniţi ai sorţii? Ne vor cere să devenim comunişti şi am văzut deja în 1919 unde duce asta. Dar treaba voastră, faceţi-vă fraţi cu ei dacă aşa puteţi trece puntea spre casă. Eu tot sper să mă întorc, e ceea ce mă ţine în viaţă. De la Comunitatea Evreilor ni se repetă să îndeplinim supuşi ordinele militarilor, să ne arătăm fideli statului ungar, care va aprecia asta cândva. Nu vreau o medalie, ci doar să redevin un cetăţean ca oricare altul. N-aş fi avut vreo reţinere să sap un şanţ antitanc, însă fără soldaţi la spate, să mă îmbrâncească.

Acceptam şi mâncarea proastă, că aşa-i situaţia, dar nu sângheţ în baracă la marginea p; ldurii. În fond, paznici şi pălmaşi avem acelaşi ţel: să-i oprim pe sovietici. Şi totuşi ne fac sabotori. Suntem creştini, dar zic că tot evrei am rămas. Ne simţim ca primii martiri, dar pe cine interesează? în afară de episcopul Mindszenty, arestat pe vremuri, şi de Kun Bela şi care a spus despre Crucile cu Săgeţi că sunt doar nişte comunişti în cămaşă verde, la lei de răi ca şi ceilalţi.

Dacă naziştii vor câştiga războiul, iar noi vom apuca ziua aceea şi ne vor şi lăsa liberi, cred că-i mai bine să rămânem departe de casă. Fata mea e în Tineretul German. Cum ar fi să se trezească la uşă cu tatăl întors dintr-un lagăr de evrei? Nu i-aş ruina viitorul? Am înscris-o la nemţi s-o protejez de urgie, iar ea n-a făcut decât să se ascundă în uniforma lor, ca s-o dau de gol prin revenirea mea acasă? Acum când ştiu că nu mai e chiar o copilă, că s-a îndrăgostit şi suferă după unul, n-o pot ajuta. De-aş fi strâns din dinţi! Dar mi-a trebuit să fug în Ungaria, pentru care mereu am plâns de bucurie pe 15 martie, serbând Revoluţia din 1848, iar din 1920, pe 4 iunie, de tristeţe, comemorându-i destrămarea. Ca astăzi, când mă târăsc la muncă pe sub Crucea Trianonului, abia să mai ridic ochii din pământ. Nici nu ştiu de ce-o mai fac, când ai mei sigur o duc mai bine în România decât mine aici. Gizella clar trebuie să fie pe cai mari în acest moment şi sper că-i mulţumită.

În final vom fi doar un număr, într-un tabel liniat perfect. Unul suficient de mare încât să fie de neconceput şi astfel nimeni să nu ridice o sprânceană. Poate că din mormanul de cifre cineva o să extragă un nume, o să-i reconstituie identitatea prin cuvinte, dar nu ştiu dacă asta va spune despre omul din carne şi oase mai mult decât plăcuţa de pe uşa apartamentului. Pe a mea scrie „Halle Rezso”, însă am dat-o jos când am plecat de acasă. Dacă mă-ntorc, o s-o montez la loc. Dar şi atunci, cât ar putea spune despre mine, despre toate prin câte am trecut?

Mai bine continui cu hotelurile Carlton şi Savoy. Dacă la Timişoara ele sunt perete-n perete, la origine, primul nume e de la vechea reşedinţă londoneză a Prinţului Regent, Carlton House, aflată pe Pall Mall, pe când Savoy e pe Ştrand, iar numele se leagă de fostul proprietar al parcelei, Casa de Savoya, care o primise de la Regele Angliei în 1246. De acolo acest simbol al *higb life-xAni* britanic interbelic, după care s-au numit atâtea cabarete în Europa. Tot un de Savoya a fost şi eliberatorul Banatului, iar numele familiei sale în forma engleză a strălucit cu neoane Art Deco pe hotelul timişorean până s-a impus camuflajul. Apoi, liceul german din oraş a devenit „Prinz Eugen”, iar absolvenţii lui au ajuns în nou-înfiinţata Divizie 7 *Prinz Eugen* din *Waffen SS*.

Ce vreau să zic e că-n Timişoara ordinea a fost inversă: prima dată s-a deschis Carlton, în 1936, şi după el, în 1940, Savoy. N-a mai fost însă timp să se nască o concurenţă, fiindcă au sosit nemţii la Carlton, iar la Savoy au avut cazinoul, administrat tot de mine. Deci l-am întrecut pe Ritz. Glumesc, da. El a înfiinţat două hoteluri de lux ce-i poartă numele, iar eu conduc aceste barăci cu o sută de oameni, pe care aş putea să le botez cu al doilea prenume al meu: Moritz.

Apoi, Carlton şi Savoy au fost românizate, ajungând din septembrie 1941 să încapă în aceeaşi reclamă de ziar. Şi să afişeze mare la intrare: „Evreii nu sunt doriţi aici!”

Când citeam asta – şi mesajul apărea cam pe toate vitrinele –, duceam mâna la inimă. Să verific că livretul militar e în buzunarul interior al pardesiului. Statul m-a obligat prin lege să port mereu cu mine acel act, pe care în iulie 1941 mi-a pus ştampila roşie „EVREU”. Doar aşa mi se mai permitea să mă plimb pe străzi. Ca să ies din oraş chiar şi până-n primul sat, trebuia să cer de la poliţie o autorizaţie de călătorie. Mai uşor ajungeam însă ministru de Interne decât să obţin acea hârtie. În Timişoara puteam intra la medicii cu steaua lui David pe uşă, că numai acolo mai aveam dreptul să mă tratez. Asta mi-a amintit de

vienezul pe care l-a apucat pişarea în centrul fostei capitale a Imperiului. N-a vrut să se uşureze aşa, în văzul lumii, iar localurile îi interziceau accesul. I se părea, sigur, de neconceput să-şi dea drumul pe el, cum facem noi dacă ne trec nevoile în marş. Gardienii nu opresc coloana pentru fiecare, că-i tragere de timp, sabotaj, iar pe primul care a ieşit din rând şi s-a repezit în şanţ, lovit de dizenterie, l-au împuşcat înainte să se golească. Băgaţi bine la cap, cei veniţi de curând, şi lăsaţi ruşinea pentru când ne-om întoarce acasă, la vieţile noastre dinainte. Până atunci, orice-ar fi, ţineţi pasul şi încercaţi să nu alunecaţi pe dâra neagră de diaree cu sânge ce ne însoţeşte pe oriunde mărşăluim. Acum revin însă la omul nostru din Viena, care într-un final a nimerit adresa unui medic urolog şi a intrat iute.

„Ce problemă aveţi?”, l-a întrebat doctorul.

„Cu urinatul”.

„Luaţi un pahar şi încercaţi, să vedem”.

Evreul l-a umplut imediat, apoi a mai cerut unul, şi încă unul, şi încă unul.

„Domnul meu, dar nu văd problema. Urinaţi foarte bine”.

„Da, când mi se dă voie”.

Întâmplarea s-a petrecut după ce Austria a fost alipită *Reicb*-ului în 1938, ceea ce ne-a dat celor din Timişoara doi ani răgaz să râdem, fără să concepem că-i posibil aşa ceva. La fel cum ne-am întrebat cu cine au făcut naziştii istoria când, pe monumentul ridicat de ei în cinstea victoriei contra turcilor din 1683, pe steagul învinşilor au pus steaua lui David. Nu zic cum ne-am strâmbat neîncrezători la vestea că evreii vienezi au fost siliţi să cureţe străzile cu periuţa de dinţi. Apoi am citit în ziar că evreii sunt evacuaţi din Viena, după ce-şi lasă casa în grija unui vecin. Suna liniştitor şi aş fi înghiţit-o de n-ar fi trebuit să predau radioul, un Philips frumos, negru. L-am dus la poliţie, unde i-au ataşat o etichetă cu numele meu şi adresa, ca şi cum ar fi avut de gând să mi-l restituie

cândva, însă am aflat că cele peste două mii de aparate strânse de la evreii timişoreni au fost cumpărate de o firmă, care le-a dezasamblat şi vândut ca piese de schimb. Iar etichetele au sfârşit în foc sau la gunoi.

În afară de cabinetele medicale evreieşti – marcate la ordinul autorităţilor cu steaua lui David, ce-a umplut astfel oraşul –, mai puteam intra la comercianţii desemnaţi să ne distribuie la un preţ mai mare produsele pe cartelă şi, ca norocul, la mine în casă. Pentru că proprietarul e neamţ. Pe multe clădiri însă, o bidinea scrisese cu smoală „CNR" – de la Centrul Naţional de Românizare semn că aparţinuseră unor evrei înainte ca statul să-i arunce în stradă şi să se facă stăpân pe ele. În rest, toate s-au închis pentru mine, localuri, cinematografe, hoteluri, bănci şi celelalte afaceri.

O vreme am bătut la uşi, apoi mi-a devenit din ce în ce mai clar că bat degeaba. Dar nu aveam cum să stau acasă, când soţia ştia că mă străduiesc să-mi caut slujbă, aşa că plecam în zori şi mă întorceam seara. Nu puteam să bântui la nesfârşit pe străzi şi nici să mă aşez într-un parc, că sigur mă vedea un cunoscut. Asta-mi lipsea, să mă destăinui cuiva, să mă compătimească, pentru ca mai târziu să râdă cu alţii şi să ajungă totul la urechile nevestei mele. Atunci, mi-am făcut un traseu. Străbăteam Timişoara alert, ca un om cu treabă, după care mă uitam în toate părţile şi dispăream în cimitirul evreiesc, printre morminte, până la cel al mamei. Şi al tatii.

Tatăl meu s-a dus primul, v-am spus şi cum. Dar, dacă el a fost la înmormântarea mea, eu n-am mers la a lui. Şi a trebuit să moară el pentru ca mama să-mi cunoască în sfârşit soţia. A fost ca o a doua nuntă când ne-a vizitat într-o duminică la prânz. Am tăcut toţi trei un ceas, apoi *Mutti* s-a şters la gură cu şervetul, a mulţumit pentru masă şi, când am condus-o la ieşire, şi-a ridicat mâna să i-o sărut.

Fiul ei trăia din nou. Însă ea n-a mai apucat să trăiască mult, binecuvântată fie-i amintirea. Iar de la înmormântarea ei n-am mai lipsit.

M-am strecurat atunci printre lespezi, cântărind din ochi pietrele depuse pe fiecare. Îmi place acest obicei, vechi de când a încăput sub soare seminţia israelită. Celor îngropaţi în Ţara Sfântă li s-ar fi pierdut pulberea în praful deşertului, aşa că ai lor le protejau amintirea şi-i ţineau acolo adăugând deasupra câte un bolovan la orice vizită. Mormanul atesta existenţa pe lume, dar şi belşugul unui urmaş al lui Abraham. Străbunilor mei, aflaţi mereu pe drum, le-a fost însă imposibil să ţină tradiţia. Mormintele lor s-au risipit în buruieni prin Europa. Cu atât mai mult poveştile despre ei, ca nişte gorgane de cuvinte, s-au perpetuat de la o generaţie la alta, şi toţi am adăugat ceva unde am crezut de cuviinţă, aşa încât stelele să stea în picioare.

Ajuns lângă groapă, cei adunaţi n-au părut să mă remarce. Rudelor li s-au rupt hainele în semn de doliu, ceea ce mie mi s-a refuzat, iar cioclii au tras de lopeţi să astupe lada. Ştiam însă că până ce ultimul bulgăre e muşuroit deasupra cel plecat mai aude, aşa că am îngenuncheat şi am spus încet: „Iartă-mă, *Muttf*.

M-am îndepărtat apoi până la lespedea pe care scria: „Halle Rudolf Mauritiu Desideriu 1900 – 1920”. Mormântul meu era acoperit cu pietricele.

Când am sosit acasă, m-am dus în bucătărie, am scos foarfecă din sertarul bufetului şi mi-am tăiat singur reverul. A fost ultima oară când am urmat un obicei iudaic. Am făcut-o pentru mama, pentru lumânările ei de Sabat şi soletul din sâmbetele copilăriei, hamantaşul de Purim, ierburile amare şi supa cu găluşte de maţa de Pesah, pentru *gefâlte fish*, peştele umplut de Roş Haşana, şi nopţile în care veghea ei şi cenuşa presărată în jurul patului meu au gonit demonii – într-o dimineaţă, urmele de paşi ce înaintaseră spre aşternut, dar se întorseseră din drum, le-au trădat prezenţa.

„Vedeţi? Există!”, le-am arătat tuturor. Ca peste ani *Mutti* să-mi spună că ea le-a făcut, cu ghearele unei găini pe care tocmai o gătise, numai să fiu eu fericit că am

dreptate. Şi să termin cu asta, că doar n-ai de ce să te temi de ceva ca o pasăre domesticită.

Acolo am ajuns deci, când n-am mai ştiut pe cine să caut. Mă aşezam lângă ai mei, mă gândeam, priveam în gol şi uneori mă lua somnul. Pe înserat, îmi scuturam paltonul, porneam spre casă şi-i ziceam soţiei că tot n-am găsit de lucru, dar mâine-i o altă zi. Chiar m-am zbătut, însă am primit numai refuzuri şi ridicări din umeri. La urmă, am luat toate cărţile de vizită şi m-am dus la rabinul Oppenheimer Zvi Hirsh ben David, despre care se crede că ar face minuni, iar cavoul său are o ferestruică prin care poţi băga răvaşe cu rugăminţi. Deschizătura aceea se umpluse şi a trebuit să îndes bileţelele înăuntru cu ambele mâini, să am şi eu un pic de loc. Apoi m-am retras câţiva paşi, am scos teancul din buzunar şi mi-am spus: care e pe lângă nu contează, dar care intră e semn bun şi acea persoană mă va sprijini. Am aruncat unul câte unul zeci de cartonaşe cu nume spre mormânt, dar niciunul n-a intrat.

„Hai din trei încercări!”, mi-am zis, ca atunci când mă străduiam să-mi ghicesc viitorul cu un *dreidel*. Acest titirez e singura jucărie pe care am avut-o vreodată şi la Hanuca îl învârteam cu fraţii mei, strânşi roată pe podea. La masă, cu grijă să nu fim văzuţi, alegeam stafidele din cozonacul copt de mama, apoi puneam toţi una ca miză şi învârteam titirezul cu patru faţete ce purtau câte o literă ebraică. Nimereai *Nun*, asta însemna nimic. Nimereai *Gimel*, le luai pe toate. La *He*, doar jumătate, iar la *Shin* trebuia să pui încă o stafidă pe farfurioară. Jocul se termina repede, căci fiecare cum câştiga o tură, cum golea farfurioara în palmă şi îşi umplea gura.

Am păstrat titirezul, sperând că mă va ajuta să-mi întrevăd soarta. Bunăoară, întrebam dacă sunt şanse să primesc o mărire de salariu: *Nun* – nu; Gimeltoate; *He* – şanse împărţite; *Shin* – străduieşte-te mai mult. Uneori, nemulţumit, spuneam: „Hai din trei încercări!”. Aşa şi cu cărţile de vizită. Le-am mai aruncat de două ori, dar degeaba. Atunci, le-am strâns de pe unde se răspândiseră

şi le-am vârât cu mâna în mormânt pe toate.

17

În octombrie 1941 s-au terminat boabele de cafea şi am decis să nu mai dăm bani pe asta. Oricum, soţia avea probleme cu tensiunea, iar eu, cu stomacul. Apoi, a trebuit să-mi pun pofta în cui şi în privinţa fumatului.

„Lasă, nici ţigara nu-i bună la ulcer”, mi-a zis Ad61.

„Te pomeneşti că ăştia ne vor binele”, i-am replicat. „După cum tăiem una şi alta de pe listă, la sfârşitul războiului ne vom bucura de o sănătate de fier”.

Ajunsesem să mă hrănesc zilnic doar cu ouă fierte şi cartofi piure, făcuţi cu apă în loc de lapte. La prânzul duminical mai puneam o găină pe masă, din care gustam şi eu o aripă – în rest, soţia înlocuise carnea cu varză tăiată felii şi rumenită la cuptor în untură. Asta pentru ea şi fiica noastră, care primea dimineaţa şi un păhăruţ de smântână proaspătă, iar la cină, o felie de slănină crudă, doar – doar ar mai lua un pic în greutate, că tare subţirică era.

Slănina o cumpăram de la Kokeny *neni*, cârciumăreasa din colţ, unde mă opream la un şnaps după câte o zi de alergătură, iar smântână şi laptele erau aduse în zori de Frau Sommer, o şvăboaică din Ulmbach – Peciu Nou, pe româneşte. Seara scoteam un *hockerli* la uşă, pe casa scării, şi lăsam pe taburetul acesta coşul de pâine acoperit cu un şervet alb, un *reindl* – o oală cu capac pentru lapte – şi un borcănaş pentru smântână. Alături, pe o farfurioară, puneam banii, iar băiatul de la Appeltauer ce venea cu pâinea şi chiflele fierbinţi şi lăptăreasa îşi luau fiecare cât trebuia şi un mic bacşiş. La trezire, n-aveam decât să bag în casă taburetul încărcat. Pentru altele, intram lângă noi, pe Carol colţ cu Odobescu, în băcănia lui Lizâr *băcsi*, unde găseşti de la petrol lampant şi otravă de gândaci până la coloniale, băuturi fine şi cărţi de împrumutat. Şi n-are doar romane de duzină. Singura condiţie a bătrânului care miroase veşnic a scorţişoară e să nu-i vii înapoi cu volumele pătate, îndoite sau subliniate, caz în care te pune să le cumperi, însă dacă le citeşti cu

grijă şi te întinzi la o vorbă cu bătrânul despre ce scrie-n ele, nu-ţi cere bani să mai împrumuţi şi altele. De acolo-i luam Juliannei nişte ciocolate cât degetul, pline cu cremă mentolată, ce imitau sticla de *Franzbranntwein*. Asta şi scria cu litere roşii pe staniolul galben. Băcanul vinde şi *Franzbranntwein*, adică vinars, iar soacra mea e clientă fidelă. Când o sâcâie crizele de reumatism, cu asta se unge la încheieturi. Iar după ce Julianna s-a apucat de atletism şi-au început s-o doară toate, bunică-sa a ajuns să cumpere de două ori pe atâta.

Ce nu primeam direct la uşă sau nu luam de la băcan şi cârciumăreasă găseam în piaţa din Iosefin. Îmi făcea plăcere să-mi târguiesc acolo fructele şi legumele. Trebuia doar să fiu cu băgare de seamă să nu mă vadă vreun cunoscut, căci asta era o sarcină pentru servitoare, nicidecum pentru domni. Ca norocul însă, toţi şi-au respectat statutul şi nu ne-am intersectat printre zarzavagii. Mai rămânea drumul dus-întors, ce străbătea jumătate de cartier, însă mi-am procurat o geantă de doctor, unde încăpeau lejer o căpăţână de varză şi câteva kile de cartofi şi mere, că nu m-ar fi pus nicicare s-o deschid pe stradă, să vadă ce-i în ea.

Tot în octombrie 1941 a apărut decretul ce-i obliga pe evrei să predea haine şi încălţări în funcţie de venituri. Ale mele erau zero, dar statul român, după ce mai întâi mă făcuse şomer, mi-a pretins o cămaşă, o pereche de izmene, una de ciorapi, două batiste şi un prosop. Trebuiau să fie noi, iar împreună m-au costat 1.850 de lei. De aceşti bani aş fi putut să cumpăr trei sute şaptezeci de ouă, o sută douăzeci şi trei de kile de cartofi sau şapte găini şi jumătate. Aşa s-au dus economiile făcute la cafea, ţigări şi altele, cu care nădăjduiam să trecem iama. Ne-au spus că obiectele, strânse la Comunitatea Evreilor şi preluate de armată, sunt pentru refugiaţii din Ardealul de Nord cedat Ungariei prin Dictatul de la Viena. Într-un fel, reieşea că tot evreii poartă vina şi pentru asta sau, oricum, sunt buni de plată, căci se simt mai degrabă maghiari decât români.

Chestie valabilă eventual pentru cei de dincoace de Carpaţi, nu şi pentru cei din Vechiul Regat, care nu puteau fi bănuiţi de asemenea simpatii şi totuşi au fost puşi să contribuie şi ei conform decretului.

Am reuşit aşadar să predau la timp acele articole. Şi tot la ţanc mi-am vândut patefonul şi discurile, căci pe 13 noiembrie s-a interzis comercializarea plăcilor cu muzică compusă sau interpretată de evrei. Poftim? Dacă într-o orchestră simfonică înregistrată în 1930 cântase un oboist evreu, asta însemna trecerea la index? Tare aş mai fi vrut să văd şi normele de aplicare ale ordinului, care ar fi stabilit poate un soi de *numerus clausus* retroactiv, că de *numerus nullus* nici nu putea fi vorba fără să închizi piaţa.

Ce-i drept, piaţa n-au închis-o, dar din 19 noiembrie, la decizia conducerii orăşeneşti a Timişoarei, evreii şi-au mai putut face cumpărăturile numai între orele 10 şi 11.30, respectiv 18 şi 20. Vă gândiţi că era uşor să încalci hotărârea câtă vreme nu purtai în piept steaua lui David, însă pe lângă controlul oficial existau încă două filtre şi Iosefinul era ca un sat. În prima fază, trebuia să te confrunţi cu poliţiştii, pe ai căror şefi nu-i mai aveai în buzunar, între cărţile de vizită, iar în locul semişenilatei era acum o geantă de doctor. Proptiţi în drum, agenţii verificau actele, dar mai ales se delectau cercetându-ţi chipul şi reacţiile. Soţia a vrut să preia sarcina asta, dar se intimida repede, semn suficient de vinovăţie, şi a fost trimisă la plimbare înainte să ajungă la celelalte două bariere, neoficiale. Pe de o parte, pe lângă poliţişti se învârteau tineri purtând banderola cu svastică, gata ca într-un joc-concurs să identifice şi să semnaleze orice cunoscut evreu, iar pe de alta, chiar vecini ce nimereau după tine la coadă te puteau raporta şi astfel mai avansau un loc. Singura care a reuşit să treacă cele trei probe a fost fiica mea, ce a început să facă piaţa după ce am plecat de acasă. Dar până atunci m-am ocupat eu. La început, când s-a dat ordinul de la primărie, am încercat să fac pe niznaiul şi am înaintat zâmbind spre gardieni.

„Staţi aşa, domnul meu, să vedem un carnet de identitate”, m-a oprit unul. I l-am prezentat, a deschis cartonul portocaliu prevăzut cu poză şi a izbucnit în râs. Da, într-adevăr, arătam destul de ridicol în fotografia aceea din februarie 1937. Purtam un palton din stofă groasă cu revere largi, ce-mi făcea umerii uriaşi, iar prin comparaţie, gâtul înfăşurat într-un fular alb părea ca de găină, la fel şi capul, cu fruntea înaltă şi părul pieptănat cu cărare pe stânga, care se umfla în mijloc ca o creastă. Până şi ochelarii cu ramă rotundă contribuiau cumva la impresia de galinacee. M-a pufnit şi pe mine râsul, dar poliţistul s-a oprit brusc, m-a privit în ochi şi m-a luat la per tu:

„Vasăzică eşti jidan”.

Pentru moment m-am crispat, ca atunci cu Contele. Dar aveam deja exerciţiu:

„Cum aşa, domnule sergent? Am un chip la fel de arian ca al dumneavoastră”.

„Ce?! Lasă tu mecla”.

„Bine, dar sunt creştin catolic”.

„Lasă şi biserica ta, că nu stau io la fundu’ fiecăruia să văd curse-nchină. Zi-mi numa’ de ce toţi din cartierul ăsta cu numele Halle îs jidani, da’ tu nu?”

În spate se formase deja un şir de cetăţeni nerăbdători să treacă prin filtru. Le simţeam presiunea în ceafă, iar în faţă era acest gardian care aştepta răspunsul meu.

„Am să revin”, i-am spus, mi-am recuperat actul de identitate şi m-am dus să mă plimb prin jurul pieţei până la 10, când am putut intra neîntrebat. Mi-am umplut atunci geanta cu ce mai rămăsese pe tarabele ţăranilor, de unde chiar nu mai aveai ce alege.

Avantajul Juliannei a fost uniforma de Tânără Germană – văzând-o aşa, niciun poliţist nu s-a gândit să-i ceară actele, băieţii cu svastici au salutat-o fluierând şi vecinii au tăcut mâlc.

Am renunţat deci la cam orice, dar tot am avut brad de Crăciun împodobit cu ciocolate în forma sticlelor de

Franzbranntwein, plătite lui Lizâr *băcsi* cu cărţi din bibliotecă. Sub pom am găsit fiecare un pulover, un fular sau o pereche de şosete croşetate de soţie şi, cu toţii, un mic pachet de la Walter. Fiul meu ne-a trimis câteva fotografii cu el şi logodnica lui şi, special pentru mine, un suvenir de porţelan pe care e pictată arena Westfalenhalle din Dortmund. Walter îmi povestise că stadionul acesta, unde Max Schmeling a câştigat titlul de campion european la box în 1927, unde Hitler şi-a ţinut un miting electoral înainte de alegerile din 1932 şi unde s-a construit apoi o pistă de ciclism pe care au pedalat în competiţii şi membrii clubului Sturm Hombruch, devenise lagăr de prizonieri, cu numele *Stammlager VID*, pentru soldaţi polonezi şi francezi, acum şi pentru sovietici probabil. Suvenirul cu imaginea arenei sportive, cumpărat dinainte de război sau cine ştie când, e o scrumieră.

Până la sărbători a mai fost însă ceva. Pe 13 decembrie m-am dus la un concert, dat cu ocazia împlinirii a o sută cincizeci de ani de la moartea „marelui compozitor german Wolfgang Amadeus Mozart” – cum scria în invitaţia primită de la *Kraft durch Freude*. Această „Putere prin bucurie” este o organizaţie înfiinţată de nazişti ca să se asigure că nemţii nu se mai distrează oricum, de capul lor. Ca să-i ţină ocupaţi şi laolaltă şi în timpul liber, le stabilesc ei un program de recreere, musai cultural-educativ. Pe mine m-au chemat deoarece intrasem în agenda lor de adrese atunci când am cerut la Grupul Etnic German şi mi-au aprobat să-i găzduiesc pe Walter şi Rudi. Şi m-am dus ca să mai ascult şi eu un pic de Mozart.

Evenimentul de care vă zic s-a ţinut în restaurantul Fabricii de Bere, ce-i primise în alţi ani şi pe comunişti. În deschidere a vorbit profesorul Hans Eck, susţinând că „sufletul german oscilează între duritate şi sentimentalism. Spiritul războinic şi cel iubitor se împletesc în bărbatul care într-o mână ţine sabia şi, în cealaltă, lira. Suntem astăzi, aici, în avangarda protejării artei germane şi-l celebrăm pe Mozart, geniul ce-a cuprins în opera sa

sufletul nostru, dur ca oţelul la suprafaţă, duios în miez. Marea artă provine din cântecul născut de popor şi se întoarce la el şlefuită ca o bijuterie. Să-i mulţumim lui Mozart, cel care prin arta sa ne-a arătat drumul pe care noi, ca neam, trebuie să mergem!” După toată această cuvântare, a urmat opera într-un singur act *Bastien şi Bastienne*, o parodie a genului idilă pastorală. Bastienne, o ciobăniţă, se teme că iubitul ei, Bastien, şi-a găsit pe alta, aşa că fuge la Colas, vrăjitorul satului. Acesta o sfătuieşte să-l trateze cu răceală pe băiat, care se lăsase prins în mrejele domniţei de la castel. Dar Bastien vine şi el degrabă la Colas, spunându-i cât o mai iubeşte pe ciobăniţă, ca să afle de la vrăjitor că fetei i-a răsărit altcineva în cale. Băiatul îl imploră să facă un descântec, ceva, să-i ajute, iar Colas mormăie o chestie lungă şi fără noimă în latină. „Gata, v-am lipit la loc”, spune el, însă fata, care ascultase de după perdea, nu se lasă uşor. îl chinuie o vreme pe Bastien, până ce băiatul ameninţă că-şi pune capăt zilelor. Ciobăniţă îi râde în nas, dar iute îi şi sare de gât. Moment în care li se alătură vrăjitorul şi cântă toţi trei de fericire. Sala s-a amuzat copios, mai ales că tânărul amorez a fost interpretat de doamna profesoară

Wilma Müller, ciobăniţa a fost debutanta Anni Roth, iar Colas, baritonul Hans Mokka, acompaniaţi de orchestra *Kraft durch Freude* condusă de Richard Oschanitzky.

A fost penultimul concert al nemţilor la care m-am mai dus. Ultimul s-a ţinut pe 1 februarie 1942, într-o duminică, la Teatru, şi m-am prezentat ca să-mi văd fata urcând întâia oară pe scenă, în corul *Singschar*. În deschidere, fanfara a intonat în premieră absolută marşul *Soldatengruß an Temesebburg*, ridicând sala în picioare. Compus de Friedrich Meyer, salutul soldăţesc la adresa Timişoarei, în care erau lăudate domnişoarele din urbe, a fost difuzat apoi iar şi iar de postul german Radio Belgrad, care a impus şi melodia *Lili Marlen*.

Cum am zis, am fost să-mi văd fiica. Dar, în afară de mine, câţi dintre cei prezenţi mai ştiau că în 1939, în acea

sală, la o piesă a teatrului evreiesc din Cernăuţi, în clipa când superba actriţă Sidy Thal a apărut pe scenă, un legionar a aruncat o grenadă din balcon, omorând cinci spectatori şi schilodind câteva zeci? câţi îşi mai aduceau oare aminte de conferinţa ţinută acolo în 1931 de Vladimir Jabotiński, un lider al mişcării sioniste mondiale, la care au luat parte şi conducători ai nemţilor din Banat, pe atunci o minoritate marginalizată, fără speranţă, a cărei situaţie a fost asemănată de vorbitor cu a evreilor înghesuiţi odinioară în ghetouri? Iar şvabii s-au ridicat să aplaude.

Apoi a apărut pe scenă Juuanna, în uniforma *Jungmädelbund*, a Tinerelor Germane sub paisprezece ani, s-a aliniat lângă colegele şi colegii din cor şi orchestră şi au început cu *Es ist se schön Soldat zu sein*, „E atât de frumos să fii soldat”. Melodia i s-a dedicat generalului Hube, căruia Führerul îi acordase Frunzele de Stejar la Crucea de Cavaler pentru victoriile din Est.

Ce nu ştiau vecinii mei de scaun şi nici măcar Julianna e de unde aveam rănile ascunse sub mănuşi. Băşicile sparte usturau ca naiba, dar nu m-au oprit să aplaud în rând cu ceilalţi.

„La zăpadă cu evreii!”, clamase ziarul nazist *Südostdeutsche Tageszeitung* cu vreo două săptămâni înainte, pe 21 ianuarie. Toţi evreii, care altfel pierdeau vremea la căldurică şi împrăştiau zvonuri defetiste când armatele germane înfruntau gerul în Răsărit, să fie scoşi pe străzi, să facă şi ei ceva util pentru oraş. Articolul nu era semnat, deci îndemnul venea ca din partea întregii redacţii, a jurnaliştilor ce-au aplaudat ca şi mine concertul din sala Teatrului.

Şi mai ţin minte o ştire din acelaşi număr de ziar, cu titlul „în ghetou nu le-a plăcut!”. Dedesubt scria că s-a finalizat cercetarea penală în cazul celor unsprezece evrei evadaţi din ghetourile de la Cernăuţi şi Chişinău şi prinşi la Bucureşti, iar dosarul în care erau implicaţi şi trei agenţi de poliţie, puşi sub acuzare pentru complicitate, a fost înaintat instanţei de judecată. Mita pretinsă fugarilor

variase între 100.000 şi 300.000 de lei. În aşteptarea sentinţei, fuseseră transportaţi înapoi.

Strigătul tipărit venea după ce pe 20 ianuarie un comunicat oficial anunţase deja sec că bărbaţii evrei erau obligaţi să presteze cinci zile de muncă de folos obştesc la curăţatul zăpezii. În schimb, urma să primim o hârtie de culoare galbenă, care trebuia ţinută în livretul militar. Pe cei găsiţi ulterior fără acea adeverinţă şi pe cei ce nu s-ar fi prezentat îi păştea primul batalion de muncă evreiesc din Transnistria, care avea să fie alcătuit în primăvară. La orice neregulă în obţinerea dovezii, evreii respectivi urmau să fie expulzaţi din ţară, iar funcţionarii corupţi, daţi afară din slujbă. Acest avertisment arăta încă o dată că exista mereu o cale să te înţelegi cu autorităţile române, cu unul sau altul dintre angajaţii lor, dacă aveai ce împinge.

Însă eu nu mai aveam ce împinge, în afară de zăpadă. Aşa că m-am dus la Centrul de Recrutare cu lopata pe umăr şi am fost repartizat pe o stradă din Timişoara. Da, mi-au cerut să vin cu ea. Nu chiar de acasă, ci de la băcănia lui Lázár *băcsi*. Isteţ bătrânul! De cum s-a emis comunicatul, s-a aprovizionat şi într-o singură zi a vândut o sută. A mea m-a costat *Romanul secolului viitor* de Jókai Mór, în două volume. Cam scumpă, însă asta a fost situaţia. Singurii ce aveau o asemenea unealtă erau portarii clădirilor, că doar nu chiriaşii. Era treaba portarilor să elibereze căile de acces şi să le presare cu nisip sau cenuşă. Preferau cenuşa, căci altfel stricau pământul din straturile de flori. Dar aleile şi curţile interioare au rămas la fel de curate în acele zile, semn că portarii şi-au ţinut lopata. Pe de-o parte, oricum nu puteau s-o împrumute la toţi cei siliţi să iasă-n stradă, iar pe de alta, nimeni nu le-a cerut-o. Am fost la băcănie şi ne-am cumpărat, iar Lizâr *băcsi* ne-a făcut hatârul să le luăm dimineaţa la 6, să le depozităm acolo în pauza de prânz, între 13 şi 14, şi apoi, după ora 18, să i le aducem iar, până a doua zi. Nimeni n-a vrut să rişte să-l vadă vecinii sau măcar portarul intrând cu lopata în casă. Ba, unii au mers până acolo încât şi-au

păstrat mănuşile pe mâini şi la masă, pretextând faţă de copii şi neveste că le-a intrat gerul în oase cât s-au învârtit prin oraş să afle ce mai transmite *Mundfunk*-ul. Eu însă nu i-am ascuns soţiei realitatea, în timp ce Julianna a văzut pe pielea mea că nu-i deloc uşor să spargi buşteni cu toporul, treabă pe care înainte o făcea Katy, dar palmele ei erau bătătorite. „Lasă, bine că avem lemne”, îi ziceam fetei, şi apucam strâns tacâmurile. Iar la Teatru am purtat şi eu mănuşi. Oricum era frig în sală, aşa că nu s-a mirat nimeni. Dimpotrivă, cei mai mulţi purtau.

Am fost repartizat pe bulevardul Carol I, care duce din Iosefin până la podul Traian, spre centrul oraşului. Încărcăm nămeţii în căruţe şi-i transportam la râu, unde-i descărcăm, apoi o luam de la capăt. Arătam toţi ca unul, cu pălăria coborâtă pe frunte, fularul ridicat peste nas şi paltonul care ne incomoda teribil la genunchi, când implântam lopata în zăpada îngheţată, şi la umeri, când săltăm brazdele murdare în căruţă. Oricât ne mascaserăm chipul, tot simţeam nevoia să ne întoarcem cu spatele la trecerea fiecărui tramvai. Prin geamurile aburite, alte mănuşi ne făceau semne, salutând sau curăţând sticla ca să putem fi văzuţi mai bine.

Ne supravegheau câţiva jandarmi, care mai coborau uneori din maşina lor să-şi dezmorţească picioarele. Unii căscau ca treziţi dintr-un pui de somn, alţii urlau ca după o partidă pierdută de cărţi, şi mereu se găsea cineva în apropiere să le strecoare ceva, să fie iarăşi pace o vreme.

Într-o după-masă, pe la sfârşitul programului, eram în vârful căruţei şi lopătam zăpada în râu când m-am trezit cu împunsături în şale. M-am îndreptat de spate şi le-am simţit şi între omoplaţi. „Ce-o mai fi şi asta?”, mi-am zis, apoi mi-a zburat pălăria. M-am răsucit în loc, cât pe ce să cad în fund, şi i-am văzut pe fraţii mei aliniaţi la mică distanţă. Câţiva se aplecaseră să adune zăpadă în palme, alţii rotunjeau bulgării, iar Sándor era cu braţul în aer, gata să arunce din nou.

18

Ştiţi şi voi ce înseamnă să primeşti o convocare. Un jandarm îţi bate la uşă, deschizi şi ţi se vâră în mână un petec de hârtie. Te simţi cam ca atunci când pică înştiinţarea oficială că unul dintre ai tăi a pierit pe front, doar că pe foaie-i chiar numele tău, jandarmul nu-ţi mulţumeşte din partea patriei recunoscătoare, ci te fixează chiorâş şi nu-şi duce mâna la chipiu înainte să facă stânga-mprejur. În schimb, dispare pe trepte în jos fluierând.

Dialogul acesta a fost:

„Domnul Halle Rudolf?”

„Da, vă rog”.

„Aveţi un ordin de convocare”.

„Mulţumesc”.

Mi se pare incredibil şi chiar de tot râsul ce reacţii poate avea omul când este luat prin surprindere. Pentru ce naiba am mulţumit? Că statul m-a lăsat fără serviciu şi mă trimitea la sapă şi lopată? Că jandarmul şi-a îndeplinit misiunea? Sau că mi s-a adresat cu „domnul”?

Pe undeva, a existat un motiv să zic mersi. Fusesem prevenit şi trebuia să mă prezint peste o săptămână, pe 20 februarie 1942. Pe când fraţii mei n-au avut parte de înştiinţări – s-au pomenit cu poliţiştii la uşă în noaptea de 31 iulie pe 1 august 1941, când i-au scos din aşternut şi i-au dus la arena de fotbal Electrica pe evreii între douăzeci şi cincizeci de ani. Pe toţi, mai puţin pe cei care şi-au obţinut cumva scutirea. Eu am scăpat atunci, dar fraţii mei au ajuns pe stadion, de unde, număraţi şi împărţiţi, au mărşăluit pe aleea Octavian Goga până la gara Fabric, au fost înghesuiţi în vagoane de vite şi trimişi în detaşamente de muncă, la căi ferate şi drumuri. Când l-au trezit cu bătăi în poartă şi i-au ordonat să-şi facă urgent bagajul pentru câteva luni, Sándor atâta le-a spus poliţiştilor: „Aşteptaţi, vă rog, un minut, să ud florile!”

Cât despre bagaj, îl avea deja gata, ca şi mine. De cum a prins să bântuie în Timişoara zvonul că unii au fost săltaţi noaptea de acasă şi deportaţi în Transnistria fără să apuce să-şi ia strictul necesar, mi-am amenajat ceea ce am

numit „colţul evreului”. În dosul uşii de la intrare am pus în cuier un pardesiu vechi, de care nu-mi era milă, şi o pălărie răspurtată, iar pe podea, lângă bocancii cu ţinte din vremea milităriei mele la Szeged, am aşezat valiza. Cam elegantă, plină până atunci cu etichete de hoteluri din Viena, Budapesta, Bratislava, Praga, Bucureşti şi de unde mai călătorisem ca slujbaş la banca Szana. O zi m-am chinuit să le rad, că nu trebuia să se ştie pe unde am umblat. Cu cât atrăgeam mai puţin atenţia, cu atât mai bine. Şi fusesem aşa mândru de ea – când mergeam pe la Aliatele băncii din Oraviţa, Reşiţa şi Jimbolia sau în Buziaş, la băi, vecinii de compartiment o priveau curioşi şi astfel legam conversaţii, prilej de a face să treacă mai uşor timpul într-un voiaj cu trenul. Nu de puţine ori, discuţiile se soldau cu decizia vreunui pasager de a-mi deveni client, fie ca să facă un depozit, fie ca să ia credit pentru afaceri. Dar, odată jupuită de etichete, valiza redevenise anonimă şi n-ar mai fi stârnit vreun interes. Ba, am luat briciul şi i-am tras şi nişte zgârieturi pe piele, să fiu sigur că nu-i va face cuiva cu ochiul. Apoi am îndesat în ea lenjerie de corp, şosete, două perechi de pantaloni şi mai multe pulovere şi cămăşi, printre care am strecurat un săculeţ cu pesmeţi, o periuţă de dinţi, o perie de haine şi un calup de săpun de casă. Iată de cât de puţine lucruri are nevoie un om, mi-am spus atunci şi n-am realizat că, de fapt, aveam o bogăţie. Acum am doar ce-i pe mine: pantalonii legaţi la brâu cu o sfoară, puloverul numai găuri, paltonul ce-ar putea sta şi singur în picioare de atâta jeg şi noroi, bocancii sparţi şi fâşiile de pânză cu care-mi înfăşor tălpile să nu degere de tot – pentru aceste obiele veşnic ude a trebuit să-mi sacrific ultima cămaşă. În zdrenţele astea stau zi şi noapte, gândindu-mă cu jind la valiza mea. Când a fost plină, am pus-o la uşă, să fie acolo în orice clipă. În primele zile, nu mi-am putut desprinde privirea de la acel colţ, ce-mi sărea-n ochi de fiecare dată când mergeam la toaletă sau intram şi ieşeam pe uşa apartamentului. Până m-am obişnuit şi cu asta. În schimb, am început să visez că

sunt într-o casă străină, în vizită, şi cineva mi-a ascuns bocancii. Urma căutarea, tot mai agitată. Curios este că antreul părea al meu de acasă, însă încălţările, nicăieri. De neconceput să plec în şosete. Reţin râsul gazdei şi disperarea mea crescând din ce în ce, până mă trezeam şi fugeam la uşă să văd bocancii acolo. M-am întrebat ce-i cu coşmarul acela. Şi dacă o fi evreiesc sau catolic. Ori poate burghez.

Chiar nu-mi explic cum de m-au sărit atunci, în august 1941. Cert e că nu m-am grăbit să le repar greşeala şi să mă duc de bunăvoie la stadion. Am „ratat” astfel experienţa câtorva luni de muncă grea la terasamente, răstimp în care fraţii mei au primit apă, paie şi bătaie. Apă clocită le-au dat să bea, iar de mâncat, o zeamă lungă, străvezie. Pe paie au dormit şi pedeapsa pentru orice neregulă au fost loviturile cu nuiele pe trupul gol, în faţa celorlalţi. Unii au scăpat mai ieftin la capitolul bătaie, după cât de omenoşi s-au arătat comandanţii acelor detaşamente, dar toţi fraţii s-au întors jupuiţi de soare şi vânt, uscaţi ca nişte ţâri. Asemenea lor au ajuns şi o parte dintre soldaţii de pază, căci de sus în jos alimentele s-au tot dijmuit. Gardienii au mai putut să-şi cheltuie solda prin satele din preajmă, pe când lucrătorilor li s-a interzis să ia contact cu localnicii şi s-au bazat numai pe eventualele pachete de acasă, care soseau însă gata desfăcute. La orice comentariu, un sergent avea riposta pregătită: „Ia nu mai pişa ochii după gomboţi cu prune, când ai noştri muşcă ţărâna în Rusia!”. Replica părea menită mai degrabă să fie dată gărzilor, pe care le păştea frontul dacă nu le convenea situaţia şi care o înghiţeau cu tot cu sâmburele tare.

Desigur, Julius nu s-a putut abţine. Cu un pachet de ţigări i-a închis ochii unui paznic şi a plecat în satul de lângă lagăr cu o roabă de piatră spartă. A găsit iute un muşteriu care dorea să-şi acopere oborul şi a obţinut o sticlă de răchie astupată cu un cocean. În schimbul băuturii, dată unui superior, el şi încă unul au împins două

roabe spre curtea ţăranului. Şi a urcat aşa din grad în grad până la comandant, căruia i-a oferit un butoi de ţuică pentru o ladă de săpun, că nu mai putea dormi de duhoare. De fapt, toţi se plângeau de lipsa igienei, însă sergentul sărea prompt: „Ia nu mai strâmba din nas, când ai noştri în Rusia se îmbăiază doar când dă ploaia!”

Şi Julius n-ar fi fost el dacă într-o zi n-ar fi apărut în lagăr ţăranul cu oborul pietruit, să reclame că unul de acolo i-a necinstit fata. A plimbat-o printre rânduri, să recunoască făptaşul, dar fără rezultat. Sergentul s-a abţinut să mai spună ceva, spre hlizeala gardienilor.

În această lume urma să ajung şi eu din 20 februarie 1942. Fusesem convocat. A trebuit să aleg între falimentul total şi moartea prin înfometare, căci ulcerului meu nu-i păsa ce regim ţin „ai noştri în Rusia”. Cât despre faliment, eram gata s-o iau de la zero, doar să am voie. Şi asta mi s-ar fi permis numai dacă treceam graniţa în Ungaria. Aşa că venirea mea încoace nu a mai suportat amânare.

La câteva zile după vizita acelui jandarm eram în bucătărie. Încă ieşeau aburi din cana cu ceai de tei şi-i urmăream tolănit pe bancheta lipită de perete. Nu ştiu de unde am deprins şi obiceiul acesta – de la tata, care la fel stătea, ori din militărie –, dar mereu m-am simţit mai sigur cu spatele la zid. Iar pe banchetă mă puteam întinde şi sprijini într-un cot, cu creştetul lipit de bufetul din stânga, ceea ce nu era cum se cade, *comme il faut* – vorba soacrei, pentru care ar fi trebuit interzise şi scaunele cu spătar sau fotoliile, ce îndeamnă omul la lene şi inacţiune. Mai bine nişte tabureţi tari. Mie însă mi se părea agreabil să zac răstignit aşa, şi acela era locul meu, de unde reuşeam să cuprind totul. Până îmi amorţeau umerii şi mă durea capul de cât îl apăsasem de mobila cu veselă şi pahare de fiecare zi. Setul pentru ocazii festive, porţelan cu monogramă şi cristaluri, era închis în credenţul din sufragerie, lângă masa ce se putea extinde ca să primească o duzină de oameni. Nu mai ştiu însă când s-au strâns ultima oară atâţia. De regulă, mâneam în bucătărie, unde încăpeam

şase. Doi pe banchetă, doi vizavi, pe tabureţi, şi doi la capete, pe scaune. Dar rareori ne adunam şi patru, când îmi venea soacra la prânz. Atunci, pe scaunul din stânga mea se aşeza Adel, ca s-ajungă la bufet fără să se ridice şi să facă un singur pas până la maşina de gătit din colţ, între uşa spre antreu şi cea de la cămara de alimente, zisă „şpais” la noi. Faţă-n faţă cu soţia, sub fereastră, se aşeza maică-sa – desigur, fără să se rezeme de spătar –, iar printre coatele trase înapoi şi spinarea ţeapănă i-ai fi putut vârî o coadă de mătură. În acest fel a învăţat-o şi pe fata mea să stea dreaptă la masă, iar ca să-şi ţină braţele pe lângă corp a pus-o să strângă câte o carte la subsuori. Julianna lua întocmai postura când se planta pe un taburet, ochi în ochi cu mine. Între două feluri – în rest se tăcea, nu vorbeai cu gura plină –, le ascultam pe doamne şi la câte-o replică de-a lor ne făceam semne amuzate din sprâncene. Discret, să nu vadă ele, mai ales profesoara, care odată se încrunta la nepoată, s-o înghită, nu alta: „Ce te tot maimuţăreşti acolo, *mademoiselle*? Aşa te-au învăţat călugăriţele la şcoală? *J’en doute fort*!”. „Iertaţi-mă, *chère grand-mèrè*, zicea fata, şi eu o rugam cu un clipit lung să ne oprim, să fim serioşi. Julianna accepta cu o mică înclinare a frunţii, dar privirile ei luceau de veselie ca înainte. Şi ale mele la fel.

Acum însă, cu convocarea lângă cana de ceai, nu mă prea încerca veselia, iar singurele priviri le schimbam cu nevasta, care spăla vase în chiuveta de lângă geam. Îşi mai ridica ochii în oglinda ovală de deasupra, unde îi întâlnea pe ai mei, şi aştepta să zic ceva. I-am spus:

„Trebuie să plec de aici. În Ungaria legile-s mai blânde cu unul ca mine, evreu botezat şi căsătorit cu o creştină. Aş putea obţine titlul de arian onorific şi aş munci conform pregătirii mele. Apoi, după cum va decurge şi după cât va mai dura nebunia asta, o să decidem dacă veniţi la mine sau mă întorc eu. Că nu putem fugi toţi acum. N-avem vreme să lichidăm gospodăria, Julianna e bolnavă şi singur mă mişc mult mai repede. Deci rămâneţi

pe loc deocamdată, aveţi grijă de căsuţa noastră şi o să încep să vă trimit bani în cel mai scurt timp posibil. Când te vor întreba de mine, zi-le c-am părăsit domiciliul conjugal şi nu mai ştii nimic. Vei minţi, fireşte, căci o să-ţi scriu cât o să pot de des. Dar o să trimit scrisorile pe adresa mamei tale şi le voi semna cu Lânyi, ca şi când ar veni de la vreo rubedenie de-a voastră.

„Lânyi şi mai cum?”

„Nu ştiu. Lânyi Péter. E bine?”

„Nu cred c-am avut un Lânyi Péter în familie”.

„Eh, o să aveţi. Şi-o să vă fie şi drag şi-o să-i scrieţi mult, nu-i aşa?”

Soţia a încuviinţat din cap şi parcă din tot corpul. Tocmai freca resturile arse de pe fundul unei oale şi trupul ei firav se mişca după mâna înroşită ce strângea şomoiogul de sârmă.

M-am ridicat de la masă şi am mers în dormitor. Julianna căzuse la pat cu febră mare după concertul de la Teatru.

I se ceruse să urce pe scenă doar în uniforma subţire şi acum aiura. M-am aşezat lângă ea, i-am umezit compresa de pe frunte şi i-am zis: „Tata o să lipsească puţin. Aşa că trebuie să te faci bine, să ai grijă de mama. În rest, să te ţii de şcoală şi să răspunzi la scrisori, să n-avem supărare, da? Te iubeşte tata”.

Julianna m-a privit ca prin ceaţă, şi-a crăpat buzele şi a început să murmure un cântec de la *Singschar*. *Und der Adam hat d’Liab erdacht/ Und der Noah den Wein/ Und der David den Zitherschlag/ S müssen Steira g wesen sein*. Adică: „Iar Adam a născocit iubirea/ Şi Noe vinul nost / Şi David cântul din ţiteră/ Trebuie că toţi din Steyer au fost”. Mda, nişte austrieci sadea au fost Adam, Noe şi David. Te şi întrebi atunci ce a avut cu noi un alt austriac, unul Adolf.

Mi-am lipit buzele de obrajii şi de fruntea ei încinsă, m-am desprins de lângă fată şi am început să strâng bagajul. Pe lângă valiza din antreu, pregătită în caz că m-ar fi luat noaptea de acasă, am umplut un geamantan cu

tot ce mai aveam purtabil. La urmă, Adel mi-a atârnat de gât două pachete cu mâncare legate între ele cu cordonul unui capot, de abia am putut să ne sărutăm când am ieşit pe uşă. Acolo ne-am despărţit, în prag.

„Să nu vin cu tine până la gară?”

„Nu, scumpa mea. Riscăm să atragem atenţia. Am bilet dus-întors, se presupune că mă întorc repede, aşa că ar părea ciudat să mă conduci şi să-ţi vânturi batista pe peron”.

„Râzi de mine acum”.

„Hai să facem plecarea asta cât mai simplă, te rog mult. Fără despărţire în gară sau în poarta casei, cu fluturări de mână din doi în doi paşi până la colţul străzii. Ba chiar aş dori să închid eu uşa pe dinafară, apoi să cobor scările în linişte”.

Adel a tăcut atunci şi ne-am sărutat fără să ne mai îmbrăţişăm, din cauza pachetelor de la gâtul meu. S-a dat un pas în spate şi aceasta e ultima imagine care mi-a rămas cu ea, stând dreaptă şi mută, cu ochii mari, pe fundalul uşii albe de la toaletă. Am pus mâna pe clanţă, am tras-o spre mine şi le-am închis în apartament pe soţia şi pe fiica mea, răsucind de două ori cheia.

Era deja întuneric, aş fi putut să sun la portar să aprindă lumina pe casa scării, însă am preferat să n-o fac. Am coborât pe bâjbâite în curte şi din reflex am întors capul spre fereastra de la dormitorul nostru. Adel şi Julianna apăreau acolo să mă salute când plecam la lucru. De data asta, a rămas închisă, dar în spatele hârtiei de camuflaj mi s-a părut că văd silueta soţiei, luminată slab de veioza de pe noptiera fetei. N-am mai ridicat ca de obicei mâna, era şi ocupată cu geamantanul, ci am dispărut prin holul clădirii de la stradă, atât de silenţios, că portarul n-a simţit nimic. Altfel, Peter ar fi ieşit de urgenţă din cămăruţa lui, în uniforma neagră a *Deutsche Mannschaft*, un fel de SS al nemţilor din Timişoara, să vadă cine mişcă. Într-un minut, vestea fugii mele ar fi ajuns la proprietarul casei şi poate şi la poliţie, deci riscam să n-apuc nici să mă

sui în tren dacă nu-l mituiam pe portar. Dar cu ce? Pusesem leu pe leu să strâng suma solicitată de „binefăcătorul” meu, care mi-a zis că nu pentru el o cere, ci pentru cei ce vor trebui unşi pe traseu până să pun piciorul în Ungaria.

Greu n-a fost să caut intermediari. Colcăiau birturile. Români, germani, unguri, evrei, era suficient un apropo ca să-ţi vină toţi la masă, de nu mai ştiai cum să scapi. Unii jucau pe-o mână cu poliţia, gata să toarne şi să-ţi împartă banii cu cei ce te expediau în lagărul de muncă, alţii, care ar fi încercat ceva, erau daţi în vileag de primii şi ajungeau în ziar, dovadă că autorităţile îşi fac datoria, iar tu tot în lagăr. În fine, erau şi cei de-a treia categorie, care duceau la bun sfârşit treaba şi nu se auzea de asta.

Greu n-a fost deci să găsesc oameni, ci să aleg omul. Stăteam în birt ca în biroul de la hotel şi peştii se perindau cu oferte. Eu decideam, dar tot eu eram acum şi carnea vie. Şi mă ceream traficat, însă în condiţiile alese de mine. Unii mi-au spus că n-or să fie probleme. I-am respins, căci erau fie ticăloşi, fie inconştienţi. Alţii au zis că-i prea periculos pe unde vreau eu, şi aşa am rămas cu cel pe care l-am numit „binefăcătorul meu”, căci la fiecare obiecţie răspundea scurt: „Dom’le, eu îţi fac un bine”.

Nu ştiu ce naţie era şi n-a contat. Putea să fie orice, că vorbea toate limbile Timişoarei. Mi-a părut un tip care măsoară de două ori înainte să taie o dată şi am bătut palma. Nu credeam sincer s-o scot la capăt, dar… iată-mă aici.

A trebuit să mă furişez pe străzile propriului meu cartier, să tresar la orice poartă ce se deschidea, ba am şi îngenuncheat de câteva ori, ca unul ce-şi leagă şireturile, când înaintea mea a oprit câte un tramvai. Cu gulerul ridicat şi borul pălăriei atingându-mi rotula, am auzit vocile celor care se întorceau de la lucru, vorbind despre cina caldă ce-i aşteaptă acasă şi programul concertelor difuzate la radio, pe care le vor savura la un coniac înainte de somn. Toate acele glasuri mi-au părut familiare, de

parcă strada se umpluse de cunoscuţi, şi mai c-am răsuflat uşurat când m-am suit în tren. În compartimentul întâi al primului vagon din cursa Timişoara-Arad.

Mi-am pus valizele în plasa de bagaje şi am ocupat un loc. Nu eram singur. La geam, faţă în faţă, şedeau doi tineri care păreau să doarmă, cu pălăriile trase pe ochi, iar vizavi de mine se afla un tip cărunt ce-mi zâmbea prosteşte de când intrasem. Celelalte două locuri erau goale şi aşa au şi rămas, ca o delimitare între băieţii lipiţi de fereastră şi seniorii de lângă uşă, respectiv eu şi domnul ce nu se mai oprea din zâmbit. Eram prea agitat ca să-mi trag pălăria peste nas sau să privesc în tavan, ca să-i evit rânjetul.

„Călătoriţi departe?”, l-am întrebat într-o doară.

„Până la Arad”, mi-a răspuns, şi fălcile i-au căzut brusc.

„Vă mutaţi acolo?”, l-am mai întrebat, cu ochii la bagajele stivuite deasupra lui.

„Temporar”, a zis, şi iar a zâmbit. „Dumneavoastră?”

„Aşa şi eu. N-am încotro, e mama bolnavă”, i-am zis, după cum mă învăţase „binefăcătorul”.

„Îmi pare rău. Ştiţi, şi a mea e”.

„La fel şi a mea”, a spus atunci unul dintre tineri.

„A mea la fel”, a spus şi celălalt, pe un ton uimit.

„Şi sunt grav bolnave, sărăcuţele?”, i-am întrebat, şi i-am privit pe rând. Au început să dea din colţ în colţ, că aşa şi-aşa, că gripa, că bătrâneţea. Improvizau slab pe tema care sigur le fusese livrată de acelaşi „binefăcător”, probabil ca să realizăm că suntem în aceeaşi barcă.

„Dar a dumneavoastră?”, m-a întrebat vecinul de vizavi, iar ceilalţi au ciulit urechile de parcă aşteptau răspunsul la o parolă.

Nu cumva îşi închipuiau că eram un trimis al intermediarului, care trebuia să-i însoţească până la staţia terminus, unde acela avea să ne aştepte? Bun, am înţeles că era prea riscant pentru el să ne acompanieze la drum şi nici nu sunt genul pe care trebuie să-l porţi de mânuţă, dar

de aici şi până la a mă pune în situaţia să am grijă de alţi trei oameni pe fugă, fără să mă prevină măcar, e o distanţă destul de mare. Ca răspuns, am avut de ales între patru variante. Cum nu puteam ieşi pe culoarul vagonului, să învârt din *dreidel* pe podea la picioarele vreunei patrule, am stat pe fundul meu şi m-am gândit. Unu: le zic că mama suferă de tuberculoză, ca şi mine. Sigur m-ar crede şi n-ar mai dori să vorbesc în direcţia lor – m-ar izola şi mi-ar da pace. Doi: joc rolul de trimis al intermediarului şi le insuflu încredere că nu-s singuri, când de fapt habar n-am ce să fac în cazul unui control, plus că risc să-mi văd numele în ziar şi să înfund puşcăria ca traficant de persoane, în baza depoziţiilor acestor inşi. Trei: recunosc că şi eu sunt fugar. Patru: recunoscând asta, mă ofer să am grijă de toţi până la destinaţie cum m-oi pricepe.

„Să vă spun drept, maică-mea a murit”, le-am răspuns.

Cei trei au făcut ochii mari.

„Condoleanţe”, a zis vecinul de lângă uşă. „Înseamnă că vă duceţi la înmormântare”.

„M-am dus, sunt nişte ani de atunci. Acum merg unde mergeţi şi voi. În primă fază, la Arad, de unde vom lua alt tren până la Sânnicolau de Beiuş. Zic bine?”

Tinerii au clătinat primii din cap că da, apoi şi domnul, care a zâmbit cu groază.

„În gara aceea ne va aştepta intermediarul, iar mâine-seară vom porni în etapa a doua, pe jos, peste graniţă”.

„S-ajungem noi mai întâi la Arad”, a zis tânărul din stânga mea.

„Dar de ce să n-ajungem?”, a întrebat domnul, neliniştit.

„Pentru că pe drum ne vom întâlni nu doar cu controlorul, ci şi cu poliţia, care verifică tot – de la bilete şi autorizaţii până la bagaje. Şi întreabă şi care-i motivul călătoriei”.

„Mda”, am spus, „tare aş vrea să ştiu ce-a fost în

mintea intermediarului de ne-a vârât pe toţi într-un compartiment şi ne-a dat aceeaşi poveste cu mama bolnavă. Oare este o replică după care să ne recunoaştem între noi sau un consemn pe care l-a stabilit cu poliţiştii?”

„Şi, şi, presupun”, a zis tânărul.

„Sper. Că nimeni n-ar putea crede aşa o coincidenţă. Nu un poliţist, în orice caz”.

„De asta spun s-ajungem întâi la Arad. Dacă sărim hopul ăsta, suntem ca şi scăpaţi”.

„Bine zis”, m-am gândit, bucuros că am lângă mine un tip isteţ, pe care mă pot baza la o adică. În schimb, tovarăşul lui, un fost coleg de bancă la liceul evreiesc, avea aerul timorat şi căutătura piezişă a unui tocilar ce se aşteaptă mereu să primească o palmă după ceafă. Cât despre domnul spilcuit, cu mustăcioară creion şi costum la dungă, ce nu-şi mai dezlipea grimasa aceea de pe chip, pot spune că arăta ca un speriat de bombe şi de el îmi era cel mai frică – ar fi clacat la prima întrebare răstită şi ne-ar fi nenorocit pe toţi.

Fie cum o fi. Din reflex, mi-am palpat vestonul în dreptul inimii. În buzunarul interior aveam banii, actele şi autorizaţia de circulaţie CFR emisă de Chestura poliţiei Timişoara, cu semnătura şi sigiliul chestorului, contrasemnată de ajutorul lui. Acest permis nu se mai elibera pentru evrei, cărora li s-a interzis să iasă din oraşe, unde i-au adus şi pe cei din satele vecine, semn că urmau să ne bage-n ghetou ca la Chişinău şi Cernăuţi sau că aveam să fim relocaţi. Se vorbea de Transnistria, care pentru mine însemna mizerie şi sălbăticie. Fratele meu Heinrich, care-a luptat şi-n Galiţia în Marele Război, mi-a povestit destule – şi încă Galiţia fusese provincie austriacă, nu ţaristă. Cei mai mulţi ştim despre acea lume din povestirile lui Şalom Alehem, cu rabini hasizi făcători de minuni şi uliţe de *shtetl*-uri populate cu gâşte, scripcari şi telali. În realitate, nu prea e nimic idilic acolo, doar foame, chin şi noroaie. La rândul meu, aş fi putut să consider că autorizaţia din buzunar e un miracol dacă nu aş fi ştiut

cum funcţionează sistemul. Chiar şi cu ea, pericolul rămânea la fel de mare. Un poliţist binevoitor, adică unul care fusese uns, s-ar fi mulţumit s-o vadă şi să compare numele cu acela din carnetul de identitate, unde nu scria etnia. Altul mi-ar fi putut cere şi livretul militar, ştampilat cu roşu „EVREU”. În prima staţie m-ar fi dat jos şi condus la post pentru verificări. Chestorul şi ajutorul lui s-ar fi spălat pe mâini zicând că n-au iscălit aşa ceva şi numărul de pe document a fost dublat, originalul aparţinând unui arian. Şi poate chiar n-o semnaseră, iar autorizaţia era falsă – n-aveam de unde să ştiu şi preferam să nu aflu.

Am ridicat mâna spre paltonul agăţat în cui şi am scos butelca plină cu rom.

„Domnii mei, acestea fiind zise, propun să ne facem un pic de curaj”.

Am turnat în capac şi l-am întins celui de vizavi chiar când a pornit trenul. Zgâlţâitura i-a vărsat băutura în poală.

„Frumos. Acum put ca o distilerie”, a zis şi a început să se şteargă frenetic cu batista.

Am turnat iar, domnul a zis pas şi am întins păhăruţul de argint spre tânărul din stânga, după ce şi amicul lui a dat din mână că nu doreşte. Apoi am tras şi eu un deţ.

„Curaj, găină, că te tai”, am spus, ca ţăranul de la care cumpăram păsări pentru prânzul de duminică. Aşa zicea înainte să bea un deţ de ţuică şi să pună capul vietăţii pe butuc.

N-a râs nimeni, iar strâmbătura domnului n-am socotit-o, doar că începea să mă scoată din minţi. L-am şi întrebat:

„Cum puteţi să zâmbiţi încontinuu? E o reacţie nervoasă sau ce?”

„A, nu, e un tic profesional”.

Răspunsul lui m-a lăsat mut. În ce meserie îţi cereau asta? Că doar nu ca brutar sau chelner, medic sau avocat. Dimpotrivă, peste tot se pretindea să fii sobru la slujbă şi mai ales în timpul liber, că n-ai cum să rămâi respectabil în

faţa unui client care te-a văzut hăhăind într-un birt cu o seară înainte sau adormit cu fruntea printre halbele goale.

„Sunt profesor de dans”, a zis domnul. „Dar cel mai greu nu e să-i fac pe cursanţi, chiar şi pe afoni, să ţină ritmul de vals, polcă şi tango, nici să-şi compună postura elegantă, ci să-i învăţ să zâmbească. Dansul în sine este mecanică pură, mişcare de automate răsucite cu cheia. Partenerii n-au decât să-şi ocupe mintea cu număratul, transpirând ca şi cum la fiecare pas ar înfige o sapă, dar spectatorul nu trebuie să remarce concentrarea şi efortul. El vrea să vadă emoţie, trăire şi bucurie, că asta ştie el despre dans”.

Tânărul din stânga mea a scos apoi cărţile de joc şi ne-a provocat la o cruce pe cufărul pus masă la mijloc. Cel cu care am făcut pereche, tocilarul, s-a dovedit priceput, ducând mână după mână, spre încântarea mea şi chiar a amicului, în timp ce profesorul s-a mulţumit să zâmbească.

Eram în toiul unei partide când am văzut luminile Aradului. Nici măcar controlorul nu ne deranjase până acolo, darmite poliţia. De parcă am fi fost nişte fantome.

19

Am întrerupt atunci jocul şi le-am spus: „Propun să ne separăm câte doi în gara din Arad şi să călătorim apoi în compartimente diferite. Cui ne întreabă, îi zicem tot de mama bolnavă, că nu-mi e clar cu ea, şi ne revedem la destinaţie. Domnule profesor, dumneavoastră veniţi cu mine”.

Trenul a oprit şi am mers în sala gării. Mă temusem că-i pustie şi o să părem suspecţi cu atâtea bagaje, dar când colo vuia de bărbaţi şi femei de toate vârstele, copii, nepoţi, strânşi pe familii, vecinătăţi şi straiţe ce cotropiseră podeaua din uşă-n uşă. Abia ne-am găsit un colţ. L-am lăsat pe profesor cu valizele şi am pornit să văd ce se petrece. Am întâlnit prima coadă, unde se dădea ceai în căni de tablă, apoi a doua, unde primeai la gamelă un polonic de fasole cu afumătură de porc. La a treia se împărţeau haine şi pantofi – aici au ajuns deci obiectele pe

care au trebuit evreii să le predea. Cele mai cerute erau izmenele, dar se terminaseră de mult.

„Bocanci n-aveţi?”, a întrebat un ţăran. „Doar ce se vede”, a răspuns femeia de la tejghea şi a arătat spre mormanul de pantofi de lac. Mai în spate, stivele de cămăşi noi-nouţe păreau şi ele intacte.

Ţăranul s-a uitat lung şi a plecat. Alţi trei se distrau ridicând la gât umeraşul cu veston şi pantalonii pliaţi sub el. N-au probat haina şi au ţinut-o la distanţă de straiele lor. S-au hlizit o vreme, apoi au pus cu grijă costumul pe tejghea şi s-au mutat la şirul de alături.

La a patra coadă, cea mai agitată, se făceau repartiţiile de cazare în oraş şi împrejurimi. Trecuse un an şi jumătate ele la cedarea Ardealului de Nord, iar Aradul mustea de refugiaţi, ca şi Timişoara. Imobilele confiscate de la evrei fuseseră umplute până la refuz, în timp ce foştii proprietari de palate din centru ajunseseră să stea în chirie la periferii, inclusiv pe la grădinari nemţi care-i salutau cu *Heil Hitlerf* toată ziua bună ziua – iar ei ce să răspundă? Şi acesta a fost un motiv ca să fug de acasă: întrucât eu eram cap de familie şi considerat evreu, riscam la o adică să zburăm toţi în stradă, dar aşa, cu mine dat dispărut în lumea largă, nu aveau ce să-i mai facă nevestei, creştină din moşi-strămoşi. I-am şi zis: „În caz că nu-i altă cale, te rog să introduci acţiunea de divorţ şi poţi să-l chemi ca martor pe fratele meu Sándor, că te va ajuta cu orice şi va declara tot ce trebuie, doar să nu-mi rămâneţi pe drumuri”.

Mi-a fost şi mai clar ce înseamnă să rămâi pe drumuri văzând mulţimea aceea din gară. Chipuri pământii de oboseală, bântuind printre grămezile de saci şi boccele ca nişte temelii de casă din bolovani de râu, tasate de proprietarii ce dormeau răsturnaţi pe ele, oameni în toată firea gata să urle şi să se ia de gât dacă vreunul se băga în faţă la coadă la closet. Cei mai mulţi însă, veniţi deja de-o vreme, mergeau la ultima linie şi-şi făceau nevoile dincolo de marginea înaltă a peronului, cu fundul în ger.

Toţi aşteptau să fie absorbiţi de oraş şi regiunea învecinată sau trimişi în interiorul ţării, până ce şi acolo s-ar fi ajuns la saturaţie. Şi ca să scazi presiunea, să faci loc, ce putea fi mai la îndemână decât să scapi de evrei expulzându-i în Transnistria sau altundeva? Pentru nişte inşi aflaţi în spatele unor birouri, soluţia asta trebuie c-a fost la mintea cocoşului, a celui roşcat – şi mă gândesc la Antonescu –, iar la câteva luni după plecarea mea s-a iscat zvonul că Timişoara, Arad şi Turda, oraşe mari din apropierea graniţei cu Ungaria, vor fi cu totul golite de evrei.

O să vă povestesc şi despre asta. Deocamdată, deşi poate părea ciudat, mă simţeam de trei ori norocos faţă de acei refugiaţi. Peste numai un ceas aveam să părăsesc gara, la destinaţie mă aştepta cineva şi nici nu căram familia după mine – fapt pentru care mi-am tot mulţumit. îl aveam doar pe profesor, la care m-am întors cu două căni şi două gamele pline.

„Orice-ar fi, nu vorbiţi în maghiară”, i-am spus la ureche, în timp ce mă aşezam.

După care, cu voce tare, demonstrativ, i-am zis pe româneşte:

„Poftiţi, v-am adus un ceai cald!”

„Nu, mulţumesc”, mi-a zis şi el tare. Apoi în surdină: „Cine ştie de când n-au mai spălat cănile astea, cum puteţi să beţi din aşa ceva?”

Dar am sorbit fără grijă şi parcă de-al naibii l-am întrebat:

„Poate doriţi nişte fasole cu ciolan?”

„E coşer?”, mi-a răspuns în răspăr.

„Mă scuzaţi, eu sunt creştin”, i-am zis.

„Poftă bună atunci. Vă cedez şi porţia mea”, a zis, şi s-a ridicat să facă doi paşi.

Nici n-a dispărut în mulţime când unul din grupul de alături s-a întors către mine:

„Nu-i frumos ce faceţi, domnule. În fasole nu-i urmă de carne, o putea mânca liniştit”.

„Drept e. Şi dumneavoastră cine sunteţi?”

„Eu am fost învăţător într-o comună de pe lângă Treznea, în judeţul Sălaj. Aţi auzit ce s-a petrecut acolo, nu? Pe 9 septembrie 1940, când au intrat soldaţii unguri, s-au apucat şi-au ucis optzeci şi şapte de români şi şase evrei. Pe motiv că fata preotului ortodox şi câţiva enoriaşi ar fi tras înspre honvezi, pe care doar un general de-ai lor i-a oprit să nu împuşte tot satul. Ba, i-a şi mustrat. De parcă asta i-ar mai fi încălzit cu ceva pe cei băgaţi în groapă cu zile. A, şi încă n-a trecut o lună de la masacrul din Novi Sad. Honvezii au zis c-au vânat partizani comunişti, dar de fapt au strâns la nimereală o mie de sârbi şi evrei, i-au aliniat pe plaja Dunării şi i-au cosit cu mitraliera, aruncându-i apoi în apă. Iar acum, vezi Doamne, guvernul ungar condamnă fapta”.

„Aşa este. Dar de ce v-a luat atâta să vă porniţi încoace?” „N-am vrut să las gospodăria şi familia de izbelişte. Până am lichidat toate acareturile, până am obţinut, cu chiu, cu vai, documentele, care m-au costat cât casa şi animalele din curte, a durat ceva. Pe mine m-au dat întâi afară din slujbă, apoi au zis că cei fără serviciu trebuie să meargă într-un batalion de muncă. Frumoasă schemă au mai copt ungurii, aşa-i?”

„Mda”.

„Şi dumneavoastră de unde veniţi?”

„Din Sălard, judeţul Bihor”, am răspuns, deşi într-acolo mă îndreptam.

„N-am auzit să se fi întâmplat şi pe acolo asemenea măceluri”.

Am strâns din umeri, cu capul plecat spre gamela din care duceam cu lingura la gură.

„Deh, nici n-avea rost să rămâneţi, să riscaţi aşa o grozăvie sau să vă treziţi cu lopata în mână la săpat şanţuri în Ungaria şi pe Frontul de Est. Oricum, e clar cât v-au maghiarizat. Dar înţeleg: până la 1918 aţi fost sub ei şi abia s-au scurs douăzeci de ani, că iar au pus şaua pe voi. Eu sunt din Vechiul Regat, trimis la catedră în Ardeal,

şi când directorul şcolii a zis că vrea să mă vadă-n soba lui n-am ştiut ce să cred. Încă nu aflasem că «sobă» înseamnă «cameră», iar cea de încălzit e «candalău». Ajuns la dânsul în prag, a strigat bucuros: «Tună-n sobă!» şi iar am fost perplex. În româna lui, asta însemna: «Intră în cameră!». Zău că pricep de ce staţi oricât în gară, numai să primiţi repartiţie pe aproape. Nu vreţi să mergeţi în Oltenia sau Muntenia, că s-ar amuza ăia de limba voastră, din care n-ar pricepe o boabă. Şi nici voi din a lor”.

„Şi pe dumneavoastră ce vă opreşte, dacă de acolo sunteţi?” Mi-a arătat din cap cei patru copii, nevasta şi doi bătrâni, probabil socrii, care aţipiseră pe nişte baloţi de haine.

„N-am chef să strige unii şi alţii după ei pe uliţă şi să-i facă boangheni”.

„Înţeleg”, am zis, ridicând de pe podea a doua gamelă. Pe prima, lustruită, o aşezasem la picioare. Simţeam că învăţătorul mă priveşte, înveselit de apetitul meu, dar niciodată n-am suportat să se uite cineva la mine când mănânc. I-am întors un umăr, să pot înghiţi în tihnă.

„Cum de v-aţi întovărăşit cu un evreu?”, mi-a zis atunci. „Şi la ce i-a trebuit să vină încoace? Că-n Ungaria mai pot lucra ici şi colo, dar la noi sunt daţi afară de peste tot”.

„A fost o glumă”, i-am zis, întorcându-mă scurt spre el. „Suntem creştini amândoi”.

„Ortodocşi?”

Dascălul sigur era, şi cine ştie ce-ar mai fi întrebat dacă-i confirmam. Pe de altă parte, dacă i-aş fi spus că suntem romano-catolici sau protestanţi, i-aş fi putut trezi suspiciunea că are de-a face cu unguri în ţoale de refugiaţi şi ar fi putut să ne toarne la poliţie drept tâlhari urmăriţi, dezertori sau spioni. Aşa că am ales calea de mijloc, despre care speram să ştie la fel de puţine ca mine, şi i-am zis:

„Nu, greco-catolici”.

„Iată încă ceva ce nu pricep la voi, românii ardeleni – confesiunea asta. Bun, şi-o fi avut rostul cât aţi fost sub

Habsburgi, că altfel nu primeaţi drepturi ca oamenii, dar după 1918 la ce v-a mai trebuit să rămâneţi uniţi cu Roma? Nu era firesc să reveniţi la ortodoxie?”

Mi-a fost clar atunci că nu-mi mai rămânea decât eschiva: „A fost o glumă şi atât. Tovarăşul meu, care suferă de ulcer, a vrut să ştie dacă e fiartă bine fasolea. Iar eu i-am răspuns că-mi e foame şi nu-mi pasă”.

„Oricum ne băşim după ea”, a râs învăţătorul şi, în sfârşit, şi-a văzut de ai lui.

M-am uitat la ceasul de mână, i-am făcut semn profesorului care rămăsese înţepenit în mijlocul sălii, zâmbind la tot ce mişca, am luat bagajele şi am ieşit pe peron. Aerul rece m-a înviorat şi mi-a curăţat plămânii, nu şi hainele, de îmbâcseala gării, înainte să urc în alt tren cu aer stătut, moleşitor. Am apucat să-i văd pe tineri instalându-se în capătul opus al vagonului, apoi m-am prăbuşit pe banchetă. Peste câteva minute, a trebuit să-mi dezbrac pardesiul şi să-l agăţ la cap. M-am aşezat înapoi, dar haina mă incomoda la umeri şi la ceafă ca un animal cu blana aspră. Îmi venea s-o smulg din cuier, s-o arunc în plasa de bagaje, însă era plină cu sarsanalele vecinilor – aşa că valizele noastre au stat pe jos şi ne-am pus picioarele de o parte şi de alta. Când ne-au amorţit, le-am vârât la mijloc, trăgând geamantanele-n lături. Pardesiul a continuat să mă apese şi, când nu mai suportam, ieşeam pe culoar, să iau şi o gură de aer proaspăt.

M-aş fi ghemuit în curentul îngheţat, adormind cu capul în piept ca-n 1918, când ne-au trimis pe noi, cadeţii, la Szeged. Ne-au scos din Timişoara căzută pradă răzmeriţei, pe care o puteam înăbuşi, dar n-am apucat, că a venit armata sârbă. Care s-a lăţit până-n Szegedul Nou, la Tisa, interzicând circulaţia tramvaielor peste podul dintre cele două părţi ale oraşului. Apoi au sosit francezii cu trupe coloniale, iar Banatul s-a umplut de soldaţi negri ce i-au îndepărtat pe sârbi, aşa că românii au intrat defilând. Ce reţin de atunci e sentimentul de inutilitate. În loc să rămân la Szeged, în Ungaria ciuntită, am revenit la

Timişoara, în România Mare. Şi nu oricum, ci botezat. A urmat alt război, cel din familia mea, după care am fost considerat mort şi îngropat, m-am căsătorit cu o creştină din născare şi m-am stabilit în casa domnului Thomas.

Din geamul de la bucătărie vedeam spatele conacului şi grădina familiei Szulo, familie condusă cu mână de fier de moşierul ce activase până la 1918 în Dieta de la Budapesta, între timp, fostul deputat fusese lăsat fără moşii, aşa că-şi cumpărase două vaci pe care le ţinea în dosul grădinii engleze şi angajase om să le ducă la păscut prin acel parc. Avusese şi două fete domnul Szulo, dar numai Etelka l-a moştenit. Cealaltă a murit de tânără. Părinţii au condus-o pe ultimul drum şi abia-şi trăgeau sufletul când s-au pomenit la uşă cu un gropar, venit să-i anunţe că auzise zgomote din mormânt. Domnul şi doamna Szulo l-au luat pe sus până la trăsură, apoi deputatul şi cioclul au săpat cot la cot până au descoperit coşciugul şi au privit înăuntru, unde copila zăcea cu unghiile împănate de aşchiile capacului, între timp, se asfixiase şi murise de-a binelea. Tatăl a cerut atunci să se astupe iar groapa şi deasupra să fie pus un înger în mărime naturală. De statura unui om, oricum. Apoi, nevasta i-a fugit cu un ofiţer din trupele coloniale ale generalului Gambetta. Cine ştie unde a prins-o războiul de acum, poate într-o garnizoană din nordul Africii sau sudul Franţei, dacă a mai prins-o. Domnul Sz\il6 nu l-a mai apucat – sunt cinci ani de când Etelka se ocupă de casă şi grădină –, dar nici nu cred că l-ar fi încântat să vadă parcul lui englezesc ras de copaci şi umplut cu adăposturi antiaeriene.

Pe unul dintre ele l-am amenajat noi, chiriaşii lui Thomas, căci curtea noastră e strâmtă şi beciul e împărţit în boxe de cărbuni şi lemne. Aşa am ajuns să scurmăm prin parcul vecinei un şanţ în zigzag, pe care l-am blindat care cu ce-am avut: uşi de dulap, tăblii de pat, rafturi de bibliotecă sau şpais, un capac de pian, te miri ce. Eu am contribuit cu placa de mijloc a mesei din sufragerie, care nu s-a mai putut extinde pentru douăsprezece persoane, a

rămas doar de şase. Toate acestea le-am pus acoperiş, peste care am compactat un metru de pământ. Aşa ne-am pregătit pentru bombele sârbilor, apoi ale ruşilor, dar cei ce-au făcut sute de victime au fost aviatorii englezi şi americani, în iunie şi iulie 1944. Am aflat de bombardamente pe când eram într-o companie de muncă forţată lângă Budapesta, la Pilisvorosvâr. M-au luat la sapă şi lopată în aprilie 1944 şi de atunci nu mai ştiu absolut nimic de-ai mei. De la gardienii din lagăr am prins cu urechea că Timişoara a fost lovită şi gara mare-i praf şi pulbere, dar atâta auziseră şi ei. O mai fi rămas oare piatră pe piatră din casa noastră? Au scăpat cu viaţă Julianna şi Adel sau mă aşteaptă deja dincolo? Dar soacra, fraţii şi surorile? Că toţi stau în Iosefin, mai aproape sau mai departe de gară. Tare nu mai sufăr acest cuvânt. Şi nici pe cele asociate: „tren”, „valiză”, „drum”. Abia aştept să se termine tot, să fac cale-ntoarsă, şi jur că nu mai ies din oraşul meu câte zile voi mai apuca. Eventual doar ca să merg o dată la mare, dacă mai am cu cine. Oricum, cred că pot trăi şi fără s-o văd vreodată. Şi tot de la gardieni am auzit ceva incredibil: pe 19 iulie, radio BBC a dat în vileag o ofertă secretă a nemţilor de a livra anglo-americanilor vreo cinci sute de mii de evrei maghiari în schimbul a zece mii de camioane. Cu alte cuvinte, noi, cei o sută din barăcile astea, abia dacă valorăm cât două camioane, iar eu, personal, probabil cât o roată sau un volan de Studebaker. Dar englezii n-au acceptat „tentativa de şantaj”, cum i-au zis, şi au denunţat-o public, să nu spună Stalin că vesticii fac înţelegeri separate cu naziştii.

Încă de atunci, din vagonul ce mă ducea de la Arad la Ciumeghiu, mi-a încolţit ideea să mă întorc şi fie ce-o fi. Dar n-am avut stomac să abandonez. Şi pentru că nu profesorul de dans, ci eu sufăr de ulcer, iar fasolea nu fusese fiartă bine, durerea m-a rupt deodată în două. Chircit pe culoar, mi-am apăsat mâinile pe burtă, de parcă primisem un glonţ în maţe. Când am putut să scap de gaze, să mă ridic, mi-am lipit fruntea de geamul bocnă. Pe asta

chiar mi-o făcusem singur şi m-a cuprins o greaţă de nu vă pot spune. Mai că m-am urât pentru tot, devenisem un proscris şi, indiferent dacă reuşeam să fug sau nu, românii m-ar fi condamnat ca pe un Iţic dezertor. Cum să mai sper deci în întoarcere? Mai e posibil să calc vreodată pragul palatului Thomas?

Asta am gândit în acele clipe, când războiul era ca şi câştigat de Hitler şi priveam prin beznă dealurile Şiriei şi Pâncotei acoperite cu vie. Le ştiam din vremea când trenul mergea de la Timişoara până la Oradea şi-l luam cu soţia şi fiica. La sosire eram întâmpinaţi de cumnatul meu Bela, care ne ducea cu automobilul la conacul lui din Sălard, unde am petrecut mai toate cele câteva concedii pe care le-am luat vreodată. La sfârşitul lor, podgoriile se derulau în sens invers, ruginii. Acum călătoream clandestin, noaptea, pe furiş, încercând să scap dincolo, căci linia spre Oradea fusese tăiată de graniţa impusă prin Dictatul de la Viena. Noul punct de frontieră al României cu Ungaria era Ciumeghiu, staţie prin care trecusem până atunci fără s-o remarc, semn că avea aceiaşi salcâmi şi aceiaşi câini dormitând pe peronul de cărămidă galbenă ca toate gările mărunte ale fostului Imperiu.

Nimic nu m-ar fi putut pregăti pentru iureşul stârnit la sosirea în Ciumeghiu. Garnitura a fost rapid înconjurată de militari, jandarmi şi poliţişti, iar cei doi tineri au coborât cu bagajul înainte să năvălească puhoiul de refugiaţi din Ardealul de Nord. Aceia trecuseră vama pe jos, altfel nu se putea, iar trenul urma să-i ducă la Beiuş. Dar unde dispăruseră băieţii şi de ce? Am scos capul pe fereastră şi i-am văzut urcând la coadă chiar când din compartimentul şefului de tren, aflat la mijlocul ultimului vagon, cineva şi-a aruncat ţigara şi s-a retras din geam. Brusc, mi-am amintit cum mă chircisem de dureri pe culoar şi, la câţiva metri mai încolo, tânărul cel isteţ îl abordase pe naş fără să mă observe. Ce i-o fi zis? M-au trecut toate apele, după care am auzit şi o voce pe peron: „Rebrusăm trenul”. Ce naiba însemna? Mi-a venit să strig:

„Staţi, mă predau!” şi s-alerg cu mâinile sus, uşurat şi aproape fericit, spre prima uniformă. Exact astea erau cuvintele care-mi stăteau în gât, gata să iasă. Poate nu muream, ci mi-ar fi dat muncă silnică pe viaţă. Minunată afacere! De-aş fi rămas în Timişoara, m-ar fi trimis la un detaşament de lucru şi mai aveam şanse să ajung acasă în permisie, pe când aşa, Transnistria scria pe mine, în cel mai bun caz. Cine ştie ce târg au făcut tinerii, să scape mai ieftin. Dar de ce nu ne-au zis şi nouă? Sau noi eram preţul? M-am aşezat pe locul meu cu pălăria trasă pe ochi, făcându-mă că dorm, însă-mi vâjâia capul. În pragul halucinaţiei, îmi părea că-n compartimentul vecin se aruncă valize şi se controlează, pentru ca dintr-o clipă-n alta să fim şi noi rebrusaţi, ceea ce ne-ar fi pecetluit soarta, mie şi profesorului, căruia-i tremurau genunchii. Trenul s-a zgâlţâit puternic, pornind. Scăpaserăm?! Uşa s-a deschis şi a intrat controlorul. Ne-a cerut biletele, totul în ordine.

„Nu vă supăraţi, s-a rebrusat trenul?”, l-am întrebat.

M-a privit ca pe unul căzut din lună şi mi-a răspuns:

„Sigur. N-avea cum să plece mai departe dacă nu mutam locomotiva din faţă-n spate”.

„A, deci asta era”, i-am zis, şi am zâmbit cam ca tovarăşul meu de drum.

După care i-am spus profesorului că ne dăm jos la prima, cum citisem într-un *Mers al trenurilor* în Arad. Ne-am strecurat spre ieşire, am străbătut peronul pierdut în ceaţă, dar nici urmă de tineri. Din geamul şefului de tren, o mână a fluturat spre noi chiar când garnitura a pornit, dispărând în ninsoare.

„I-au prins”, a zis profesorul. „Şi ne-au dat de gol. Haideţi să ne ascundem”.

„Cu atâta zăpadă, ne-ar găsi şi cu ochii închişi. Prefer să-i întâmpin la căldură”.

În gară, am nimerit peste şeful acesteia, de parcă ştia că venim. Ne-a zis că destinaţia noastră e de fapt la o oprire mai încolo, iar *Mersul trenurilor* consultat de mine

în Arad era unul ieşit din uz, în care staţia lui nu figura. Ca atare, n-aveam decât s-o luăm la picior printre şine, vreo doi kilometri. Pe drum, vom întâlni paznicul unui pod, pe care am face bine să-l ungem. Cât despre el, îl va anunţa telefonic pe şeful gării următoare că sosim. Asta ne-a scos nişte bani din portmoneu, că doar trebuia să ne arătăm recunoscători pentru o asemenea bunăvoinţă, nu?

„Mare noroc aveţi cu viscolul. Că lupii stau la scuteală”, ne-a spus, ca de „drum bun”.

A înţeles că numai de lupi nu-mi era mie, aşa că a adăugat:

„Şi nici picior de grănicer n-o să întâlniţi, că toţi se ascund în bârlog pe cancerul ăsta”.

Era trecut de miezul nopţii când am ieşit în ger, pornind pe calea ferată ce mergea paralel cu graniţa. Abia am parcurs câteva zeci de metri şi profesorul de dans a şi-nceput să geamă că nu mai poate, că rămâne acolo. Am spus că-i duc eu valiza, care avea vreo treizeci de kile, şi i-am dat una de-a mea în schimb. M-am spetit mai mult de un kilometru, până am crezut că-mi pică braţele, şi am lăsat-o lângă un stâlp de telefon şi telegraf. Acela era îngropat în zăpadă până pe la mijloc, iar din tufişurile înşirate pe stânga şi dreapta liniei vedeam numai vârfurile subţiri şi golaşe, care fluierau în jur la orice rafală de vânt. Din spatele lor, de prin crângurile risipite pe dealuri, îmi ajungeau la urechi pârâituri şi trosnete ca de puşcă. Şi-l mai auzeam din când în când şi pe profesor, cerându-mi să ne tragem sufletul o clipă.

„Dacă ne oprim, aici rămânem”, îi ziceam, dându-i butelca de rom.

Nu mă mai refuza. Ba, am fost chiar nevoit să i-o smulg de la gură, când am realizat că se cherchelise şi dorea să se întindă un pic, că-l lăsaseră picioarele.

„Exclus! Atâta ştiu şi eu despre dans, că nu te aşezi cât durează”.

Dar nici aşa n-a înţeles. Atunci i-am zis să treacă el înainte, să-l văd, şi l-am împins de la spate până am

întrezărit silueta unei clădiri, cu o tablă pe care scria „Sânnicolau de Beiuş”.

Înăuntru, totul stins. Am bătut la uşă, nicio mişcare. Am zis să dau o tură. Zăpada se întărise, neatinsă, un fir de fum nu ieşea pe horn. Îmi auzeam doar pulsul, respiraţia şi paşii. „Binefăcătorul” mă părăsise, mi-a devenit clar. Dacă nu cumva totul fusese de la bun început o înşelătorie curată, pe care am acceptat-o cu braţele deschise. Îmi şi ceruse banii dinainte. Nu-mi rămânea decât să mă refugiez în gară cu profesorul, să aprindem un foc în sobă şi să aşteptăm până vom fi găsiţi. Adică prinşi.

Tocmai mă opinteam în uşă s-o sparg, când mi-a venit în minte întrebarea: oare pe cine avea să anunţe despre noi acel şef şi care era gara următoare? Poate nu era asta. Că n-am întâlnit vreun pod sau vreun paznic. Dar traficantul zisese că ne va prelua din Sânnicolau de Beiuş. Nu mai înţelegeam nimic, fir-ar să fie, şi profesorul se lungise pe nămete sub streaşină, la adăpost de vânt, gata să adoarmă. Dacă-l lăsam, ar fi trecut direct în somnul celor drepţi. L-am smucit însă şi i-am zis:

„Încă n-am ajuns. Continuăm”.

„Mergeţi înainte, rogu-vă. Aştept aici să trimiteţi după mine şi după bagajul meu”.

„Ar însemna să trimit după două bagaje la fel de grele şi de reci. Haideţi, curaj!”, i-am zis, şi i-am dat să bea ultima înghiţitură din ploscă.

Cum-necum, am urmat mai departe calea ferată. Vântul s-a înteţit, parcă totul urla spre noi. De-ar fi fost să mă opresc de fiecare dată când mi se acopereau ochelarii şi să-i curăţ, n-aş fi putut lega mai mult de câţiva paşi. M-am încrâncenat să merg orbeşte, cu capu-n piept ca un berbec şi mâinile sudate de valize, convins că profesorul se ţine după mine. Dar cred că nu-mi mai păsa decât să străbat încă şi încă un metru, de acolo şi gândul liniştitor că se descurcă el. Când am zis totuşi să mă asigur că-i bine, am dârdâit câteva minute pe loc, doar – doar apare şi nu trebuie să iau o hotărâre sau alta. Într-un final, înjurând

şi blestemând, am lăsat bagajele lângă primul stâlp şi am mers înapoi până m-am împiedicat de el. Zăcea covrig între şine, fără să mişte. Am îngenuncheat şi i-am şters zăpada proaspătă de pe obraz. Respira şi plângea.

„Ridicaţi-vă!”, i-am zbierat în ureche.

„Nu mai pot”, mi-a răspuns slab. „Aştept…”

Pe dracu’! mi-am zis. Abia mă mai târăsc eu, şi cine ştie cât mai e până la gara aceea. Ceferistul spusese doi kilometri, dar atâţia măsurasem până la Sânnicolau de Beiuş. De acolo, mai făcusem unul şi tot nu trecusem podul. Deci până eventual ajungeam, până trimiteam ajutor, omul avea să fie sloi. M-am ridicat şi am prins să-i car şuturi în spate şi-n burtă, peste mâini şi picioare, ferindu-i doar capul. Durerea l-a readus în simţiri şi profesorul s-a adunat încet de pe jos.

„Nu mai daţi, că mă omorâţi”.

I-am petrecut un braţ peste umerii mei şi ne-am urnit. N-am ajuns însă până la valizele mele, când prin ochelarii îngheţaţi mi s-a părut că văd o luminiţă.

„Trenul!”, am urlat, l-am împins pe profesor la vale în dreapta şi am sărit după el.

20

Era însă doar un om cu un felinar. S-a oprit acolo unde urmele de paşi cotiseră brusc, devenind pârtie la alunecarea noastră pe rambleu, şi a strigat în jos spre noi să nu avem teamă, că-l trimisese şeful gării unde trebuia să ajungem. Asta nu ne-a scutit de obolul pentru paznicul de pod, iar tipului cu felinar i-am dat 500 de lei să ne recupereze geamantanele.

La ora 4 şi jumătate dimineaţa am sosit în gara Şoimi, şi nu mică mi-a fost mirarea să-i regăsesc pe cei doi tineri, culcaţi pe podea în paltoane, pe când şeful şi soţia lui s-au ridicat pe coate în vârful patului. Unde fuseserăm până la ora aia? I-am zis ceva de ediţia mai veche a *Mersului trenurilor*, la care mustăciosul a râs: „Colegul meu de pe linie s-a prins deci de mişcare şi vrea să facă şi el un ban. Aşa c-a pus ediţia expirată în gara din Arad şi a

aşteptat să muşte careva. Sau pur şi simplu belferii ăia au uitat s-o înlocuiască cu cea nouă, că şi asta se poate”.

Mie nu mi-a venit să râd. În schimb, m-am bucurat că tinerii erau teferi. Nu ne trădaseră, doar au vrut să afle a câta oprire după Ciumeghiu e Sânnicolau de Beiuş, iar controlorul a zis c-a fost scos din grafic şi e mai aproape dacă se dau jos la a doua staţie, la Şoimi. N-au apucat să ne zică, crezând de altfel că ştim. Când ne-au văzut pe peron a fost prea târziu şi n-au reuşit decât să ne facă semn pe geam că n-am coborât bine. Apoi au continuat crucea cu controlorul şi şeful de tren, că aşa au ajuns la ei în compartiment – controlorul i-a găsit jucând în doi şi i-a invitat la o partidă în patru. Puteau să refuze fără ca asta să atragă atenţia asupra lor?

„Nu, desigur”, le-am zis, şi măcar ei n-au râs, că-i dădeam cap în cap, cred, deşi chiar nu aveau vreo vină. L-am întins pe profesor lângă sobă şi m-am aşezat la masa luminată de o lampă cu petrol. Am turnat de câteva ori din sticla cu pălincă într-un pahar faţetat şi l-am golit, când uşa de la intrare s-a deschis iar. În cadrul ei a apărut „binefăcătorul”, întors de la privată. S-a scuturat rapid de zăpadă, a venit de cealaltă parte a mesei şi a tras şi el un gât de tărie.

„Iată-ne deci cu toţii la un loc”, a zis vesel, ca şi când treaba mersese şnur.

„Cum e până la urmă cu Sânnicolau de Beiuş, că parcă acolo era vorba să ne întâlnim, nu?”, l-am întrebat cât am putut de calm.

„Simplu, a fost doar o măsură de precauţie, normală în branşa mea. Dacă v-ar fi prins pe parcurs şi aţi fi ciripit mai devreme sau mai târziu, poliţiştii n-aveau decât să răscolească gara aceea închisă de un timp, fără să-mi primejduiesc legătura”, a spus traficantul, arătând spre pat. „Ştiu eu de ce n-aţi rămas în grup, pe chestia cu mama bolnavă, şi v-a trebuit *Mersul trenurilor* în loc să-l întrebaţi direct pe controlor, precum tinerii? El v-ar fi zis să coborâţi în Şoimi, iar la peron vă aşteptam eu. Cine a greşit deci?”

Mi-am umplut paharul, l-am văzut pe profesor zâmbind în somn şi mi-a venit să plâng. îl salvasem, după ce l-am adus într-o situaţie-limită pentru că se lăsase pe mâna mea.

Vă zic toate astea ca să ştiţi cu cine aveţi de-a face: cu un contabil care mereu a crezut în ce-i scris şi mai puţin s-a luat după vorbe. Ca şi voi, probabil, c-aşa ne-am nimerit aici, respectând litera convocării la muncă forţată a evreilor botezaţi, închizând urechea la zvonurile că spiritul acelui ordin ar fi lichidarea noastră. Încă refuzăm ideea, deşi ne-au dus ca pe o turmă până la Koszeg, iar pe cei care n-au mai putut merge i-au isprăvit c-un glonţ. Mai tragem speranţă de scăpare cum tragem cadavrele afară din barăci dimineaţa – tot mai greu pe măsură ce ne împuţinăm. Atunci când comandantul lagărului m-a pus şef peste voi, numai la profesorul de dans m-am gândit. Dar puteam să refuz?

Povestea nu-i gata însă. Abia mă potolisem un pic, „binefăcătorul” se rezemase şi el de spătar, tinerii se înveliseră la loc în paltoane, şeful gării şi soţia lui îşi lăsaseră capetele înapoi în perne şi profesorul sforăia mai departe lângă soba încinsă, când uşa s-a deschis din nou şi a intrat ţăranca. Planul era aşa: femeia urma să ne conducă la casa ei din marginea satului, unde trebuia să stăm până seara, când aveam să fim preluaţi de călăuză şi duşi la sălaş, pe un deal aproape de graniţă, apoi trecuţi dincolo înainte de zori. Dar ceva nu mi-a mirosit bine, şi nu mă refer la izul iute de bălegar şi urină ce-a prins să se degaje din hainele bătrânei, ci la privirile ascuţite pe care şi le aruncau ea şi intermediarul. Ţăranca s-a aşezat la masă şi au început să discute de parcă nu eram acolo. O singură dată s-a întors spre mine, ca să întrebe cât am dat pe „ţucur”. Am înţeles că pentru ei, în limbajul lor cifrat, un fugar însemna o căpăţână de zahăr.

„10.000 de lei”, i-am răspuns.

„Cu patru, vine 40.000”, a calculat iute baba, şi iar s-a sucit către traficant. „Din ăştia, şeful gării ia 10.000, eu,

10.000. Şi restul?”

„Restul îi primeşte călăuza, că riscă cel mai mult”, a zis „binefăcătorul” meu.

Iar el nu se alegea chiar cu nimic? m-am gândit. Bun, biletul şi autorizaţia de călătorie fuseseră altă socoteală şi le plătiserăm cu vârf şi îndesat, dar să nu-şi facă el o parte, cât de mică, şi din cei 10.000 de persoană? De căpăţână, mă rog.

„Uite d-asta spun să nu-mi mai bateţi la uşă”, a zis baba. „Aţi jurat că-i daţi lui fiu-meu ţucurul să-l ducă la piaţă, dar tot cu ciurdarul vă-nţelegeţi. îl umpleţi de bani, să-i prăpădească pe muieri şi băutură, când eu i-aş lua la băiat pământ, să se vadă şi el printre oameni, fetei i-aş clădi zestre, s-o mărit cu învăţătorul, şi nu m-aş îngropa la gardul cimitirului când o fi”.

„Atunci o să merg la vecinul dumneavoastră, Ioşca sau cum îl cheamă. Că şi el are un fiu şi poate nu strâmbă atâta din nas!”, s-a răstit intermediarul.

„Numai să bateţi tare”, i-a zis bătrâna, cu un zâmbet acru. „Şi s-aveţi vreme de aşteptat, că la învierea morţilor o să vă şi deschidă. Încă nu-i săptămâna de când i-au puşcat grănicerii, că i-au prins cu o duzină de căpăţâni pe fâşie şi-au vrut să scape cu fuga”.

L-am văzut pe tip cum se dezumflă subit. Iar eu mă albisem, cred, ca varul.

„Zău, de data viitoare apelez la fiul dumneavoastră. Şi zahăr o să tot fie, că depozitu-i plin de dă pe dinafară. Moşier îl faceţi pe băiat, pe fată o s-o ia însuşi primarul de soţie, iar prin faţa capelei dumneavoastră ridicate în buricul cimitirului or să treacă toţi spre mormintele lor modeste şi-or să vă pizmuiască”.

Bătrânei i-au sclipit ochii şi, înainte de revărsatul zorilor, ne-a dus în şir indian la casa ei, unde am aşteptat înserarea şi călăuza. Între timp, fiica babei ne-a pus sub nas un blid de gulaş, cum a numit zeama foarte sărată în care au nimerit câţiva cartofi singuratici şi nişte zgârciuri. Ceea ce ne-a făcut să bem rapid două căni de apă şi să ne

trezim cu burta plină. Sper că fratele ei a reuşit ulterior să ducă la piaţă atâtea căpăţâni de zahăr încât soţia învăţătorului sau primarului să-şi permită o bucătăreasă. Dar mă îndoiesc. Era tare pipernicit şi tuşea cavernos. Nu degeaba scăpase de armată şi părea inapt să plivească o grădină de flori, darmite să are tot pământul pe care îl dorea maică-sa pentru el. Stătea lipit de soba în care ardeau coceni şi nu-ţi venea nici să-l trimiţi după o găleată de apă la fântâna din curte. Bătrâna însă nu se odihnea un minut. Slabă ca o scândură, ar fi făcut pe călăuza, ar fi arat oricâte iugăre şi, la o adică, poate ar fi sărit şi pe învăţător sau primar. În orice caz, e red că mai bine ne-ar fi condus ea dincolo.

Pe 18 februarie, la ora 21, ne-am încolonat după călăuză şi am părăsit casa babei. Cu zăpada până la brâu şi valizele pe umeri, am înotat un ceas până la sălaşul văcarului, ca să ne prăbuşim unii peste alţii când am coborât treptele tăiate-n nămeţi. Ne-am oprit cu un bufnet în uşă, oameni şi bagaje grămadă, însă ne-am adunat iute auzind urletele dinăuntru. După multe rugăminţi, ne-am făcut curaj să intrăm în staul, unde ochii au început să ne usture şi ne-au dat lacrimile. Ciurdarul împărţea adăpostul cu două vaci şi un măgar, lângă care se înghesuiau trei capre şi două oi. Cinci dulăi aveau grijă să ţină acele animale în jumătatea lor, departe de lada cu fân în care dormea stăpânul. În mijloc se aflau un godin şi o găleată de lemn. În ea îşi făcea văcarul nevoile şi aduna şi după colocatari. Mâncarea era depozitată în sacii atârnaţi de grinda acoperişului, pe care patrula un motan imens, iar lângă pat am mai văzut un ciubăr cu zer, din care beau şi omul, şi câinii. Ne-a îmbiat şi pe noi, dar i-am zis că o să aşteptăm afară şi ne-am grăbit să ieşim în ger. Ne-am simţit ca nişte nou-născuţi.

Se făcuse miezul nopţii când ne-am mişcat mai departe, spre graniţă. Fără felinar, fără lună pe cer, ba, după o oră, şi înghiţiţi de un val de ceaţă. Ne-am urmat orbecăind călăuza, care şi-a continuat drumul. Abia am

îndrăznit să-i cerem să se oprească un pic când unul sau altul ne împiedicam de rădăcini şi pietre şi ne lungeam cu valizele movilă peste noi. Nu puteam striga după văcar, eram lângă frontieră şi riscam să ne răspundă un grănicer.

Apoi am auzit tot mai clar hămăitul zecilor de câini prin negura din faţă.

„Suntem aproape de fâşie”, a spus călăuza.

„Ce folos? Ne-au simţit. Dacă le dau drumul, bucăţi ne fac. Haideţi înapoi”, i-am zis.

„Nici vorbă. Veniţi după mine”.

Am mers pe mâna văcarului, până ce lătratul furios ne-a împresurat şi am fost convins că străbatem un culoar între două şiruri de câini care păstrau o minimă distanţă. Nu am înţeles ce-i oprea să ne atace, dar atunci s-a ridicat ceaţa şi ne-am pomenit pe o uliţă. În satul din care plecaserăm. Era 1 şi jumătate dimineaţa, în data de 19 februarie.

„Nu-i bai”, a spus călăuza. „Înapoi la mine şi încercăm din nou”.

Eram epuizaţi, însă nu puteam să ne oprim acolo. Am trecut pe lângă casa babei, am găsit cărarea făcută deja prin zăpadă şi am avansat mai rapid. În jumătate de oră am fost la sălaş, tocmai când s-a lăsat din nou ceaţa.

„Veniţi înăuntru”, a zis văcarul. „Aşteptăm să se ducă norul şi pornim apoi spre fâşie”.

M-am uitat scurt la tovarăşii mei. Profesorul de dans se scutura din toate încheieturile, tinerii clănţăneau din dinţi, eram uzi până la piele şi ne-am înţeles din ochi că asta a fost.

„Ascultaţi-mă”, i-am spus. „Nu putem să ne învârtim toată noaptea până nimeriţi drumul cel bun sau ne prind soldaţii, care am înţeles că-s iuţi de trăgaci dacă se simt daţi la o parte. Şi nu rămânem aici, că-i casa plină. În schimb, vă lăsăm bagajele. Ce vă rog e să mergeţi la pichetul de grăniceri, unde aveţi intrare că-i aprovizionaţi cu lapte şi brânză, şi să le ziceţi că pot primi 12.000 de lei dacă se uită-n altă parte când venim. Şi vreau şi o sanie, să

mai recuperăm din întârziere. Dacă militarii sunt de acord, veniţi la babă dimineaţa la 9. Altfel, nu ne cunoaşteţi şi nu ştiţi de unde să ne luaţi, da?”

„La mine vă pute deci”, a zis văcarul. „Aţi fi vrut hotel, la 1.000 de lei de căpăţână?”

„Eu ştiu că primiţi 5 –.000 de persoană”, i-am zis.

„Sunteţi bolând, domnule. Cine v-a spus aşa ceva?”

„Intermediarul de la Timişoara”.

„Păi ia chemaţi-l la babă dimineaţa, să-mi zică şi mie-n faţă. Că atunci o să cred”.

„Îl chem. Dar trataţi cu grănicerii şi aduceţi sania. E bine?”

„Bine-i”.

L-am lăsat pe văcar să ne stivuiască geamantanele în sălaşul lui şi ne-am pornit înapoi pe cărare spre sat. Se făcuse 3 dimineaţa când am bătut la uşa babei, care n-a vrut să deschidă. Dar am insistat până ce-au început să urle toţi câinii, încât ne puteam pomeni cu jandarmii pe cap. Atunci a aprins lampa şi ne-a primit înăuntru. Nu vă zic ce-a fost la gura ei, cum i-a spurcat pe văcar şi pe traficant, care n-a ascultat de ea şi în loc de 10.000 pentru noi i-a dat doar 8.000.

„Punem noi diferenţa”, i-am spus, cu ultimii nervi pe punctul să cedeze. „Numai daţi-ne ceva de mâncare şi lăsaţi-ne să ne întindem într-un colţ câteva ore. Dacă doriţi, n-aveţi decât să-l trimiteţi pe băiat la gară, să-l aducă pe intermediar la 9 dimineaţa. Să lămurim lucrurile”.

Drept răspuns, am mai primit un blid de gulaş. Şi câteva căni de apă. Apoi ne-am aciuat pe lângă sobă. Eram însă atât de obosiţi încât nici vorbă să putem adormi, iar lumina albă a dimineţii ne-a găsit zvârcolindu-ne pe podea ca nişte larve în coconul jilav al paltonului.

„Ce mai căutaţi aici? Trebuia să-mi fiţi deja de mult în Ungaria!”, s-a răstit traficantul la noi încă din prag.

Adus dimineaţa de fiul bătrânei, pe care-l trăsese de limbă pe drum, se arăta furios ca să-i facă pe babă şi văcar

să-şi înghită limba – mai ales pe văcar, câtă vreme nu se achitase de sarcină şi ne găseam încă acolo. Dar cei doi erau porniţi. Se vedea că nu-i prima oară când sunt traşi în piept şi doreau să-şi regleze în sfârşit socotelile. Nu se mai întâmplase să-l cheme pe traficant din gară şi cu atât mai clar mi-a fost ce-a încercat el luându-ne tare. Însă efectul a ţinut numai cât s-au măsurat din priviri. Apoi baba a început să ţipe, văcarul, să urle, „binefăcătorul” meu a zbierat să-i acopere, iar noi, fugarii, ne-am astupat urechile. După două nopţi nedormite, aveam creierii pilaf. În acest timp, băiatul şi fata babei şi-au făcut de lucru prin curte, stârnind câinii, doar – doar nu s-o auzi în tot satul circul de la ei.

N-o să vă reproduc ce şi-au aruncat unul altuia, însă vă asigur că româna este la fel de bogată în înjurături ca maghiara. Iar când m-am prins că baba se tot trage spre satârul sprijinit de pat şi văcarul s-a apucat să-şi cureţe unghiile lungi cu ditamai cuţitul scos din cizmă, pe când intermediarul mai avea un pas şi se lipea cu spatele de uşă, m-am aşezat între ei.

„Domnule, daţi-le banii şi terminaţi povestea”.

„Dar le-am dat! Şi jur că nu mai vreau să am de-a face cu ăştia cât îi lumea”.

„Nu le-aţi dat cât aţi spus”.

„Banii-s la gară. Să vină acolo să-i ia”.

A urmat alt potop de vorbe grele şi jurăminte pe ce aveau ei mai scump că se vor ocoli câte zile mai au. Profitând de faptul că m-am interpus între el, bătrână şi văcar, traficantul şi-a putut descheia nasturii pardesiului şi a scos de la brâu pistolul. Brusc, s-a făcut linişte şi ochii de animal încolţit care deodată se vede scăpat au început să strălucească. Urma să ne ucidă pe toţi? Pe mine ar fi trebuit să mă doboare primul, ca să ajungă la restul. Dar, cu cealaltă mână, „binefăcătorul” meu a tras uşa, apoi a dispărut afară.

„Şi cu noi cum rămâne?”, l-am întrebat pe văcar, după ce ne-am venit în fire.

„12.000. Pe loc, acum”.

„În regulă. Şi încă 12.000 pentru grăniceri, să-i aveţi la îndemână. Poftiţi”.

„Şi cu mine cum rămâne?”, a zis baba.

„Uitaţi aici 2000, diferenţa până la 10.000”.

„Păi şi gulaşul?”

„Credeam că intră-n banii ăştia. Ca şi apa de-am băut-o după el”.

„Nemernicilor! Din cauza voastră am ajuns aici. Să vă mai facă omul un bine…”

I-am numărat în palmă încă 2000, să tacă. Şi a tăcut. Nu câştigase deloc rău din ultima ei afacere, dacă a fost într-adevăr ultima şi nu s-a împăcat apoi cu traficantul. Că depozitul de zahăr era plin şi s-a tot revărsat până în primăvara lui 1944, când au ocupat nemţii Ungaria. Şi când ungurii ne-au luat pe sus atât de repede, încât căpăţânile n-au avut timp să se verse la loc în România.

Am ieşit după văcar pe uliţă, unde aştepta o sanie cu cai, şi am zburat până la sălaş.

Pe 19 februarie, la ora 11, am purces spre graniţă în spatele saniei, pe care am umplut-o cu bagajele noastre. L-am întrebat pe văcar de grăniceri şi a zis că ne vor întâmpina la primul cătun. Am tot mers până s-a lăsat iarăşi ceaţa. Cu atât mai mare ne-a fost bucuria când am ajuns la nişte case pe care nu le-am recunoscut a fi din sat. Eram în altă parte.

„Stai, că trag!”

Cei doi grăniceri ne-au ţâşnit în cale cu baioneta la puşcă. Spre groaza noastră, văcarul a pus hăţurile în poală fără un cuvânt şi a ridicat mâinile. Le-am ridicat şi noi.

Şeful patrulei i-a făcut semn camaradului să nu ne scape din ochi şi a dat o tură în jurul saniei. Bocancii s-au oprit din scârţâit cât militarul s-a holbat la muntele de geamantane, apoi au călcat zăpada până în faţa noastră.

„Încotro v-aţi pornit aşa cu alai? Ia spune dumneata!”, a zis caporalul şi l-a indicat cu arma pe profesorul de dans, mai să-l împungă în umăr.

„Cu respect vă raportez că mama e bolnavă şi vreau s-ajung la căpătâiul ei”, am spus în locul lui şi am luat poziţie de drepţi de parcă eram în curtea cazărmii.

Figura mi-a reuşit, grănicerul şi-a mutat atenţia asupra mea.

„Nu cumva mama asta a dumitale, singurică şi suferindă, e Ungaria?”

Caporalul s-a chiorât la mine, iar eu nu mi-am putut da seama dacă ştia sau nu parola.

„E *în* Ungaria, să trăiţi. Ca şi mamele celorlalţi. Bolnave şi ele”.

„Deci mergeţi într-o scurtă vizită şi vă întoarceţi, da?”

„Da, să trăiţi. Ca dovadă, avem biletele de tren, care sunt dus-întors, valabile o lună”.

„Gata cu vorba, la post cu voi!”, a zis grănicerul.

Dar tânărul isteţ i-a făcut semn să treacă într-o parte, să discute, şi în scurt timp cei doi au bătut palma.

„Pe loc repaus, lăsaţi mâinile jos. De ce n-aţi zis aşa?”, a strigat gradatul.

Am tăcut surprinşi, dar cel mai uluit era văcarul. Căci nu vorbise cu nimeni pentru noi. Pornise la întâmplare, la noroc. I-am luat cei 12.000 pentru grăniceri şi i-am uns pe soldaţi, care ne-au călăuzit până la frontieră. Am descărcat sania şi, înainte să trecem, i-am spus vreo două văcarului, ca de rămas-bun. N-a părut să le audă întâia oară şi a dat bice cailor.

Pe când făceam primii metri prin zăpada Ungariei, am vrut să aflu cum reuşise tânărul meu tovarăş să ne scoată din încurcătură cu şeful patrulei.

„I-am zis adevărul, că suntem evrei şi fugim din România. Şi suntem dispuşi să plătim pentru asta. La care atâta m-a întrebat, dacă ne mai întoarcem. Am recunoscut că nu, iar omul mi-a zis că, spre norocul nostru, ştia deja că vor veni pe acolo patru persoane, numai dus”.

Aşadar, pe 19 februarie, după prânz, am trecut fâşia salvatoare – cum i-am zis atunci –, păşind pe pământul

maghiar. Am ţinut-o apoi în marş forţat nu mai puţin de cincisprezece ore în şir. Cu zece minute pauză la fiecare cincizeci de minute de mers şi tot schimbând locul în fruntea coloanei, căci acolo era greul, să deschizi pârtia prin nămeţi. Următorii o bătuceau, iar închizătorul, rotit din poziţia de înaintaş, se putea odihni până să ajungă iar în faţă. În acest fel, am străbătut peste patruzeci de kilometri. Un maraton cu bagaje în braţe, pe câmpuri viscolite, prin viroage unde te înfundai până la gât şi păduri de goruni şi fagi presărate cu ciori. Îngheţaseră şi căzuseră de pe crengi ca nişte fructe negre şi lucioase. La vremea aceea nu-mi închipuiam că se pot mânca, dar de multe n-aş fi spus asta până ce v-am văzut mestecându-le şi m-am încumetat şi eu, la început cu ochii strânşi, ţinându-mă de nas şi încercând să păstrez în stomac ceea ce am băgat pe gură. Şi mă întreb: de-o fi să mă întorc vreodată la slujba mea de la hotel, oare cum voi reacţiona când mi se va mai plânge unul că i-a nimerit o muscă-n supă? în supa fierbinte de găină, în care au fiert laolaltă carne, morcovi, ţelină, păstârnac, pătrunjel, ceapă, găluşte de griş, tot ce trebuie. Chiar în această clipă, undeva, cineva refuză un cotlet cu garnitură de cartofi rumeniţi la cuptor în untură de gâscă, pentru că e un fir de păr pe marginea farfuriei. Pentru mine, o cioară ar fi delicatesă acum. Dar tot n-aş muşca din ea crudă. Oricum, chestia e că n-aveam vreme să stăm la foc. Bine măcar că n-a mai fost ceaţă şi am reuşit astfel să nu ne abatem de la direcţia vest-nord-vest. Am nimerit într-un sat, de unde se zăreau deja în depărtare luminile electrice din Salonta, şi am bătut la câteva porţi, cu gând să ne încălzim un pic. N-am fost însă primiţi, aşa că ne-am continuat drumul, călcând pe o urmă de sanie, ceea ce ne-a uşurat mult ultima bucată.

Pe 20 februarie, la 4 şi jumătate dimineaţa, am intrat în gara din Salonta. Eram singurii călători şi ne-am trântit pe podea lângă soba abia dezmorţită. Femeia de la ghişeul dr bilete, o mătuşică învelită în pături, a mai pus două

lemne pe jar şi ne-a întins sticla de pălincă după ce a băut o gură. A început să tuşească, noi ne-am înveselit şi, pe măsură ce ne-am dezgheţat, din hainele noastre s-a scurs câte o baltă, tot mai latră până când cele patru s-au contopit.

Acolo mi-am luat rămas-bun de la profesorul de dans şi de la tineri, despre care nu mai ştiu nimic, şi la 6 şi jumătate am urcat în trenul spre Oradea.

La coborâre, primul lucru pe care l-am făcut a fost să caut o frizerie, să-mi rad barba de trei zile. Apoi am trecut pe la soţii Schwartz, socrii fratelui meu Lajos. I-am găsit sănătoşi, încă acasă în vila lor impunătoare. Zic „încă" pentru că în mai 1944 evreii orădeni au fost strânşi în ghetou, grupaţi câte două-trei mii în parcul Rhédey şi duşi la gară. Nu ştiu unde i-or fi relocat, poate în fosta Polonie. Acum când vorbim, frontul sovietic a trecut deja peste ei, cum a depăşit şi Oradea de câteva luni, şi probabil sunt în drum spre casă, de n-au şi ajuns. Dar atunci, în februarie 1942, soţii Schwartz erau încă la domiciliu. Le-am transmis că fata lor Lili e bine, la fel ca soţul ei şi nepotul Ervin. I-am întrebat ce veşti mai au despre fratele lui Lili, Vilmos, plecat ca student la Paris, unde l-a prins ocupaţia germană, dar n-au avut ce să-mi zică – de aproape doi ani nu mai primiseră niciun semn de la el. M-am şi simţit prost că am deschis subiectul, naiba m-a pus. Le-am urat cele bune, m-am scuzat că trebuie să fug şi am şters-o.

M-am suit în autobuzul de Sălard şi aşa am ajuns într-un final la cumnata mea Mariska. De acolo am trimis acasă telegrama: „Ajuns cu bine. Lânyi Péter".

21

Nu mai reţin ce m-a trezit, frigul sau discuţia aprinsă din bucătărie. Am crăpat ochii şi am întins mâna spre noptieră, să-mi caut ceasul. Dormisem douăzeci de ore! în acel răstimp, mă deşteptasem o singură dată, câteva clipe, căci iar am visat că intru într-un râu de câmpie şi unda încălzită sub soarele unei amiezi de vară îmi scaldă genunchii. Încă de mic am acest vis. Odinioară, mă lăsam

cu voluptate cuprins de valurile molcome şi verzi, ce mă ascundeau până la şolduri. Credeam că nu mă vede nimeni şi simţeam o imensă uşurare, ca să mă trezesc şi să-mi dau seama că făcusem pe mine, în urletele tatii. Am primit multe curele la fund ca să-mi intre bine-n cap că atunci când apa mi-a ajuns la pulpe trebuie să mă dezmeticesc şi să mă reped la toaletă, înainte să mă scufund până la brâu şi să-mi ud patul. De când sunt aici, noapte de noapte încerc să cobor tot mai adânc în râu, să-i simt căldura până la ceafă înainte să ies pe mal şi să tremur de frig. Dar la momentul de care vă spun am sărit din somn. Privata era însă în dosul curţii şi aş fi îngheţat până acolo şi înapoi. Am adormit la loc, decis să nu mai visez vreun curs de apă. Şi am reuşit.

Am pus ceasul înapoi şi mi-am ridicat ochii spre tavan. O crăpătură lungă îl despica pe mijloc din perete-n perete şi dincolo de varul imaculat apărea tencuiala gri, lipită pe un strat de nuiele bătute-n cuie de grinzile podului. Am văzut şi fereastra acoperită cu flori de gheaţă. Era întredeschisă şi mi-am amintit brusc visul cu pasărea ce urcă tot mai uşoară spre cer. Moment în care am vrut să mă îngrop sub plapumă. Ce şi-or fi spus gazdele mele când au găsit zăpada îngălbenită sub geam? De asta vociferau acum în bucătărie sau ca să mă trezească? Şi părinţii mei mai făceau aşa, duminică dimineaţa: se luau din te miri ce până sculau toată casa, iar când apăream noi, copiii, cearta se încheia, ca şi cum şi-ar fi atins scopul. La fel de bine însă putea să şi continue, şi atunci toaleta era ca un sanctuar. La nevoie, mă scuzam că-mi trebuie urgent, sperând să nu fie deja ocupată. Refugiat înăuntru, citeam până când se calma tata. Acolo nu-şi permitea să ne deranjeze şi, chit că ne-a interzis să luăm de citit cu noi, jumătate din coşul de rufe murdare era plin doar cu cărţile mele, ale fraţilor şi surorilor. Toţi pretindeam că suntem constipaţi, de nu mai ştia mama ce să gătească. Sigur că metoda nu funcţiona de fiecare dată – uneori, tragerea noastră de timp îl întărâta şi mai rău pe bătrân, care

începea să dea târcoale prin antreu. Lipindu-mi urechea de uşă, auzeam zăngănitul cataramei de la cureaua lui şi m-apuca fierbinţeala. Trebuia să-mi apăs fruntea de lemnul rece ca să-mi revin şi să-mi fac un strop de curaj înainte să ies, ceea ce nu-mi reuşea, aşa că aş fi preferat să rămân pe vecie închis acolo. Ştiam însă că nu pot amâna la nesfârşit deznodământul, că, aşa cum mă prevenea tata, „ce-i al tău e pus deoparte”.

Într-un final, m-am ridicat din aşternut, am închis fereastra şi am bâjbâit în bagaj după periuţa de dinţi şi pieptăn. M-am aranjat cât de cât în lavoarul cu oglindă şi am vrut să deschid uşa spre bucătărie, când am auzit-o pe cumnata Mariska răspunzând fetelor ei, nepoatele mele Margit şi Erzsebet, pe un ton ce nu admitea replică: „Da, o să plece, fiţi fără grijă”.

Mi-am lipit fruntea de uşă şi aş fi rămas aşa pentru totdeauna, ca în toaleta părinţilor. Dar am strâns clanţa de alamă în mână şi m-am arătat în prag, clipă în care s-a făcut linişte.

Mariska e cea mai mare dintre copiii soacrei mele. Şi s-a măritat cel mai bine, după părerea acesteia din urmă. Ginerele Béla era un nobil maghiar, dintr-o veche familie, şi o cunoscuse pe Mariska, dactilografă la un notar, când venise să-şi aranjeze nişte afaceri ca administrator de moşie. S-au căsătorit repede, ea s-a mutat la conacul lui din Sălard, în Bihor, şi i-a născut doi băieţi şi două fete înainte să înceapă Marele Război. Béla a luptat ca locotenent de artilerie în Galiţia, de unde i-a trimis cadou soacrei un dulăpior de bucătărie cu inscripţia pirogravată: „Trenesén-Teplic 1916”. Ea nu s-a îndurat să umple sertăraşele cu şofran, piper, boia, cimbru, chimen şi mai ştiu eu ce, dar l-a agăţat pe perete şi l-a privit ca pe o icoană, deşi e protestantă.

De aceea, când m-am îndrăgostit de Adél şi-au apărut tot felul de vorbe la care bătrâna elveţiancă pleca urechea, m-am adresat în scris lui Béla. I-am mărturisit c-o iubesc pe cumnata lui, că vreau să-i fiu soţ şi că, din nu ştiu ce

considerente, mama Adèle a luat distanţă faţă de mine şi m-a scos de la sufletul ei. În realitate, ştiam precis de la ce a pornit totul: dacă Adél i-a spus că sunt creştin catolic, Mariska a avut grijă să-i toarne că, de fapt, sunt numai un evreu botezat. Drept pentru care viitoarea mea soacră m-a considerat un etern rătăcitor şi doar cuvintele lui Béla au adus-o la sentimente mai bune. Omul s-a străduit cât a putut să medieze, iar eu m-am revanşat sprijinindu-i copiii după ce el n-a mai fost. Am făcut-o din recunoştinţă faţă de bunul meu prieten, fără de care nu cred că aş fi avut o viaţă alături de draga mea Adél, iar Julianna, cea pentru care trăiesc, n-ar mai fi apărut pe lume. Când mă gândesc cât de puţin a lipsit să ratez această minune, îmi dau seama că tot restul nu mai contează. Dacă mor mâine, mi-e egal – important e c-am izbândit prin urmaşa mea. Încerc să văd astfel lucrurile, să nu mă agăţ cu încrâncenare de viaţă, căci am remarcat aici că cel mai repede se duc cei ce se zbat.

Apatia e salvatoare şi energia ce-o mai avem trebuie drămuită. În loc să ne consumăm cu întrebarea „De ce tocmai eu trebuie să trec prin aşa ceva?”, e mult mai de folos rutina asta de seară, când vă povestesc de una-alta şi ne vânăm păduchii din cusăturile zdrenţelor. Dacă vom scăpa şi vom reveni acasă, o să avem vreme să căutăm răspunsul, că întrebarea va rămâne oricum aceeaşi şi nu ne-o ia nimeni.

A mai fost însă un motiv pentru care am făcut tot posibilul să-i ajut pe ai lui Băla: am vrut să întorc spre ei şi celălalt obraz. Nu vă închipuiţi câtă satisfacţie mi-a oferit gestul, care pe soacră-mea a amuţit-o. Mariska, în schimb, l-a perceput ca pe o palmă peste nas, dată lună de lună, dar pe care nu putea s-o refuze. Am înţeles asta când am ajuns la mâna ei. Aproape că m-a făcut să-mi regret gestul, de care n-ar fi fost însă nevoie dacă Băla nu s-ar fi hotărât într-o zi să abordeze problema în cel mai unguresc şi aristocratic mod cu putinţă.

În primul rând, după Marele Război şi unirea

Ardealului cu România, Băla şi-a pierdut moşiile prin reforma agrară. Şi-a păstrat conacul şi a luat în arendă un domeniu, pe care, după câteva recolte proaste, l-a abandonat şi s-a angajat la Cassa de păstrare în jurul Sălardului. Era ceva ca un nobil maghiar să lucreze într-o bancă! Era fix opusul a ceea ce te aşteptai de la un reprezentant al acestei caste ocupate mereu cu vânătoarea şi politica, pentru care o bancă era eventual locul de unde nobilii se împrumutau ca să-şi plătească datoriile la jocurile de noroc. Dar şi în acel caz chemau bancherul la conac, nu se demiteau să facă ei drumul. Cum să-ţi imaginezi că un asemenea domn îşi trage peste *attila* cu brandenburguri mânecuţele de contabil? Când am citit într-o scrisoare de la el că tocmai se lupta cu întocmirea unui bilanţ, care-i dădea bătăi de cap „cum bine ştii şi tu, dragă Rezse”, am rămas mut. Acesta era cumnatul meu, Batthyâni Paksy Kis-Paksy Băla. Numele şi conacul erau tot ce mai putuse păstra din moştenirea tatălui său, al cărui frate, József, se căsătorise cu Erzsebet Rhedey-Herglotz, verişoară de-a doua cu Francisc de Teck. Care Duce de Teck se însurase cu Prinţesa Maria Adelaide de Cambridge, verişoară primară cu Regina Victoria, iar fata lor a devenit Regina Maria a Marii Britanii, soţia Regelui George al V-lea, şi e acum Regina-Mamă a lui George al VI-lea.

Bela pufnea în râs dacă-i aminteai de asta: „Aşa, şi?”. Se mândrea însă cu diploma de înnobilare a familiei, zisă şi „piele de câine”, deşi fusese caligrafiată pe piele de miel. Ai lui o primiseră de la Ferdinand al II-lea, împărat al Sfântului Imperiu Roman de Naţiune Germană, Rege al Ungariei etc., etc., iar documentul cu pecete era pus în biroul din conac, deasupra uşii. Blazonul simboliza lupta înaintaşilor cu turcii şi arăta astfel: pe fondul de azur al scutului, pe un dâmb verde, sprijinit în cot, stătea un braţ roşu cu o sabie în pumn. Deasupra scutului era un coif cu coroană, încadrat de fâşiile numite lambrechini, colorate în roşu-auriu şi roşu-argintiu.

În schimb, pe copiii lui îi flata încrengătura genealogică şi aveau grijă s-o menţioneze când şi când, la varii ocazii. Chiar şi fiica mea s-a fudulit cu asta faţă de prietenele ei din curtea palatului Thomas, cu care juca şotron şi care, aflând că-n mijlocul lor e nepoata Reginei Marii Britanii, i-au permis Juliannei să mai arunce o dată ciobul. Văzând scena, m-a pufnit şi pe mine râsul. Iar acum, când ştiu că pe pielea mea anglo-americanii n-au dat o roată sau un volan de camion şi când strivesc între unghii păduchii ăştia păcătoşi, aducători de tifos, parcă-mi vine să mai râd o dată.

Bietul Bela n-a avut nicicum noroc cu fetele lui. Pe băieţi i-a pus repede pe drumul lor, în meserii tipice pentru fiii de nobili ardeleni: Bela s-a orientat spre studii de Drept, apoi spre cariera militară, fiind acum locotenent în armata ungară, iar Sándor a ajuns preot protestant, că de mic şi-a dorit să slujească în biserică. Pentru primul, tatăl a vorbit cu un general, iar pentru celălalt, cu un episcop. Nu m-ar mira ca aceia să-i fi fost şi rude pe undeva, tot în buna tradiţie a locului. Ei, dar cu fetele nu i s-a arătat nicicum. Prin 1934, Margit, fiica lui cea mare, ne-a scris aşa:

Vă anunţ cu bucurie că joi m-am logodit cu S. István. Mama şi mai ales tata au stat mult pe gânduri, deoarece Pista are şapte copii dintr-o căsnicie anterioară. Însă azi fetele maghiare şi sărace pe deasupra nu pot spera să apară partide prea strălucite şi de aceea m-am hotărât destul de repede, fiindcă Pista e un om bun, un bun părinte şi a fost un soţ bun pentru prima lui soţie, actualmente decedată. Cei şapte copii sunt băieţi, care vor prinde aripi după terminarea şcolii, aşa că nu văd prea rău viitorul.

Ai fi zis că soacră-mea, care din 1904, de la moartea soţului, poartă încontinuu doliu – motiv pentru care tot cartierul o ştie că *die schwarze Lehrerin aus Wien*, „profesoara în negru de la Viena” –, n-avea cum să se înnegrească mai tare. Dar a făcut-o, şi aproape o săptămână a fost un întreg circ până am convins-o să

semneze răspunsul nostru comun în care o felicitam şi îi uram casă de piatră. N-am mai apucat să-l trimit fetei, căci ne-a ajuns o scrisoare de la maică-sa:

Margit a înapoiat inelul. Cred că-i mai bine că a făcut-o acum decât mai târziu. După cum ştiţi, Bela a fost de la început împotrivă şi nu l-a văzut cu ochi buni pe Pista, însă, având în vedere situaţia noastră, a acceptat şi el în final, cu gândul că măcar una din fete e asigurată. Pista spunea mereu că totul va fi aşa cum vrea Margit şi mama lui era tare drăguţă când fata mergea să prânzească la ei. Noroc cu Bela, că a ţinut-o din scurt şi i-a interzis să rămână acolo până dimineaţa. Cu atât mai insistent a devenit Pista, care ne tot zorea cu nunta. Chiar şi fetei i-a părut suspectă nerăbdarea asta. L-am invitat la noi câteva zile, să ne dumirim în privinţa lui, dar n-a stat decât o noapte. Dormind singur, normal. În zori s-a scuzat că mama lui e bolnavă şi s-a întors la Oradea. Atunci, Bela a spus: „Ia hai să mergem după el, poate că viitorul meu ginere are nevoie de ajutor”. Ne-am suit în automobil, cu argatul Puskâs la volan, şi am ajuns la adresa lui Pista, unde larma se auzea din stradă. Cei şapte băieţi întorceau casa pe dos şi bunica lor zăcea epuizată, incapabilă să-i stăpânească. Cum ne-au văzut, s-au potolit. „Unde-i Pista?”, a întrebat Margit. „La Astoria sau la club, unde bate cărţile. Până diseară nu se întoarce şi eu nu ştiu ce să mă mai fac cu dracii ăştia”, a zis bătrâna. Margit s-a uitat la Bela şi a spus: „Tată, vreau să renunţ”. Dar el i-a zis: „Draga mea, ăsta încă nu-i un motiv să rupi logodna”. „Bine, dar ce-şi închipuie, că mă căsătoresc cu el să le fiu bonă copiilor, când Pista sparge banii la Casino şi de ziua mea nu mi-a luat măcar o floare? Sper ca măcar lui Mitzi să-i ia!”, a spus Margit. Bela s-a făcut ca racul şi a întrebat cine-i aia. „O colegă de birou, pe care o adoră. Mereu îmi vorbeşte de cât de elegantă, onorabilă şi frumoasă e. Păi, de asta mă mărit cu el, să aibă cu cine s-o compare?”, a răspuns Margit. „Draga mea, ăsta încă nu-i un motiv să rupi logodna”, a zis BEla, care l-a luat pe Puskâs şi au

pornit în oraş după Pista. L-au găsit la un colţ de stradă, unde tocmai se despărţea de Mitzi, o tinerică nurlie căreia un avocat bătrân, dar solvabil, îi pusese de curând verigheta pe deget. Bela i-a cerut să n-o mai pomenească veci pururi pe individa aia de faţă cu Margit, apoi au venit acasă şi Pista i-a jurat fetei sub ochii noştri că va fi un soţ bun, doar să facem odată nunta.

Ne-am întors în Sălard şi a doua zi fata s-a dus iar la Pista, la prânz. Mama lui a luat-o tare, că n-are motiv să fie nemulţumită, că, deşi fiul ei poate oricând să-şi găsească una bogată, frumoasă, din Budapesta etc., a ales-o pe ea ca mamă pentru copiii lui, pe care-i pune mai presus de orice. Apoi a început şi baba s-o laude pe Mitzi, până ce Margit a rupt-o la fugă spre autobuzul de Sălard.

Între timp, Bela s-a apucat să întrebe de Pista prin Oradea şi a aflat că are un munte de datorii la masa de joc, pe care speră să le achite din averea avocatului, soţul lui Mitzi, sau din zestrea lui Maigit – chestie care l-a distrat un pic pe Bela.

Am mai auzit şi că atunci când soţia lui trăgea să moară au trebuit să răscolească oraşul douăzeci şi patru de ore până să-i dea de urmă şi să-l trimită la căpătâiul ei. Iar un domn ce-l cunoaşte de mult ne-a transmis bref că Margit ar face mai bine să se spânzure decât să se căsătorească cu acest vagabond. Când a ajuns acasă, Margit tremura ca varga. Îi era teamă că Béla o s-o certe urât când îi va spune că a rupt de capul ei logodna. Béla s-a uitat însă la mine şi a zis: „De ce n-are noroc copila noastră? Sau norocul ei e că a scăpat de căsnicia asta”. Apoi s-a retras în biroul lui.

Aşteptăm să ne spuneţi ce credeţi despre toată povestea.

Cu drag, Mariska

P.S.: V-am scris în maghiară pentru că nu mai pot să scriu atât de mult în germană. Vă rog să-i traduceţi voi şi lui *Maman* Adèle.

I-am tradus atunci totul, cuvânt cu cuvânt, soacrei

mele, care m-a săgetat cu privirea. *Donnez-moi ça*! a zis, şi a întins mâna să-i dau plicul cu urările noastre. L-a făcut cocoloş, a deschis uşiţa sobei de gătit şi l-a aruncat în focul ce încălzea mâncarea de prânz. Imediat i-a dispărut un strat de negreală de pe chip şi chiar a zâmbit la masă, când m-am ars la limbă cu supa. M-am prefăcut însă, căci suflasem bine în lingură înainte.

Cât despre a doua lor fată, Erzsébet, ea a intrat în vorbă cu perceptorul din Sălard, fiu al unui căpitan de poliţie din Oradea şi care avea un frate mai în vârstă, de profesie mecanic. Toate detaliile erau cuprinse în scrisoarea din care am aflat despre acest pretendent că e un om deosebit de bun şi, printre altele, i-a dus lui Erzsébet şoşonii la reparat. Nădăjduim aşadar că va fi şi altceva între ei decât simplă prietenie. Bunul Dumnezeu ne-ar ajuta s-avem şi noi noroc. Cu speranţă în suflet, i-am cumpărat deja fetei mobilă de bucătărie şi pânză pentru lenjerie de pat, la care coase acum cu multă dăruire.

Şi iar ne-am apucat să scriem un răspuns, dar ne-a oprit vestea morţii lui Bela. Într-o seară, după cină, s-a retras ca de obicei în birou la un coniac şi trabuc, însă de data asta.1 adus un taburet sub uşă, s-a urcat pe el, a dat jos diploma nobiliară şi a băgat-o într-un sertar. Din care a scos mai apoi revolverul şi şi-a tras un glonţ în tâmplă.

De atunci, din februarie 1935, lună de lună, am încercat’s; i-i ajut cu bani pe copiii lui, pe Bela, care a urmat Dreptul şi acum e ofiţer în armata ungară, pe Sanyi, ce-a ajuns preot, şi pe Margit şi Erzsebet, care au rămas cu mama lor şi au deschis un debit de tutun în Sălard. Înainte lucraseră toate trei la oficiul poştal, dar afacerea asta li s-a părut mai profitabilă. De când l-au îngropat pe Bela, au fost nevoite să vândă şi conacul şi s-au mutat într-o casă ţărănească de la marginea localităţii, cu două încăperi, bucătărie şi privata în fundul curţii.

Să mai spun că mobila din bucătărie era cea cumpărată pentru nunta lui Erzsebet, care nu s-a mai ţinut, în timp ce Margit a reuşit până la urmă să se vadă

mireasă. Şi chiar m-a rugat să-i fiu naş – nu de alta, dar câştigam bine ca administrator la hotelul Carlton. Tocmai atunci a venit însă Dictatul de la Viena cu noua graniţă şi n-am putut ajunge la fericitul moment. Fata s-a măritat rapid: marţi a fost logodna şi joi, căsătoria. Ca nu peste multă vreme să aflăm de la Mariska:

Soţul lui Margit este un ţăran brutal. I-a promis fiicei mele marea cu sarea, însă n-a vrut să angajeze nici măcar o servitoare. Odată a jignit-o în faţa mai multor persoane, dar asta nu-i tot, căci e plin de datorii şi-i place şi să bea, deşi birtaşul nu-i mai dă pe credit. Lui Lajesi îi trebuie o ţărancă drept nevastă, una să se spetească pentru el ca un animal. De aceea, Margit a intentat divorţul.

Pe care l-a obţinut pe când am sosit eu în Sălard, în timp ce dormeam dus, înainte să se pornească tărăboiul în bucătărie. Şi, ca să fiu exact, ce am auzit prin uşă a fost: „Da, o să plece jidanul, fiţi fără grijă”.

Mă şi mir cum am putut să stau treizeci de zile acolo. Dar i-am scris soţiei mele:

Îmi pare rău că eşti rudă cu asemenea persoane. Cât le-am trimis bani, răspundeau: „Bunul Dumnezeu ne va ajuta, mai ales dacă tu, dragă Rezsô, vei putea să te lipseşti în continuare de câte 500 de lei lunar. Iar noi ne vom strădui să ne revanşăm cândva”.

S-au revanşat pomenind în fiecare zi de evrei şi de cum îşi merită soarta. Când mi-a ajuns până peste cap, m-am dus şi m-am predat autorităţilor, care în martie 1942 m-au închis în lagărul de refugiaţi din Losonc, aflat pe strada Adolf Hitler, numărul 2.

Aşa am scăpat de vociferările Mariskăi, ale lui Margit şi Erzsébet, dar mi-am petrecut vreo patru săptămâni spălând closete şi dormind pe o saltea umplută cu ploşniţe în lagărul condus de nişte şvabi, unde fiertura din coji de cartofi nespălaţi mi-a fost prânz şi cină. Căci la micul dejun primeam un ceai cu gust leşios, de spălătură de vase murdare.

Acolo aş fi rămas multă vreme, dacă nu primeam

scrisorile de garanţie de la cumnatul meu Hajnal Feri din Csongrâd, soţul Juliskăi, şi de la naşul meu de botez, Scherer Péter, ce lucrează în Budapesta la administrarea averii Grofului Pallavicini. Astfel am obţinut pe data de 23 aprilie dreptul de şedere şi de muncă în Ungaria.

22

Dreptul de şedere şi de muncă a fost prima parte, dar a mai durat ceva până să obţin şi statutul de arian onorific, de exceptat. Pentru asta am avut nevoie de o serie de acte, în primul rând din partea soţiei mele, care a trebuit să-şi dovedească ascendenţa.

Păduchi de prins sunt destui, aşa că o să vă spun acum de familia soacrei, din Elveţia. Acei oameni îşi cunosc genealogia încă de pe la 1400 şi şi-au transmis poveştile din generaţie în generaţie, până au ajuns la mine. Le-am preluat şi eu, prin alianţă, şi vi le zic de parcă m-aş fi născut cu ele. Şi, cine ştie, poate vor supravieţui doar prin mine. Sau prin voi. Ascultaţi:

Într-o dimineaţă din februarie 1476, pe când Marianne pusese la fiert supa de ceapă, bărbatul ei, Jacques, a auzit ceva ca un tunet şi a ieşit iute în pragul casei. Putea fi vântul care cobora pe masivul Le Chasseron, lustruindu-i stâncile din vârf până să descâlcească brazii de pe coaste. Rafalele treceau ca nişte dinţi de os, cu scrâşnete şi fluierături, după cum pieptănul iernii din Munţii Jura ţesăla păduri dese sau păşuni defrişate de om pentru verile scurte. Apoi, sălaşele rămâneau la voia urşilor, ce hibernau în saivanele troienite, pe când locuitorii din vale se încuiau în gospodării, săpând tranşee spre privată şi grajd. Fiecare familie avea turma sa de oi, de unde şi vechea denumire a satului: La Costa des Faies, Coasta Oilor, transformată cu timpul în La Côte aux Fées, Coasta cu Zâne. Casele erau strânse în cătune, botezate după cei ce le întemeiaseră. Printre ele, Les Bourquins de Bise, ridicat prin 1350, când Contele Thiébault acordase posesiuni acolo bunicilor celui care asculta acum din prag. „O fi vântul”, a spus Jacques

Bourquin şi s-a strecurat afară. Ninsoarea s-a oprit şi o rază de soare s-a reflectat în oglinzile şanţului. Omul s-a grăbit spre grajd, unde l-a izbit un nor de praf străbătut oblic de fasciculul orbitor de lumină ce izvora din gaura în acoperiş şi făcea să strălucească sfera care căzuse din cer ucigând un miel. Jacques s-a apucat să repare şindrila şi în liniştea ţiuitoare i s-a părut că aude urlete. A mijit ochii şi a văzut oastea unduind ca un şarpe înspre Sainte Croix, hărţuită de mici cete. Nu puteau fi decât soldaţii lui Charles le Teméraire, mărşăluind către inima ţării. Elveţienii încercaseră să-i oprească în vale, dar Ducele de Burgundia îi măturase cu tunurile. De acolo şi ghiuleaua nimerită în gospodăria lui Jacques. Care a înhămat caii la sanie şi a coborât halebarda din pod. Abia pe şleaurile de sub brazi, unde goana s-a schimbat în opinteli, a realizat că plecase fără să-i zică soţiei. Mai bine, altfel ar fi tras de el să stea acasă, ca-n alte rânduri, când îi aruncase şi halebarda pe foc. Bondoc şi bonom, Jacques mânuia însă bine arma muntenilor din Jura şi căuta să-şi arate măiestria pe pielea musafirilor nepoftiţi. A cerut deci să i se facă alta şi a ascuns-o de ochii nevestei, ştiind că nu va apuca să ruginească. Omul a biciuit caii şi curând a întâlnit câţiva codaşi. Erau vecini şi toţi aveau halebarde noi.

După o zi şi o noapte pe cărări ferite, au ajuns la castelul Grandson, pe lacul Neuchitel. Chiar atunci, apărătorii covârşiţi de tunurile burgunde se predau, crezând cuvântul Ducelui că pot pleca liberi. Într-o oră, copacii gemeau sub povara celor patru sute de elveţieni.

Bourquin şi ai lui s-au ascuns în pădure, unde i-au găsit confederaţii veniţi prea târziu în sprijinul celor din castel.

Ajunşi faţă în faţă cu burgunzii, elveţienii au îngenuncheat. Jacques n-a ştiut ce să creadă, pe când soldaţii Temerarului au tras săbiile. Localnicii şi-au sfârşit însă rugăciunea şi au atacat. Surprinşi, duşmanii au rupt-o la fugă. Elveţienii au recucerit astfel locul şi şi-au găsit camarazii atârnând prin stejari. Le-au retezat frânghiile şi

trupurile s-au înfipt în zăpadă ca un lăstăriş cu rădăcini îngheţate. Apoi, confederaţii au împărţit prada. Fiecare a luat după poftă şi puteri, până la ultima piesă rămasă-n drum. Prea grea pentru un pedestraş, cada de baie a lui Charles le Teméraire a încăput numai bine în sania lui Bourquin.

Era sfârşitul lui iunie şi Jacques nu revenise încă acasă. S-a repezit în Sainte Croix, să lase sania la un văr, şi s-a întors la camarazi în faţa oraşului Murten, asediat de burgunzii veniţi să ocupe Ţara Neuchitelului. Au aşteptat prânzul, când oştenii lui Charles s-au dus să-şi ia raţia şi solda, şi-au croit drum printre santinele cu pumnalele lungi şi s-au infiltrat prin ceaţa deasă în rândul burgunzilor. Unii îşi luaseră banii şi erau înşiraţi la ceaun, ceilalţi îl grăbeau pe trezorier, că se răcea fiertura. „Aşa-i!”, a zis un glas din negură şi burgunzii l-au aprobat, în ciuda accentului. Până să înţeleagă cine-i, au fost morţi. Elveţienii ajunseseră acum la timp şi nu i-au uitat pe cei din Grandson. Ducele a şters-o, dar ai lui au sfârşit în lacul Murten, împinşi la apa adâncă de halebarde. Nu s-a luat un prizonier. În schimb, elveţienii n-au refuzat o masă caldă şi o soldă.

Pe 5 ianuarie 1477, Bourquin era lângă Nancy, de unde pornise Ducele spre Grandson, reuşind pe drum să-i omoare un miel în grajd. Charles pierduse luptele din Ţara Neuchitelului şi chiar oraşul din care plecase. îl dorea înapoi şi-l asedia cu oastea rămasă. Ludovic al XI-lea, Regele Franţei, i-a chemat pe elveţieni în ajutor împotriva inamicului comun. Prinzând de veste, Charles i-a aşteptat în ambuscadă. Mirosind însă de la distanţă oameni şi sălbăticiuni, elveţienii i-au picat în ceafă prin păduri neumblate. Unul i-a crăpat ţeasta cu halebarda, apoi alţii şi alţii l-au ciopârţit înainte să-l rostogolească într-o râpă. Astfel a sfârşit ultimul Duce de Burgundia. Şi, pe când Ludovic al XI-lea a rămas cel ce-a scos Franţa din Evul Mediu, Jacques a venit acasă cu vana din argint, în care i s-au îmbăiat urmaşii până după Revoluţia de la 1789.

Desigur, n-a avut parte de o primire prea călduroasă în sânul familiei, lăsată de izbelişte un an încheiat.

Atunci ce să zic eu, care mi-am părăsit familia deja de trei ani? Dar auziţi ceva straniu:

Uşa sălaşului s-a închis iute, să nu iasă căldura, şi băiatul s-a apropiat de bătrânul întins lângă vatră. Un lemn în flăcări se rostogolise pe podea şi rogojina începuse să fumege sub ochii celui ce zăcea pe ea. Tânărul a trimis ciotul înapoi cu o lovitură de picior şi s-a lăsat în genunchi.

„Ţi-am adus lapte*”, i-a zis moşului, şi i-a lipit ulciorul de buze.

Lichidul cald s-a scurs mai mult în barbă, până ce omul a clipit des.

„Fiule, eu mult n-o mai duc. Aşa că-ţi spun acum. Numele tău…”

„Ce-i ăla?”, a zis băiatul, mirat.

„Cum te cheamă adică”.

„Şi cum mă chemi? Fiule. Iar eu te chem pe tine Tata. Ce-i cu asta?”, a zis feciorul.

„Ei, asta-i. Că n-am fost dintotdeauna Tata. La început şi mie mi s-a spus Fiule. Tata îmi zicea aşa, că pe Mama n-am prins-o, a murit când m-am născut. Dar apoi s-a dus şi Tata şi nu m-a mai chemat nicicum. Nu ştiu cum mi-or zice oamenii din sat, de mi-or zice cumva, că nu le-am avut treaba şi nici ei pe-a mea. Aici am trăit de când mă ştiu, singur cu muntele după ce-a plecat Tata. Mult mai târziu am ajuns să iau numele lui. Atunci când te-am găsit pe tine”.

„Cum adică m-ai găsit?!”, a zis băiatul.

„În ziua aia coborâsem mult la vale, spre sat. Fugise o oaie şi-i luasem urma în cimitir. Se încâlcise într-o tufă şi hehăia de moarte. Am tras-o afară şi mi s-a părut că mai aud ceva ca un behăit. «Vine de sub pământ», îmi zic. Trec printre morminte, aplec urechea, la un moment dat găsesc o moviliţă proaspătă. Aici e! Scot pumnalul şi sap. Nu mult, că-i pământul cu pietre. Şi înfig cuţitul în lemn. Curăţ în jur şi ridic lădiţa. O deschid şi te găsesc pe tine, Fiule”.

„Bine, dar ce făceam acolo?!”

„Erai mort, dacă te-au îngropat ai tăi, nu?”, a zis moşul. „Şi atunci cum scânceam?!”

„Ai înviat cumva, de unde să ştiu?”

„Bine, Tata, dar cine sunt «ai mei»?”

„Cei din sat. Nu mi-au avut treaba şi nici eu pe-a lor. Te lăsaseră acolo, te-am scos din pământ şi aşa am chemat şi eu pe cineva «Fiu» şi am primit iarăşi un nume”.

„Tata”, a zis puştiul şi s-a lăsat pe pieptul moşului. „Ascultă-mă”, i-a zis muribundul. „Tu eşti un Bourquin. Du-te la ai tăi”.

Yvonne era singură. Şi casa ei se izolase de cătun, prin buruienile grădinii. Doar fumul hornului se mai amesteca silit de vânt cu unul vecin, altfel urca solitar la cer, răsucit spre sine. Yvonne, femeie la cincizeci de ani, trecută fără să observe cineva. Părinţii îi pieriseră de mult, lăsându-i în grijă trei fraţi şi o soră. Nici asta n-a durat. Sora a fost trasă în fântână de găleata plină, când a luat-o din cârlig, iar mezinul a fost rupt de lupii ce i-au atacat turma. Alt frate a fost strivit de un brad. Tăietorul îi estimase căderea, dar lemnul, deviat de crengi, s-a prăvălit peste băiat. Celălalt frate a aruncat toporul şi a fugit în lume, intrând mercenar la Magdeburg, citadelă protestantă pe care catolicii au trecut-o prin foc şi sabie în 1631. Yvonne a rămas deci singură. Şi-ar fi putut găsi om în satul unde toţi erau verişori, dar nu i-a trebuit. Şi-a zis c-aşa îi e scris, până în ziua când a coborât oile pentru iernat şi i-a ieşit în cale acel vânător. Cu care, dintr-o pornire neaşteptată, s-a culcat în marginea cărării. Copilul s-a născut, s-a învineţit şi a amuţit. A fost îngropat pe dată, iar tatăl a chemat un sculptor, i-a zis ce şi cum şi s-a întors la viaţa lui. Yvonne a urmărit cum pe casa părintească e dăltuit Anul Domnului 1642, blazonul cu flori de crin şi, deasupra, un făt sub bolta a doua ramuri. Coborând pe scară, meşterul a scris în piatră *Crédit et mort* şi lucrarea a fost gata, iar Yvonne s-a închis la ea. Aflase din blazon cu cine se iubise: Henric al II-lea de Orléans-Longueville,

suveranul de Neuchitel. Nevasta îi murise şi el rămăsese cu o fată şi cu o nevoie stringentă: un fiu moştenitor. Chiar şi ilegitim, ca strămoşul lui, Jean d'Orléans. Bastardul de Orléans, cum i se zice, e cel care în Războiul de o Sută de Ani cu englezii a ridicat asediul oraşului Orléans, luptând alături de Jeanne d'Arc.

„Numele meu e Bourquin", a spus tânărul.

„Şi? Toţi de aici ne numim aşa. Dar nu ţin minte să te mai fi văzut".

„Sunt cel de pe casă, pruncul".

„Nu se poate. E mort", a spus femeia, Am înviat în aceeaşi zi. Aşa mi-a spus Tata".

„Cine?!"

„Nu l-ai cunoscut, şi nici el pe dumneata".

Yvonne a simţit că o ia cu leşin. Tânărul a continuat însă, arătând pumnalul:

„Tata m-a auzit urlând în groapă şi m-a scos. M-a dus la el, m-a crescut, apoi mi-a zis că mă numesc Bourquin. Am coborât în sat şi am văzut pe casa asta un copil mort. Eu sunt".

I-a luat mult lui Yvonne să accepte povestea, dar băiatul semăna prea bine cu ea. Şi-a adus aminte că nu apucase să-l boteze şi într-o zi l-a întrebat dacă crede în Dumnezeu, „în cine? N-am auzit".

„Dar tu în ce crezi?", a zis mama.

„Am crezut în zâna din Grotte aux Fées. Tata a şi văzut-o. Dup-aia am auzit că ţăranii s-au dus la ea şi i-au turnat smoală în pantofi. Când să se încalţe, tălpile i s-au lipit de pantofi şi pantofii de piatră. N-a mai putut să plece şi a murit de foame în peştera ei. Aşa a spus Tata".

„Asta-i o legendă", a zis Yvonne. „Aici sunt doar oi şi oamenii cred în Dumnezeu. Chiar şi zâna ta, de-ar fi existat, ar fi crezut în El".

„Şi unde locuieşte acest El?", a întrebat băiatul.

„În cer", a zis maică-sa.

„Atunci n-ai cum să-l vezi. Dar nici n-ajungi să-i torni smoală în pantofi. E bine".

Tânărul a primit taina botezului şi prenumele Moïse. „Mamă, nu mi-ai spus cine e cel cu care m-ai făcut”, i-a zis el într-un rând.

„Henric al II-lea de Orléans-Longueville”.

„Ce de nume!”

„Aşa îl cheamă pe tatăl tău”.

„Nu, pe el îl cheamă Tata şi atât”.

Moïse Bourquin a chemat un meşter să adauge pe blazon, lângă crini, iniţialele B şi M, iar peste prunc dalta a săpat un pumnal cu vârful spre cer. Apoi, Moïse s-a însurat, devenind Tata.

Suveranul de Neuchitel s-a recăsătorit şi a avut doi fii. Jean-Louis s-a făcut călugăr, şi Charles-Paris, uns Rege al Poloniei, a căzut în prima campanie din Ţările de Jos a lui Ludovic al XIV-lea. Charles-Paris s-a născut din idila mamei lui cu François, Duce de La Rochefoucauld, fiul celebrului autor al *Maximelor*, dar Henric al II-lea şi l-a asumat. Cea care l-a moştenit însă a fost fata lui, Marie.

Rămas până la adânci bătrâneţi în casa străbunilor din Les Bourquins de Bise, Moïse a apucat să-şi vadă numeroşii nepoţi bălăcindu-se în străvechea vană din argint şi strigându-i: „Bunicule, vino şi tu!”

23

Iar acum ajung la tatăl soacrei mele şi la ziua nunţii lui:

Costumul îl strângea. „Se lasă la purtat”, i-a zis croitorul, aşa că Paul l-a îmbrăcat, s-a aşezat la masa de lucru şi a aprins lampa cu abajur verde. A aruncat o privire peste casetele cu piese finisate sau brute, a fixat lupa în menghina exersată cu anii a muşchilor oculari, a apucat pila, o rotiţă zimţată şi a început să-i şlefuiască dinţii.

Geamul ce dădea spre nord pentru o mai bună lumină naturală s-a albit, vestind o zi cu soare glacial. Paul n-avea însă timp de observaţii meteo, fiind prins cu terminarea unor piese de care depindea atelierul de montaj final. Dacă, la început, ţăranii din munţii Jura găsiseră în asta o ocupaţie pentru lungile ierni, orologeria

a devenit cu timpul o meserie în sine. Mici manufacturi au apărut prin cătune, deservind alte ateliere până la realizarea produsului finit: ceasuri tot mai complexe. Pe la mijlocul acestui lanţ trofic se afla şi Paul, care ucenicise la munteni cu degete groase, obişnuite cu coarnele plugului şi coada toporului sau halebardei. Rotiţele butucănoase şi arcurile rudimentare s-au cizelat pe măsură ce fiii de agricultori, ţapinari şi războinici s-au născut cu degete mai subţiri, adaptate la noua activitate principală. Paul moştenise şi el degete lungi, potrivite pentru mecanica fină, deci probabil şi tatăl lui se îndeletnicise cu asta. Nu ştia sigur – era un copil din flori şi maică-sa refuzase să-i vorbească despre acela. A simţit însă de mic că menirea lui e fabricarea ceasurilor şi la şapte ani era deja în slujba meşterilor din zonă. Pe undeva, a sperat să-şi găsească tatăl, pe care-l bănuia aşezat la unul din multele bancuri de lucru observate în ucenicie. Cu un ochi la meşterul ce strunjea piesele şi altul la procedeu, Paul a deprins orologeria fără să-şi recunoască părintele. A îmbrăţişat cu atât mai mult munca şi a deschis un atelier. Comenzile au curs şi nu şi-a mai văzut capul de treabă. Cabana scundă i-a devenit casă. Lampa lui se aprindea prima şi se stingea ultima, indiferent de împrejurări.

Dar acea zi avea să fie altfel, dacă se îmbrăcase la costum. Manşetele i s-au umplut de pilitură şi gulerul îi zgâria gâtul, iar după câteva ore de caznă a cedat, dezbrăcându-şi haina şi cămaşa. „Se mai lasă la purtat pe naiba!”, a zis, şi a luat şorţul peste pieptul gol.

La amiază, în cadrul uşii a apărut un chip de copil: „Se strânge lumea, ar trebui să mergeţi”, a zis ucenicul.

Paul l-a concediat cu un mormăit, dar apoi a lepădat şorţul, s-a îmbrăcat frumos, s-a suit în sanie şi a dat bice cailor spre biserică. Ajuns, a zis da, şi-a sărutat mireasa, pe Constance-Adéline Bourquin, stră-stră-strănepoata lui Moïse din Côte aux Fées, şi a semnat în registru ca Paul Auguste Jeannin-Bourquin, domiciliat în Les Verrières, districtul Val de Travers, cantonul Neuchitel, la 26 aprilie

1859.

Petrecerea a fost scurtă, în tradiţie protestantă. Mirii au gustat din bucate, au mulţumit naşilor şi s-au retras. Actul căsătoriei a fost săvârşit la lumina lămpii cu abajur verde, în patul strâmt instalat de meşter pentru nopţile cu somn puţin. De altfel, de îndată ce tânăra a adormit, soţul şi-a reluat locul pe scaun şi pila a încercat să recupereze timpul pierdut de oameni pentru nevoile lor lumeşti.

Şi tot la lucru, aplecat peste roţi şi şuruburi liliputane, l-a găsit şi dimineaţa îngheţată a lui 1 februarie 1871, despre care e următoarea poveste:

Concentrat la treabă, Paul a sesizat într-un târziu că licărul zorilor filează ca o feştilă. Era efectul trecerii unui şir de oameni, umbrele lor întunecând perspectiva meşterului asupra piesei din menghină. Nedumerit, Paul a deschis poarta şi a privit coloana ce mărşăluia dinspre graniţă. Erau militari din Armata de Est a generalului Bourbaki. Ultima speranţă a francezilor după capitularea împăratului Napoleon al III-lea şi instaurarea Republicii în Parisul cucerit de prusaci, această armată fusese şi ea bătută şi ceruse internarea în Elveţia. Simţind că au scăpat de greu, bărbaţii s-ar fi trântit în zăpadă, dar alţi camarazi îi împingeau din urmă, silindu-i să ţină pasul. Încotoşmănaţi în cârpe de căpătat, căci uniformele subţiri şi cizmele prost încleiate nu le prea fuseseră de folos, francezii s-au târât înainte. Iar cei care au abandonat definitiv au înălţat cu trupurile lor taluzul drumului. Număraţi şi dezarmaţi la pichetul Meudon, un cătun al comunei Les Verrières, aproape nouăzeci de mii de soldaţi şi vreo douăsprezece mii de cai au străbătut pantele munţilor Jura, căutând refugiu în cantonul Neuchitel.

Paul a cotrobăit prin casă, a strâns un braţ de haine vechi şi le-a împărţit la nimereală. I-a spus nevestei să fiarbă un cazan din ce aveau şi s-a retras grăbit. Constance a ieşit în poartă cu Adèle, primul copil al soţilor Jeannin-Bourquin şi viitoarea mea soacră, iar fetiţa de zece ani a luat o lingură de lemn şi a pus unul câte unul cartofii în

palmele degerate. Câţiva au tresărit la fierbinţeală, scăpându-i, şi s-au aplecat după ei, dar cei ce veneau din urmă i-au tescuit în picioare. Adèle a vrut să-i scoată din acel tăvălug nesimţitor, dar Constance a gonit-o în casă, la fraţii ei. Prea mici să înţeleagă ce se petrecea afară, Paul, Arthur, Ernest, Fritz, Numa, Henri, Albert, Laure şi Rose dormeau liniştiţi în pătuţurile lor.

Pe la mijlocul nopţii, când grosul armatei trecuse, Constance a auzit bătăi în poartă. Ca să nu-l deranjeze pe Paul, s-a dus ea. Un grenadier a privit-o cu ochi sticloşi, a murmurat ceva şi s-a prăbuşit în prag. Respira, aşa că femeia s-a chinuit să-l bage înăuntru. Adèle a auzit-o pe maică-sa icnind, a venit iute şi l-au apucat împreună de subsuori. Omul ardea, delirând despre logodnica venită cu el de mână până acolo. Constance s-a repezit în drum cu felinarul. Vântul învârtejea ninsoarea, plimbând-o în fuioare înalte. După o vreme, femeia s-a întors zgribulită, ridicând din umeri. A fiert un ceai din ace de brad, i-a dat soldatului să bea, a luat foarfecă de tăiat via şi a înlăturat coconul de cârpe jegoase ce încorseta trupul galben plin de păduchi. A aruncat totul în foc, l-a spălat şi l-a îngrijit pe francez până la prânz, când omul şi-a dat duhul. A murit de tifos, da. Mama şi fiica l-au apucat atunci de câte o mână şi l-au târât la marginea satului, unde camarazii grenadierului formau o stivă. Au fost înmormântaţi abia în mai, când pământul a permis hârleţelor să deschidă morminte în el. De îngroparea cadavrelor, sfâşiate de lupii care în acea iarnă au fost mai blânzi cu oile, s-au ocupat localnicii, pentru că resturile Armatei de Est s-au întors în Franţa prin martie. Marşul lor, întrerupând sacadat lumina în geam, nu l-a mai ridicat din scaun pe orologier. Paul nu mai avea nici măcar un „bună ziua” de dat – abia trecuseră greul iernii şi mai era până să vadă colţul ierbii. Sosirea francezilor îi făcuse pe elveţieni să-şi întredeschidă cămara, astfel că atunci când soldaţii au plecat spre casă gazdele au pornit ele pe drumuri. La vederea convoiului, Adèle s-a strecurat afară, salutându-i veselă pe militarii ce

se scurgeau spre Franţa. Un ofiţer a coborât de pe cal şi i-a prins în piept o decoraţie strălucitoare.

„O medalie poate cântări cât un cartof fiert. Mai rar şi viceversa, *ma petite heroine*r, a zis ofiţerul şi a sărutat-o pe creştet.

Îmbujorată, fetiţa a mers în bucătărie la maică-sa şi a tras-o de poate.

„Sper că n-ai luat asta de la vreun mort. Du-o înapoi! Nu ştii că-i păcat să furi?”

„Am primit-o de la un general, care a zis că-i pentru cartofi. Jur pe ce-am mai sfânt!”, a spus Adèle, în ochii căreia orice militar călare nu putea fi decât un general.

„Fie. Dar nu ne trebuie medaliile lor. Şi nu se face să juri. Ia Biblia şi citeşte-mi, să te aud!”, i-a zis femeia şi s-a întors la fiertura ce dădea în clocot, amestecând să nu se prindă.

Apropo de povestea asta îmi aduc aminte cum îmi spunea *Maman* Adèle când mă mai surprindea tolănit pe bancheta din bucătărie, într-o ţinută uşor neglijentă: „*Mon Dieu*, parcă sunteţi din armata lui Bourbaki!”. Aşa suna mustrarea ei cea mai severă. Bine că nu vede cum arăt în clipa de faţă. Şi ajungem acum la momentul când soacră-mea a plecat la Viena:

Scrâşnetul frânelor a silit-o să-şi pună palmele pe urechi. Volumul învelit în hârtie i-a căzut din poală şi oprirea bruscă mai c-a aruncat-o în braţele călătorului de vizavi. Şi-a ridicat cartea, plecând ochii să nu vadă şi să nu fie nevoită să răspundă la zâmbetul celui care fusese gata s-o strângă la piept, apoi şi-a aranjat cocul şi a înfipt în el acul ce-i asigura pălăria. A apucat valiza de mâner, a deschis uşa şi vuietul peronului a îngheţat-o. N-ar fi făcut un pas pe scară dacă n-ar fi simţit în ceafă respiraţia domnului, ce-i tăia scăparea. A coborât pe dalele galbene, în puhoiul de oameni. Pe faţada gării, vulturul cu două capete privea în stânga şi-n dreapta, făcându-se că n-o observă. Uşurată de acea idee, călătoarea a străbătut sălile ample spre oraş. Piaţa mai întinsă şi mai populată decât

satul ei natal i-a provocat alt moment de şovăială. Uniforme pestriţe, iţari, surtuce ungureşti cărămizii, tramvaie, turbane sângerii, porumbei, pălării cu pene şi căşti cu panaş, căruţe de marfă, caftane şi monocluri formau o întreagă babilonie. Încremenită în faţa uriaşei porţi feroviare a Vienei, Adèle s-a decis greu să continue spre adresa notată pe un bilet de pastorul Mouline, care-i dăruise şi cartea înfăşurată în hârtie, *La Sainte Bible, ou l'Ancien et le Nouveau Testament, d'après la version revue par J.F. Ostervald, Cambridge, Imprimerie de l'Université, Aux Frais de la Société Biblique Britannique et Étrangère, 1875* O primise la Crăciun în 1877, cu dedicaţia pastorului, un citat din Proverbe IV, 23 – 27, şi ştampila rotundă a Église Naţionale Neuchiteloise, Paroisse de St. Sulpice. Adèle îşi lăsase privirea pe paginile acesteia de cum se despărţise de ai ei şi cititul o ţinuse ocupată până la staţia terminus, dându-i impresia că nu se mişcase din loc, iar la coborâre îşi va găsi părinţii aşteptând-o să urce înapoi în docar. Biblia, vulturul aparent indiferent, babilonia, doar acestea existau însă acum. Ţinute elegante, cizme cu pinteni, hamali în şorţuri întunecate, doamne cu parasol, slujnice cu coşuri de nuiele din care răsăreau capete de raţe, gâşte şi fazani clipind des pe ultimul drum, domni ce-şi fixau ceasul după orologiul public, vitrine ce arătau conţinutul băcăniilor, al măcelăriilor cu carcase vineţii de vite şi porci atârnând în cârlige, al frizeriilor cu clienţii expuşi în giulgiul ce aduna smocuri şi stropi roşii, reclame vii sau livide ale meşterilor care făceau cu ochiul celor de afară. Spectacolul dat de Mariahilferstrasse, artera comercială ce începea la Gara de Vest, continua pe străduţele împânzite de croitorii şi bodegi şi în pieţele care, oricât de mărunte, adăposteau o biserică şi un bordel, pline de adepţi. Toate astea o înconjurau pe Adèle, abia lăsând-o să respire. Într-un târziu, a despăturit biletul îmbibat de transpiraţie şi-a citit: Home Suisse, *Mlle* de Blaireville, I, Himmelpfortgasse 20. Aşadar, Poarta Raiului se găsea în Viena. Şi era o străduţă. A oprit un fiacru şi s-a

lăsat dusă într-acolo.

Nu fusese neapărat dorinţa ei să plece din satul cu câteva duzini de gospodării, o mână de ateliere pentru ceasuri, şcoală şi biserică. Ca fată mai mare, se îngrijise precum un al treilea părinte de cei şapte fraţi şi două surori, în lipsa tatălui mai mereu ocupat. În puţinele-i răgazuri, Paul îi strângea înaintea unui pupitru şi-i învăţa să cânte coral. Vocile se mlădiau sub bagheta închipuită dintr-o nuia de alun, care mai croia la fund octavele neascultătoare. Rar luau masa împreună – duminica şi de sărbători. Băieţii au dispărut apoi şi ei în atelier, iar fetele au rămas în bucătărie cu Constance, pregătindu-se să devină soţii şi mame. Cum o nuntă nu le era chiar atunci la îndemână, alternativa s-a ivit de la pastorul Mouline, ce i-a propus să plece ca bonă. Aşa îşi scutea familia de cheltuieli şi putea câştiga ea însăşi bani, timp în care cunoştea lumea şi răspândea preceptele protestante. Ideea a prins-o. Mai ales că-şi dorea să vadă Parisul.

„Paris?!”, a spus pastorul. „Acolo toţi vorbesc franceza, iar tu, cu accentul din Jura, te-ai angaja poate la o familie de brutari, să păzeşti pruncul să nu cadă în cuptor. Nu, tu trebuie să pleci la Viena. Austriecii sunt înnebuniţi după cultura franceză, iar tu ştii gramatică şi clasicii literaturii, doar te-am învăţat. Nu-ţi fie frică, nici Napoleon n-a fost francez get-beget, dar tare l-au iubit vienezii când i-a ocupat, a stat la Schönbrunn şi a luat-o de soţie pe fata *Kaiser-\Ani*. Acolo vei avea prestigiu, vei umbla în familii bune. Ai grijă doar să nu te pierzi! N-ai ce căuta la doamna Emma Schweinburg din Tempelgasse 12 sau la doamna Julie Beck din Stephansplatz 8 şi Jasomirgottgasse 2. Multe fecioare ajunse pe mâna lor şi-au lăsat credinţa şi viaţa veşnică prin bordeluri. Eu te trimit la cineva care te va plasa într-o slujbă onorabilă”.

Fraţii şi surorile fiind deja suficient de mari ca să-şi poarte de grijă, fata a profitat că s-au strâns împrejurul unei mese de sărbătoare şi i-a anunţat despre decizia ei. Tatăl şi-a lăsat ochii în farfurie, maică-sa a privit-o lung, şi

Adèle s-a dus să-şi facă bagajul. A pus în valiză câteva haine, caietul de catehism, Biblia şi a ieşit pe poartă. Paul trăsese deja docarul, cu Constance lângă el. Adèle a luat loc în spate şi pe drumul până la gară a domnit o tăcere deplină.

„Vom fi aici oricând o să vrei să te întorci”, i-a spus tatăl de sub geamul vagonului.

Trenul s-a desprins din staţie şi a câştigat încet viteză. Adèle s-a aşezat, a scos cartea şi a deschis-o la nimereală. N-avea să-i mai revadă pe ai ei sau meleagurile Elveţiei natale.

Şi nu doar că nu i-a mai revăzut pe ai ei, dar s-au mai întâmplat şi următoarele:

Soacră-mea a primit din Elveţia un plic gros. La expeditor era adresa părinţilor săi, dar ei rareori îi scriau mai mult de patru pagini. Acum i-au trimis un ziar, ediţia din 28 iunie 1927 a gazetei *L’Impărţial. Journal Quotidien et Feuille d’Annonces, paraissant à La Chaux-de-Fonds tous les jours, excepté le Dimanche*. L-a răsfoit. „Vom supravieţui la trecerea cometei Pons-Winnecke sau astăzi va fi sfârşitul lumii?” Până să vină ziarul cu poşta se făcuse deja 15 iulie. „Cartea săptămânii: *Amorul e mincinos*, de Jeanne Landre”. „Ecouri: Marii contemporani. Un dascăl din Pilsen a avut ideea foarte modernă de a-i chestiona pe elevi despre cei mai mari oameni ai epocii noastre. Conform votului, Hindenburg ocupă locul întâi în admiraţia junilor cehi, urmat la distanţă de Masaryk. Mussolini şi Gérard Hauptmann au ieşit la egalitate, ca şi Poincaré cu Jackie Coogan, iar Edison şi Marconi sunt la nivelul lui Doublepatte şi Patachon. Drumuri foarte diferite duc spre glorie”. „Străbunica, bunica, mama şi fiica, patru generaţii au folosit şi folosesc celebrul săpun Steinfels!” „Ce nu veţi regreta niciodată? Că aţi achiziţionat un gramofon His Master’s Voice – Voix de son Maître, de la Witschi-Benguerel”. „Tânără, caut să iau lecţii de conducere auto”. „La Paris, o studentă din Elveţia a vrut să-şi pună capăt zilelor din cauza datoriilor”. „Omul-gorilă a fost prins în

Canada – a strangulat douăzeci de femei”. „Cronica neuchiteleză: grav accident la Fleurier – doi motocicliști au căzut în râu”.

Nedumerită, Adèle Lânyi a luat paginile la rând şi a găsit un articol cu titlul „Moartea domnului Jeannin-Bourquin”. S-a hotărât greu să citească mai departe: „Marele sat industrial Fleurier e în doliu, căci l-a pierdut pe unul dintre reprezentanţii săi iluştri, domnul Paul Jeannin-Bourquin, înmormântat sâmbăta trecută. În ediţia din ianuarie 1927, *Revista Internaţională de Orologerie* a dedicat o notă biografică familiei Jeannin-Bourquin şi şefului ei nonagenar, ca omagiu pentru viaţa şi cariera sa. Domnul Paul Jeannin s-a născut în Les Bayards în februarie 1838. O ucenicie temeinică l-a propulsat în fruntea orologierilor completi ai epocii lui, iar prin efort şi iubire a întemeiat o familie frumoasă, cu zece copii. A ştiut să-şi împartă timpul între munca migăloasă şi educaţia celor mici, cărora le-a insuflat dragostea pentru activitatea sa şi pasiunea pentru cântec, într-o fotografie, intitulată just «O familie de orologieri-muzicieni», îl vedem pe acest excelent părinte ca dirijor lângă corul format din şapte băieţi şi o fată. Altă poză ni-l arată la lucru în fabrica Ivy din Fleurier, al cărei proprietar e fiul său, domnul Numa Jeannin. În ciuda vârstei sale, bătrânul nu şi-a abandonat uneltele. Vizavi de acest aspect, revista scrie: «Am putea crede că-i un anacronism aici. Oare nu ne aflăm în faţa unui tablou de Édouard Kaiser? în realitate, e o scenă din 1927. Bucurându-se de o sănătate de fier, venerabilul domn nu vrea să-şi ia un repaus. Trezit din zori, lucrează până seara, punând mâna la fiecare ceas produs de cel mai tânăr dintre fii. Omul este făcut să muncească, le spune el celor care-i laudă stăruinţa. În muncă stă fericirea. Cerul mi-a dat o viaţă lungă şi-mi exprim recunoştinţa rămânând la post».

O carieră atât de frumoasă şi o viaţă trăită deplin merită recunoscute! Odată cu domnul Jeannin dispare o figură emblematică a orologierului de modă veche, dar şi

un personaj drag nouă. Adresăm familiei expresia sentimentelor noastre”.

Adèle Lânyi a luat un creion albastru, rigla şi a încadrat articolul într-un chenar. Apoi a vrut să bage ziarul în plic, dar din el a căzut o scrisoare de la Numa. A rămas la formula de adresare: *Chère Madame*. „Asta am ajuns pentru fratele meu, o dragă doamnă? Mulţumesc, dar asta sunt şi aici, între străini”.

De atunci, a rupt orice legătură cu Elveţia. Ca atare, când mi-am făcut dosarul pentru obţinerea statutului de exceptat şi a trebuit să dovedesc că părinţii şi bunicii soţiei sunt arieni, i-am scris eu lui Numa. Nu ştiu dacă am făcut bine, dar i-am dat multe din casă, informându-l pe larg despre viaţa dusă de sora lui cea mare de când plecase la Viena. Chestii pe care soacra mea sigur nu i le-a zis vreodată, din mândrie sau ruşine. Mi-am asumat însă riscul şi i-am scris fără rezerve, deşi nu era treaba mea, iar Adèle clar n-ar mai vrea să mă vadă dacă ar afla. Pe final, i-am propus lui Numa ca după război să reluăm legătura şi, cu ajutorul lui, să obţin dreptul de desfacere a mărcii de ciocolată Suchard în România. Am planuri mari, ca să ajungem să trăim fără grija zilei de poimâine. Numai să fim sănătoşi până atunci, să treacă războiul şi să mă pot întoarce acasă. Unchiul Numa, cum îi zic eu, mi-a trimis toate documentele cerute: certificate de botez şi de căsătorie pentru partea mea elveţiană.

24

O să vă spun acum de socrul meu, pe care-l cunosc doar din ce i-a povestit soţiei şi din ce mi-a povestit ea. N-o mai iau de la 1400 toamna, când în Ardeal dădeau tătarii, ci încep din copilăria lui Lânyi Mihály, de pe la 1870. Dacă aţi terminat de vorbit între voi, ascultaţi:

„Băiete, adoarme clientul!”, a spus domnul Mohnâcs, aşezându-l în scaun pe negustorul picat la ora închiderii. „Hai, că odată-mi ascut briciul pe fundul tău, să vezi atunci cum zbârnâi!”

Feciorul a turnat din oala de pe cuptor într-un

lighean, a înmuiat un prosop şi l-a întins bărbierului, care l-a înfăşurat iute pe faţa clientului. Acela a sărit ca ars.

„E-n regulă”, i-a zis meşterul. „Ce ziceţi, ce ne-a făcut prusacul!”

„Mda”, a spus negustorul, dezamăgit de bătaia de la Konniggrätz, dar bucuros că i se ia cârpa încinsă de pe chip. „Oricum, nu-i un capăt de ţară…”

„Nu-i”, a zis bărbierul şi a săpunit obrajii ţepoşi. „Dar câte steaguri ne-a luat!”

„Facem altele”, a spus clientul, neliniştit de figura celui ce hârşâia briciul pe cureaua de piele, ridicându-l când şi când să-l cerceteze cu ochi mici.

„Da”, a zis meşterul şi a tras peste fălcile negustorului. „Dar fiii? Cine ni-i aduce acasă?”

„Facem alţii…”, a zis clientul, încovrigat în scaun.

„Mda”, a spus bărbierul.

Avusese un singur fiu, căzut în 1848 la Custozza, sub comanda mareşalului Radetzky. Soţia îi murise de necaz şi pe el îl apucau uneori pandaliile, aşa că-şi cam pierduse clienţii. Doar curajoşii îl mai frecventau. Şi străinii care nimereau acolo.

„Dăm cu pudră?”, a zis, şi a împrăştiat un strat alb pe chipul livid. „Vă mai aşteptăm!”

Clientul s-a grăbit să achite şi bărbierul l-a privit dispărând, apoi s-a întors spre copil:

„În meseria asta n-ajunge briciul. Trebuie să conversezi şi să ştii tot ce se întâmplă pe lume. Du-te cu ligheanul”.

Băiatul a ieşit în prag şi a deşertat apa în rigolă. Din josul străzii urca o bătrână, aşa că a intrat iute, a pregătit cele necesare şi s-a aşezat pe taburetul lustruit de învăţăceii dinainte.

„Deci vine doamna Etelka”, a spus meşterul Mohnâcs, căscând.

Puştiul îşi dorise să deprindă meseria. Când tovarăşii lui de joacă au dispărut din Timişul de Sus, un cătun din Imperiul Austriac la hotar cu Ţara Românească, plecând în

ucenicie care-ncotro, Mihály a hotărât că nici pentru el nu mai era de stat. L-a prins într-o seară pe taică-său când se întorcea acasă şi l-a oprit. Un convoi a trecut chiar atunci spre graniţă. Într-o căruţă se înghesuia o ceată de lăutari întârâtaţi de Groful ce venea în brişcă din urmă.

„Mai cu inimă, ţiganilor!”, a răcnit omul în blănuri de urs. „Ziceţi, că vă lovesc!”

Muzicanţii au slăbit ritmul şi Groful a aruncat în ei un pumn de monede. Ceardaşul s-a înteţit cu nebănuite puteri, chit că pe rând sau toate odată viorile s-au aplecat în jur după bani.

Vameşul a privit spectacolul, acelaşi mereu când nobilul se ducea la Sinaia să spargă o avere la cărţi sau cu dame, la hotelul Ungarth ori la Kürschner. Sergentul Lânyi Oliver auzise de ele, dar nu călcase niciodată dincolo de bariere, că nu-l dădeau banii afară din ţară.

„Ce-i, fiule? S-a întâmplat ceva?”, a spus tatăl când alaiul a dispărut spre pichet.

„M-am hotărât să învăţ o meserie, să… mă fac şi eu ca tine”.

„Copile, ai zece ani, mai aşteaptă niţel. Nu mult. Aşa… încă pe atât”.

„Nu vameş vreau. Bărbier, frizer. Cum ne tunzi tu pe mama şi pe mine”.

„Păi, ce mare scofală? Iei şi tai de ici şi de colo, atâta tot!”

„Dar vreau să văd cum e. Toţi prietenii s-au dus pe la oraş să prindă meserie. Până şi Gheorghiţă, ăl mai bolând, a plecat. Apăi să stau numai eu acasă?”

După multe tocmeli, Lânyi şi-a luat fiul şi au coborât în Braşov la meşterul Mohnâcs, unde s-a dus vameşul cât a fost în armată să-şi îngrijească mustaţa de caporal. Una subţire, nu se compara el cu un sergent. Iar ofiţerii, pe măsură ce urcau în grad, îşi permiteau tot mai mult păr pe faţă, până la generalii cu barbete mai stufoase decât ale împăratului Franz Josef.

La zece ani, Mihály a intrat ucenic la bărbier şi a

apucat mătura. Apoi a trecut la spălat vasele, umplut lampa cu gaz şi ascuţit foarfecele. În grija lui erau şi vietăţile din ligheanul cu capac. Muşteriii îl vizitau pe meşter atât pentru ras, tuns şi frezat, cât şi ca să-şi caute de sănătate. Iar domnul Mohnâcs avea două soluţii: durerile de dinţi le trata cu un cleşte, iar restul, cu lipitori. Ce-i drept, pe partea stomatologică avea un concurent în fierarul din colţ. În schimb, lipitorile bărbierului erau cunoscute în oraş şi nu pridideau să sugă cât sânge lăsau bolnavii de orice fel sau domniţele ce se doreau mai îmbujorate la vreun bal ofiţeresc. Între adepţii micilor vampiri se număra şi doamna Etelka, plină de varice. După ce umbla pe la prietene, bătrâna trăgea la bărbier, s-o facă bine pentru a doua zi. Băiatul aducea ligheanul, meşterul punea lipitorile şi aşteptau până se umflau şi se desprindeau de pe membrele albăstrii. Atunci, Mihály aduna de pe podea viermii mustind şi-i depunea în vasul lor cu apă, peste care nu uita să aşeze capacul.

Şi totuşi, într-o seară a uitat. Bărbierul se retrăsese în cămăruţa din spate şi-l lăsase pe copil – era treaba lui – să facă ordine în salon. Abia apoi putea şi Mihály să-şi aştearnă rogojina. Obosit, băiatul a confundat ligheanul de la rasul ultimului client cu cel al lipitorilor, pe care le-a aruncat până-n mijlocul străzii. Când să aşeze capacul peste celălalt vas, a văzut clăbucii şi a fugit afară. Până să le strângă, trei sferturi din lipitori i-au pocnit sub tălpi, pătând pavajul cu sângele doamnei Etelka. „Tii!”, a zis puştiul şi a fugit cu ligheanul sub braţ până la vechiul zid al cetăţii. În beznă, a urmat orăcăitul spre balta unde-şi încerca norocul la pescuit. Prindea mai ales după câte-o revărsare a pârâului Graft. Peştii rămâneau captivi şi, pe măsură ce apele scădeau, săreau singuri în cârlig. Nu-i era mai lesne însă decât preoţilor de la Biserica Neagră, care după câte-o inundaţie închideau porţile şi luau păstrăvii de pe podea cu mâna.

Mihály şi-a suflecat pantalonii şi a intrat în apa întunecată. Într-o oră avea să găsească pe gambe

suficiente lipitori cât să acopere dispariţia celorlalte. A pus ligheanul aproape şi s-a întins pe spate pe mal. A privit cerul. Era înnorat. Plictisit, a închis puţin ochii.

Cineva l-a smucit. Era dimineaţă. L-a văzut şi simţit pe bărbier trăgându-i palme.

Lipitorile din lighean dispăruseră cu suratele din baltă. Se înfruptaseră din Mihály, pe care-l lăsaseră dormind, mai mult mort decât viu, în stufăriş.

A doua poveste s-a petrecut în acelaşi salon, dar nişte ani mai târziu:

„Fă-o, mă, că dau cu tine de pământ! Am copilărit împreună, ce dracu', nu se poate să mă refuzi!", a urlat tânărul, foindu-se în scaun cu mantila pe umeri şi obrajii deja săpuniţi.

„Măi Gheorghiţă, eu ştiu cum e obiceiul ăsta la români. Şi nu-i aşa. Trebuie…"

„Aia-i pentru muieri, mă! Atâta snagă n-ai în tine? Şi mai zici că te-ai şcolit la Buda şi la Viena. Păi, ce te-au învăţat ăia?"

„În niciun caz cum să rad un om în timp ce se bate cu alţi zece, măi prietene!", i-a urlat meşterul în ureche, doar o auzi şi-o pricepe. Dar nicio şansă, căci în salon se înghesuiseră un taraf şi o duzină de flăcăi înfierbântaţi. Unii rupeau arcuşuri, ceilalţi băteau apăsat ritmul. Cu faţa la ei, tânărul săpunit îşi înfipsese picioarele în duşumea, nerăbdător să înceapă bărbieritul. Asta aşteptau şi restul, privind insistent spre meşter.

„Mă Mihály, mă ungure, tu chiar n-ai pic de sânge-n tine? Te-or supt de tot lipitorile?"

Atunci, Lânyi a aruncat briciul calp şi l-a luat pe cel ascuţit. N-a tras o dată, că flăcăii au şi năvălit la scaun. Zdrahonul a râs şi a prins să împartă lovituri cu pumnii şi piciorul stâng. Pe cel drept îl ţinea lipit de podea, peste bancnotă. Tânărul se pregătea de nuntă, iar bărbieritul mirelui însemna trecerea lui în rândul bărbaţilor. Pentru asta, un prieten bun trebuia să-l radă, iar Gheorghiţă l-a găsit pe Mihály. Banii de sub talpă erau plata de la sfârşit

şi n-avea voie să-i lase pe tovarăşi să-i fure, căci atunci nu mai devenea bărbat veci-pururi. Nu-şi făcea însă griji. Cum se repezea unul, îl îndoia la pământ, cum dădea altul să-i ridice cizma de pe bancnotă, îl trosnea în piept cu tocul celeilalte. În acest timp, meşterul lua câte puţin din barbă, îngrozit de eschivele clientului ce insistase ca briciul să fie veritabil, şi nu unul fără tăiş, cum era obiceiul.

„Atâta puteţi mă, pui de valahi?!”, a răcnit mirele încântat. „Balaoacheşilor, daţi-le, mă, ăstora ceterile să zdrăngăne ei şi faceţi-vă încoa’!”

Lăutarii au venit la urechile lui şi au dezlănţuit o feciorească de-a prins şi Gheorghiţă să ţină tactul. Bărbierul a profitat că prietenul său se lăsase pe spătar şi a început să ia de sub bărbie. Un lăutar a scăpat arcuşul, l-a înfipt sub talpa mirelui ca pe o pană şi a apucat bancnota de un colţ.

„Aha!”, a strigat tânărul şi s-a aplecat fulgerător, strivind falangele muzicantului.

Acesta le-a smucit, rupând o jumătate din bancnotă, şi s-a aruncat pe fund cu un ţipăt.

„Urli, ha? Grijania ta de… Ce vă holbaţi toţi aşa? Ce?”

Tânărul a simţit sânge pe buze şi s-a întors spre Mihály, care înţepenise cu briciul în aer, cum se ferise de mişcarea bruscă dinainte. Pe oţel atârna un boţ de carne. Vârful nasului.

„Ce mi-ai făcut, mă? Te omor!”

Gheorghiţă s-a încleştat de gâtul bărbierului, iar ceilalţi au vrut să-i despartă. Lăutarii au găsit uşa, pe când învălmăşeala dinăuntru a măturat mobilierul. O lampă cu gaz s-a spart de podea şi a izbucnit focul. Tinerii au ţâşnit afară. Mihály s-a târât şi el în stradă. În jur, ţipenie. Nuntaşii cu mirele scurtat de nas dispăruseră. Clădirea pe care Mohnâcs i-o lăsase cu limbă de moarte pentru când avea să revină din călătoria de calfă s-a prăvălit ca un rug. Cu mâinile pe genunchi şi ochii în lacrimi, bărbierului i s-a făcut teamă, ca şi cum urma să apară de undeva bătrânul,

să-l ia la palme.

Dar Mohnâcs nu mai apucase întoarcerea lui Lânyi. Văzându-l pironit în uşa salonului, pălărierul de vizavi l-a întrebat pe tânăr cine e şi ce caută. Edificat, i-a dat cheile şi i-a spus despre ultima dorinţă a meşterului, de care se alesese acum scrumul, căci un băiat cedase şi-i făcuse pe plac altui băiat, care astfel a devenit bărbat.

„Măi, prietene, fără minte ai fost, fără minte ai rămas!”, şi-a zis Mihály.

Şi au mai trecut nişte ani până la următorul moment, trăit de socrul meu în Viena:

„O, *du lieber Augustirf*, a cântat moşul, ţopăind printre mese cu acordeonul.

„O, *du lieber Augustin*, *alles ist hinu*, l-a completat vesel militarul.

„Totul s-a dus, da. Pa şi puşi! Să bem şi pentru asta”, a zis bătrânul şi s-a aşezat.

Caporalul Lobkowitz i-a turnat o cană de *heuriger*, vinul tânăr ce avea darul să strângă toţi chefliii Vienei şi să-i trimită fuga marş la cramele din Grinzing. Niciunde nu era mai mare bătaia ca la Mayer, în Piaţa Parohiei. Soldaţii în permisie luaseră câteva platouri reci, cu şuncă şi brânzeturi sărate, să fie siguri că li se face sete, apoi umpluseră masa de carafe.

„Ia spune, *Papa* Nestroy, ce-i cu medalia aia pe matale?”, a zis plutonierul Lehar.

Bătrânul şi-a tras de pe umeri hamul acordeonului, privindu-şi pieptul ca pentru prima dată. Camarazii au făcut ochii mari, spre satisfacţia plutonierului.

„Multe nu-s de zis. Văd că sunteţi din Compania de Infanterie de Gardă. Pe timpuri îi zicea *Hofburgswache* şi lumea ne ştia de *Burggendarmen*”.

„La fel ne zic vienezii, chit că de-un an, din ’84, s-a schimbat numele unităţii”, a spus plutonierul Lânyi. „Eu sunt aici din 76. Dacă mă gândesc bine, mi-am petrecut toată tinereţea păzind Hofburgul şi pe Majestatea Sa”.

„Şi de unde vii?”

„Din Ardeal. Sunt bărbier, dar la optsprezece ani mi-am dat slujba civilă pe militărie. Vă închipuiţi că mă pricep să ascut o sabie şi, ca soldat, n-are a face dacă-ţi tai clientul. Şi am tot avut, că-n primii trei ani am fost în Cluj, la Comandamentul 10 Jandarmi, şi apoi în Braşov, la Regimentul 2 Infanterie «Alexandru I împăratul Rusiei». Nu degeaba m-au trimis la Viena, la douăzeci şi unu de ani”.

„Foarte bine”, a zis Lehar. „Acum lasă-l pe *Papa* Nestroy să ne povestească de pe când era el tânăr şi împăratul nostru făcea primii săi paşi. Merită”.

„Mai bine vă zic de Augustin, un muzicant de la 1600, când a dat ultima oară ciuma. Cânta şi el prin birturi şi pleca pe trei cărări. O dată, a adormit în şanţ, iar cei care adunau morţii l-au pus în căruţă şi l-au deşertat la groapa comună. Când s-a trezit şi s-a văzut înconjurat de o grămadă de inşi ţepeni, şi-a umflat cimpoiul şi a început să cânte. Aşa l-au şi găsit. Vestea că unul s-a întors din morţi a făcut înconjurul oraşului, mai ales că de la atâta alcool nu se lipise nici ciuma de el. Cel puţin de atunci, vienezii beau, tată, de sting”.

„Drept e”, a zis Lehar, nerăbdător. „Ziceţi acum de…”

„Voi ştiţi că-n casa asta, cum intri pe dreapta, a stat Beethoven? Aici a scris *Simfonia a 9-a* însă asta-i a opta casă din Grinzing unde a locuit. Se mutase aproape de băile termale, unde mergea la cure. Era deja surd şi bătea în pian. Nimeni nu-l mai suporta şi a găsit adăpost aici, unde a putut să compună cât a vrut, că oricum e o gălăgie de nu se-nţelege om cu persoană”.

„Cât despre împăratul nostru…”, a insistat gardistul. „Când s-a născut, în 1830, eu eram jandarm deja. S-a văzut de mic că are stofă. La trei ani, nu-l dezlipeai din geam la schimbarea turei. O dată eram la Poarta Elveţiană când a apărut Franzi cu tatăl lui, mergând spre capelă. Mi-a făcut din deget că mă împuşcă, la care eu am întins mâinile să-l prind. S-a ferit şi mi-a zis: *Adieu*, *dada*! «Adio, soldăţelule!». Şi chiar m-au băgat la arest ceva timp

pentru asta. Dar până la urmă am ajuns să luăm cina împreună”.

„Ei, nu!”, a zis plutonierul Schaufler, uimit.

„Franzi a primit cadou o gheretă de pază şi îşi făcea de lucru prin ea toată ziulica. Asta când nu alerga cu sabia de pleu după porumbeii din curte. N-a împuns unul, dar îl mulţumea să nu le dea pace. Mai greu era seara, când maică-sa îl chema înăuntru, şi au convenit că micuţul poate să ia cina în gheretă, dar de dormit, direcţia palat. Ei, şi odată, sătul să mănânce singur, mi-a cerut să-l însoţesc. Am luat loc la măsuţă, mai s-o răstorn cu genunchii, şi n-am apucat să bag în gură de trei ori până ce Franzi a lăsat jos cuţitul şi furculiţa. Numai ce gustase, nu-i era foame, aşa că m-am ridicat tot flămând şi, fără să dărâm ceva, am ieşit. Mda, ce-ar mai fi…”

„Boulingrin”, i-a zis Lehar.

„La zece ani, Franzi se antrena cu turci de paie. Din goana calului, îi decapita, îi sfâşia, ce nu le făcea! mai bine puneau însă francezi. Sau unguri”.

„Îhâm”, a zis Lânyi. „Mai bine francezi, da”.

„Eram la un exerciţiu dintr-ăsta şi el coborâse să observe loviturile pe păpuşi, taman când din pădure a năvălit un mistreţ rănit. Turbat era. M-am aruncat peste el şi ne-am zvârcolit prin praf până ce băiatul a scos lancea şi i-a înfipt-o în ceafă. Ăsta a fost primul trofeu al lui Franz Josef, bine că nu eu, şi motivul pentru care am pe piept medalia pentru bărbăţie şi curaj”.

„Hai că pe asta n-am mai auzit-o!”, a zis Schaufler.

„Şi când v-aţi liberat din Gardă?”, a întrebat Lânyi.

„În 1860. De atunci am apucat armonica şi m-am băgat la căldurică prin birturi. Cât oi mai trăi, mi-o fi bine şi aşa, *o, du lieber Augustin*, *Augustin*, *Augustin*…”

„Hei, iată-i pe fraţii Schrammel!”, a exclamat Lobkowitz. Abia acum începe seara!

Cele două viori, contraghitara şi clarinetul au suit pe estrada din scânduri şi au dat frâu liber melancoliei. Bătrânul şi-a strâns acordeonul, iar militarii au cerut alte

carafe.

„Ce ziceţi, trecem pe la *Madame* Laurette după asta?”, a răcnit Lehar.

„De aici nu mai plec”, i-a răspuns Mihály. „Oricum, eu sunt îndrăgostit”.

„Cum eşti?”, a zis Lehar, cu palma făcută pâlnie la ureche.

„Sunt bine”, a zis camaradul şi şi-a răsucit distrat sfârcurile mustăţii.

25

Aceasta a fost rutina socrului meu la Viena: gardă, chefuit, somn şi la loc comanda. Ar fi putut s-o mai ţină aşa, dar s-a îndrăgostit şi a vrut să se aşeze la casa lui.

Şi o să vă spun acum de casa lui şi de rutina în care şi-a trăit restul vieţii. Inclusiv ziua de 10 septembrie 1898, când, cu noaptea-n cap, Lânyi a coborât în curte. La lumina felinarului, a păşit printre straturile de zarzavat, a trecut de privată şi a urcat podeţul. A scufundat firul cu plumb în apă, a citit adâncimea şi a mers la telegraf, să informeze Direcţia Regală Maghiară a Canalului Bega. După ce s-a achitat de prima îndatorire cotidiană, s-a întors pe dig. Trebuia să inspecteze starea spinării de pământ între cantonul său de la Sânmihaiul Român şi Freidorf, o suburbie a oraşului-port Timişoara. Când s-a crăpat de ziuă, a stins lampa şi a ascuns-o într-un tufiş. Peste o oră, a ajuns la atelajele ce trăgeau un şlep. La una dintre frânghii erau înhămaţi doi cai. Un ţăran fără mult pământ îi biciuia să tragă vasul contra curentului. La alt odgon se înşira o familie întreagă: tată, mamă, trei băieţi – cel mare dacă avea zece ani – şi o fetiţă. Sprijineau parâma pe umăr, mai puţin copila care, agăţată cu mâinile de frânghie, îşi lipea călcâiele de fund, lăsându-se să plutească prin aer. Râdea atunci cât să n-o audă ceilalţi.

„Să trăiţi!”, a zis capul familiei atunci când inspectorul fluvial l-a depăşit la pas.

„Doamne-ajută, Grigore. Pe ăsta de unde l-aţi apucat?”

„De la Sânmihaiul German. Dacă ne-or ţine puterile, îl ducem până la Timişoara”.

„Să trăiţi!”, a zis şi stăpânul cailor atunci când inspectorul a trecut pe lângă el.

„Totul în regulă, Jovane?”, a întrebat slujbaşul Direcţiei Canalului.

„Eh. Nu-i de-ajuns că remorchez şlepul, îi mai trag şi pe sărăntocii ăia după mine. Ca la sfârşit să ia jumătate din bani”.

„Doar cu caii n-ai fi făcut faţă. Iar Grigore are şi el nişte guri de hrănit”.

„Aşa-i”, a zis omul.

N-avea ce să mai spună faţă de inspector, care închidea ochii când edecarii cu animale coseau din verdeaţa de pe dig. Ceea ce le era interzis şi se putea lăsa cu confiscarea atelajelor. Iarba aceea era vândută la Piaţa de Fân din Timişoara şi banii ajutau la întreţinerea lucrărilor tehnice. Trecuseră doisprezece ani de la ultima revărsare a apelor, în 1887. De atunci, digurile supraînălţate rezistaseră viiturilor, cu toate fisurile şi surpările.

„Spor la treabă!”, a zis angajatul şi a plecat mai departe.

Soarele iţit la orizont îi făcea mersul uşor. Vântul dintre maluri risipea ceaţa agăţată în stufăriş. Păsările înfipte în mâl aşteptau prada ce amuţise. Broaştele aveau însă prea puţină răbdare şi cocostârcii se ridicau maiestuos cu ele în cioc. Din acest cadru, omul şi-a notat că trebuie să trimită o echipă să cureţe malul acolo, ca să evite colmatarea şenalului navigabil.

Stromaufseherul a băgat carnetul în buzunar, continuând să observe pantele, atent şi la câmpul de floarea-soarelui, în care se puteau ascunde cei mai periculoşi dăunători ai digurilor. Aceştia îl aşteptau să treacă şi se repezeau să sape în lut. Pentru ei n-avea înţelegere şi risca să aibă soarta pazniculuidinainte, care fusese găsit plutind cu un cuţit în spate. Slujba devenise

periculoasă după ultima inundaţie, care adusese pedepse drastice pentru cine atenta la siguranţa canalului. Făptaşul înfunda carcera, ceea ce-l silea să scape prin fugă sau crimă. Ca atare, Direcţia a cerut oameni pregătiţi.

Apelul a ajuns până la Viena, la Compania de Infanterie de Gardă. Fără să-i acorde atenţie, Lânyi a intrat în tură la poarta din Michaeler Platz. A luat poziţia de drepţi cu puşca la picior şi a privit spre cafeneaua Demel şi spre Graben, stradă născută după demolarea cetăţii şi astuparea şanţului. De unde şi numele arterei ce ducea la Stephansdom, cu magazine şi restaurante peste posibilităţile clienţilor de pe Mariahilferstrasse. Dar nimic nu-i oprea să se uite la vitrine, să salute în jur şi să dispară pe o străduţă adiacentă într-o crâşmă fără pretenţii. Puţin îi păsa plutonierului. El trebuia să reprezinte intrarea în Hofburg. îl recomandau mustaţa, ochii holbaţi şi uniforma. Când Franz Josef era la palat, casca lui cu ornamente aurii purta panaş negru din coadă de cal, fiind completată de vestonul verde cu manşete roşu-şerlac, şnururi galbene, mănuşi albe din piele de miel, pantaloni verzi cu paspoal roşu şi cizme negre. La centură avea cartuşierele cu stema din tombac, baioneta şi sabia model 1861 pentru ofiţeri de infanterie, cu numele unităţii şi deviza *Gut und Blut fur unseren Kaiser*. Că şi-ar fi dat avutul şi sângele pentru împăratul lor. Atunci când acesta lipsea, gărzile înlocuiau panaşul cu o ţepuşă de metal. Aşa apăreau la post şi în muzeele şi teatrul din Burg. Pe vreme urâtă, uniformei i se adăugau mantaua gri-ştiucă, pelerina şi încă o pereche de mănuşi. În acea zi, panaşul fâlfâia. *Zugs*führerul a continuat să privească strada. Întorcea capul, prezenta arma la intrarea unei căleşti şi revenea. Camarazii n-au bănuit nimic când fetiţa s-a repezit la el şi bona s-a grăbit s-o tragă înapoi, spunând ceva în surdină. Peste o oră, gardistul şi guvernanta s-au văzut într-o berărie din Freyung şi au discutat cu multe pauze de căutări, căci vorbeau anevoie germana, singura limbă comună.

„*Cher Mihály*, aşa n-are sens să continuăm”, a spus

tânăra.

„Ce să zic?”, a răspuns militarul. „Ar fi totuşi o posibilitate”.

„Care? Că atâta timp cât slujeşti în Gardă n-ai voie să te căsătoreşti”.

„Dar sunt mai multe moduri de a-l apăra pe împărat. De aproape, de la distanţă…”

„De la distanţa unde începe şi o familie a noastră, mie mi-e bine”.

După câteva zile au părăsit Viena. Pe măsură ce trenul a pătruns mai adânc în Ungaria, plutonierul s-a simţit tot mai în largul lui, închinând un şnaps cu oricine, iar iubita lui, privind peisajul monoton, a adormit. Au coborât la Timişoara, Lânyi a întrebat de o biserică şi peste o oră au fost deja cununaţi, în hainele de drum. Masa de nuntă au luat-o doar ei într-o ospătărie din Iosefin, numită la omul sălbatic, iar luna de miere şi-au petrecut-o în cantonul de la Sânmihaiul Român, pe care l-au făcut locuibil. În paralel, Lânyi s-a deprins cu măsurarea apei şi inspecţia digului, rupându-şi, nu fără plăcere, ceasuri întregi de popas la birt. Instinctul de jandarm i-a zis că pe acolo îşi pierde vremea şi ucigaşul fostului inspector fluvial, care i-ar pune şi lui pielea pe băţ la o adică. După câteva seri şi-a făcut un cerc de suspecţi, dar l-a ajutat şi gura spartă a criminalului, care şi-a recunoscut mândru fapta la beţie. Lânyi l-a urmărit spre casă în toiul nopţii, l-a oprit în faţa bisericii şi l-a întrebat dacă într-adevăr el îl ucisese pe Bodnarek.

„Da, eu i-am făcut felul. Ce, ţi-e teamă că urmezi tu?”, a zis ţăranul.

„Nu”, i-a răspuns Lânyi şi l-a achitat acolo, pe loc.

Aşa i s-a dus vestea că-l păzise pe împărat şi nu renunţa nici în somn la pistol, cu care putea să se facă bine înţeles. S-a spus că nu ştia de glumă, însă rar găseai aşa conviv. Istoriile vânătoreşti îi plăceau teribil şi avea multe de povestit, după ce însoţise alaiul imperial în Alpi. Dar preferata tuturor era întâmplarea cu Nestroy, Franzi şi

mistreţul din Boulingrin. O zisese de atâtea ori încât intrase în pielea lui *Papa* şi-i lipsea doar medalia aceluia. Purta însă decoraţia pentru doisprezece ani de serviciu credincios, lângă care a adăugat în 1898 trei medalii bătute cu ocazia celor cincizeci de ani de domnie ai lui Franz Josef. „Să-i dea Dumnezeu o sută!”, a răcnit fostul *Burggendarm* când le-a udat la birt. *Hoch*/ *Hoch*! *Hoch*! au strigat toţi, cei mai convingători fiind nemţii şi evreii. Ungurii şi sârbii au deschis gura doar pe jumătate, iar de români n-a fost sigur ce zic, *hoch* sau *of*. Cu toţii însă au băut până la fund.

„Deh”, şi-a spus inspectorul, ocolind o balegă. „La Viena e destul *schlamperei*, indolenţă, dar nu atâta prostie. Poftim, de aici s-a cărat pământ cu căruţa. Dacă vine apa mare şi-i ia casa celui care-a furat lutul, sunt de vină ăl de Sus şi împăratul. Cine plăteşte oalele sparte? Eu, că sunt cel mai aproape de locul faptei. Că hoţul moare înecat în pat cu ai lui şi întreg satul, de aia nu mai poate. La urma urmei, o viaţă avem şi o gaură în cur fiecare”.

Căpitanul unui remorcher l-a salutat cu un semnal de sirenă. *Stromaufseh*erul a tresărit şi i-a făcut cu mâna. Vaporaşul ce trăgea două şlepuri aparţinea Companiei Privilegiate Triest-Rijeka. Avea de parcurs canalul până la capăt, continua în jos pe Tisa, trecea pe Dunăre, intra pe Sava la Belgrad, urca până la Sisak şi apoi se strecura pe Kupa până la Karlovac. De acolo, recoltele Banatului porneau spre Marea Adriatică în vagoane de tren sau căruţe cu boi.

„Aceste remorchere vor lua pâinea edecarilor înainte ca fata lui Grigore să se înhame cu adevărat la frânghie. Mai bine. Copiii să meargă la şcoală, nu să tragă ca animalele. Care, ce-i drept, tot o gaură-n cur au şi ele. Dar mai mare”.

Inspectorul şi-a privit ceasul. Trebuia să se întoarcă la canton pentru măsurarea apei de la ora 18. Pe drum, i-a regăsit pe Jovan şi Grigore canonindu-se cu şlepul. Avansaseră, dar Timişoara era încă departe, în pâcla ce

anunţa înserarea.

Grăbind pasul, Lányi a suit podeţul şi a aruncat saula cu plumb. A citit adâncimea şi a mers iute la telegraf.

„Cum merge cu germana, domnule Bogrâcs?”, a întrebat inspectorul, ştiind că angajaţii oficiului trebuie să urmeze cursurile de limbă.

„Greu. Să luăm *levélbordó*[12]. Levél2 pe germană e *Blat* şi bordó3 e *Fass*. Butoi de frunze ar da *Blatfass*. *De lofasz*[3], că-n germană e *Briefträger*. Dar ne străduim, mereu la post. Ştim că Imperiul aşteaptă cu sufletul la gură să afle, şi încă de două ori pe zi, dacă timişorenii au făcut destul pipi cât să alunece vapoarele la vale”.

„Şi să urce”, l-a completat Lányi.

„Şi. Dar să nu uit. Aţi primit şi dumneavoastră o depeşă. De la Viena”.

„E ceva important?”

„Nu ştiu şi nici nu-i treaba mea. Transcriu mecanic”.

Întors acasă, Lányi s-a spălat, a mâncat, apoi s-a aşezat pe scăunel în pridvor. „Care vrea primul?”, i-a întrebat pe copii. „Mariska? Irén, ce ţi-a crescut chica! Juliska, hopa sus, îngeraşii nu merg în patru labe! Mihály, pruncule, pe tine o să te tund soldăţeşte!”

O dată pe lună era frizerul familiei. Nimeni nu scăpa, iar el beneficia şi de serviciile de bărbier. Folosea instrumente moştenite de la meşterul Mohnâcs, salvate de foc, căci le avusese în şorţ. Pieptenul, foarfecă şi briciul subţiate în timp încă-şi ştiau treaba. Nu-i era necaz că-şi abandonase meseria. Călcase pe urmele tatălui şi dincolo de ele, însăşi distanţa aceea făcându-l să afle târziu de moartea părinţilor. N-a ajuns la înmormântări, dar şi-a rupt la un moment dat câteva zile şi a fugit la Timişul de Sus. A căutat crucile în bălării şi a pus între ele un săculeţ cu zulufii scurtaţi din creştetul copiilor, cum obişnuia şi vameşul când îi vizita pe ai lui.

---

1 Poştaş (magh.).

23 - Butoi (magh.).

3 în sula calului (magh.).

La asfinţit, Lânyi şi-a curăţat ustensilele, i-a trimis pe cei mici la culcare, a cerut vin şi şi-a aprins pipa. Amintindu-şi de telegramă, a despăturit-o. În acea zi, pe când fostul gardist al familiei imperiale apărase un dig din pusta Banatului de ţărani, pe alt mal, al lacului Geneva, împărăteasa Elizabeta sfârşise înjunghiată de un anarhist. Lânyi şi-a smuls medaliile din piept şi s-a dus la birt. Şi la această moarte fusese în altă parte şi întârziase.

Tare aş fi vrut să-l cunosc personal pe socrul meu, să ciocnim o bere sau un şpriţ. Sunt convins că aş fi recunoscut în el ceva din figura tatălui, măcar în mustaţa arcuită în sus, însemn al puterii lor conferite de sistemul chezaro-crăiesc. Dacă cu nici cincizeci de ani înainte de 1900 jandarmul ar fi stat în cârciuma evreului, acum şi el, şi tatăl meu şi-ar fi agăţat sabia în cuier şi cu aceleaşi gesturi şi-ar fi răsucit mustaţa. N-a fost să fie însă. Am avut şi o şansă la o amintire cu el, căci trecusem de patru ani când, în după-amiaza zilei de 27 mai 1904, atelajul condus de Lânyi s-a intersectat cu un tramvai electric la colţul străzii mele. Speriaţi, caii s-au cabrat şi au răsturnat căruţa. Omul şi nevasta lui au fost răniţi, necesitând între una şi patru săptămâni de îngrijiri medicale, după cum a constatat Procuratura Regală din Timişoara, care prin adresa 7126 din 20 iulie 1904 a pus accidentul pe seama cailor şi a încetat urmărirea. Aş fi putut să mă aflu în mulţimea de gură-cască, dar nu ştiu unde am fost atunci. Bine că reţin alt accident de la vârsta aceea, cu băiatul ce-a fugit peste drum la cramă să le aducă părinţilor vin şi l-a călcat un camion. Imaginea care mi-a rămas nu e a copilului strivit, ci a urciorului legănându-se încă pe şosea, în stânga şi-n dreapta, până să se oprească-n loc.

Lânyi s-a refăcut după întâlnirea cu tramvaiul electric, dar în decembrie a urmat asta:

„Mariska, schimbă-i compresa lui *Papă1*, a zis lehuza.

Fata s-a strecurat printre paturi, a udat petecul şi l-a întins pe pielea încinsă. A făcut la fel cu bucata ruptă din turul unor izmene, ce se uscase pe pieptul părintelui, şi la

urmă a umezit crăcii scămoşi, recuperaţi din aceeaşi rufărie şi traşi pe mâinile bolnavului până la umeri.

„Cine-i felceraşul meu?”, a zis Lânyi, scuturat de friguri.

„Eu, *Papă*, a zis Mariska, fata de treisprezece ani.

„Şi ei?”, a mai întrebat el, arătând spre copiii ce sprijineau cu bărbiile tăblia de la picioare.

„Eu sunt infirmiera, pun apă în lighean şi golesc ţucalul”, a zis Iren, de unsprezece ani.

„Eu sunt paznicul şi bărbatul în casă”, a zis Mihály, puştiul de şapte ani.

„Ei, gardistule, ai fost la telegraf să anunţi că-s bolnav?”

„Da. Şi au trimis pe cineva în loc. N-au vrut să mă lase pe mine. De ce?”

„Că ai deja o misiune, mult mai dificilă: să te îngrijeşti de noi. Şi tu cine eşti, micuţo?”

„Eu sunt Juliska”, a zis fetiţa de nouă ani.

„Şi cu ce treabă?”, a zis tatăl, apoi şi-a apăsat o palmă pe stern şi a tuşit gros.

„Păi… eu sunt îngeraşul tău”, a zis Juliska. „Nu?”

„Îhâm”, a icnit bolnavul şi şi-a întors privirea tulbure spre tavan.

„Gata!”, a zis mama, din celălalt pat. „Mariska, dă-le de mâncare şi lasă-i afară la joacă”.

Copiii au ieşit, iar cei doi suferinzi au auzit o voce cântând de după uşă: *Schön ist die Jugend, sie kommt nicht mebr*, „Frumoasă e tinereţea, ea nu se mai întoarce”.

„Mda, poate doar de aceea-i frumoasă”, a zis Lânyi.

„Adél, tu eşti ascunsă acolo? Du-te la masă!”, a strigat maică-sa.

„Lasă copilul să cânte”, i-a zis omul. „Adél, vino să te mai învăţ unul”.

Fetiţa de cinci ani, viitoarea mea soţie, a ieşit la iveală şi s-a dus la căpătâiul părintelui. Acela a mângâiat-o pe obraz şi a început să fredoneze: „Chiar şi Viena cea bogată s-a dus ca Augustin odată, plânge şi tu ca inima-mi

toată, căci s-a dus totul îndată”. Ai reţinut?

„Da”, a spus Adél şi a ţopăit spre uşă ca la şotron: Und selbst das reiche Wien, hin ist’s wie Augustin, tveint mit mir im gleichen Sinn, ales ist hin.

Lânyi a închis ochii şi a tuşit cu mâinile strânse pe piept. Se alesese cu pneumonia la o vânătoare, ce semănase cu păţania micului Franz, doar că Lânyi nu l-a avut pe *Papa* Nestroy să oprească mistreţul rănit şi a rămas şi fără gloanţe. A rupt-o la fugă, urmat de guiţatul furios şi copitele tocând zăpada. Când să-l ajungă porcul sălbatic şi să-l sfâşie cu colţii, s-a rostogolit într-un canal de drenaj. S-a dus până la fund şi abia s-a căţărat pe malul opus. Animalul a grohăit furibund la câţiva paşi, dar nu s-a încumetat să intre în apă. L-a fixat pe vânător până s-a lăsat pe-o rână şi şi-a dat duhul. Omul a pornit spre casă, golind pe drum plosca de rom. Seara, a căzut la pat şi doar cioclii l-au mai ridicat de acolo, când au venit cu lada. Copiii şi-au dus tatăl la cimitir, unde a fost coborât lângă alte două fiice, Ecaterina şi Anna. Prima murise la un an, iar a doua, la scurt timp după naştere, cât pe ce s-o tragă şi pe mamă după ea. Adèle s-a pus greu pe picioare şi abia a ieşit până-n pridvor, să conducă din ochi dricul tras de cai cu panaşe negre. S-a întins apoi în aşternutul răvăşit de omul în agonie, până când copiii au revenit hârjonindu-se. S-a întors în patul ei, după ore întregi în care a încercat-o plânsul, dar n-a scăpat o lacrimă şi însăşi senzaţia i s-a părut străină. Poate cei mici vor fi în stare să plângă, dacă felul pătimaş de a trăi al tatălui lor a sădit în ei putinţa de a-şi consuma astfel durerea. Veselia din curte era semn că acea sămânţă nu dăduse încă rod, dar cealaltă, a bucuriei de a fi, înflorise în toată regula.

„*Silence*!”, a strigat văduva prin uşa lăsată anume întredeschisă, pentru ca aerul încărcat de ultimele suflări ale răposatului să se primenească.

Afară s-a lăsat liniştea. Copiii au pornit-o îndărăt spre cimitir, să joace ascunselea şi să râdă în voie. Acolo era şi Danes, câinele părintelui, care nu s-a mai clintit de la

mormânt. În cele din urmă, bracul german ce schelălăia fără oprire a trebuit împuşcat.

26

Aşa a trecut şi povestea aceasta, iar pe următoarea o să v-o spun de aici:

Juliska, toacă zarzavaturile, că imediat vine sora ta de la piaţă cu oasele”, a zis Adèle Lányi, cu ochii la scrisoarea din Elveţia.

Ai ei bănuiau că abia se descurcă şi, cum producţia de ceasuri mergea bine, o rugau să revină, cu copii cu tot. Citise iar şi iar foaia cu antetul fabricii, scrisul mărunt al tatălui, dar nu se putea hotărî să răspundă. De doisprezece ani, după moartea soţului, se mutase la Timişoara şi o ştia tot Iosefinul drept „profesoara în negru de la Viena”, *die Schwarze Lehrerin aus Wien*, căci nu renunţase la doliu şi avea recomandări de la familii din capitala Imperiului. I s-a mai spus şi „Elveţianca” – cele câteva doamne din oraş care predau limba şi erau venite din Hexagon au avut grijă să împrăştie vorba că doar ele sunt franţuzoaice veritabile, nu şi ţăranca din Jura. Dacă ai lăsa-o pe o stradă în Paris, ar şti unde e şi cum să ia metroul sau să comande la bistro ca un localnic? La asemenea vorbe răspundea: „Asta-i tot ce au de spus, cum să te orientezi în staţia Châtelet, că trebuie să ceri scoici numai în lunile terminate în *r* şi care-s adresele la modă? Acelea se schimbă de azi pe mâine, dar Molière, Hugo şi gramatica rămân. Franţa mea e cada de baie a strămoşilor, retragerea din 1871 şi angajarea unui nepot din Elveţia în Legiunea Străină, nu ultimele magazine de pe Champs-Élysées. Iar acele doamne n-au decât să considere că negrul e potrivit doar pentru o ţinută de seară”.

În rest, văduva s-a ocupat de copiii ei. Fata cea mare, Mariska, s-a măritat cu un moşier de viţă nobilă, Batthyâni Paksy Kis-Paksy Béla, pe care-l cunoscuse lucrând ca dactilografă la un notar, Irén s-a căsătorit cu un învăţător român din Vârşeţ, Alexandru Petrovici, iar băiatul ei Mihály a intrat după bacalaureat voluntar în armată, sperând să

devină ofiţer în rezervă şi să-l depăşească în grad pe taicăsău. În acel moment, plecase deja pe frontul italian. Lângă ea mai rămăseseră doar Juliska şi Adél, încă minore.

„Am venit, *Mamanv*\ a zis Adél din prag şi i-a înmânat un plic oficial.

Femeia l-a deschis iute şi a citit:

No. 22607/1916. Certificat de pauperitate.

Consiliul orăşenesc al oraşului liber crăiesc Timişoara, după cercetările efectuate, stabileşte că văduva lui Lânyi Mihály, născută Jeannin Adèle, locuitoare a Timişoarei, nu dispune de avere mobilă şi imobilă, unicul venit fiind pensia de urmaş, 40 de coroane pe lună, din care întreţine şi doi minori. Pentru a putea înainta o cerere de sprijin, i-am eliberat certificatul de faţă. Timişoara, la 26 mai 1916. Primar Gemi Josef.

La mijlocul lui 1916, după doi ani de război şi inflaţie, cu 40 de coroane luai cinci kilograme de pulpă de porc. Şi peste încă doi ani, în 1918, a trebuit să plăteşti 200 de coroane pentru o gâscă îndopată. Pe banii ăştia, înainte de război cumpărai o vacă.

Cu dovada sărăciei în faţă, lângă scrisoarea tatălui, Adèle şi-a rezemat bărbia în palme. Apoi a luat tocul, o coală albă şi a scris: „Cerere de sprijin”. Până s-a analizat cererea, fetele au ajuns majore, aşa că i-a fost respinsă. Şi a rămas singură cu orele ei de franceză, căci Mihály a murit în prima lui bătălie, Juliska s-a căsătorit cu Zichler Julius, ofiţer de artilerie din Lipova, iar Adél şi-a găsit o slujbă la banca lui Szana, un loc în care ar fi putut întâlni o partidă strălucită.

L-a întâlnit însă pe Soiţi Mihály, un cadet-plutonier, cum eram şi eu pe atunci. Băiatul se afla în tranzit spre frontul din Italia şi s-au îndrăgostit, cum se spune, la prima vedere. Care pentru ei a fost şi ultima. N-au apucat nici să iasă la un dans, dar şi-au scris până ce el a căzut prizonier. Abia în noiembrie 1919 s-a întors acasă, la Szeged, unde şi-a găsit părinţii şi pe cei şase fraţi şi surori într-o sărăcie lucie. Doar tatăl punea pâine pe masă. În aceste condiţii,

Soiţi nu-i putea părăsi, ca să se mute la Timişoara, şi nici Adél nu-şi permitea să vină la Szeged. Aşa că prin 1920 au rupt legătura. Asta a fost înainte ca Soiţi să se apuce de fotbal şi, vorba lui, să devină din nimic cineva. Adică o vedetă în echipa locală, Szegedi Atlétikai Klub, şi, pentru scurt timp, în naţionala Ungariei. Pe 14 mai 1922, la Cracovia, a marcat două goluri în poarta Poloniei, scor final 0-3, şi cam asta a fost.

Am aflat totul după nuntă, când soţia s-a mutat cu mine în palatul Thomas şi a scos din bagaj un vraf de scrisori prins cu panglică roz. N-am avut nimic împotrivă să le păstreze. Le-a încuiat în noptiera ei, dar la fel de bine putea să le lase pe masă, că oricum n-am fost curios să le citesc. Cât despre noptiera mea, ţineam acolo nişte ochelari cu care nu mai vedeam, butoni de cămaşă, mărunţişuri. Singurele hârtii scrise erau reţete pentru ulcer, căci femeile pe care le cunoscusem până atunci ofereau alte plăceri decât corespondenţa.

Şi acum revin în aprilie 1942, când pe baza scrisorilor de garanţie trimise de cumnatul Hajnal Feri şi naşul meu de botez, Scherer Péter, am obţinut dreptul de şedere şi de muncă în Ungaria. Am fost eliberat din lagărul de refugiaţi din Losonc şi m-am dus la cumnatul Feri, la Csongrâd, unde iar am nimerit într-o cabală. O încurcătură despre care o să vă zic poate mâine-seară, dacă apucăm. Ideea e că a trebuit să plec de acolo şi am ales să mă îndrept spre Szeged, unde ştiam mulţi oameni, foşti camarazi de la 1919. Am păţit însă cu ei ce am păţit şi-n oraşul meu: unul după altul au ridicat din umeri şi mi-au trântit uşa-n nas. Doar că n-aveam casă şi niciun cimitir unde să mă refugiez. Şi atunci mi-am zis: „Ce-ar fi să-l vizitez şi pe acel Soiţi?”

Mi-a deschis un tip zvelt, cu o claie de păr negru pieptănată pe dreapta şi ţinută în loc cu multă briantină. Avea un cap de actor american din filmele mute, genul Rudolf Valentino, continuat cu un trup în uniformă de ofiţer maghiar. Iar eu arătam ca unul care şi într-o peliculă

ar fi fost distribuit în rol de contabil. M-a privit contrariat şi a vrut să închidă, dar i-am spus: „Sunt soţul lui Adél, din Timişoara”. Pentru un moment, a rămas înţepenit în prag, nehotărât dacă să mă poftească înăuntru sau nu. În cele din urmă, i-a strigat nevestei că a venit un coleg să-l cheme de urgenţă la lucru, m-a luat de braţ şi am coborât în stradă. Soţia şi soacra lui ne-au urmărit din fereastră până am ajuns la colţ şi ne-am mai îndepărtat un pic înainte să dispărem într-o cârciumă.

Aş fi luat o ciorbă de peşte, pentru care Szegedul e renumit, însă primul lucru pe care l-am învăţat când m-am întors acolo a fost să evit subiectul. Printre honvezii care au comis în ianuarie 1942 masacrul de la Újvidék – Novi Sad, pe sârbeşte –, destui erau din Szeged. Inclusiv bucătarii ce au gătit mâncarea trupei, găsind în burţile peştilor proaspeţi degete cu verighetă şi mâini de copii.

Am cerut deci câte un gulaş, vin, şi ne-am pus la poveşti, între altele, i-am zis lui Soiţi că soţia mea îi păstra scrisorile, prinse cu panglică roz. Mi se părea o copilărie, dar pentru el a contat mult că acceptasem să le ţină. S-a scuzat că nu m-a primit în casa lui, căci n-ar fi putut vorbi în prezenţa celor două doamne. Nici să mă prezinte lor n-ar fi fost posibil. Soţia îi arsese scrisorile de la Adél şi el nu îndrăznea nici să-i mai pronunţe numele. Îşi băga capul în pământ ca struţul, doar să fie linişte în căsnicie. Deşi când a rupt-o cu Adel a jurat că-n veci nu va iubi pe alta, peste trei ani, în plină glorie de fotbalist, s-a însurat cu o frumuseţe dorită de mulţi, mai tânără cu nouă ani decât el şi fiică din flori a unei moaşe. Într-adevăr, aşa cum am văzut-o în geam, e o femeie superbă, care i-a dăruit un fiu, major deja şi bun de front. Pe lângă copil, i-a adus în casă o soacră ce s-a făcut stăpână pe tot, inclusiv pe salariul lui de şef de birou la o bancă. De când cu războiul, l-au luat ofiţer la intendenţă şi-i era mai bine decât în primul măcel mondial, când fusese prins în dezastrul austro-ungar de pe Piave. I-am zis că totul e un dezastru austro-ungar, la care un bătrân de la masa vecină mi-a spus că am făcut istoria

cu femeia de serviciu.

Când am ieşit din crâşmă, după miezul nopţii, eram bine piliţi, iar Soiţi m-a luat cu el să dormim în cazarmă. „Noroc cu războiul. Altfel, ce scandal m-ar fi aşteptat dacă lipseam de acasă!”, mi-a zis.

La intervenţia lui, în iulie 1942 am obţinut postul de contabil la depozitul de in cânepă şi iută Vigyâzo Rezsd. Şi tot el, care mi se adresa glumeţ cu „micule român”, mi-a găsit gazdă, la familia Renkey, pe strada Bus Pater, numărul 19.

Mare noroc am avut cu soţii Renkey. Domnul Lipot a fost consilier la primărie şi mai trece pe acolo, să bea o cafea cu colegii încă în activitate. Bătrânul a ştiut la cine să mă trimită când eram gata să renunţ la orice speranţă în privinţa dosarului meu. Cum v-am zis, am strâns acte peste acte, din Elveţia şi România, să arăt că soţia mea e ariană. Unul singur mi-a lipsit: certificatul de cununie al părinţilor lui Lányi Mihály. Fără el, nu puteam dovedi că bunicii lui Adel din partea tatălui au fost creştini. Doar că arhiva parohiei din Timişul de Sus a ars pe la 1870 şi tot ce s-a consemnat în istoria ei de până atunci s-a făcut scrum. Când am primit acest răspuns, am crezut că pică cerul pe mine. Să pun adresa la dosar? Cei din primărie ar fi zis: „Un incendiu nu-i o dovadă” şi m-ar fi respins fără drept de apel. Atunci, domnul Lipot mi-a spus la ce uşă să bat şi, după o lungă întrevedere, am fost considerat de bună-credinţă şi mi s-a aprobat cererea. Atât a făcut diferenţa în cazul meu: o hârtie de pe la 1840, arsă în 1870, şi un dram de bunăvoinţă. Uşa deschisă mi-a permis să trăiesc mai liniştit doi ani, până în primăvara lui 1944, şi să-mi câştig pâinea din meseria mea. Dar nu şi să le trimit bani acasă soţiei şi fetei. Salariul s-a dus pe chirie, pe mâncarea gătită de doamna Renkey şi pe medicamente pentru ulcer. Am purtat un costum până am trecut prin el, şi nici vorbă de ochelari noi. Am ajuns să văd ca o cârtiţă. Una de şaizeci şi patru de kilograme, cu douăzeci sub greutatea mea normală. Dar încă era bine – nu ştiu dacă mai cântăresc

cincizeci, cu tot cu zdrenţe şi noroiul şi păduchii din ele.

Apoi a venit primăvara lui 1944, când nemţii au ocupat Ungaria. Cartierul meu a fost închis cu gard de scândură şi transformat în ghetou, unde i-au înghesuit pe evreii din Szeged. Dar n-a durat mult şi i-au urcat în vagoane, să fie relocaţi undeva în Polonia, cum s-a zis. Eu şi cei ca mine, exceptaţi, cu banderolă albă pe braţ, am fost duşi în schimb la muncă forţată.

N-o să uit ziua de 5 aprilie 1944. În dimineaţa aceea, m-am ridicat de pe divanul pe care trebuia să dorm cu genunchii la piept, am făcut câteva genuflexiuni să mă dezmorţesc, m-am spălat şi am mers la micul dejun. Gazda mea bună unsese deja pâinea cu gem de caise, iar ceaiul aburea în ceşti. Am mâncat, ne-am urat o zi uşoară, mi-am îmbrăcat paltonul şi am fugit la slujbă. Strada era aglomerată, lumea se grăbea, n-avea timp să-şi scoată pălăria. Iuţind pasul spre tramvai, am răspuns şi eu cu înclinări scurte din cap la salutul cunoscuţilor. Mi s-a părut că unii fac ochii mari şi încetinesc când mă văd, dar n-am acordat atenţie.

Am ajuns curând în staţie şi m-am bucurat auzind clopoţelul. Fuseserăm punctuali, şi eu, şi tramvaiul. Când să urc însă, un braţ m-a împins jos de pe prima treaptă. Era taxatorul.

„Domnule Jeno, ce-i asta?”, l-am întrebat, uimit de gestul lui. „Evreii merg la ultimul vagon”, mi-a răspuns. Când şi-a luat palma de pe pieptul meu, m-am uitat acolo şi am îngheţat. Pe palton îmi apăruse o stea galbenă în şase colţuri. Nu cumva mi-o lipise chiar el? De ce s-o fi făcut însă? apoi am realizat că e cusută, deci sigur nu domnul Jeno mă „împodobise” cu ea.

Nu ştiu cum am ajuns la ultimul vagon, dar iată-mă în el. Călătorii aveau toţi acea stea în piept. M-am apropiat de o doamnă vag cunoscută:

„Nu vă supăraţi, ce-i asta?”

„De azi e obligatorie”, mi-a spus ea, mirată de întrebare. „Sunt zile bune de când umblă vorba că asta

urmează, iar croitorii noştri s-au pus pe treabă şi cei vizaţi au avut de unde să-şi procure însemnul. Cei ce posedă două paltoane şi-au cusut steaua pe unul încă din martie, iar ceilalţi, azi-dimineaţă, când s-a anunţat la radio. N-aţi ascultat?”

„Nu. Radioul e în camera gazdelor mele”.

„În fine. Dacă aşa ni se cere, ne conformăm. Că n-am de gând să mă prindă fără ea la un control şi să mă ducă la secţie ca pe o infractoare”, a zis femeia.

Am tăcut, privind pe geam. Sticla murdară, bătută de soare, era ca un soi de oglindă în care steaua mea strălucea. Mi-am ridicat atunci ochii spre cer. Aceeaşi murdărie. Sau hârtie de camuflaj. Am simţit că mi se întoarce stomacul pe dos şi am coborât privind înainte, dar capul mi se pleca în stânga şi arătam ca un semn de întrebare cu vârful spre stea. Dacă mă forţam să privesc în cealaltă parte, bărbia îmi fugea spre umăr, într-un gest ducând cu gândul la demenţă sau la un om pe care l-a tras curentul şi căruia i-a înţepenit gâtul în acea poziţie. Când mi-am fixat privirea drept înainte, m-am lovit de stelele ivite pe rochii, trenduri şi vestoane militare decolorate. Orice pată de galben îmi sărea acum în ochi. Şi erau atâtea... Galben pe piepturi, pe clădirile fostului Imperiu: poştă, cazarmă, gara cu peron de keramit; voma mea cu gem de caise împrăştiată pe trotuar şi eu aplecat deasupra. Un jandarm m-a bătut pe spate:

„Sunteţi bine? Să chem un medic?”

„Nu-i nevoie”, i-am spus, şi am lăsat jos mâna pe care o ţinusem apăsată în dreptul inimii.

A văzut şi el atunci ce aveam acolo.

„A, deci asta era”.

„Asta e”, i-am zis, şi am pornit mai departe spre fabrică.

De atunci, am privit doar în sus. Cerul albastru îmi făcea bine. Nu mi-am coborât privirea nici când am auzit în preajma mea acest schimb de replici:

„Ia, cum se uită jidanul după Dumnezeul lui, să-l

salveze!”

„Pe dracu’. Se uită după anglo-americani, să vină să ne omoare pe toţi şi să-l scape”.

„Pur şi simplu aşa sunt ei, cu nasul pe sus. Dar o să-i scurtăm de la rădăcină”.

După voci, păreau nişte puţoi. Ei erau trei, eu eram unul. Avantajul lor era steaua mea.

Seara, când m-am întors acasă – adică la gazde –, mi-am agăţat paltonul în antreu, m-am spălat şi m-am aşezat la cină cu soţii Renkey. Doamna mi-a pus în farfurie supa de găină, apoi domnul a rostit rugăciunea, căci toţi eram catolici, iar fiul lor studia să devină preot. Când am lăsat lingurile jos, bătrâna mi-a zis: „Am făcut-o pentru binele dumneavoastră”.

Dragul de Bela… Am înţeles cu timpul că o familie care rămâne împreună îi datorează asta unui singur membru. El are hăţurile, precum un conducător de fiacru. De trăsură, da, căci ele n-au dispărut din Timişoara, ba chiar s-au înmulţit de când atât tramvaiul electric şi firobuzul abia instalat, cât şi maşinile şi autobuzele rămân tot mai des în pană de curent şi combustibil. Poate că tata ar fi făcut comparaţia cu tramvaiul cu cai, pe care nu l-am mai prins, iar bunicul, cu poştalionul. Străbunicul s-ar fi gândit la căruţa unui negustor de haine vechi, iar vreun stră-stră-şi aşa mai departe-bunic s-ar fi raportat la carele de luptă şi soldaţii lui Faraon, dar sigur nu şi-ar fi dorit să-i intre în familie pe când străbăteau în goană fundul secat al Mării Roşii. În schimb, Bela ar fi făcut probabil comparaţie cu caleaşca în care străbunii lui au fugit de turci la 1526. Să vedeţi ce povestea cumnatul meu:

„«Maestre, încearcă să te grăbeşti!»

«Bine, dar capodopera…»

«Caută numai să termini! La o adică, e capodopera ta sau a mea?»

«A înălţimii Voastre, desigur», a spus pictorul şi s-a înclinat până la podea.

«Deci zoreşte! Ce durează atât?»

«Ştiţi, trebuie să vă studiez înainte.»

«Dar ce, de douăzeci de ani încoace n-ai avut timp?»

«M-am concentrat la ceilalţi», a spus pictorul, arătând tavanul.

Bolta arăta ca un insectar, în care erau prinse chipuri bărboase, mustăcioase sau spâne, obraji rumeni ori supţi, ochi rotunzi sau migdalaţi, cu priviri războinice, umile ori goale, feţe de mercenari spanioli şi elveţieni din garda personală, robi turci, târgoveţi, slujnice care n-au vrut să treacă prin iatacul nobilului şi copii ce i-au scăpat gâştele pe Dunăre ori vitele în grâu. Erau acolo şi câteva capete de armăsari şi o haită de câini cu boturi flocoase. Cu toţii pozaseră pictorului, intrigaţi sau indiferenţi, fără să ştie ce urma după aceea. Dar maestrul nu sufla o vorbă, ca să nu-i agite, curios însă ce final le va alege stăpânul. Care, după pofta lui de moment, îi spânzura, îi trăgea pe roată sau îi băga într-o bute cu ţepuşe de fier înfipte în doage şi o rostogolea la vale. Doar caii, copiii, bătrânii şi câinii se alegeau, simplu, cu gâtul tăiat. Mormântul era mereu acelaşi: Dunărea. Mai scăzută sau mai umflată, limpede sau tulbure, ea mistuia totul cu peştii săi.

Plăcerea nobilului Paksy era să privească îndelung fresca, închipuindu-şi ce ar fi putut să-şi zică spahiul capturat lângă Lipova şi lefegiul spaniol prins în patul stăpânei, două capete ieşind din tavan ca din gulerul unei haine. Sau cum Zoltan, care a ţinut la distanţă vulpile până a fost prins el însuşi cu găina în bot, ar lătra la Ida, fata ce nu s-a întins în patul stăpânului odată cu cearşaful. Alteori, se întreba ce chip să aşeze lângă băiatul care-i pierduse un cârd de raţe şi cu cine să stea de vorbă popa ce-l sortise iadului dacă nu se sătura de sânge. Cu nimeni: lângă preot va picta armăsari arabi. Nobilul se amuza, uitând de toate, dar nu de pata albă din mijlocul bolţii, lăsată pentru chipul lui, ca un soare în centrul propriului univers. Auzise teoria aceasta de la sfetnicul lui de taină, medic şi cititor în stele, fost coleg cu Copernic la Universitatea din Padova. Îi părea firesc să fie aşa, corpurile cereşti să se învârtă în jurul

astrului strălucitor, ca supuşii pe lângă nobil. Şi cu toţii în jurul regelui, un soare mult mai mare, completa Paksy.

Acum însă nu mai era vreme. Turcii asediau castelul. Familia nobilului fugise la timp spre Buda prin tunelul de sub Dunăre, înainte să fie spart de o ghiulea. Stăpânul a hotărât deci că a sosit clipa să se retragă în sala jilţului şi să se alăture celorlalte chipuri.

«Gata!», a zis pictorul, încântat.

«E bine, da.»

«Atât aveţi de spus?!», a zis artistul.

«Ai grijă să nu-mi găsească trupul. Fii blestemat dacă mă vor rupe-n bucăţi cu caii lor!»

Rămas singur, nobilul şi-a înfipt pumnalul în inimă.

Deasupra crenelurilor s-a ridicat atunci pânza albă, iar turcii le-au cerut celor din castel să le predea armele şi pe stăpân, viu sau mort. În schimb, puteau pleca liberi. Pictorul s-a scărpinat în barbă, dar curând a părăsit castelul cu oştenii. Turcii au înfipt capul nobilului deasupra porţii, iar restul l-au zvârlit la porcii îngrăşaţi pentru stăpân. După ce i-au devorat leşul, aceştia s-au trântit în nămol sub iatagane.

Paşa a intrat în sala jilţului, unde nobilul l-a privit din mijlocul mulţimii de feţe. Turcul a pus să fie oprit convoiul asediaţilor, l-a scos din rând pe omul cu urme de vopsea pe mâini şi l-a îndemnat să vină cu el.

Castelul a fost dărâmat şi acoperit cu pământ de ţăranii prinşi prin cotloane de pădure de câinii lui Allah, ogarii cu boturi lungi, ce despicau aerul până la miezul mirosului de om.

Pictorul şi-a urmat noul stăpân, realizând o serie de gravuri ale Budei, Pestei şi Vienei, care au ajuns cu timpul celebre şi au fost atribuite unui artist anonim”.

Când Bela termina de povestit, fiii lui sforăiau deja, dar eu ascultam cu ochii mari. Mă fascinau aceste poveşti ungureşti, prea stranii şi sângeroase ca să nu bănuiesc că erau rodul unui exces de fantezie. Pe atunci, îmi păreau un soi de poveşti vânătoreşti. Care-i adormeau pe copiii lui,

dar pe mine mă ţineau treaz încă mult după aceea. Însă eu le auzeam numai în nopţile de vară petrecute cu soţia şi fata mea în conacul lui Bela, pe când fiii lui le auzeau seară de seară şi probabil nu mai percepeau cuvintele, ci doar melodia din vocea tatălui, ce-i trimitea iute în lumea viselor. De fete, în schimb, se ocupa mama lor şi nu ştiu ce le-a povestit de noapte bună.

A doua seară, al doilea episod. După fuga de turci urma asediul Vienei. Între cele două momente trecuseră în istorie o sută cincizeci de ani, dar pentru mine acest interval însemnase un somn bun, apoi micul dejun – la care am băut o carafă de lapte gros ca frişca –, un joc de cărţi la umbra nucilor din grădină, prânzul copios, siesta pe terasa cu ghivece de yucca, întins pe un şezlong de răchită, şi plimbarea pe malul râului Berettyd, urmată de cina cu friptură de fazan.

„«E limpede, vom scăpa şi din asta», a spus tânărul şi s-a ridicat din praf.

Se trântise la pământ auzind ghiuleaua ce se înfipsese în Stephansdom. Dar catedrala nu s-a clintit – semn că, la 1683, zilele turcilor în centrul Europei erau numărate, şi-a zis ofiţerul, uitând o clipă de maică-sa şi de strada lor baricadată, fără ieşire pentru cei prinşi acolo. Era o ultimă tentativă de a izola focarele de ciumă, izbucnită de la cadavrele catapultate peste zid de asediatori. Cei neatinşi de braţul bubos al morţii îi înfruntau pe otomanii ce gâtuiau Viena, precum şi foamea ce rodea din interior. Paksy izbutise un raid, aducând în cetate o duzină de vite din cirezile inamicilor. Le fierseseră şi copitele. În rest, vânau orice mişca prin fortificaţii. Câinii dispăruseră complet. Lihniţi şi docili, se apropiau de oameni şi atât le era. Rămăseseră pisicile, una preţuind şi treizeci de creiţari. Porumbeii ce nu căzuseră în laţuri se mutaseră în Pădurea Vieneză, iar de şobolani soldaţii abia se atinseseră.

Apoi, într-o după-amiază, oştenii de pe metereze au simţit un cutremur slab, care a tot crescut în intensitate

până ce au şi văzut miile de cavalerişti polonezi şi austrieci galopând cu lănciile coborâte spre şanţurile otomane. Turcii au rupt-o la fugă, iar apărătorii au ţâşnit atunci din cetate şi i-au prins la mijloc, secerând oameni şi vaci deopotrivă. Asediul se sfârşise. După care husarii înaripaţi ai lui Sobieski s-au dus la ale lor, pe când imperialii, ajunşi pe mâna lui Eugen de Savoya, i-au împins pe turci până dincolo de Belgrad şi Timişoara.

Tânărul şi-a căutat mama şi prin căruţele ce s-au scurs spre gropile comune, fără s-o mai găsească. Aşa că a pornit spre pământul strămoşului ce aţinuse calea ascuţitei Semiluni. Ajuns acolo, a tras adânc aer în piept. Miasmele Dunării şi ale ierburilor arse de soare l-au străbătut până-n creieri. Acesta era tărâmul de basm, paradisul pierdut din poveştile moştenite de la ai lui. A sărutat cu luare-aminte ţărâna, ca pe un mormânt, şi-a şters buzele cu mâneca şi a încălecat, plecând în zarea largă a Răsăritului”.

Iar am dormit cât am vrut, am mâncat ochiuri cu jambon de mistreţ, am făcut baie în râu şi ne-am uscat la soare. La prânz am avut supă de raţă cu găluşte şi iepure la cuptor, apoi ne-am întins pe terasă şi fata mea ne-a cântat şi dansat *Vai, ce mai alunecă această coajă de banană*! acompaniată la vioară de argatul Puskâs. După cina cu friptură de porumbel şi lapte de pasăre, am mai avansat aproape două secole, până la momentul acesta:

„Chiar dacă domeniul de la malul Dunării nu era deloc rău, proprietarii lui, bucuroşi la început de afacere, fugeau apoi care-ncotro, şi mai fericiţi că au găsit alt muşteriu, care n-avea idee în ce se bagă. Până la urmă, câmpul pustiu a rămas fără stăpân şi atunci nobilii locului au decis să amenajeze acolo un teren de croquet, pe model britanic. Au pus gazon, iar primăvara, de cum s-a zvântat iarba, jucătorii au ieşit cu ciocanele de lemn pe umăr ca să lovească în bile. Cel dintâi a încercat domnul Mâtyâs, preşedintele *gentry-club-ului*. În jur, ceilalţi cunoscători ai teoriei, buchisită peste iarnă în ceainăria unde se întâlneau la o pălincă, aşteptau înfiguraţi prima lovitură şi, desigur,

să le vină şi lor rândul. Spilcuiţi cum se cere, se afişaseră cu soţiile înţolite ca la hipodrom, cu crinoline şi umbreluţe.

Domnul Mâtyâs a ridicat ciocanul aşa cum văzuse el în cărţuliile ilustrate despre jocul aristocraţiei engleze, a ochit prima poartă şi şi-a coborât privirea spre bilă. Moment în care câteva doamne au leşinat. Soţii le-au lăsat pe jos, hipnotizaţi de sfera transformată în capul nobilului Paksy, al cărui castel ocupase cândva gazonul *gentry-club-ului*. Preşedintele şi-a udat pantalonii bufanţi şi a rupt-o la sănătoasa, urmat de adepţii croquetului cu băşti cu pompon şi neveste. În spatele acestora, scăfârlia retezată de iatagan s-a transformat la loc într-o bilă.

Ani mai târziu, nişte copii s-au împiedicat de ea în iarba înaltă şi au urlat de durere. Au azvârlit-o în Dunăre şi au pornit un meci de fotbal cu mingea lor de cârpe. Dar ceva nu era în regulă. Ghemul de zdrenţe se oprea în mijlocul câmpului ca izbit de un zid sau devia ciudat de la traiectorie, deşi nimic nu se aşezase în calea lui spre gol. Portarul prins pe picior greşit răsufla uşurat, dar nu era mai puţin uluit. Alteori, acel obstacol nevăzut putea face ca o minge scăpată spre aut să ajungă între barele clădite din cărămizi străvechi, în uralele marcatorilor care tocmai se luaseră cu mâinile de cap.

Deşi au aflat de la părinţi cine era misteriosul jucător, copiii au continuat să bată mingea acolo, iar Paksy s-a arătat şi el mulţumit. Chit că atunci când se făceau echipele nu opta pentru vreuna, străbunul nostru se băga apoi pentru amândouă, după cum îi convenea centrarea”.

28

În special chestia cu „după cum îi convenea centrarea” mi-a rămas în minte. După ce am fugit de la cumnata Mariska, deoarece nu-i mai puteam înghiţi comentariile acide şi tocana lungită ca să ajungă şi pentru musafirul nepoftit, şi după ce am mestecat cojile de cartofi ce-mi scârţâiau între dinţi în lagărul din Losonc, mi-am găsit adăpost la cumnatul Hajnal Ferenc, în Csongrâd. Soţia lui, sora mea Juliska, tocmai murise, pe când fiul lor,

Feri, în loc să meargă la facultate, fusese dus la muncă forţată. Până aici, nimic neobişnuit, căci legea *numerus clausus* a fost adoptată în Ungaria încă din 1920, cu mult înainte de legile antisemite ale lui Hitler.

Interesant e însă că ministrul Cultelor şi Educaţiei între 1922 şi 1931, Groful Kuno von Klebelsberg, care a ţinut la această lege, l-a angajat fix pe cumnatul meu Hajnal, evreu, ca meditator pentru fiii lui. Şi l-a cazat la el pe eminentul student la Drept, priceput şi la bridge, care astfel a avut mereu un loc la masa Grofului, iar după facultate a primit un post de judecător. Partidele de bridge nu s-au oprit în 1924, când Klebelsberg a atacat din Parlamentul maghiar Tratatul de la Trianon: „Daţi-ne înapoi Ungaria Mare şi vom abroga legea *numerus clausust*”, recunoscând implicit că evreii au fost buni ca unguri cât timp le-au sporit acestora numărul în Ardeal şi Banat, unde tot minoritari au rămas. Dar într-o Ungarie micşorată până la esenţă, evreii, oricât de bine asimilaţi, nu-şi mai aveau locul şi rostul. Şi legea s-ar fi păstrat, dar a intervenit Liga Naţiunilor, la care Klebelsberg şi Parlamentul au înlocuit criteriul etnic cu ocupaţia părintelui. Impunând limitări exact pentru meseriile în care taţii evrei erau mai numeroşi, au închis gura Ligii, care a considerat că ungurii au fost acum de bună-credinţă, iar procentul de evrei admişi la studii superioare a rămas ca înainte. Sau chiar a scăzut.

N-am idee cât au mai continuat partidele de bridge, ştiu doar că Groful a murit în 1932, lăsând moştenire viziunea lui conform căreia Ungaria va domina această parte a Europei. Prin cultură.

Tot de la cumnat am mai aflat una incredibilă, apropo de soră-sa Manei. Soţul ei, cu care avea şi o fată, pe Juti, o diviniza. O ţinea ca pe palme şi nu-i ieşea din cuvânt. Un înger de om, acest Sanyi. Şi, ce să vedeţi, într-o zi ajunge mai devreme acasă dintr-o delegaţie, că lucra ca reprezentant comercial al unei fabrici de oale emailate, şi o găseşte pe soţie în pat cu cel mai bun prieten al lui, un

coleg de serviciu. A fost cât pe ce să-l lovească apoplexia. I-a spus femeii: „Cum ai putut să-mi faci asta, când ştii cât te iubesc?”. Amantul şi-a tras hainele pe el şi a dispărut pe uşă, la nevasta şi copiii lui, aruncându-i lui Sanyi din mers: „Prietene, eu ţi-am tot zis să procedezi ca mine – când te întorci în oraş mai repede, dai un telefon din gară şi anunţi acasă. Ca să aibă timp nevasta să încălzească mâncarea şi să te primească numai bine cu masa pusă. Acum ce să-ţi fac?”. Până la urmă, Sanyi a ajuns să-şi dea cu pumnii în cap că n-a urmat sfatul acela, să se considere el vinovat, şi ar fi trecut peste întreg episodul. Pentru Manei însă, asta a fost ultima picătură: „Aşa ceva chiar nu pot să accept. Ai atâta demnitate şi cere tu divorţul”. Dar Sanyi, nimic, aşa că tot ea a intentat acţiunea, apoi a luat-o pe Juti şi s-au mutat la cumnatul meu. Acolo le-am găsit şi am locuit sub acelaşi acoperiş, dar povestea mi-a zis-o Hajnal, care a aflat-o atât de la Sanyi, cât şi de la amant, căci amândoi i-au bătut la uşă, cerând să vorbească măcar un minut cu Manei. Însă femeia n-a mai vrut să ştie de niciunul dintre ei, iar cei doi prieteni au ajuns să se îmbete împreună şi să plângă unul pe umărul celuilalt, convinşi că Manei i-a abandonat ca să fie cu mine, străinul apărut în casa lui Hajnal. Când am auzit că sunt băgat în ciorba asta, mi-am strâns iute valiza. I-am scris soţiei, ca să afle de la mine toată tărăşenia înainte să-i parvină un zvon de te miri unde, şi am încheiat spunându-i: „Cu atât mai rău îmi pare că am părăsit casa noastră, templul familiei noastre, la care însă mă voi întoarce negreşit!”

Nu i-am zis soţiei şi când mă voi întoarce, că asta nu mai depindea de mine, iar veştile primite de acasă arătau că e de preferat să mă ţin deocamdată departe. Pe 8 august 1942, ziarul german din Timişoara a anunţat deportarea evreilor, începând din toamna acelui an, aşa încât, după Slovacia şi în afară de *Reich*, România să devină prima ţară în care problema evreiască a fost lichidată complet. Ca dovadă că nu erau simple vorbe, fratele meu Sándor mi-a scris că gările oraşului se

umpluseră cu garnituri în aşteptare. Vagoane pentru transportul vitelor. La fel şi în Arad şi Turda. Evreii din cele trei mari aşezări de la graniţa cu Ungaria aveau să fie strămutaţi primii undeva în fosta Polonie. Sigur că imediat şefii acelor comunităţi au început să se agite. Din Arad, Baronul Franz von Neumann, patronul fabricii de textile, care n-a putut fi arianizat oricât a vrut regimul, şi-a pus la bătaie influenţa şi averea, la fel ca evreii din Timişoara. Care au stat mai prost cu banii, dar au avut intrare la cineva extrem de important – un croitor evreu din Sibiu ce-l avea client pe mitropolitul ortodox Nicolae Bălan, prieten cu conducătorul ţării, mareşalul Antonescu. O delegaţie de timişoreni s-a strecurat până în Sibiu şi croitorul s-a dus la clientul său, care a zis: „Bine, o să vorbesc pentru voi”. Mitropolitul a mers la Bucureşti, la Antonescu, şi ce şi-au spus nu s-a aflat, însă evreii au rămas în oraşele lor, unde sunt şi acum. Dar cum puteam să ştiu atunci dacă era o decizie finală sau doar o amânare de azi pe mâine? Pe cine să cred, croitorul sau ziarul?

Asta s-a întâmplat în perioada când fiul meu Walter îmi trimitea ultima lui scrisoare, la finele lui august 1942. Pe 23 trecuse Donul cu Divizia 16 Panzer şi, într-o singură zi, condus de avangarda Contelui Strachwitz, a străbătut întreaga stepă până la Volga, lângă Stalingrad. Pe drum, a asistat la bombardamentul teribil asupra oraşului, de-a spus că n-a mai rămas piatră pe piatră, şi a salutat avioanele Stuka ce s-au întors la bază pe fundalul negru al norilor de fum. În acea seară, unitatea de întreţinere a campat între rămăşiţele încă fierbinţi ale ultimei linii de apărare dinaintea Stalingradului, o baterie de tunuri în preajma cărora zăceau servanţii ucişi. Când i-au întors cu faţa în sus, şi-au dat seama că erau tinere femei.

Ce s-a ales mai apoi de fiul meu nu ştiu precis. La un moment dat, i-am scris lui Karl Otto, nepotul meu din SS, care îşi continua studiile şi lucra deja la un spital din Solingen, iar el s-a interesat şi mi-a răspuns că Walter a dispărut la Stalingrad, mort sau prizonier la ruşi. În

schimb, generalul Hube a scăpat din oraşul încercuit, deşi împotriva voinţei lui. Hitler a trimis o echipă specială să-l ia pe Om de lângă soldaţii lui şi să-l urce într-un avion. Mai avea nevoie de el şi, într-adevăr, Hube a ţinut Sicilia mai bine de o lună în faţa anglo-americanilor, apoi s-a retras ordonat peste strâmtoarea Messina. Pe urmă, a fost trimis la Salerno şi iarăşi în Est, unde şi-a scos Armata 1 Panzer din încercuire la Kameneţ-Podolski. Fugind de pe un front pe altul, în septembrie 1943 Hube s-a oprit în Tirol cât să se însoare cu Gudrun, o săsoaică din Sibiu mai tânără decât el cu vreo treizeci de ani, pe care o cunoscuse în decursul şederii lui acolo. Printre puţinii invitaţi la nuntă a fost şi doctorul

Holfelder, *Standartenführer SS* şi superior al lui Karl Otto. Mai apoi, pentru felul cum s-a descurcat în Sicilia şi la Kameneţ-Podolski, Hitler l-a chemat să-i ofere Diamantele la Crucea de Cavaler şi să-l avanseze general-colonel. Atunci s-au văzut cei doi ultima oară, în aprilie 1944, căci avionul care trebuia să-l ducă pe Hube înapoi pe front s-a prăbuşit la scurtă vreme după decolare. Din Om au mai găsit doar mâna lui de fier, pe care au îngropat-o cu funeralii naţionale.

În orice caz, după înfrângerea de la Stalingrad, vagoanele pentru vite au dispărut din gările Timişoarei şi au revenit abia pe la mijlocul lui 1943, să încarce primul lot oficial de voluntari pentru armata germană. După ce mareşalul Antonescu a acceptat ca nemţii din România să fie luaţi în *Waffen SS*, la garnizoana din Timişoara s-au format două cozi. Într-o parte se înşirau evreii chemaţi la muncă forţată, iar în cealaltă, paralel cu ei, şvabii ce se înscriau în armata lui Hitler.

Dar, încă din iulie 1943, cred că şi unii, şi alţii se simţeau la fel ca noi, care de fiecare dată când plecăm la muncă şi ne întoarcem în lagăr trecem pe lângă Crucea Trianonului, ce ne reaminteşte zilnic de ce suntem aici, în acest adevărat *Himmelfahrtskommando*. Aşa li se zice neoficial unităţilor trimise în misiuni din care au şanse

minime să scape cu viaţă: „comandouri de înălţare la cer”. Ştiţi ce mi-a spus cândva comandantul lagărului din Pilisvörösvar? „Noi, maghiarii, nu ucidem, noi ne sinucidem. Dumneata mi-ai zis că mereu plângi de 15 martie şi 4 iunie şi că ai fugit în Ungaria ca să faci asta în voie. Atunci, fii maghiar până la capăt!”

Şi mi-am adus aminte şi cum se termină melodia mea: *Irgendwo auf der Welt/ Fängt mein Weg zum Himmel an/ Irgendwo, irgendwie, irgendwann*, „Undeva pe lume/ Drumul meu spre cer va porni, / Undeva, într-un fel, într-o zi”.

Am văzut multe morminte din Marele Război, dar cel mai tare m-a impresionat piatra de la căpătâiul unui englez rămas neidentificat, pe care scria: „Cunoscut doar de Dumnezeu”.

Deasupra mea nici atât nu va fi scris. Voi dispărea de pe pământ cu frica şi cu speranţele mele într-o groapă comună nemarcată, peste care se va înălţa doar iarba. Şi e bine aşa, pentru că nu vreau să le las altora după mine crucea mea.

De ce v-am spus asta? Pentru că oricât am povestit cu voi şi m-am căutat între timp de păduchi, tot au mai scăpat câţiva să mă muşte. Iar eu m-am scărpinat.

Partea a II-a

Grădina doamnelor

— „Acum e atunci!”, zicea tata din scaunul de lângă mine, când simţea că intriga filmului s-a copt. Şi abia spunea asta, că totul o lua la vale, precum într-un *montagnes russes*, ca să urce apoi către punctul culminant şi platoul deznodământului fericit, marcat cu un *The End* sau *Fin* care scufunda cinematograful în beznă pentru o clipă. Urmau şocul luminilor aprinse, revenirea brutală la realitate şi viermuiala spre ieşire. Tata îşi ştergea lacrimile şi imediat îl şi auzeam: „E ca atunci când am săpat cu fraţii mei în beciul casei părinteşti. Ţi-am povestit?

Alef, beit, ghimel, dalei, hei, vav, zain, het, tot…

«Rezso, fii bun, nu mai tot repeta a proasta alfabetul

ebraic, că ne înfricoşezi mai tare decât demonii ăia care te sperie atâta», mi-a spus Heinrich, întorcându-se cu torţa spre mine.

«Crezi că-i de glumă cu ei? Pun pariu că în pivniţa asta sunt câteva mii», i-am şoptit.

«Sigur, şi chiar acum ne privesc cu poftă şi or să sară pe noi cât ai clipi», a zis Lajos.

«Râdeţi voi, râdeţi, dar eu nu ne văd bine.»

«Hai lângă mine şi ţine-mă de mână», mi-a zis Sándor.

«Aşa, ia-l în grijă», a spus Julius ironic. «De ce nu te duci la surioarele noastre?»

«Pentru că nu mă joc cu păpuşile. Şi dacă stau singur, vine Lilit şi mă fură. Aţi vrea să scăpaţi de mine, ha?»

«Gata, Rezso!», a spus Heinrich. «Şi, dacă vrei să ştii, Lilit e chiar în regulă. Bine, poate că pe fleţii ca tine îi fură, dar eu, care-s deja bărbat, abia aştept s-o revăd.»

«Adică ai mai văzut-o?!», am zis eu, îngrozit.

«Oho, încă cum! Urcasem în pod să agăţ la uscat nişte sfori de ardei şi ea era acolo. O frumuseţe de femeie. Părul lung până la glezne…

În fine, Julianna mea, n-o să-ţi redau cele zise mai departe de Heinrich. Eşti prea mică, iar el e totuşi unchiul tău.

«De aia te tot duci tu în pod?», a spus Julius. «Cică să dai grăunţe la porumbei…

«Să te pună naiba să mă pârăşti!», l-a avertizat fratele nostru cel mare.

«Şi eu, care aud tropăiturile în tavan şi cred că bântuie rişpele», am zis. «Alea-s spiritele rele ce locuiesc sub acoperişuri.»

«N-ai înţeles? E Heinrich care umblă cu limba scoasă după muierea-demon.»

«Dar dacă aia era Ilonka neni?», a spus Sándor.

Deh, şi spălătoreasă are…

«Da, dar e tunsă scurt.»

«Ei, şi-o fi pus o perdea în cap», a zis Lajos.

«Gata vorba!», a zis Heinrich. «Acum căutăm tunelul care pleacă de la castelul Huniade şi ajunge la Viena. A fost săpat de turci pe când Timişoara era paşalâc şi mulţi n-au mai ieşit de acolo.»

«Şi asta ne trebuie, să-i facem scăpaţi? Cred c-ar rupe mama joarda pe noi şi tata ne-ar mai duce la Sari *néni* să mâncăm *varga bêles* când ne-om vedea ceafa», am izbucnit eu.

«Copile, lumea se-ntinde şi în jurul farfuriei tale de tăieţei cu brânză, stafide şi vanilie», mi-a zis Heinrich. «Ca să-nţelegi, turcii-s praf şi pulbere, n-ai să vezi unul intrând peste *Mutti* în bucătărie cu iataganul. Iar dacă sare ea cu nuiaua, îl frige de uită pe loc ce şi cum. Şi află că mahomeţii n-au mers să ia Viena ca milogii. Aşa oale şi ulcele cum sunt, au pe ei zale de argint, coifuri din aur şi alte minunăţii. Punem mâna pe ele şi oameni ne-am făcut. Iar tu o să te-ndopi numai cu *varga bêles*, de trei ori pe zi şi chiar de cinci, nesătulule.»

Sună bine! Dar, auzi, unde-s morţi sunt şi fantome…»

«Da, însă asta pică la ţanc, pentru că spiritele turcaleţilor vor da peste demonii tăi şi se vor căsăpi sau se vor ţine de vorbă până în Ziua de Apoi.»

«Dar de ce crezi că tunelul trece pe aici? Ar însemna un ocol», a zis Lajos.

«Băieţică, numai germanii merg pe drumul scurt. Osmanlâul te suceşte până nu-i mai dai de capăt. Chiar ieri am găsit un loc unde sună a gol. Haideţi după mine!»

lud, caf, caf final, lamed, mem, mem final, nun, nun final, sameh, am, pei…*, mi-am cadenţat eu paşii, dar în surdină, să nu mai fiu luat la rost.

«Aici e», a spus fratele cel mare, a sprijinit torţa într-o găleată şi târnăcopul a început să muşte din zidărie.

Eu m-am lipit de Sándor, iar literele s-au sincronizat cu loviturile. Dacă la *şi-n* fierul a ieşit dincolo, la *tav*, Heinrich a dispărut până la brâu.

«Ei, ei?», a întrebat Lajos şi l-a bătut pe turul

pantalonilor.

«Trebuie să intrăm mai adânc. Poate ajungem până la Viena», a zis Heinrich.

«Dar *Mutti* abia ne lasă până peste drum la şcoală», i-am spus.

«În regulă, merg şi în patru labe, că de lecţii sunt sătul», a zis Lajos.

«Aşijderea», a spus Julius. «Dar zi-ne acum, ce-ai văzut?»

«Iaca nişte rafturi de borcane cu gogonele. Normal, că turcii şi-au lăsat provizii. Poate şi alea valorează acum o avere. A, ce ziceţi, le recuperăm?»

«Mai bine lasă-le acolo, în cămara doamnei Brauner», l-a sfătuit Sándor, sec.

Uimirii aşternute pe chipul lui Heinrich i-a răspuns vocea mea, care căutam drumul înapoi: *alef*, *beit*, *ghimel*, *dalei*, *hei*, *vav*, *zain*...", şi apoi vocea mamei, care ne-a chemat la cină. Când am ieşit în curte, soarele la apus, reflectat într-un geam, m-a orbit. Am închis iute ochii, lăcrimând, m-am împiedicat în căruţul de piaţă al unui vecin, m-am prăbuşit peste el, iar fraţii mei, unul după altul, peste mine. Punctul culminant a fost când doamna Brauner, din casa de alături, a venit şi s-a plâns că cineva i-a spart cămara.

Cum s-a terminat povestea? Cu tata în rol de zidar, reclădind ce-am dărâmat noi. Şi cu promisiunea noastră că n-o să se repete, făcută cu lacrimi în ochi.

Atunci au curs lacrimi de la cureaua tatălui şi lumina soarelui, iar acum, de la becurile sălii de cinema. Doar nu credeai că de la filmul în sine".

„Nu, tata. Dar de ce le zice *montagnes russes*, «munţi ruseşti», la acele trenuleţe cu care te dai în sus şi-n jos şi iar în sus?"

„Nu ştiu, Julianna. Tu cum ai fi vrut să le spună?"

„«Acum e atunci»".

„Uite, o să le propun să schimbe denumirea".

„Îi cunoşti pe cei care le fac?"

„Da, sunt nişte domni veniţi din Franţa, s-au cazat chiar azi-dimineaţă la mine la hotel. Mâine, la cafea, le transmit propunerea ta. Ce zici?”

„Toată lumea vine la hotelul tău! Eu de ce nu stau acolo?”

„Tu stai cu mama şi, când îmi termin treaba, vin eu la voi. Hai, mai bine şterge-ţi şi tu lacrimile”.

„Ale mele sunt de la film, tata”.

„Filmul s-a terminat. Fii o fetiţă serioasă acum, că ieşim pe stradă. Luăm tramvaiul şi imediat ajungem acasă, iar mama o să te întrebe ce-ai văzut”.

„Şi dacă plânge şi ea?”

„Atunci e ca şi cum ar fi venit cu noi şi poţi să-i ceri contravaloarea biletului”.

I-am povestit mamei filmul şi, într-adevăr, i-au dat şi ei lacrimile. Dar când i-am cerut să-şi achite biletul, m-a trimis la culcare. A doua zi însă, tata mi-a strecurat ceva în buzunar: „Bravo, fata mea. Sunt primii tăi bani munciţi”.

Atunci a fost vesel, dar nu pot să uit cum s-a încruntat când am apărut cu cadoul meu la ceremonia de *Brit Milah* a lui Ervin. Fiul unchiului meu Lajos făcuse opt zile de la naştere şi, după datină, a fost tăiat împrejur. Iar eu m-am prezentat cu cinci pene de păun, cumpărate din banii strânşi pe asemenea bilete de cinema. Tata mi-a cerut să-l conduc imediat la magazin, a vorbit cu patronul, a returnat penele şi am ieşit cu un costumaş bleu numai bun pentru Ervin.

În afară de ieşirile la cinema, care au fost singurele momente petrecute doar cu el, l-am mai văzut pe tata la mesele de sărbători şi în duminicile când putea fugi de la hotel să prânzim în familie. În rest, pleca la lucru cu noaptea-n cap şi revenea când eu dormeam de mult. În toţi acei ani, abia şi-a luat câteva zile de concediu, petrecute la Gărâna şi în Sălard, la unchiul meu Bila. Dar şi atunci telefona de zece ori pe zi la hotel, să se asigure că totul e în regulă.

Pot să spun deci că mi-am petrecut copilăria cu

mama, ale cărei singure griji au fost să plec la şcoală, să mănânc şi să mă culc la timp. Până ce-a trebuit s-o concedieze pe Katy, fata în casă, şi să renunţe la Frombach *neni* şi Szalai *neni*, care făceau curăţenie şi ne spălau rufele.

În februarie 1942, tata a fugit în Ungaria şi m-a lăsat cu nemţii. Care prin martie m-au chemat la Lectoratul Academiei Germane, pe bulevardul Mihai I, în casa lui Thomas – rudă cu proprietarul palatului din Iosefin în care locuiesc. Şi am asistat la întâlnirea cu Anton Dörfler, distins cu Premiul poporului pentru poezie, care ne-a zis cât s-a schimbat imaginea creatorilor de frumos de când Hitler ajunsese la putere. De unde poporul vedea în ei modele nepotrivite, noul regim a măturat influenţele străine şi a trimis artiştii spre poporul care le oferea resursele de trai şi materialul pentru creaţie. Ne-a citit apoi o mostră, *Salutul celor tăcuţi către Führer*, un poem cu muncitori şi ţărani care tac şi fac. Încă de atunci am învăţat că, indiferent ce faci, e mai sănătos să-ţi ţii gura. Apoi, poetul a recitat şi un *Imn pentru autostrăzile Reich-ului*.

Tot în 1942 a apărut şi *Die große Liebe*, *Marea iubire*, cu Zarah Leander. Cel mai de succes film de propagandă, după *Jud Süß*. Eu îl reţin pentru melodia *Ich weiss, es wird einmal ein Wunder geschehen*, „Ştiu, cândva o minune se va-ntâmpla”, care spune: *Wir haben beide denselben Stern/ und dein Shicksal ist auch meins. / Du bist mir fern und doch nicht fern/denn unsere Seelen sind eins*. Adică: „Avem amândoi aceeaşi stea, / Iar destinul tău e şi al meu. / îmi eşti departe, dar în inima mea, / Căci sufletele noastre sunt unul mereu”. Tare aş fi vrut să păstrez în traducere rima *Stern – fern*, „stea – departe”, pentru că m-a dus cu gândul la tata, la steaua lui de care a făcut tot posibilul să mă ferească, lăsându-mă aici în uniforma unei Tinere Germane. Măcar aşa am putut plânge fără reţineri, alături de fetele din acea organizaţie cu care am mers încolonate spre cinema, la versurile: „Şi

de asta cândva o minune se va-ntâmpla/ Şi ştiu că noi doi ne vom revedea”.

Iar mama a fost cât pe ce să dea foc casei, când a aşezat fierul de călcat pe podea şi s-a dus în bucătărie să amestece în oală. S-a prins că ceva nu-i în regulă abia când a venit fum din sufragerie. Se vede şi acum pe parchet urma carbonizată.

Tot pe atunci a trebuit să abandonez orele de înot la ştrandul Uszoda şi pe cele de tenis din Parcul Rozelor, unde mergeam cu Stanzel Trude şi Stranzinger Trude, colege de şcoală.

Înaintea lor, am avut altă prietenă bună, pe Erika Scharf, cu care am rupt apoi legătura. Nu ştiu de ce, pur şi simplu aşa se întâmplă. Părinţii noştri erau amici şi am petrecut multe ore împreună, cât mamele povesteau la cafea – căci ai ei divorţaseră, iar tatăl meu era la lucru. Ne aşezam cu păpuşile în braţe, le serveam un ceai imaginar din ceşti de jucărie şi Erika îmi arăta albume de fotografii. „Uite, aici e străbunicul Kaltenbrunner din Austria”. Între noi fie vorba, un alt urmaş al aceluia, Ernst Kaltenbrunner, a condus RSHA, Biroul Principal de Securitate al *Reich-ului*, şi a fost spânzurat după Procesul de la Nürnberg. „Iar aici sunt bunica şi bunicul, părinţii mamei. El a fost husar, îl vezi după mustăţi. Acum e maistor la CFR, are grijă de mine şi mă duce la plimbare prin cimitir, că acolo-i place. Aceştia sunt părinţii tatii: bunicul Karl a fost ofiţer şi vânător, dar i s-a făcut milă de o vulpe mică, uite-o, iar bunica Augusta o poartă de atunci în lesă prin oraş şi probabil aşteaptă să moară de bătrâneţe ca s-o facă guler. Ei n-au grijă de mine, că nu le-a plăcut de mama, şi pe bunica asta am văzut-o doar în poze. Iar aici e familia Kandier, unchi şi verişori de-ai mei. El, tatăl, şi-a luat lumea-n cap, cum zice mama, şi a plecat în America. După ce s-a aranjat acolo, şi-a chemat nevasta şi copiii, care s-au suit pe vaporul Titanic. Dar acela s-a scufundat şi au ajuns într-o barcă, apoi pe alt vas, până la ţărm. Mătuşa a murit de răceală, iar pe cei mici nu i-a mai luat nimeni. Până la

urmă, au fost trimişi înapoi la Timişoara. Verişorul nu mai ştiu ce face, dar verişoara e călugăriţă la şcoala noastră, la Notre Dame. Maria Kaetana o cheamă. O ştii?”

Am ştiut-o şi pe sora Maria Kaetana, le-am ştiut şi pe Domitia, Adelheid, Dolora, Szerena, Bonita şi aşa mai departe.

Mi-au fost educatoare, învăţătoare şi profesoare până a trebuit să abandonez studiile, în 1944, cu un an înainte de bacalaureat. Abia prin anii ’60 am reuşit să termin liceul, la seral. Pe lângă matematică, latină şi celelalte, la călugăriţe am avut ore de gospodărie, unde am învăţat să gătim, să coasem şi să facem curăţenie. Exceptate erau colegele evreice, cărora de Sabat li se permitea să nu ia acul, lingura sau mătura în mână. Călugăriţele au reuşit să nu ajungă sub controlul Grupului Etnic, care s-a făcut stăpân peste şcolile germane şi a înlocuit în clase imaginea lui Iisus cu a lui Hitler. Căci, aşa cum i-au instruit naziştii pe dascăli, Iisus a fost jidan, iar Fecioara Maria, o curvă. Doamne, iartă-mă! în concluzie, copiii n-aveau ce să mai caute la biserică. Dumnezeu era poporul german, Hitler era Mesia lor, iar Sfântul Duh, ideologia. Asta am auzit la întâlnirile Tinerelor Germane. Dar n-am avut probleme la şcoală – călugăriţele îmi ştiau situaţia şi mi-au spus doar să nu fac propagandă acolo. În rest, treaba mea, dar şi atunci, dacă am vrut să merg la un film, a trebuit să-i cer maicii Mechtild bilet de voie.

Am renunţat la înot şi tenis, că nu mi-am mai permis să plătesc intrarea, dar ca Tânără Germană a trebuit să fac atletism. Până mi-am nenorocit picioarele. Bunica m-a uns cu *Franzbrannttvein*, dar când mi-am rupt ligamentele încrucişate n-a mai ajutat. Pe arena CFR, în spatele gării din Iosefin, l-am cunoscut şi pe Laci, primul meu iubit. Tatii nu i-a căzut prea bine când a aflat la ce-mi stă capul, dar n-ar fi trebuit să-şi facă griji multă vreme – când au năvălit sovieticii şi România s-a dat de partea lor, Laci m-a părăsit pentru fata unui ţăran avut, căci mama lui şi-a dorit o noră bogată. Şi româncă.

Pe lângă sport, am activat în corul *Singsebar*, unde i-am avut colegi pe Burschi, Franzi şi Erich. Ultimul era văr cu soţia lui Thomas, proprietarul clădirii în care locuiesc. Dar asta nu-i tot, căci în vara lui 1942, când Grupul Etnic m-a trimis în Ulmbach, Peciu Nou, să pun mâna la strânsul recoltei, am nimerit în gazdă la familia lui Erich. Unde am văzut o poză din Marele Război. Printre camarazii fotografiaţi în tranşee la gura unui adăpost de bârne l-am recunoscut pe soţul mătuşii Juliska, soră cu mama. I-am şi zis gazdei: „Ăsta-i unchiul meu Zichler!”. M-a întrebat de el şi am spus că-i acasă, la pensie. În schimb, tatăl lui Erich fugise din România la Viena, se înrolase voluntar în SS şi lupta în Est. Iar fiul era gata să-l urmeze.

Până să-l urmeze însă, ne-au adunat într-o seară pe toţi, băieţi şi fete, la Casa Germană din sat, unde un domn şi o doamnă doctor din Grupul Etnic, sosiţi de la Timişoara, ne-au făcut o vizită medicală. Adică ne-au pus să ne dezbrăcăm şi să stăm aşa, faţă în faţă. Ne-am înroşit ca racii. Am încercat să ne lăsăm ochii în jos, să ne acoperim cu palmele, inclusiv băieţii, ce-şi ascundeau puţa cu o mână şi cu cealaltă îşi dădeau coate, dar domnul doctor în uniformă SS a urlat: „Fiţi serioşi! Drepţi, privirea ’nainte!”. Apoi ne-a explicat că poporul nostru va învinge doar dacă bărbaţii vor fi victorioşi în luptă, iar femeile, pe Frontul de Acasă, vor naşte cât mai mulţi copii. Nu conta cu cine i-am face, arieni să fie. Şi nu trebuia să-i creştem noi, se ocupa *Reich-n*\ de asta. La rândul ei, doctoriţa ne-a spus că ce cadou mai frumos puteam noi, fetele, să primim de la aceşti tineri ce urmau să plece pe front decât un prunc, o nouă viaţă germană? Ca atare, ne-au ordonat să trecem chiar atunci la treabă. Colegi şi colege, băieţi şi fete din sat s-au răspândit prin hambare, executând ordinul. Unii, nu fără plăcere. Eu m-am trezit în pereche cu Erich. Aveam cincisprezece ani şi încă nu-l cunoscusem pe Laci, primul cu care m-am sărutat şi am mers la o prăjitură – ceea ce am omis să-i zic tatii, îngrijorat şi că am ieşit la plimbare în parc cu băiatul. Când m-am întors la Timişoara, cu grijă să

nu vadă mama, am luat în braţe maşina ei de cusut şi am plimbat-o noaptea prin sufragerie, în jurul mesei, până am scăpat de sarcină. Aşa m-a sfătuit să fac chiar mama lui Erich, după ce i-am povestit totul. Cât despre băiat, a ajuns pe Frontul de Est şi l-a orbit o explozie. N-a vrut să mai trăiască aşa şi s-a aruncat de la etajul unui spital.

Ceilalţi băieţi de la cor au ajuns tot în *Waffen SS*. Plecarea lor a fost un întreg circ, cu defilare pe străzi, fanfară, flori, discursuri şi vagoane acoperite cu inscripţii ca: „Pentru Hitler învingem sau murim”, „Evreii sunt năpasta noastră”, „Nu vă îngrijoraţi pentru noi, fetelor, că în Viena o să ne găsim altele şi mai frumoase”, „Roosevelt, eşti un derbedeu şi-ţi vom reteza castravetele de evreu” „Churchill, vorbete, te vom pune la perete”, „Stalin, fereşte-te bine, că vin bănăţenii peste tine”, „Străvechiule Fabric, ţie îţi jur că-i voi da duşmanului un şut în cur”, „Aici sunt cei din Josefstadt, numai ţipi cu spate lat”, „Timişoara-Moscova, fără întârziere”. Pe alt vagon era o hartă cu două puncte, Viena şi Orţişoara, unite cu o linie ce reprezenta drumul pe care au venit în Banat străbunii celor care porneau acum în sens invers. Şi peste tot se repeta: „Bărbaţii merg la război, laşii stau acasă”. „Laşii” erau îndeosebi fiii şvabilor înstăriţi. Oficial, toţi tinerii s-au prezentat ca voluntari, au făcut pasul înainte mai de voie, cu entuziasm, sau mai de ruşinea colegilor de clasă. Alţii au fost convinşi de ceilalţi cu bătăi şi ameninţări cu moartea. Puţini s-au opus până la capăt, cum a fost şi bunicul tău, dragă Alex.

Povestea lui a fost aşa: în sâmbăta din săptămâna Patimilor, copiii nemţi fac „evreul”. E un obicei. În noaptea dinainte, toţi băieţii se strâng la unul dintre ei acasă şi decid pe care-l vor face „evreu”. În zori, strâng paie şi frunze în mijlocul străzii sau uliţei, le aprind, iar „evreul” trebuie să sară de trei ori peste rug, pe când ceilalţi îl ocărăsc şi-l lovesc. Apoi, numele lui este scris pe o hârtie care e aruncată în foc şi pleacă toţi să strângă ouă vopsite. „Evreului” i se lipesc coji de ouă pe gât şi paie pe piept şi

trebuie să bată la fiecare uşă, cerşind bani ca să-şi ia ceva de mâncare pentru el şi măgarul său. La sfârşit, ouăle primite se împart, dar banii îi revin doar lui. O dată, s-a nimerit ca bunicul tău să fie „evreu”, iar la final unul dintre băieţi i-a cerut să-i dea o parte. Bubi a refuzat însă categoric şi i-a spus că o să-şi ia prăjituri de toţi banii.

„Măcar împrumut, «evreule»”.

„Nu. Că tare m-ai înjurat. Şi mi-ai şi tras un şut în fund de era să mă răstorni în foc. Deci nu vezi de la mine nici măcar un bănuţ găurit”.

„Băi, dar tu eşti pe bune jidan!”, s-a răstit celălalt şi i-a ars o palmă.

A urmat o bătaie în toată regula. Mai apoi, acel băiat a devenit comandant în Tineretul German şi primul lucru pe care l-a decretat a fost: „Pe Stefan Embacher să nu-l prind în uniforma noastră, că-i rup picioarele, jidanul!”

Dar lui Bubi nici nu i-a trebuit. Ba chiar şi-a românizat numele, devenind Embianu, şi a servit în armata română. A fost trimis la jandarmi şi a petrecut războiul la Orşova. Fără mari evenimente, doar că a dat în patima băuturii şi a jocurilor de noroc. Iar taică-său şi-a tot văruit casa, pe care mereu apăreau steaua lui David, secera şi ciocanul sau cuvintele „laşule” şi „trădătorule”.

Aceleaşi simboluri şi cuvinte au apărut şi în sate. Mai întâi pe zidurile celor bogaţi, care cultivau tutun sau sfeclă de zahăr şi pentru asta şi-au putut ţine fiii acasă, dar apoi au început să fie mâzgălite şi pe cele ale conducătorilor Grupului Etnic. Căci şi ei au rămas frumos pe loc, după ce i-au trimis pe restul la război. Şi nu o dată, prinşi pe uliţă de o mulţime din ce în ce mai mare de mame şi soţii îndoliate, au fost scuipaţi din cap până-n picioare ori au luat o bătaie soră cu moartea.

Din cei plecaţi, unii au nimerit mai aproape, la Vârşeţ, în Divizia *Prinz Eugen*, de unde în curând au dezertat pe capete şi au fugit înapoi în România, cântând marşul unităţii în felul lor: „Prinţul Eugen, nobilul cavaler, / Şi-a montat la cur zăvor/ Să poată să se cace şi el”. Nu se

aşteptaseră ca ofiţerii din *Reich* să-i trateze ca pe o adunătură de porci din care nu faci soldaţi oricât i-ai târî prin noroi, gratulându-i cu apelative ca „ţigani ai românilor” sau „evrei albi”. Şi nu putuseră ieşi din cazarmă nici să bea o bere în prima cârciumă, că-i achitau partizanii sârbi înainte să zică *Prost*!

Între timp, colegii ajunşi la Viena au aflat de la localnici, mai pe şleau, mai cu jumătate de gură, că numai din cauza lor se prelungeşte războiul şi ar fi făcut mai bine să fi stat naibii acasă decât să-i apuce eroismul la spartul târgului. Cât despre frumoasele domnişoare vieneze, abia dacă au reuşit să le fluiere peste gard înainte să fie trimişi în Est. Franzi şi Burschi au ajuns în Divizia de Cavalerie *Florian Geyer*. Nu mă întreba ce-au făcut acolo – din scrisorile lui Burschi, care mă tot curta, am înţeles doar că învăţase să călărească şi avea o iapă superbă, iar vremea era bună. Altceva s-a abţinut să-mi zică, altfel cenzura i-ar fi acoperit scrisul cu pastă neagră sau i-ar fi reţinut cu totul scrisoarea.

Aşa proceda cenzura, dar mai puteai s-o ocoleşti. În Timişoara, pe Corso, era o librărie care vindea şi ziare din Elveţia, ţară neutră. Ca urmare, nu găseai propagandă, nici de-a unora, nici de-a altora, ci ştiri cât de cât obiective, aşa că multe pagini erau acoperite de cenzori cu o soluţie neagră. Dar bunica Adèle ştia s-o cureţe cu petrol şi putea înţelege. Ea ne-a spus prima că nemţii şi aliaţii lor au fost înfrânţi la Stalingrad, aflând din presa ei de acasă. Atunci tinerii germani au fost cât pe ce să dea foc librăriei, dar i-a oprit la timp poliţia. Care o fi citit şi ea noutăţile şi o fi vrut să se ţină pe mai departe la curent cu realitatea.

În 1944 au fost bombardamentele. Mai întâi, în noaptea de 16 spre 17 iunie, ne-au vizitat englezii. Când a sunat alarma, am sărit din aşternut, îmbrăcate în haine de oraş. Aşa dormeam, cu pantofii lângă pat. Mama s-a apucat s-o încalţe pe bunica, care se mutase la noi, iar eu am luat în spate săculeţul cu hrană şi acte pus în antreu, pe locul fostului „colţ al evreului”. Le-am strigat să se grăbească,

dar bătrânei i se umflaseră picioarele.

Am coborât scările când cerul s-a făcut portocaliu. Erau paraşutele luminoase aruncate de englezi ca să vadă ţintele de la sol. Apoi, bombele incendiare, ca nişte creioane de jumătate de metru cu miez de fosfor, au trasat prin oraş o dâră de foc. Am ieşit în curte şi am fugit spre aripa din faţă a imobilului, unde se afla subsolul. Fiind mai aproape şi mai sigur decât şanţul săpat la vecina Etelka *neni* în grădină, beciul fusese amenajat ca adăpost.

Prima bombă a şfichiuit aerul deasupra noastră şi a căzut cu un bufnet înfundat pe un balcon. Alta a străpuns acoperişul. A treia a nimerit în plin fabrica de ciocolată.

„E sfârşitul!”, a ţipat maică-mea şi ne-a împins pe uşa adăpostului.

Erau acolo patruzeci de oameni, aşezaţi la masa lungă, încropită din pereţii de scânduri ai fostelor boxe de cărbuni. Beau ceai cu rom şi îşi ziceau glumele, aceleaşi la fiecare alarmă, când depindeam toţi de un singur deget, apăsat pe butonul ce comanda trapa bombelor. „Cine a mai văzut un *five o’clock* la cinci dimineaţa?”, întreba Eduard Thomas de la apartamentul 4, proprietarul casei şi al fabricii de ciocolată din fundul curţii. Iar Coca Nistor, de la 1, zicea: „Lumea bună din Europa, în timpul unui atac aerian britanic” şi adăuga: „Atac pe dracu’, că mereu au treabă în altă parte, în schimb, avem o viaţă de noapte palpitantă”. Aşa zicea omul ce-şi transformase locuinţa în bordel şi ni le prezenta pe fete ca verişoare orfane, iar pe clienţi, ca pretendenţi la mâna lor. Chiar şi aşa, era ştiut că domnul Thomas nu acceptă în casa lui decât chiriaşii. Acela tăcea însă. De unde am tras concluzia că totul se va duce naibii cât de curând.

Îmbrăcaţi în cele mai bune haine, aşteptam deci la o ceaşcă de ceai ca moartea să nu ne prindă singuri şi în pijamale, cum spunea doamna Kurzweil, prima de regulă la acest bal cu loterie. Venea mereu în rochie de seară cu paiete, însoţită de slujnica ei.

„Bine-bine, dar ce se întâmplă?”, a spus domnul

Thomas, într-un smoching impecabil.

„A luat foc cerul”, a zis mama.

Fumul a pătruns pe sub uşă, ochii şi gâtul au început să ne usture.

Apoi, sirenele au anunţat că pericolul trecuse şi portarul a plecat în recunoaştere.

„Domnule Thomas, incendiul de la fabrică a fost stins de muncitori, dar un lot de vafe mai poate fi vândut doar celor ce preferă şi friptura bine prăjită”, i-a zis la întoarcere.

„În regulă”, a spus patronul, uşurat.

„Doamna Morvay, o bombă v-a căzut pe balcon”, a continuat portarul.

„Dumnezeule, muşcatele mele!”

„N-au păţit nimic. Bomba a picat în lada de gunoi, care-i plină, aşa că n-a avut oxigen să ardă. Să mă mai reclamaţi că n-o golesc la timp… Iar dumneavoastră, doamna Kurzweil, va trebui să vă împrospătaţi garderoba”.

„Poftim?! Dar cum vă permiteţi?”

Aveţi o bombă de cincizeci de kile în dulap. Nici asta nu s-a aprins între atâtea rochii şi blănuri, altfel trebuia să vă schimbaţi şi mobila din dormitor”.

Am râs atunci toţi.

„Dar, dacă doriţi spectacol, poftiţi cu mine!”, a zis Peter.

L-am urmat în aerul fierbinte până la colţul străzii, de unde am văzut flăcările înalte ce se hrăneau din gara principală a Timişoarei.

„Ce frumos arde! Acum îl înţeleg pe Nero”, am zis.

Tocmai ce învăţasem la istorie despre el.

După englezi, pe 6 iulie au venit americanii. Eram în livada de vişini a mătuşii Zichler Juliska, ascunsă după un şir de plopi pe drumul dintre Timişoara şi Şag-Timişeni. Sosisem din vreme cu mătuşa, să pregătim prânzul la care urmau să ajungă maică-mea şi bunica. Am strâns o piramidă de uscături şi mai trebuia s-o aprind, apoi să îngrop cartofi în jarul peste care aveam să întind frigăruile

de slănină cu ceapă şi gogoşari. Ca desert, mătuşa s-a apucat să bată spumă de vişine.

„Unde sunt?”, s-a mirat Juliska *neni*, învârtind de zor telul.

Acuşi vin”, i-am zis. „Numai să termine mama prăjitura cu mere”.

„Poftim?! Nu i-am spus că fac eu…”

„Ba da, dar a zis că nu poate să vină cu mâna goală”.

Apoi m-am apucat să citesc un pic, tolănită pe pătură la umbră. Liniştea livezii, cu fondul monoton al foşnetului de plopi, era străpunsă când şi când, ca prin vată, de vocile unor soldaţi români, care supravegheau prizonierii sovietici scoşi pe câmp la săpatul cartofilor.

Şi tot ca prin vată a crescut zumzetul ce a devenit tunet. Pe cer au apărut sute de cruciuliţe strălucitoare. Veneau dinspre Belgrad, iar Timişoara le aştepta pe tava câmpiei. Sirenele vuiau peste străzi, dar chemarea lor la adăpost răzbătea până la mine ca dintr-o altă lume. Ruşii s-au trântit la pământ, iar paznicii s-au lăsat pe vine cu un ochi la ei şi celălalt la spectacolul ce stătea să înceapă. Juliska *neni* a privit în lungul drumului spre oraş. Era pustiu. Eu mi-am fixat privirea pe turla catedralei din centru, uşor de recunoscut în panoramă. Între tumul acela şi locul unde mă aflam erau casa mea şi cuptorul în care prăjitura devenea scrum, abandonată. Printre siluetele profilate în zare, copaci de fum au prins să crească. Ruinele gării se întorceau pe dos, cartierul Iosefin se prăbuşea în ţăndări. Moara Prohasca măcina flăcări, hotelul Nord, fost Coroana, îşi trimitea oaspeţii pe lumea cealaltă, tramvaiele crăpau ca dovlecii. Crater lângă crater, peisajul selenar înainta cu viteza avioanelor, urmându-le ca o umbră eclipsa. Dincolo de canalul Bega, pe Calea Şagului, o explozie uriaşă a împrăştiat depozitul de metal Jäger. Soţul mătuşii mele Gizella tocmai se întorcea de la tiparniţa ilegală unde multiplicase un manifest comunist şi se adăpostise într-un gang, când un fragment de fier i-a tăiat nasul. De durere, s-a învârtit în

stradă ca un titirez, cu cartilajul în mână. Un sanitar i l-a cusut la loc, fără să remarce schija înfiptă în craniu. Peste o săptămână, a căzut mort între rândurile de ceapă din grădină. Ca să nu cheltuie cu sicriul, Gizella a dat la schimb bradul din curte, agăţând frânghia de rufe într-un prun.

Sigur, atunci nu mi-am putut închipui dezastrul, deşi pământul tremura. M-am pitit la rădăcina unui plop împreună cu Juliska *neni*. În câmp, soldaţii i-au pus pe ruşi să se ridice şi să treacă la treabă, ca în secunda următoare să fie seceraţi. Vânătorii din escorta bombardierelor au trecut razant şi le-am văzut chipurile vesele. Scurta distracţie o fi semănat pentru ei cu un stand de tir, cum aveam şi noi în Luna Parc. În urma lor au lăsat doar câteva conserve apte să mai stea în picioare o tură şi, dacă n-au câştigat ursuleţul de pluş bun de oferit iubitei, tinerii americani s-au ales cu o amintire, cu care să-şi amuze cunoscuţii la vreo ocazie. Dacă nu cumva au ajuns apoi conserva din povestea altcuiva.

Avioanele Mustang abia au sărit peste plopi, iscând o ploaie de crengi şi frunze tocate de elici. M-am lipit de trunchi până ce spatele meu a umplut crăpăturile scoarţei. Când mi-am revenit, m-am scuturat frenetic şi m-am întors spre Juliska *neni*. Ştiu că am ţipat şi mi-am pus mâna la ochi, dar mătuşa nici n-a tresărit. Strânsese castronul până şi-l vărsase pe piept, iar acum aduna spuma de pe rochie cu un deget şi-l ducea la gură. M-a îndemnat şi pe mine să gust: „Crezi că-i sânge? Am murit, aşa-i? Şi tu, că altfel n-am fi amândouă aici. Da, da, ştiu eu ce spun. Lasă, nu-i nimic”.

Iar după 23 august, când românii au rupt alianţa cu ei, ne-au atacat nemţii. Ciudate zile au fost. Conform calendarului catolic, lipit pe perete lângă maşina de gătit şi care mai prindea stropii săriţi din oale, era deja toamnă. Dar soarele decolora sfinţii ca-n toiul verii. Peste oraş s-a lăsat o tăcere plină de incertitudini. Orice zvon merita crezut şi mulţi evrei au plecat pe jos sau în căruţe spre

Lugoj, înainte ca Timişoara să intre sub asediu. Apărătorii români luptau cu spatele spre casă, pe când acei germani recrutaţi din oraş încercau să ajungă acolo. Atunci am văzut ce înseamnă avioanele Stuka, când au bombardat centrul, lovind şi hotelul Carlton. Iar pe 15 septembrie au mitraliat oamenii ce se scăldau la ştrandul de pe Bega.

Zi şi noapte, venind dinspre Calea Şagului, căci pe acolo au vrut germanii să intre, prin faţa casei mele au tot trecut spre spitale căruţe cu răniţi. Am ieşit la stradă cu bunica Adèle şi le-am urmărit. Erau pline cu români şi cu nemţi, puşi la grămadă. Şi cereau apă. Eu fugeam să umplu găleata, iar bunica le-a dat să bea cu cana, din mers. Tare le era sete la toţi.

Pe Franzi şi Burschi, 23 august i-a găsit la Timişoara, unde ajunseseră în prima lor permisie. Dar înainte să ne vedem, românii i-au luat pe sus de acasă şi i-au dus în lagărul de pe Calea Aradului, în locul prizonierilor ruşi. Am auzit că aceia au fost mutaţi într-o cazarmă şi ferchezuiţi până să le vină camarazii eliberatori, care i-au executat însă imediat pe ofiţeri şi pe restul i-au trimis în Gulag. Fiindcă Stalin le-ar fi spus să nu se predea. După asta, lagărul s-a umplut cu noii inamici, câteva mii de nemţi şi unguri. Între care şi cei doi. Mama lui Franzi a tras atunci sforile ca să obţină o intrare la comandantul lagărului şi într-o dimineaţă am mers împreună acolo.

Când am pătruns în Lagărul de Tranzit 17, deţinuţii s-au înghesuit să ne strige nume şi adrese, să ştie ai lor că sunt acolo. Dar cine a putut să le reţină pe toate? în acelaşi timp, afară, la şosea, părinţi, fraţi, neveste şi alţi localnici aruncau peste gard mâncare şi ţigări. Gardienii români îi lăsau în pace – sigur îşi primeau şi ei dreptul. În fine, am ajuns la comandant, mama lui Franzi a scăpat de săculeţul cu bijuterii şi un paznic i-a adus pe tineri.

Mutti!”, a strigat Franzi uimit.

„Gata războiul”, a zis ea şi l-a luat în braţe.

„Ce se întâmplă?”, m-a întrebat Burschi.

„Vă răpim”, am zis eu în glumă. „Trăsura e afară, ne

aşteaptă”.

„Nu se poate!”

„Ştiu, e greu de crezut, dar am reuşit”.

„Îmi pare rău, eu trebuie să rămân. O săptămână am zăcut cu dizenterie şi mi-am pătat pantalonii. Când să-i spăl, de la atâta frecat s-au rupt în fund. Cum vrei să plec aşa? Mai scot eu după aia ochii în lume? Asemenea ruşine nu vreau, am şi eu demnitatea mea”.

„Şi dacă-ţi aduc o pereche în regulă, atunci vii?”

„Numai atunci”, mi-a răspuns şi a dat să mă sărute, însă i-am ars o palmă.

Eram deja pe drum înapoi spre oraş, când mama lui Franzi m-a întrebat:

„De ce n-a vrut Burschi să vină?”

„Dizenterie, pantaloni rupţi în fund la spălat, nu umblă aşa în oraş, are şi el demnitatea lui”, i-am răspuns furioasă.

„Eu îl înţeleg”, a spus Franzi. „Ar fi de râsul vagabonzilor. Ce fată s-ar mai…”

Dar n-am avut timp să-l bag în seamă. Am observat convoiul de maşini sovietice trecând în viteză spre Arad şi m-am bucurat de curentul de aer stârnit pe zăpuşeala aceea.

Când am ajuns acasă, am răscolit dulapul după nişte pantaloni oricât de vechi, numai întregi să fie. Am găsit o pereche de prin anii ’20. Tata îi păstrase ca amintire, că fusese primul costum cumpărat din banii lui, când se angajase la bancă. îmbrăcat cu el o cunoscuse pe mama. I-am luat şi am dispărut pe uşă înainte să mă întrebe cineva ceva. Am prins o trăsură în staţia din Kuttl şi l-am grăbit pe birjar. Pe drum, mi-am numărat monedele, restul pe care-l mai ciupeam când făceam piaţa. Îmi ajungea pentru dus. Înapoi aveam să mergem pe jos, nu mai conta.

La poarta lagărului însă, m-am trezit că santinela purta uniformă sovietică. În curte nu mişca nimic, barăcile erau închise. Am lăsat trăsura să plece, m-am aşezat pe iarbă cu genunchii la gură, strângând pe burtă pantalonii

făcuţi sul, şi am privit în gol. Până ce paznicul a ieşit la mine cu arma pe umăr şi o umflătură între picioare. Atunci am rupt-o la fugă, lăsând în urmă pantaloni şi tot. Întorcând capul să mă asigur că nu aleargă după mine, l-am văzut pe rus cum scotoceşte prin buzunare şi aruncă pantalonii în şanţ, unde prima ploaie a făcut din ei o cârpă.

M-am întors acasă pe seară, transpirată şi plină de praf. Mama n-a mai întrebat nimic. M-a lăsat să mă spăl, mi-a pus să mănânc şi m-a trimis la culcare.

L-am revăzut pe Burschi abia în 1952. Mi-a luat câteva minute să-mi dau seama cine a sunat la uşă, ascuns sub căciula rusească cu clapele legate sub bărbie. L-am poftit înăuntru, şi-a dezbrăcat pufoaica şi am văzut sfoara ce-i ţinea pe talie pantalonii cu două numere mai mari. Bocancii lui cu tălpi de lemn au bocănit până în bucătărie, unde am pus de un ceai.

„Ascultă, am vrut să-ţi mulţumesc”, a zis. „Îmi pare rău că s-a întâmplat aşa. Deh, ceasul rău. În fine, eşti singura care ştie că trăiesc. Să nu cumva să le spui alor mei”.

„Şi cum să mai dau ochii cu maică-ta la piaţă? Săraca, tot te mai aşteaptă. Singură. Că ai tăi au fost deportaţi în 1945 în URSS, la munca de reconstrucţie, şi doar ea s-a mai întors”.

„Dar tatăl tău?”, m-a întrebat.

„El încă nu”.

Am văzut că poartă la gât un săculeţ de pânză şi l-am întrebat ce are în el. L-a desfăcut şi l-a golit pe masă. Erau câteva duzini de fotografii cu doamne şi domnişoare proaspăt ieşite de la coafor în anii ’40. Printre ele, şi poza mea. M-a pufnit râsul şi i-am spus că are un harem întreg acolo, dar nu înţeleg de ce. La care mi-a zis că nimeni n-a mai sperat să se întoarcă. Şi cu atât mai puţin să-şi găsească iubita aşteptându-l. Bănuiau că fetele şi soţiile, ale căror poze le păstrau ca pe o ultimă legătură cu viaţa dinainte, se consolaseră sau chiar se simţeau bine în braţele altora. Nu le mai păsa, căci aveau chipurile lor, aşa

cum le lăsaseră la plecare. Singurul sentiment de posesiune mai era dorinţa de a fi aruncaţi în groapa comună cu fotografii cu tot, dar gardienii aşteptau momentul. Prea tineri ca să fi prins marşul spre Berlin, aceia le colecţionau ca pe trofee, bune de admirat la vreme de odihnă. Aşa s-a ajuns ca atunci când un prizonier îşi presimţea sfârşitul să-şi încredinţeze iubita unui camarad, numai s-o scape de mâinile ruşilor.

După ce şi-a băut ceaiul, Burschi a adunat în săculeţ toate acele figuri feminine, inclusiv pe a mea, şi-a îmbrăcat pufoaica şi a dispărut pe scări. Am aflat apoi că s-a refugiat în marginea suburbiei Freidorf, la depozitul de cărbune. Nu era singurul fost prizonier de acolo. Depozitul le-a oferit multora un mod de a-şi continua viaţa. Cu toţii îşi pierduseră sau părăsiseră familia. Iar când Burschi a văzut că fata unuia dintre lucrătorii mai vechi îi tot ţine de urât, a luat-o de soţie şi au avut o fetiţă, născută fără o palmă. Pe măsură ce supravieţuitorii minelor de uraniu şi-au găsit consoarte printre dunele de lignit, au apărut tot mai mulţi prunci cu malformaţii. În curând însă, taţi şi copii au început să moară pe capete. Între ei şi Burschi, care a fost îngropat cu săculeţul lui. Apoi, muncitori aduşi din alte colţuri ale ţării i-au înlocuit pe cei dispăruţi, atât la lopeţi, cât şi în paturile văduvelor, ce-au prins să nască copii sănătoşi. Ştiu asta pentru că an de an am mers la depozit, să-mi fac aprovizionarea cu cărbuni pentru iarnă.

Cât despre Franzi, el a lucrat la Fabrica de Zahăr din Timişoara. S-a însurat cu Hélène şi i-au fost naşi fetei mele la confirmare şi la cununie. Hélène a fost mereu obsedată că suferă de cancer şi, ca să se calmeze, îşi aprindea ţigară de la ţigară. Când a făcut cancer la plămâni, n-a vrut să creadă şi a fumat dublu, să demonstreze că e sănătoasă. După moartea ei, Franzi a plecat în RFG şi l-am revăzut abia după reunificarea Germaniei. El m-a chemat să-l vizitez şi înainte de 1989, dar n-am primit paşaport, deşi am scris în cererea la Securitate că am o fată şi doi nepoţi ce reprezintă garanţia că mă întorc, că nu sunt o fire

aventurieră – dovadă că stau tot în casa unde m-am născut, că n-am încălcat vreodată legile şi am slujit cu devotament patria, încheind cu „Proletari din toate ţările, uniţi-vă!”. Degeaba, pe securişti nu i-a interesat. Asta era în vremea când Ceauşescu îi vindea pe nemţi în RFG, după ce evreii fuseseră vânduţi către Israel.

Iar naşii de botez ai fetei mele au fost Elizabeta, sora bunicului tău, şi soţul ei, Alexandru Sechei. Tatăl lui era marele brutar din Iosefin ce poseda fabrica de pâine din strada Mangalia. Şi chiar era mare, incredibil de gras – nu se putea deplasa nici până la primul colţ fără trăsura personală. Mai ştiu că-n tot oraşul doar el şi Österreicher au avut malaxor, pe când restul încă frământau aluatul cu mâna, iar pe durata războiului s-a asigurat că evreii din cartier, arondaţi la el, şi-au primit la timp raţia impusă de autorităţi, şi aşa cu mult mai mică decât a creştinilor. După război, comuniştii au vrut să-i ia seiful, trăgându-l cu lanţuri legate de un tanc, însă n-au reuşit să-l scoată din perete. Le-a fost mai uşor să naţionalizeze fabrica şi casa brutarului, care a murit de inimă. Alexandru şi Elizabeta şi-au găsit atunci o magherniţă pe strada Preyer şi s-au întreţinut cosând mănuşi şi macrameuri. Au avut doi fii, Sanyi şi <5 csi. Primul a fost tehnician de aprovizionare până să fugă în RFG cu soţia. Acolo a cărat bagaje la un hotel din Garmisch-Partenkirchen, iar Erika, profesoară de istorie, a ieşit la pensie ca femeie de serviciu. Al doilea băiat, <5 csi, a instalat şi a reglat toată viaţa semafoarele din Timişoara.

Şi mai avem pe cineva în Germania. Mătuşa mea Iren, soră cu mama şi măritată cu un dascăl din Vârşeţ, le-a născut pe Charlotte, Angela, Iren şi Judith, care după 1918 din supuse austro-ungare au devenit iugoslave. Primele două au rămas aşa, iar pe fata lui Charlotte o ştii.

— Da, înainte de 1989, vizitele ei erau adevărate sărbători. Când auzeam că vine mătuşa de la Novi Sad, coboram cu câteva ore înainte în faţa blocului şi mă aşezam cu fratele meu pe bordură, aşteptând Zastava

roşie. Nu de alta, dar s-o ajutăm pe femeie cu plasele de dulciuri, banane şi ce mai vedeam în reclame la sârbi. Şi-l aducea şi pe vărul Saşa, care nu putea înţelege că noi n-avem un non-stop, de unde să-şi cumpere Coca Cola. Prima dată am crezut că n-aud bine: ce-i ăla un magazin deschis mereu, unde găseşti totdeauna produse care mai de care, fără să se termine?!

După 1989, vizitele mătuşii s-au oprit, iar micul trafic s-a inversat odată cu destrămarea Iugoslaviei, dar n-am ajuns să-i duc o pâine nici în 1999, când i-a bombardat NATO. Atunci s-a trezit cu un cancer şi medicii i-au amputat un sân, apoi pe al doilea. Timp în care Saşa lupta în Kosovo şi cine ştie ce s-o fi ales şi de el.

— Da, aşa a fost cu Charlotte şi Angela. Pe când Irn s-a căsătorit cu un profesor român, Pavel Ciobanu, şi s-a mutat la Petnic, un sat din Banatul de Munte. Iar Judith, speriată în 1944 de partizanii lui Tito, s-a refugiat la Iren până s-au liniştit apele, apoi s-a măritat la Timişoara. Avea de gând să plece cu familia în RFG, dar s-a îmbolnăvit şi a rămas în spital când soţul cu cei doi copii, Norbert şi Heidi, au pornit la drum. În noua patrie, fata s-a căsătorit cu un şofer de camion ce făcea curse spre Timişoara, de unde lua articole de îmbrăcăminte gata etichetate cu mărci occidentale. Marfă pe care o puteai cumpăra pe sub mână, furată din fabrică, în piaţa Ocsko, talciocul oraşului, unde contrabanda era în floare. Numele îi venea de la Ocsko Tereza, o luptătoare comunistă ucisă de legionari în 1940.

— Da, *Omi*, asta era distracţia mea la cinci ani, să stau cu *Mutti* în balconul nostru de pe Calea Aradului, şi să urmărim ore în şir camioanele. Aşa am învăţat literele şi primele cuvinte citite de mine au fost „ROMÂNIA” – cum scria pe remorcile ITIA – şi JOSEF MEYER”.

— De aceea te-a învăţat mama ta să recunoşti camioanele firmei şi să le faci cu mâna, că poate odată soţul lui Heidi, pe nume Süss, va opri. N-a fost să fie însă şi nu mai ştiu nimic de ei. Chiar, ai mai văzut prin oraş TIR-uri Josef Meyer?

— Nu. Dar pot să le întreb şi pe fetele ce măsoară trotuarul pe Calea Aradului, din faţa blocului meu şi până la ieşirea din oraş, la fostul lagăr de tranzit. Acolo s-a ridicat un memorial pentru cei opt mii de prizonieri unguri şi nemţi morţi de tifos la începutul lui 1945 şi îngropaţi pe câmpul ce a devenit apoi livada Gospodăriei de Partid comuniste, ale cărei fructe mergeau doar la ştabii regimului şi la export, şi unde acum e parcarea unui supermarket. Ca să ajungi la monument trebuie doar să calci printre mormanele de gunoaie şi prezervative folosite.

— Şi tot în septembrie 1944 – a continuat *Omi* – ne-am pomenit în Timişoara cu nişte inşi îmbrăcaţi în zdrenţe vărgate sau haine de partizani sârbi. Erau evrei din Ungaria, foşti deţinuţi în lagărul de muncă forţată din Bor, la minele de cupru. Când s-au retras nemţii şi ungurii din Serbia, i-au pornit în marş şi i-au împuşcat pe cei care n-au mai putut ţine pasul, cum a fost şi poetul Radnoti Miklós. Căruia atunci când a fost dezgropat, după un an, i-au găsit în buzunar carnetul unde-şi notase ultimele poezii, multe dintre ele şterse odată cu descompunerea trupului. Unii însă au fost scăpaţi de partizani şi nu puţini au cerut să lupte alături de ei. Cu Kroo Pista am dat nas în nas la poarta casei. „Feuerstein mai stă aici?”, m-a întrebat.

„Cum intraţi în curte pe stânga”, i-am răspuns. „Mulţumesc”, a zis şi şi-a scos şapca cu stea roşie. „Cu cine am avut deosebita plăcere?”

Julianna. Mă scuzaţi acum, sunt pe fugă”.

„Eu sunt Pista. La revedere, domnişoară!”

Am mers la piaţă, iar el s-a dus să-şi găsească unchiul, pe bătrânul angrosist de cereale de la apartamentul 2. Când m-am întors, stăteau de poveşti pe banca din curte. Şi-a ridicat iar şapca, dar înainte să mai spună ceva am dispărut pe scări.

Peste o lună, cu un picior pe scara vagonului, Pista m-a întrebat: „Eşti absolut sigură?”. „Drum bun vă doresc!”, i-am răspuns de pe peron.

Vestea că pe nemţii din Banat îi aşteaptă munca de reconstrucţie în URSS a albit-o pe amica mea Vicki cât o bătrâneţe. Eu încă nu împlinisem optsprezece ani, deci eram exceptată. Dar nici nu ştiu dacă riscam deportarea. În actele primăriei, originea mea etnică era maghiară, iar conform legilor din regimul lui Antonescu am fost socotită când ariană, când evreică. După cum s-au tot schimbat criteriile. Ba conta că mama e ariană şi tata e botezat, ba nu conta decât că el e evreu prin sânge. Nicicum nu s-au putut decide. Azi eram evreică, pasibilă de pedepse şi interdicţii, mâine eram ariană şi mă bucuram de drepturile unui cetăţean normal, poimâine eram evreică din nou. Brambureala asta a durat patru ani, iar singura plasă de siguranţă pentru spaima şi deruta mea a fost uniforma de Tânără Germană, organizaţie în care m-a băgat tata.

În schimb, Vicki chiar era nemţoaică şi făcuse deja optsprezece ani. Am chemat-o la un prânz, unde l-am invitat şi pe partizan, şi n-a tăcut o clipă. Dar Pista era cu ochii şi urechile la mine. L-am chemat în bucătărie şi i-am zis: „Dacă vrei să faci ceva pentru mine, însoară-te cu Vicki” Pista a coborât cu Vicki în Bucureşti, au mers la ambasada cehoslovacă – el locuise pe teritoriul slovac ocupat de unguri –, au primit paşaport şi au plecat spre Palestina. S-au stabilit într-un kibuţ şi au trăit acolo până ce arabii le-au făcut praf casa. Vicki a murit sub ruine, iar prin anii ’60 m-am trezit cu Pista la uşă. De fapt nu eu, dragă Alex, ci maică-ta.

„Spune-mi, fetiţo, domnişoara Halle mai stă aici?”

„Aici stau două doamne Halle, mama şi bunica mea. Cine sunteţi?”, l-a întrebat Iuliana.

„Un prieten vechi. E acasă Julianna?”

„Da”, am zis, venind în antreu. „Cine mă… A, Pista. Poftește înăuntru! Ea e fiica mea”.

„Care putea fi a noastră”, a spus el.

După care m-a rugat să-l însoţesc la Arhive, de unde şi-a scos dovada că a fost căsătorit cu o nemţoaică. Între timp, se stabilise în RFG, la Ulm, unde lucra ca mecanic

auto şi dorea să obţină cetăţenia. Secolele trăite de neamul lui în Europa îl făcuseră imun la frumuseţile Ţării Sfinte, aşa că plecase din kibuţ. Iar pe baza acelei dovezi a devenit cetăţean german. Urcând într-un Mercedes, m-a întrebat: „Eşti în continuare sigură?”

„Fugi de-aici”, am râs.

S-a mai întors o dată după revoluţie, în 1990, cu un portbagaj plin de alimente şi haine. Atunci l-ai cunoscut şi tu. Nu m-a mai întrebat însă nimic, şi-a luat adio şi s-a întors la Ulm. A murit în scurtă vreme şi vecinii l-au găsit abia după o săptămână.

Vezi tu, Alex, acum puteam să fiu în Germania. Ba chiar în Canada. Pentru că în 1967 m-am pomenit la uşă cu fratele văduvei Pălinkâs, profesoara de pian de la parter. István, ajuns Steven, plecase de ani buni dincolo de ocean, avea afaceri, casă, maşini şi servitori.

L-am poftit în sufragerie şi ne-am aşezat la masă, cu maică-mea şi Iuliana, care tocmai intrase la Facultatea de Matematică. Şi, din vorbă-n vorbă, Istvân-Steven ne-a zis că el şi soţia lui nu pot avea copii şi se oferă s-o înfieze pe fata mea, să-i ofere un viitor în Canada. Ca mai târziu să ne aducă şi pe noi. Iuliana s-a uitat la mine şi la maică-mea şi a zis:

„Nici pomeneală. Nu vă las singure. Iar voi n-aţi pleca de aici, ştiu bine”.

„Dar ce vă ţine?”, a întrebat Istvân-Steven.

„Îl mai aştept pe tata”, am spus eu. „Dar, fata mea, asta nu te opreşte pe tine să…”

„Nu mă interesează. Rămân lângă voi, să vă fie clar”.

Şi a rămas. Altfel, nici tu, Alex, şi nici fratele tău Andrei n-aţi fi fost azi pe lume. Ar fi fost poate alţi doi copii, canadieni, pe care i-aş fi iubit la fel de mult, dar nu voi. Şi cu ei n-aş fi stat de poveşti la cafea şi ţigară în bucătăria aceasta, în care te tolăneşti pe banchetă fix cum făcea tata. Deşi tu semeni mai mult cu bunicul tău Bubi. Sper că nu joci cărţi pe bani.

— Nu, *Omi*. Dar îmi place să mă întâlnesc cu prietenii

şi să ciocnim o sticlă „în cinstea Principelui Eugen de Savoya care în 1718, după ce i-a alungat pe turci din cetatea Timişoarei, a luat cea mai înţeleaptă decizie: să facă prima fabrică de bere din România”. Da, aşa scrie pe etichetă, deşi decizia a luat-o Contele de Mercy, primul guvernator al Banatului habsburgic, pe vremea când nu ştiu dacă exista măcar cuvântul „România”.

— Asta-i ca-n bancurile cu Radio Erevan. Oricum, ai grijă şi cu ciocnitul. Că şi Bubi…

— Chiar, cum v-aţi cunoscut?

— Prin mătuşa mea Gizella. Care din 1945 a început să ne calce pragul. Când o vedeam pe fereastră, strigam către mama: „Iarăşi vine comunista!”. Ştiam ce-i făcuse lui tata şi mă uimea şi înfuria tupeul ei. Mama însă ce să mai zică? Cât a durat războiul, am trăit din ce-a câştigat cu maşina ei de cusut, iar apoi, când a atins vârsta să iasă la pensie, a aflat că n-are vechimea necesară. Sau, mai precis, că n-o poate dovedi. Pentru că arhiva băncii Szana din Piaţa Sfântul Gheorghe, devenită Piaţa Vasile Roaită, a dispărut într-un incendiu. A fost deci nevoită să mai lucreze câţiva ani undeva, iar cumnata ei Gizella i-a găsit un post de croitoreasă la fosta fabrică Florida, redenumită întreprinderea de Stat Fonagy Ioan. Aceasta se afla tocmai în celălalt capăt al Timişoarei, în Fabric, şi, de unde mama aproape că nu ieşise din casă vreo două decenii, a trebuit să străbată vară-iarnă tot oraşul şi să lucreze opt ore pe zi într-o hală, alături de zeci de femei cărora nu le tăcea gura o secundă. La început, s-a dus într-o ţinută de pe vremea când se angajase stenodactilografă la bancă. Taiorul îi venea perfect, a fost subţire toată viaţa. Când a intrat prima oară, însoţită de o şefă, muncitoarele au crezut că a venit o inspecţie şi s-au ridicat. Dar mama a fost condusă la o maşină de cusut, unde i s-a spus ce trebuie să facă şi care-i norma, s-a aşezat şi a călcat pedala. Un timp, colegele au crezut că-i o informatoare şi a fost linişte, dar mult nu s-au putut abţine, de ajungea mama acasă cu palmele pe urechi. Au încercat s-o atragă şi pe ea în

discuţii, dar, văzând că n-au cu cine, au lăsat-o în pace pe „muta aia trimisă de partid”. Mai exact, de Gizella, care se ajunsese şi nu-şi mai încăpea în ţoale de bucurie. Uite-o aici, în poza asta de la o paradă militară, cât de ţanţoşă e lângă ofiţerii sovietici. Dar au venit anii ’50 şi, odată cu Ana Pauker, evreii au fost înlăturaţi din partid. Nu i-a picat uşor fostei ilegaliste să se vadă pe dinafară tocmai când ai ei erau la putere. Dar mai erau „ai ei”? Că scrisese şi Păstorel o epigramă: „Căpitane, / nu fi trist, / Garda merge înainte/ prin partidul comunist”. Şi chiar Ana Pauker îi invitase după război pe legionari să sporească rândurile partidului, care până să vină ruşii abia număra o mie de membri. În fine, după ce au mătrăşit-o pe mătuşa mea, s-au oprit şi vizitele pe la noi. S-a retras la casa ei, unde îi mai veneau tovarăşi din tinereţea revoluţionară să stea la poveşti, dar cu fereală, de parcă erau în vremurile de altă dată. Tot ei au găsit-o într-o zi moartă. Ieşise să dea de mâncare la găini, s-a aplecat să verse în oala ruginită pâinea cu apă şi s-a prăbuşit cu capul în vas. Iar găinile au ciugulit pe alături, ciupindu-i obrajii.

Mă întorc însă în 1947, prin toamnă, când mătuşa Gizella s-a invitat la ceai şi mi-a zis că are pentru mine o partidă bună. De slujbă n-aveam nevoie: după ce în 1944 abandonasem studiile din lipsă de bani, mă angajasem contabilă la CFR, iar mai apoi un amic de-al lui tata, ajuns în conducerea Şcolii profesionale speciale de surdo-muţi, m-a chemat să lucrez la el şi de acolo am ieşit la pensie.

Dar să-ţi zic şi o scurtă istorie cu acest şef al meu. Fiica lui învăţa la fosta Notre Dame, convertită de comunişti în şcoală normală. Şi fata mea a fost elevă acolo. Şi puteai fi şi tu, dacă tatăl tău accepta să te muţi la mine, dar n-a vrut. Şi ai fi nimerit la generală din cartier, dacă nu insista Iuliana să faci clasele primare la şcoala germană, la Lenau, unde n-ai învăţat însă decât să spui pe de rost nişte poezii. Restul îl ştii de la mine. Şi ai fi fost fluent şi în limba maghiară, însă tatăl tău ne-a interzis mie şi mamei tale s-o vorbim cu tine. Ca să nu devii ungur.

Cât despre fosta Notre Dame, comuniştii i-au transformat capela în sală de spectacole, în loc de altar, cu scena pe care copiii declamau poezii cu partidul, iar măicuţele au fost gonite cu excepţia uneia, al cărei schelet a servit ca material didactic la anatomie. Craniul ei s-a ales cu o svastică zgâriată pe frunte de un elev, semn ce i-a însoţit rămăşiţele depuse după revoluţie în cripta ordinului, în cimitirul de pe Calea Şagului. Ştiu asta de la o călugăriţă cu care mă mai vedeam la piaţă şi care până-n 1989 a lucrat ca electriciană, căţărându-se pe stâlpi să monteze linii de înaltă tensiune.

Şi ajung la poveste: într-o zi, şeful meu s-a dus să-şi ia fata de la ore şi a găsit-o vânătă de frig, după ce-o plimbaseră cu clasa să depună flori la mormintele eroilor sovietici. Micuţa s-a stins curând de pneumonie, moment în care părinţii au reînceput discuţia din cauza căreia fata rămăsese fără credinţă până la nouă ani. De fapt, până la moarte.

„Chem preotul”, a zis mama, romano-catolică. „Ba chem rabinul”, a zis tatăl.

Şi cearta s-a lungit în bucătărie, timp în care trupul fetei s-a răcit în pat, printre păpuşi. Abia spre zori au ajuns la un consens şi a doua zi colegii de clasă, cu cravată roşie, s-au aliniat la buza gropii. În coşciug, fata purta şi ea uniforma şi, pe când copiii zgribuliţi s-au străduit să falseze cât mai puţin pe cântecul pionierilor, groparii au coborât-o în pământ.

În fine, mă întorc acum la partida bună a mătuşii Gizella, un vecin de-al ei, de meserie tehnician dentar, un neamţ care s-a opus fasciştilor, care nu umblă la femei etc. Atâta a insistat că vrea să-mi facă un bine, până am acceptat să-l întâlnesc, doar să scap de ea. La sfârşitul lui 1947, la o zi după abdicarea Regelui Mihai I, ne-am logodit şi pe 15 mai 1948 am făcut nunta. Bubi s-a mutat la mine, iar maică-mea s-a dus să doarmă în sufragerie. N-a trecut o lună şi am luat prima bătaie de la băiatul de treabă întors cu băutura în nas după o partidă de poker. Peste un

an s-a născut fata noastră, Iuliana. Patru ani mai târziu, parfumat ca-n fiecare seară şi fără noroc la cărţi, Bubi ne-a fugărit pe toate trei prin casă, scos din minţi că am stricat bani să cumpăr un kilogram de mere. Apoi a adormit. La trezire, şi-a făcut bagajul şi s-a întors la ai lui, iar eu am intentat divorţul, pe motiv că părăsise domiciliul conjugal. Uite cererea mea către Judecătorie, încheiată ca orice adresă de atunci cu „Trăiască lupta pentru pace!”

— După divorţ, ştiu că Bubi – *Otata*, cum i-am spus eu – a rămas o vreme la ai lui, apoi s-a mutat la Orşova şi s-a căsătorit cu Maria, urmaşa unor colonişti din Boemia, pe care a cunoscut-o pe vremea când a fost jandarm. Că altceva n-a avut de făcut în război decât să-şi cureţe puşca şi să meargă la serate dansante. Aşa mi-a spus. Iar lângă Maria, *Omama* pentru mine, s-a potolit cu băutul şi pokerul. Dar nu s-a plictisit. Când s-a ridicat barajul Porţile de Fier, locuiau în oraşul vechi, ce urma să ajungă pe fundul lacului de acumulare, aşa că dă-i şi mută mobile şi lucruri. Pe lângă Orşova cu străduţe de piatră umbrite de smochini, Dunărea a înghiţit şi insula Ada-Kaleh, iar turcii aciuiţi în fortificaţiile austriece şi-au abandonat hogeacurile, fabricile de ţigări şi dulceaţă de trandafiri, cafenelele, geamia şi cimitirul, unde-şi îngropaseră şi un sfânt. Le-au promis că lumea lor va fi reconstruită în aval, pe ostrovul Şimian. Acolo s-a reclădit cetatea şi morţii au primit gropi noi. La relocare a lucrat şi *Otata*, care a avut ca sarcină de serviciu să îmbrace un costum de cauciuc şi să coboare în criptele pline de şerpi după oasele şi cadavrele mucede. Dar majoritatea turcilor s-au repatriat în ţara de baştină. Niciunul n-a vrut să-şi reia viaţa pe o insulă ce amintea de vechea aşezare, mai puţin prin mirosul mortarului proaspăt. În schimbul casei lor, *Otata* şi bunica mea vitregă au primit apartament în noul cartier de blocuri de pe faleză. Priveliştea e superbă, fluviul face un cot larg în jurul pintenului de piatră iugoslav. N-am ştiut atunci, dar acest decor i-a costat viaţa pe românii care au vrut să treacă dincolo şi au ajuns de la Orşova la Orşova,

dacă au ieşit vii la mal. *Otata* se trezea noaptea la salvele grănicerilor, dacă nu treceau direct cu şalupa peste înotători, să-i rupă cu elicea. Ce nu mâncau peştii se aduna la baraj şi se îngropa fără vreun semn în cimitirul din Poiana Stelelor. Iar bunicul a aflat de la un amic legist că în cei împuşcaţi doctorul trebuia să scobească urma de glonţ. Cilindrul de carne îl arunca în foc şi astfel regimul comunist putea face oricând pe niznaiul.

N-am bănuit nimic din toate astea când mai mergeam vara pe la *Otata* şi priveam din pat răsăritul scânteietor din defileul Dunării. Le-am aflat abia după revoluţie, când bunicul s-a internat la Timişoara cu un cancer la gât, de care a şi murit, iar eu i-am ţinut de urât în spital cât mama sau tu plecaţi să-i aduceţi de mâncare. Şi mi s-a părut atunci că eraţi cei mai buni prieteni.

În fine, mie mi-a fost drag *Otata*, cu burta lui de bere, cultura de ardei şi roşii ce ocupa balconul de la Dunăre şi biblioteca în care clasicii ruşi, francezi şi germani se strângeau ca să încapă registrele groase unde bunicul ţinea evidenţa meciurilor de fotbal din toate diviziile româneşti încă din tinereţe – pasiune moştenită de fratele meu.

Şi nu mi-ai spus cum s-a terminat războiul.

— Brusc, Alex. Într-o zi ca oricare alta, pe la ora 17, după somnul de după-masă, soneria mea a ţârâit de trei ori. Era semnalul convenit de locatarii scării din spate a palatului Thomas. Pentru că cinci din cele şase familii erau evreieşti sau mixte şi au trebuit să-şi predea radioul, singura cale de a rămâne la curent cu ce se întâmplă, în afară de *Mundfunk* şi ziarele din Elveţia, era tânăra familie Grigorescu de la etajul I. Cei doi fugiseră din Cluj după Dictat cu câteva bagaje şi hainele de pe ei şi abia se ajungeau de la o zi la alta. Aşa că toţi vecinii am renunţat la câte o bijuterie, un palton moştenit, un sfeşnic şi alte asemenea, pe care Grigoreştii le-au transformat în bani şi s-au întors din oraş cu radioul. Strânşi în jur, i-am făcut proba, l-am „udat” cu un deţ de ţuică şi am stabilit

consemnul: dacă auzeam soneria de trei ori, era doamna Emilia cu o ştire şi puteam deschide fără grijă. Tânăra, o refugiată din Polonia, a acceptat să asculte toată ziua BBC-ul, aşteptând veşti despre guvernul lor în exil şi Armata Ţării. Era convinsă că tatăl ei, ofiţer, lupta în rezistenţă şi va fi menţionat cândva. Nu putea crede ştirile despre masacrul de la Katyn. Cosea goblenuri cu urechea ciulită şi schimba postul numai când îi băteam la uşă, cerându-i voie să ascult *Lili Marlen*, difuzată de Radio Belgrad seara la 22 fără 5, chiar înainte de încetarea emisiei. Tot pentru mine, duminica după prânz când ieşea la plimbare, comuta pe GroSdeutscher Rundfunk, lăsându-mă cu *Das Wunsebkonzert für die Wehrmacht*. Emisiunea cu dedicaţii muzicale pentru soldaţi se transmitea de la Berlin, dintr-o sală uriaşă, şi aplauzele pentru cei de pe scenă reverberau în scara cu uşi bine închise şi oameni la pândă, ce murmurau odată cu interpreţii *Es ist se schön Soldat zu sein*. Pe lângă că nemţii s-au priceput întotdeauna la marşuri, germana era limba maternă a vecinilor mei, care-şi aminteau încă şi cine i-a scăpat de rebeliunea legionară şi pentru care nici faptul că evreii din zonă au fost strânşi în Timişoara şi se auzea că vor fi relocaţi în Polonia nu merita luat în tragic. Fuseseră deja la muncă forţată şi, dacă era să-i ia pe toţi, măcar ar fi mers împreună cu cei dragi. Până la urmă*, in der Heimat*, *dagibt's ein Wiederseh n*. Va exista o revedere acasă, vorba cântecului. Din precauţie însă, ca tata, unii citeau şi *Sudostdeutsche Tageszeitung*, ziarul nazist. Cât despre mine, am continuat să cânt la cor şi să particip la concentrările Frontului de Acasă. În absenţa bărbaţilor plecaţi la luptă, satele s-au umplut de domnişoare de la oraş aduse să strângă recolta alături de femei şi bătrâni cărora războiul nu le-a găsit alt rol, cum nici pacea de după n-o va face – atâta doar că le-a tras pusta de sub tălpi şi le-a aşternut în loc stepa sau Bărăganul. Pericolul părea încă departe, şi aşa a şi rămas pentru mulţi, până s-au văzut urcaţi în vagoanele pentru vite. Dar pe atunci Führerul încă promitea arme-minune şi

au mai fost destule emisiunidedicaţie de ascultat în repausul duminical.

Ultimul meu stagiu de muncă agricolă s-a încheiat în iulie 1944. Apoi, Radio Belgrad a amuţit definitiv, nu înainte să mai difuzeze o dată *Lili Marlen*. BBC-ul, în schimb, a prins să sune limpede şi pentru cei mai tari de urechi, dar nu multă vreme. Rămasă fără *Wunschkonzert* – Emilia a zis că aşa ceva în casa ei nu se mai ascultă –, m-am închis la mine, am luat culegerile de cântece de la *Sângehar*, am rupt paginile de gardă ornate cu svastici şi le-am aruncat în foc, împreună cu legitimaţia şi uniforma de Tânără Germană. Curăţenia a început-o mama, urmele fiind vizibile în grămada de cenuşă care fusese un exemplar din *Mein Kampf*. S-a şi mirat să-l găsească, convinsă că tata îl luase la plecare.

Când a auzit soneria, mama era cu fierul de călcat în mână şi i-a spus bunicii mele:

„*Maman*, te duci tu? E precis Emilia. Te rog, vezi ce doreşte”.

Bătrâna a pus pe taburet *Aventurile lui Robinson Elveţianul*, cartea de care nu se putea plictisi şi care i se părea metafora literară a vieţii ei, şi a mers la uşă.

„Da, doamna Emilia, s-a întâmplat ceva?”

„*Oui*, *Madame*, Churchill a spus că-n Europa s-a terminat războiul!”, a strigat tânăra.

„A, da? Şi cine-a câştigat?”

„Îţi mulţumesc, Doamne!”, a strigat mama. „Ai auzit, Julianna?”

„Războiul o să se termine când se va întoarce tata”, i-am răspuns de lângă sobă.

În seara aceea, locatarii de pe Carol 29 au scos în curte mesele din adăpostul antiaerian de la subsol, au agăţat din stradă câţiva ruşi cu un acordeon şi au sărbătorit momentul. Au lipsit doar tata şi domnul Thomas. Despre proprietarul clădirii şi al fabricii de ciocolată s-a zis că de frica Armatei Roşii s-a lăsat zidit de portar într-un ungher din beci. Schimbat în haine civile, Peter ar fi clădit

un zid de cărămidă în jurul lui, lăsând doar o crăpătură pe unde să-i strecoare mâncarea şi sacul pentru fecale. Cel mai probabil însă, Eduard Thomas a fugit cu familia spre *Reich* în septembrie 1944. Mulţi au şters-o atunci din oraş, iar alţii s-au sinucis – de exemplu, proprietarul unui sanatoriu din cartier. Fiica acelui doctor a fost prima din Timişoara care s-a căsătorit sub svastică, adică în locul cununiei religioase a fost unită cu soţul ei de conducătorii Grupului Etnic şi au primit cadou de nuntă cartea lui Hitler. Apropo de domnul Thomas, după 1990 nu s-a depus vreo cerere de retrocedare a clădirii şi, după ce am plătit peste şaptezeci de ani chirie, am putut cumpăra acest apartament.

Să revin însă la seara de 8 mai 1945, când am auzit-o pe maică-mea: „Mai stai cu noi, *Maman*”. „De ce? De acum va fi linişte, iar Rezsô o să ajungă de pe-o zi pe alta”.

Bunica s-a întors la casa ei şi a dat anunţuri în ziar. Înainte de război, avea şi cinci copii pe zi. Profesoara în negru de la Viena a aşteptat să-i bată cineva la uşă, însă doritorii de verbe neregulate şi analize pe text din *Bibliothèque Rose Illustrée* de la Hachette Paris dispăruseră. Când a văzut că nimeni nu mai e interesat de rolul ei, bătrâna a plecat spre lumea cealaltă, în obişnuitele-i haine cernite, căci doliul i-a fost a doua menire în viaţă – dacă nu cumva prima – şi probabil nu se va putea dezbăra de el nici dincolo.

Cu ea a luat naştere grădina doamnelor în cimitirul de pe Calea Şagului, unde în 1985 a fost depusă şi mama şi unde voi ajunge şi eu. Trei generaţii de femei îngropate singure, una peste alta. Doi metri pătraţi de pământ pe care i-am săpat, plantat şi îngrijit ani în şir, aducând de acasă răsaduri crescute în geam la bucătărie, săpăligă şi stropitoare. Eu aveam una mare, de tablă zincată, iar tu, Alex, cărai una albastră, din plastic. La sfârşit, aprindeam o lumânare şi o ţigară, apoi porneam spre casă de parcă ne-am fi întors de la câmp.

Că tot ţi-am zis de vecinii mei de pe scară, aceştia au

plecat în Israel prin anii ’50. Dar n-a fost că şi-au luat adio şi au urcat în tren. Când şi-au depus cererea, i-au dat afară din slujbe şi din case şi au trecut luni de zile până să primească paşaportul. Timp în care „au stat pe lăzi”. I-am găzduit şi m-au întrebat dacă nu vreau şi eu să merg în Ţara Sfântă. Le-am zis însă că nu simt chemarea. Nici eu şi nici vreunul dintre fraţii şi surorile tatălui meu, care au rămas în Timişoara şi s-au îngropat aici. De mătuşa Gizella ţi-am zis deja, aşa că o să-ţi povestesc şi de unchiul Heinrich.

Într-o dimineaţă, după o noapte în care fusese reţinut la lucru să potrivească cifrele din bilanţul contabil, unchiul Heinrich a coborât din trăsură în faţa casei şi a privit hornul din care ar fi trebuit să iasă fum, semn că-l aştepta o odaie caldă. Dar nimic. Şi-i zisese soţiei să facă economie la orice, numai nu la cărbuni – jumătate pământ, oricum. Şi-a târât atunci mai departe încălţările, ce-i aminteau de vremurile când nu se ştia de cooperative de producţie, iar el, la renumita fabrică de pantofi Turul, ţinea socoteala vagoanelor de tren expediate în ţară şi la export. Acum număra cuie, trimise pe şantierele din oraş cu roaba sau cu cârca. Dar, şi aşa, acelea îi dădeau bătăi de cap: intra în fabrică o tonă de materie primă şi ieşeau trei sferturi de tonă de produse finite. Unde dispărea restul era un mister, care se putea traduce prin ciubucurile muncitorilor, căci, vorba lui Marx, „fiecăruia după nevoi”. Iar contabilii făceau nopţi albe, la sfârşitul cărora, printr-un miracol din ordinul conducerii, dregeau situaţia. Chestie pentru care luau nişte prime. Sigur, nu-l obliga nimeni. Putea foarte bine să… Să ce? Din ceva trebuiau să trăiască nevastă-sa, cumnata, socrul şi el. Copiii se descurcau. Băiatul ajunsese căpitan pe un şlep ce căra minereu de fier de la Constanţa la Orşova şi pendula înapoi pe Dunăre cu maşini-unelte cerute de marele prieten de la Răsărit în contul despăgubirii de război. Se însurase cu o fată din Galaţi, pe care Nyuszi nu-şi făcuse timp să le-o prezinte, şi locuiau pe vas. Simţeau pământul sub tălpi doar când acostau pentru

încărcare-descărcare.

Fata lui, Morzsi, terminase studiile la Sorbona şi lucra la un hotel din Paris, cameristă. Aştepta cetăţenia ca să ceară un post de profesoară de franceză într-un sat din Alsacia. Acesta era visul ei, născut în război. Se iubise cu un artist trimis să privească natura prin ambrazurile Liniei Maginot, îl vizitase acolo şi şi-a dorit să revină în decorul cu podgorii şi păduri de pini. Fără artist însă. Când germanii le-au rupt spatele prin Ardeni, apărătorii Liniei au fugit care-ncotro. Pictorul a nimerit în hambarul unei nemţoaice, care i-a pus furca în piept şi s-a gândit: să-l omoare, să-l predea sau să-l ia de bărbat? Au făcut nunta şi el s-a pus pe treabă. Cerbii lui, adăpându-se lângă cascada alimentată de gheţarii unor piscuri pierdute în aburi de *choucroute* şi fum de ţigară, au cotropit pereţii cârciumilor din regiune. Aşa-i scrisese fata, ce-l reîntâlnise pe om într-o vacanţă.

„Măcar Morzsi a scăpat”, şi-a zis unchiul meu şi s-a întins în pat lângă soţie. A sărutat-o pe frunte. Era rece. A ţâşnit spre cealaltă cameră, unde bătrânul Komiss rânjea spre tavan, iar Ida se chircise pe burta tatălui ei ca şi cum ar fi vrut să intre acolo. Heinrich a deschis geamul, dar prea târziu. Se intoxicaseră deja cu monoxid de carbon de la sobă.

În cei câţiva ani cât a mai trăit după moartea soţiei, cumnatei şi socrului, unchiul meu şi-a făcut un ritual zilnic din vizita la cimitir. L-au mai interesat cuiele în măsura în care plăteau buchetele puse la cripta familiei Korniss. Iar dacă a văzut că altfel nu se poate, a intrat într-o biserică romano-catolică şi s-a botezat. A obţinut în schimb dreptul să-şi doarmă somnul de veci lângă Piri. Se pare că abia a aşteptat asta, căci a făcut un atac de cord în prima lui noapte de creştin. Păstrez şi acum medalia lui de argint pentru vitejie, pe care mi-a lăsat-o prin testament.

Julius a murit, zice-se, de pneumonie, Berta n-a prins pensia, Lajos a mai trăit cât să-şi vadă fiul absolvind Politehnica din Timişoara, iar după ei a rămas Halle

Sándor. Care a locuit pe Dragalina colţ cu Tinereţii, în casa ce avea la stradă atelierul de reparat instrumente muzicale, plin de trompete şi tromboane plesnite, cu pistoane lipsă. Pâlniile de alamă suflaseră ultimul foxtrot, concert sau marş cu decenii în urmă. Ţevile subţiri, prin care ţâşniseră aerul, saliva suflătorilor şi muzica, se înfundaseră cu păianjeni, larve şi insecte uscate. Într-o cutie căptuşită cu mătase albastră era un flaut gravat cu numele lui Beethoven. Cadoul compozitorului pentru iubita lui din Timişoara ajunsese şi el la reparat, dar nu-i venise rândul. Lângă atelier, un gang ducea spre apartamentul din curte, compus dintr-o încăpere, bucătărie şi cămară. Aceasta din urmă îşi uitase însă scopul, acolo fiind un pat pentru agonia Rozei, care s-a refugiat la fratele ei să moară şi a mai dus-o aşa un deceniu. Iar în camera împărţită în două cu un paravan au locuit într-o parte Karola şi fiica ei şi în cealaltă unchiul meu, care şi-a îngrămădit acolo o dormeză şi biblioteca.

Pentru Sándor, Karola a fost iubirea vieţii. I-a făcut curte în tinereţe, dar ea s-a măritat cu un farmacist şi a născut-o pe Valeria, bolnavă de epilepsie. Farmacistul n-a mai trăit mult şi l-a rugat pe bunul său prieten să aibă grijă de ele. Sándor a zis pe loc da şi femeia s-a mutat la adulatorul ei, refuzând să împartă însă aşternutul cu acesta. El s-a mulţumit şi cu atât şi s-a străduit să le ofere cât mai mult – când a ieşit la pensie, a găsit de muncă în piaţa Iosefin, unde trebuia să care lăzi, şi s-a înhămat fără reţinere. După o zi de hămălit venea la mine şi-i înmuiam mâinile într-un lighean cu apă caldă şi sare de lămâie, să nu fie primit cu dispreţ acasă. Pe lângă mărunţişul de la ţărani, a mai făcut un ban la sinagoga de pe strada Reşiţa, fostă Frobl, unde a servit în *minian*, cvorumul de zece bărbaţi fără care nu se poate recita *Kadişul*. Evreii plecaseră mai toţi, iar la moartea celor rămaşi nu se strângeau suficiente rude să spună rugăciunea. Aşa că era mereu chemat.

Curând, moartea a vizitat şi casa lui, luând-o pe Roza,

apoi pe Valeria şi, la scurt timp, pe Karola. Care s-a dus fără să-i dea un prim şi ultim sărut. Sándor s-a împăcat cu asta, dar nu şi cu dispariţia ei, iar unchiul s-a decis să viziteze el moartea. Nu ştiu dacă a avut parte de *Kadiş*.

Ai primit prenumele Alexandru după el. La căsătorie, părinţii tăi au stabilit în privinţa copiilor că băieţii vor fi catolici, iar fetele, ortodoxe. Dar când s-a văzut cu doi fii, tatăl tău s-a răzgândit. Ca să nu rămâneţi în aer, maică-ta şi-a călcat pe suflet, iar tu şi Andrei aţi ajuns în cristelniţa catedralei ortodoxe. Naş de botez v-a fost Halle Ervin, fiul lui Lajos, ultimul evreu din familie, care cu această ocazie s-a unit cu Cristos. A făcut-o însă liniştit, oricum este ateu. Da, şi a hotărât ca atunci când moare să fie cremat şi cenuşa lui să fie aruncată în Mureş, râul în care i-a plăcut toată viaţa să înoate. A decis aşa ca să nu rămână din el un mormânt, la care să mergi sau să-ţi faci reproşuri că nu te duci.

De cine nu ţi-am zis? De familia Paksy? Ştiu că Bela, ofiţer în armata ungară, a murit pe Feleac când românii au luat înapoi Clujul, iar Sándor a ajuns preot în Episcopia Bihorului. În anii ’50 l-au chemat la Oradea, la o consfătuire, el s-a suit în şaretă, însă pe drum l-a aşteptat Securitatea. L-au omorât în bătaie şi i-au făcut vânt în şanţ, apoi au răsturnat trăsura peste el, să pară accident. Calul l-au dezlegat însă, şi acela s-a întors acasă. Aşa s-au prins sătenii că se întâmplase ceva şi s-au dus să-l găsească pe preot, dar n-au mai avut ce-i face. De fetele Paksy şi de mama lor n-am mai căutat să aflu.

Despre Schwartz Vilmos, unchiul din Oradea al naşului tău Ervin, pe care războiul l-a prins ca student la Sorbona, ştiu că a luptat în Rezistenţă, a fost rănit pe baricade la eliberarea Parisului, a primit cetăţenia de onoare şi a devenit Guillaume. S-a însurat cu Hélène, o roşcată cunoscută în *maquis*, şi a condus o companie ce construia vase de agrement pe Sena. Părinţii lui au fost duşi în ghetoul din Oradea şi apoi trimişi la Auschwitz.

De cei din Elveţia nu mai ştiu nimic. Avem zeci de

rude acolo, dar azi nu mai existăm unii pentru alţii. După ce bunica Adèle a rupt orice legătură, doar tata i-a mai scris fratelui ei Numa, să-i ceară acte ca să devină arian de onoare în Ungaria şi în ideea că vor colabora după război. Istoria lui Numa Jeannin a început la 1906, când a înregistrat la Fleurier marca Olma. Peste doi ani a ieşit pe piaţă cu primele ceasuri şi în 1914 a luat premii la Expoziţia Naţională Elveţiană, apoi, în 1925, o Diplomă la Expoziţia Internaţională de Artă Decorativă şi Industrie Modernă de la Paris. Tot la Paris, peste zece ani, Numa a primit Diploma Artei şi Tehnicii. Ca orice producător elveţian, a vrut să se impună şi în Asia, unde i-a găsit parteneri pe fraţii Bera, ce-au deschis în anii ’30 primul cinematograf cu filme americane din Shanghai. Fraţii au fost distribuitori unici ai mărcilor Tissot, Omega şi Olma în China, dar după instaurarea comunismului s-au mutat în Hong Kong. Cu anii, Numa şi-a vândut acţiunile firmei, până ce urmaşii fraţilor Bera au preluat pachetul majoritar. La bătrâneţe, fiul lui Paul Jeannin-Bourquin s-a retras cu totul, fabrica din Fleurier s-a închis şi marca Olma şi-a mutat producţia în altă parte. Dar asta ştiu de la tine, care ai căutat pe internet.

Karl Otto, băiatul din Reşiţa care s-a dus să studieze medicina în *Reich*, a supravieţuit războiului: în 1948 ne-a trimis veste că s-a logodit cu o anume Ursula. Plicul a fost adresat lui Halle Rudolf şi familiei, dar l-a primit doar familia. Iar tu ai găsit că în anii ’50 a scris o carte despre TBC, iar fata sau nora lui e acum primăriţă într-un oraş de lângă Düsseldorf.

Cât despre fratele meu Walter Heinricks, n-a mai dat vreun semn după Stalingrad.

— Pot să-ţi spun că s-a întors din prizonierat şi s-a ocupat în continuare de clubul său de ciclism. Tot pe internet am citit şi asta.

— Bine că s-a întors. Nu ştiu dacă ne-a uitat, dar e mai bine că nu ne-a mai scris. Altfel, poate ajungeam şi eu în Rusia sau în Bărăgan, unde nu l-aş fi cunoscut pe

bunicul tău.

În schimb, cine nu ne-a uitat, în special pe mama, a fost Soiţi, primul ei iubit, ale cărui scrisori le păstra legate cu o fundă. Din câte ştiu, Adel n-a dezlegat panglica până în 1963, când la teancul de plicuri a mai adăugat unul – după patru decenii, Soiţi Miska îi scrisese din nou:

Dragă Adel, ştiu că au să te surprindă, dar sper să te şi bucure aceste rânduri, pe care ţi le adresez la capătul atâtor ani de tăcere. Fac asta cu conştiinţa împăcată, întrucât cred că nu comit o impietate şi nu-l jignesc pe bunul meu amic Rezse, despre care am aflat de la doamna Renkey, gazda lui din Szeged, că n-a mai dat un semn de viaţă de când a fost trimis la muncă forţată. S-a întors oare acasă şi n-a găsit o clipă şi un colţ de hârtie să-i dea de veste bătrânei? S-ar fi bucurat şi ea un pic, că altfel a avut doar necazuri. I-a murit soţul, apoi şi fiul, care abia devenise preot când a făcut cancer.

Da, conştiinţa mea e împăcată şi zic că doar soarta a vrut să nu fiu eu cel care să-ţi jure dragoste şi respect până la moarte. Ne-am îndrăgostit la prima vedere, dar n-am avut decât trei zile să fim împreună şi a trebuit să plec. Ajuns pe frontul italian, m-am întrebat mai des dacă mă aştepţi decât dacă scap din următorul atac. Apoi am căzut prizonier şi abia în 1919 m-am întors la Szeged. Acasă m-a întâmpinat cea mai neagră sărăcie. Tata abia punea pâine pe masă pentru soţie şi cei şapte copii. Doar prin fotbal am ieşit la liman. Eram însă exasperat că eu nu puteam veni în Timişoara şi nici tu n-aveai cum s-ajungi la Szeged. Gândul că trebuie să renunţ la noi m-a scos din minţi şi după trei ani de chin am rupt legătura. Nici ţie nu ţi-a fost uşor, cred, însă am realizat că n-am voie să te mai ţin legată de mine într-o situaţie fără speranţă şi astfel să te împiedic să te măriţi cândva. Mi-am jurat că n-o să mă însor niciodată, dar am făcut-o. Poate am iubit-o sau poate am fost împins de la spate, dar fapt e că m-am luat cu fiica nelegitimă a unei moaşe, fără zestre şi cu opt ani mai tânără ca mine. În 1923 eram cineva în Szeged şi iubitorii fotbalului mă

răsfăţau ca pe o primadonă. Am primit un post de funcţionar la bancă, soţia mea era o frumuseţe râvnită de mulţi şi totul a mers de minune un timp. Până a intervenit soacra mea, care s-a făcut stăpână pe casă, iar eu am devenit bun doar să le aduc bani. Am ajuns şef de bancă, dar nici acel salariu n-a fost suficient. În 1925 s-a născut băiatul meu Miska, ce lucrează acum la Academia Maghiară de Ştiinţe şi de la care am doi nepoţi.

Să nu crezi că am uitat o clipă de tine, dragă Adel. Dar amândoi eram căsătoriţi şi asta nu ne-ar fi permis să rămânem aproape, fie şi prin corespondenţă. Rezse poate ne-ar fi înţeles, dar soţia mea n-ar fi acceptat. Ba chiar a ars scrisorile de la tine, iar eu am strâns din dinţi, doar ca să apăr armonia căsniciei noastre. Apoi a venit războiul, Rezse a ajuns aici şi am încercat să-l ajut până l-au luat la muncă forţată. Eu, în schimb, concentrat ca ofiţer în armată, am fost luat prizonier de ruşi până în 1947. La întoarcere, mi-am reluat serviciul la bancă, de unde am ieşit la pensie. Şi am divorţat. Acum mă întreţin singur şi sunt fericit să-ţi pot scrie din nou. E atât de plăcut să mă gândesc la tine, care sigur mi-ai fi oferit o viaţă mai bună şi plină de dragoste. N-a fost să fie, dar nu vreau să mă plâng. Tu ne-ai pierdut şi pe mine, şi pe Rezse. În curând vom avea însă parte de o mică despăgubire: o să te vizitez.

Al tău, Miska

P.S.: Am vrut să-ţi trimit un sărut apăsat pe hârtie, dar primeşti doar sărutări de mâini. Degeaba, îmbătrânesc.

— Şi cum a fost revederea lor?

— Mama a făcut curat prin casă o săptămână întreagă, apoi s-a dus să-l aştepte la gară. Soiţi a rămas la noi până a doua zi, a dormit în sufragerie, apoi iarăşi nu şi-au mai scris.

Să-ţi mai zic şi de vărul meu Feri, fiul Juliskăi şi al avocatului Hajnal din Csongrâd. Acolo a locuit o vreme şi tata, când a fugit în Ungaria. Dacă mătuşa a murit de moarte bună în ’41, iar avocatul s-a stins în patul lui

înainte să înceapă deportările, Feri a petrecut războiul la muncă forţată, trecând şi prin lagărele Mauthausen şi Giinskirchen. După eliberare, a lucrat în industria lemnului din Ungaria comunistă, iar nevasta lui, Vera, scăpată şi ea din Holocaust, a fost profesoară de engleză la Universitatea din Budapesta. Fiica lor, Juliska, numită aşa după mama lui Feri, s-a căsătorit în Irlanda şi a predat limba rusă la Trinity College din Dublin.

În schimb, sora avocatului Hajnal, care a divorţat cu un întreg scandal, a ajuns împreună cu fata ei la Auschwitz. Manei şi Juti au fost luate noaptea din pat şi duse la trenul cu vagoane pentru vite. La coborâre au fost întâmpinate cu tangouri de orchestra deţinuţilor, dar şi cu imnul Ungariei – în lagăr erau deja evrei maghiari, care când i-au văzut pe jandarmii cu pene de cocoş ce-au păzit transportul au crezut că veniseră să-i ia înapoi în patrie. Sau pur şi simplu li s-a făcut dor de casă văzând uniformele. Dar jandarmii i-au lăsat acolo şi s-au întors să aducă altă tură. Între timp, cei sosiţi au fost triaţi din deget de doctorul Fritz Klein. Mama în dreapta, fata în stânga. Manei i-a făcut atunci semn unei cunoscute din cealaltă coloană. La început, femeia aceea s-a prefăcut că n-o vede – aflase de la gardieni că alături de bătrâni şi copii va merge într-o tabără de odihnă, pe când adulţii în putere vor fi trimişi la muncă. Sigur că nu i-a convenit, dar, într-un final, de gura fetiţei ce se lipise de ea şi-i plângea în fustă, a trecut în locul lui Manei, care s-a strecurat bucuroasă lângă Juti. Şi aşa, mama şi fiica au fost gazate peste nicio oră.

Ştiu povestea de la acea cunoscută a lui Manei, care a acceptat să facă schimbul şi astfel a supravieţuit. Adică a retrăit în tot restul zilelor clipa în care a luat decizia salvatoare pentru ea, îngrozită că ar fi putut în orice moment să refuze. De aceea spunea: „Viaţă după Auschwitz?! Asta-i un *Witof*. O glumă.

Am cunoscut-o la Feri şi Vera acasă, când au invitat-o la un ceai. Era în anii ’80, când m-am dus la Budapesta să

obţin un certificat de deces pentru tata ca să închei cumva povestea. Dar acolo au ridicat din umeri, ba că nu s-au ţinut înregistrări cu cei luaţi la muncă forţată, ba că acelea au ars.

Şi ce dovadă am eu că tata a murit într-un lagăr? – şi asta mi-au spus.

Le-am arătat scrisoarea pe care i-am trimis-o pe 13 februarie 1944, în care i-am povestit cum m-am rănit la un deget la ora de desen şi mi s-a infectat, iar Laci, iubitul meu, m-a dus la doctor şi a avut grijă de mine. Am sperat să-l mai îmbunez astfel pe tata apropo de băiat, înainte să continui:

Ţie cum îţi mai merge? Eşti bine, sănătos? Nouă ne merge bine, să zic aşa. Bunica e un pic bolnavă, dar sperăm că-i va trece. Te rog mult, scrie-ne mai des, că din august 1943 n-am mai primit un rând de la tine şi când mă întreabă cineva ce mai zici trebuie să spun că nimic.

Iar acum doresc să-l rog mult de tot pe domnul cenzor să fie atât de bun şi să trimită în cel mai scurt timp această scrisoare nevinovată către tatăl meu, care aşteaptă o veste de la fata lui. Poate că şi dumneavoastră aveţi copii şi ştiţi câtă bucurie vă face o scrisoare de la ei.

În colţul din dreapta jos e ştampila mică, rotundă şi neagră a cenzorului 92, iar pe plic cineva de la poşta din Szeged a scris *Retour* şi scrisoarea mi s-a întors.

În mai 1944 i-am trimis şi o telegramă, dar am primit ca răspuns *Adresse unbestimmt geworden*, adică adresa nu mai corespunde.

„Asta-i tot ce aveţi ca dovadă?”, m-au întrebat la Budapesta. „Poate şi-a schimbat gazda, s-a mutat din oraş sau a dispărut într-un bombardament. Era război, doamnă”.

„Da, dar după război s-a prezentat la mine un anume Engel David, care a fost în lagărul din Koszeg, a scăpat cu viaţă şi a locuit apoi în Iugoslavia, la Stări Becej. El mi-a zis cum tata i-a fost şef în coloana de muncă şi cum le povestea seară de seară despre viaţa lui, cât vânau

păduchi. L-am ţinut o lună la mine pe domnul Engel, să-mi povestească tot, şi vă pot spune sigur că şeful lui a fost tatăl meu. Care s-a sfârşit în februarie 1945 de epuizare şi tifos, într-o noapte, muşcat de păduchii ce i-au scăpat mai devreme printre degete ori au trecut pe el de la vecinii de baracă, s-a scărpinat în somn. N-a trecut mult şi a făcut febră, a început să delireze, iar a doua zi a fost mort. Cel puţin aşa mi-a zis domnul Engel, care a fost printre cei ce l-au urcat pe tata pe căruţa cu cadavre care l-a dus la groapa comună de pe dealul Guba.

Apoi, la sfârşitul lui martie au evacuat lagărul. Gardienii au anunţat că cei ce nu se pot deplasa pe jos, bolnavi şi cu degerături, vor fi transportaţi cu căruţa. S-au strâns nouăzeci, pe care i-au înghesuit însă într-o baracă, au bătut geamurile în cuie şi i-au gazat. Ceilalţi au fost porniţi în marş spre Rechnitz. Acolo le-au zis iar că cei ce nu se mai ţin pe picioare să treacă într-o parte şi vor fi transportaţi cu căruţa. Două sute au ales asta, şi chiar au fost urcaţi, dar nu în căruţe, ci în nişte camioane. Restul au rămas pe loc, dormind în zăpadă, iar a doua zi li s-a spus că dacă au nevoie de pantofi sau haine pot să-şi aleagă din grămada apărută în drum. Unde au recunoscut încălţămintea şi îmbrăcămintea celor două sute. Aceia au fost duşi pe domeniul unei contese germane căsătorite cu un Batthyâny şi care, cu ruşii aproape, a dat o ultimă petrecere în castelul ei. După ce au mâncat şi au băut bine, participanţii, ofiţeri SS şi nazişti locali, au fost invitaţi să ia câte o armă de vânătoare şi să ucidă câţiva evrei. I-au împuşcat ca pe fazani, apoi s-au întors să bea şampanie şi să valseze. Convoiul a pornit mai departe şi, după câteva săptămâni, o mână de oameni au ajuns în lagărul din Melk. Comandantul de acolo era şi el meloman şi avea propria orchestră formată din deţinuţi, care-i cânta piese de Johann Strauss tatăl şi fiul, fără să ştie probabil că aceia au avut un bunic şi respectiv străbunic evreu botezat catolic. Când evada unul şi curând era prins şi adus îndărăt, comandantul cerea să se cânte *Alle Vögel sind schön da*,

«Toate păsările s-au întors», şi apoi *An der schönen blauen Donau*, «Dunărea albastră», vals pe care deţinutul se legăna în spânzurătoare.

Domnul Engel a fost trimis apoi într-un alt marş spre lagărul Mauthausen, iar de acolo l-au silit să se mai târască cincizeci şi cinci de kilometri până la Günskirchen. A ţinut pasul cu ultimele puteri, încercând să rămână cât mai în faţă, căci cei de la coadă, care abia se mai împleticeau pe drum, erau împuşcaţi. Când se uita înapoi vedea cum spatele coloanei, cosit de rafale, se apropia mai repede decât putea el să avanseze. Apoi n-a mai găsit energie să întoarcă privirea, terminând marşul ca un acrobat pe o sârmă din ce în ce mai subţire, fără vreo plasă de siguranţă. La sosire i-au dat apă în care fierseseră coji de cartofi, că pe acelea le primiseră la prânz gardienii lagărului. Atunci când Günskirchen a fost eliberat de americani şi unul i-a oferit o ţigară, a smuls-o din pachet şi a mâncat-o. Iar după ce a zăcut aproape un an prin spitale, unde l-au reînvăţat să se hrănească, l-au curăţat de păduchi şi i-au arătat că-i pasă cuiva de el, s-a putut întoarce acasă.

Dar nu i-a fost bine acolo. De ce tocmai el scăpase şi atâţia alţii nu? Când se crezuseră şi ei aşezaţi undeva, în Imperiul Austro-ungar şi în ţările născute din moartea lui, venise acest război, care i-a aruncat înapoi pe drumuri. Puţinii rămaşi în viaţă nu puteau pur şi simplu să se lipească la loc de unde fuseseră smulşi, de parcă nimic n-ar fi fost, şi domnul Engel s-a simţit nevoit să redevină un rătăcitor. Un rătăcitor-mesager. Aşa a ajuns şi la mine, altfel n-aş fi aflat de tata. Şi n-aş fi ştiut nici cât se bucura el când venea Katy, fata în casă, la bancă şi îl anunţa că i-am dăruit iarăşi aur, adică am umplut scutecele, semn că eram un prunc sănătos. Sau de ce şi-a dat demisia de la bancă, ce a însemnat să conducă hotelul Carlton, de ce l-au îngropat ai lui într-un mormânt pe care nu l-am putut găsi şi de ce m-a înscris în Tineretul German. N-aş fi ştiut nimic despre toate astea dacă, în loc să-mi bată la uşă domnul

Engel, s-ar fi întors tata. Care s-ar fi reangajat poate la hotelul redenumit Partizanul şi apoi Cina, în vreme ce Savoy a devenit Banatul, şi m-ar fi scos la cinematograf, să vedem un film rusesc. Şi poate atunci şi-ar fi făcut în sfârşit şi o poză cu mine şi cu mama, că singura fotografie în care apărem noi trei e asta din 1927. În fundal sunt geamul de la dormitor şi soba de fontă din colţ, iar în prim-plan e mama. Aşezată pe scaun, poartă o rochie de seară şi îşi împreunează palmele pe burta în care sunt eu. Pare fericită şi priveşte spre tabloul cu Fecioara Maria agăţat deasupra patului. Lângă ea, sprijinit comod pe spătar, cu mâna stângă lipită de spatele ei şi dreapta strânsă uşor în pumn şi rezemată pe genunchi, stă tata. E îmbrăcat la costum, cu papion, şi priveşte lung în obiectiv, ca şi cum ar vedea în el viitorul. Ochii lui par că trec prin aparat, prin fotograf şi mai departe, prin antreul apartamentului, spre uşă. Acolo şi ţin poza, pe măsuţa din hol. Dar, uitaţi, v-am făcut şi dumneavoastră o copie şi v-o las la dosar”.

„Doamna Halle, v-am ascultat, dar nu vă putem ajuta”, mi-au spus. „După atâţia ani, cel mai sigur e că tatăl dumneavoastră oricum a murit, dar nu eliberăm un certificat de deces doar pe poveşti”.

— Ia uite! i-am spus bunicii mele într-o seară, nimerind documentarul de pe un post TV ungar.

Butonam telecomanda, când imaginile alb-negru m-au oprit. Aşa am aflat că în martie 1945 coroana Sfântului Ştefan a fost salvată din ghearele ruşilor de câţiva honvezi. Parcă s-a repetat istoria din 1849, doar că sensul retragerii a fost opus: nu spre est, la Orşova, ci spre vest. Atunci când guvernul Crucilor cu Săgeţi a decis să fugă în *Reich* la apropierea armatei sovietice, acei soldaţi au scos coroana din locul unde fusese ascunsă – o pivniţă de vinuri de la poalele dealului Kâlvâria –, au suit-o în camionul pe a cărui prelată scria *Hangya*, „Furnica”, şi au gonit prin K6 szeg pe lângă lagăr şi Crucea Trianonului.

Ce nu s-a zis în documentar e că, în spatele lor, fabrica de bere a fost aruncată în aer, să nu mai rămână

urmă din ea, iar comandantul ungar al oraşului l-a predat ruşilor, ca să-l scape de distrugere. Cât despre Zidul de Sud-Est, *Wehrmacht*ul n-a apucat să-l folosească, grăbit să se retragă, iar miliţia populară condusă de *Gauleiter* a pornit spre poziţii când ruşii le depăşiseră deja, fără măcar să realizeze că în calea lor a stat o zonă fortificată. Ajunşi în cele din urmă la Mattsee, honvezii au îngropat coroana, precum oamenii lui Kossuth, dar a găsit-o Eisenhower. Care mai târziu le-a restituit-o ungurilor, că ce să facă cu ea?

Şi nu s-a zis în documentar nici că acolo, la Mattsee, americanii au găsit şi guvernul lui Szálasy, pe care de asemenea l-au predat noilor autorităţi din Budapesta, unde un Tribunal al Poporului a condamnat în total la moarte vreo sută de membri ai fostului regim. Pronay Pal nu s-a aflat însă printre aceia – după ce-a ucis zeci de evrei şi i-a aruncat în Dunăre la Budapesta, Pronay a fost prins de ruşi la căderea capitalei şi a sfârşit în Gulag. În Ungaria, şefii Crucilor cu Săgeţi din Koszeg s-au ales cu câteva luni de arest, iar dintre leventi doar unul a intrat după gratii. Cât despre plutonierul SA Bauer, comandantul lagărului de la fabrica de bere, acesta a dispărut fără urmă, iar dintre gardienii austrieci de la Koszeg Tribunalul Poporului din Viena a ales să condamne la moarte doi. Judecătorii n-au vrut să-i cheme pe martorii evrei la proces, pe motiv că declaraţiile lor scrise erau greu de crezut şi uneori contradictorii. Aşa că, dintr-un total de treizeci de inşi care au fost executaţi în noua republică Austria pentru tot ce s-a petrecut sub regimul nazist, pentru Kdszeg au plătit cu viaţa doi paznici. Şi pedeapsa n-a fost atât pentru cele întâmplate în lagăr zi de zi – că nu i-a întrebat nimeni în ce condiţii au stat deţinuţii, ce-au mâncat, ce ajutor medical au avut, cum au muncit şi câţi au murit –, cât pentru marşul de după, spre Giinskirchen. Şi a mai plătit eventual şi *Gauleit*erul Hugo Jury, care şi-a tras un glonţ în cap pe 8 mai 1945. Cei mai mulţi însă n-au ajuns să fie acuzaţi sau au fost puşi în libertate din lipsă de martori şi pentru că nu

şi-au mai adus aminte nimic. Pentru ceilalţi au existat cererile de amnistiere, cărora şeful statului le dădea în genere curs în preajma sărbătorii de Crăciun, şi apelurile lansate de organizaţii precum *Centro Europa*, cu sediul în Elveţia. Membrii ei, foşti ofiţeri germani, italieni şi francezi, implorau ca toţi acei condamnaţi, oameni bătrâni, bolnavi şi cu familii, să fie lăsaţi să se întoarcă la casele lor, iar autorităţile să facă tot posibilul pentru ca perioada înfiorătoare a războiului să fie ştearsă din amintirea poporului şi pasiunile acestuia să nu fie din nou stârnite prin deschiderea altor procese. Probabil ca răspuns, în anul 1957, în Austria s-a dat legea amnistiei naţional-socialismului.

După ce în 1947 câteva mii de cadavre au fost găsite şi duse la Budapesta în cimitirul de pe strada Kozma, odată cu instalarea Cortinei de Fier dealul Guba a devenit zonă interzisă, parte din frontiera austro-ungară, pe care s-au plantat copaci şi mine antipersonal. Nimic n-a mai mişcat acolo până la începutul anilor 2000, când graniţa s-a desfiinţat pe acordurile imnului Uniunii Europene, „Oda bucuriei” din *Simfonia a 9-a* de Beethoven. Atunci, un grup de arheologi a făcut săpături restrânse şi a dat de câteva schelete, din miile care mai sunt şi astăzi pe deal, dar se pare că povestea e mai bine să rămână îngropată. Şi tot la Kôszeg, câţiva localnici au reînviat tradiţia fabricii de bere, iar sloganul lor ne invită să luăm parte la întoarcerea unei legende şi să simţim gustul istoriei azi.

— După toate astea, dragul meu Alex, dacă tu crezi, poţi să pui la loc pe uşă plăcuţa cu numele lui Halle Rezsô. Eu abia mai cobor din pat să merg până la toaletă şi îi mulţumesc lui Dumnezeu că pot să fac asta singură. Acum un an îi mulţumeam că mai pot să merg la piaţă şi să-mi gătesc. Acum douăzeci şi patru, că n-a mai lăsat-o pe mama să se chinuie cu diabetul şi, chiar dacă am ajuns să-i pun scutece în ultimele luni, măcar nu şi-a mai dat seama de asta. De ne-ar fi văzut tata! îmi şi închipui cum se va afişa cu noi dincolo, el, un bărbat la patruzeci şi cinci de

ani, cu două bătrâne în jur de optzeci, câte una de fiecare braţ, şi cum ne va prezenta: „Ea e soţia şi ea e fiica mea”. Iar ceilalţi vor râde, zicând: „Sigur nu-i invers?”. „Sigur aşa-i!”, va confirma soacra Adèle, octogenară şi ea, prinsă de celălalt braţ al lui Adél. Socrul Lânyi, abia trecut de cincizeci de ani, se va grăbi să aprobe de lângă ea, la unison cu surorile Lânyi, inclusiv cea care a murit la naştere, pe când fratele lor Mihály va clătina soldăţeşte din cap că da, urmat de toate rudele din Ardeal şi Elveţia, înşirate braţ la braţ. Şi mama lui Rezsô, de lângă umărul meu, va confirma, la fel ca tatăl, fraţii şi surorile lui, iar apoi strămoşii, generaţie după generaţie, până la Adam şi Eva. Când le va veni rândul, şi ei vor trebui să încuviinţeze spusele soacrei.

În loc de final

La câteva zile după asta, *Omi* a suferit primul accident cerebral. Şi-a revenit oarecum, dar n-a mai fost ea. Mama a îngrijit-o la pat, iar eu am mai trecut când şi când. Cât de rar am putut. Ca *Omi* să se întrebe într-un scurt moment de luciditate: „Unde este Alex al meu?”. Şi tot ea să-şi răspundă: „Nu mai este Alex al meu”.

După al doilea accident cerebral, a fost dusă la spital, încă respira, dar era deja pe altă lume. I-am strâns mâna într-a mea şi i-am vegheat ultimele suflări, tot mai rare, până ce, cu un icnet, s-au oprit. Afară se lumina de ziuă când i-am aprins lumânarea pe noptieră, lângă cana de ceai rece şi o farfurie cu biscuiţi tari. Asta primise la ultima cină. Ceilalţi pacienţi din salon au spus: „Condoleanţe!”, apoi i-au chemat pe infirmieri şi s-au întors pe partea cealaltă. Doi băieţi în halat au mutat-o pe *Omi* pe o targă de sârmă împletită, au acoperit-o cu o pătură aspră şi au dus-o la morgă, până să vină cei de la firma de pompe funebre.

Am mers la parterul spitalului, am băgat două fise într-un automat şi am auzit căderea seacă a monedelor în adâncul maşinăriei, apoi pocnetul paharului din plastic scos la iveală şi curgerea lichidului fierbinte până ce-a

atins limita prestabilită. Ajuns la nivel, s-a oprit brusc şi am auzit sunetul aparatului ce se reseta, să fie gata pentru o nouă comandă. Am ieşit în curte, mi-am aprins ţigara şi, sorbind din cafea, am făcut câţiva paşi înspre ambulanţele fără roţi, sprijinite pe cărămizi. În spatele lor era centrala termică, al cărei coş înalt, ca de fabrică, scotea fum în dimineaţa de aprilie. Lângă centrală, câteva trepte se afundau într-un beci cu uşa larg deschisă. Am coborât până în pragul subsolului. Prin stratul de moloz şi tencuială jupuită de pe tavan şi pereţi, urmele de paşi duceau înspre targa acoperită cu pătura aspră şi înapoi.

Am revenit în salon, am adunat într-o plasă cana, farfuria, prosopul şi tacâmurile aduse de la bunica mea de acasă şi am pornit într-acolo. Pentru prima dată, cheia ei era la mine. Am deschis şi am intrat în apartamentul pe uşa căruia scrie „Halle Rezse”.

Cuprins
Partea I. Undeva pe lume. 5
Partea a II-a. Grădina doamnelor.285
În loc de final.337

N
2
a
EGO
au apărut:
Ioana Nicolaie – *Cerul din burtă* (ediţia a II-a)
Radu Pavel Gheo – Noapte bunăt copii!
Ioana Bradea – Scotch O. Nimigean – Rădăcina de bucşau Daniela Zeca – Demonii vântului Andrei Ruse – Dilăr pentru o zi Tatiana Niculescu Bran – Nopţile Patriarhului Doina Ruşti – Patru bărbaţi plus Aurelius Bogdan O. Popescu – Viaţă de aruncat şi alte povestiri Ioana Baetica Morpurgo – Imigranţii Alex. Leo Şerban – Litera din scrisoarea misterioasă Tudor Călin Zarojanu – Mass Media Insider Liviu Antonesei – Victimele inocente şi colaterale ale unui sângeros război cu Rusia Tatiana Niculescu Bran – în Ţara lui Dumnezeu Adrian Chivu –

Strada

Tatiana Niculescu Bran – *Spovedanie la Tanacu*

Andrei Ruse – *Soni*

Daniela Zeca – *Omar cel orb*

Florin Irimia – O fereastră întunecată

Simona Sora – Hotel Universal

Corina Sabău – Dragostea, chiar ea

O. Nimigean – *Mortido*

Doina Ruşti – Mămica la două albăstrele

Dan Miron – Pata violetă

Adina Dabija – *Şaman*

Tatiana Niculescu Bran – *Cartea Judecătorilor* Marin Mălaicu-Hondrari – *Lunetistul* Adrian Şchiop – *Soldaţii. Poveste din Ferentari* Ana Maria Sandu – *Aleargă*

Tatiana Niculescu Bran – Povestea domniţei Marina şi a basarabeanului necunoscut Lavinia Branişte – Escapada

Ionuţ Chiva – Boddah speriat

Mihai Radu – Sebastián, ceilalţi şi-un câine

Andrei Ruse – *Zaraza*

Adrian Buz – *1989*

Ligia Ruscu – O dimineaţă la vânătoare

M. Duţescu – *Uranus Park*

Fiorin Irimia – Câteva lucruri despre tine

Dan Coman – *Căsnicie*

Anca Vieru – Felii de lămâie

Iulian Ciocan – Iar dimineaţa vor veni ruşii

Cosmin Perţa – în urmă nu mai e nimic

Şerban Alexandru – Un înger, un câine, o imagine

Marin Mălaicu-Hondrari – Războiul Mondial al Fumătorilor

Ioana Creţoiu – Alegeri dificile

Nicolae Avram – *Mamé*

Cornel George Popa – Cei care mor şi cei care vor muri.

Aventurile unui bibliotecar Tudor Ganea – Cazemata

Verónica D. Niculescu – Spre văi de jad şi sălbăţie Dan Alexe – în punctul lui rebbe G.

Lavinia Branişte – Interior zero Mircea Pricăjan – Calitatea luminii Radu Pavel Gheo – Disco Titanic Matei Florian – Cexina Catapuxina Dan Ciupureanu – Omar şi diavolii Florin Irimia – Misterul maşinuţelor chinezeşti Codrin Liviu Cuţitaru – Scriptor sau Cartea transformărilor admirabile

Liliana Corobea – *Caiet de cenzor* Adrian Georgescu – *Exitus* Alex Tocilescu – *Imperiul Pisicilor* Andrei Crăciun – *Aleea Zorilor* Bogdan Coşa – *Ultraviolenţă*

Bogdan-Alexandru Stănescu – *Copilăria lui Kaspar Hauser*

Tudor Ganea – *Miere*

Hinca Bernea – Numele tău şi alte erezii

Mihai Radu – Extraconjugal

Alex Tocilescu – *Eu et al.*

Sebastián Lăzăroiu – *Balena Albastră*

Adrian G. Romila – Zeppelin. Stampe şi istorii apocrife

Mihai Buzea – *Gastarbeiter*

Dan Coman – *Parohia*

Mihaela Perciun – *Cenuşă rece*

Ioana Baetica Morpurgo – *Schije*

Mircea Ţuglea – *Grazia*

Bogdan Răileanu – Tot spaţiul dintre gândurile mele

Dinu Guţu – *Intervenţia*

Cristian Fulaş – Cei frumoşi şi cei buni

Dan Alexe – Pantere parfumate

Carmen Firan – *Umbra pierdută*

Cătălin Pavel – *Chihlimbar*

Cosmin Leucuţa – *Hoodoo*

Sebastián Lăzăroiu – *Ornaţidii*

Iulian Ciocan – *Dama de cupă*

Cristian Fulaş – *Fâşii de ruşine*

Anca Vieru – *Spulberatic*

Lucia Dărâmuş – Convoiul mieilor

Ohara Donovetsky – Casting pentru ursitoare

Andrei Dosa – *Ierbar*

Dan Miron – Ascultă muzica. O fugă
Dorina Rusu – *Râsul*
Radu Părpăuţă – *Rămas-bun*
Tudor Ganea – *Porci*
Kocsis Francisko – Un roman într-o gară mică
Mihai Buzea – *Jimmy*
Cezar Amariei – Zilele noastre mărunte
Ioana Scoruş – *Freud Museum*
Adrian G. Romila – *Apocalipsis*
Andrei Crăciun – Şi fericirea era obligatorie
Alina Nelega – ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat
Sebastián Lăzăroiu – *Zilele lui MM*
Diana Bădica – *Părinţi*
Carmen Firan – în apele facerii
Cristian Fulaş – *După plâns*
Vlad Drăgoi – Mica mea inimă de om singuratic
Tudor Ganea – 8
Mariana Gorczyca – Dincoace şi dincolo de tunel. 1945
Dan Coman – aceste lucruri care nu se vor schimba niciodată
Cezar Paul-Bădescu – *Frica de umbra mea*
Iulian Bocai – *Constantin*
Maria Manolescu – Vânători-culegători
Dan Ciupureanu – Biroul de întrebări Ridicole
Mihai Buzea – *Recrutorii*
Lavinia Branişte – *Sonia ridică mâna*
Mihai Radu – *Contaminare*
Ionuţ Chiva – Kids are not OK
Alexandru Potcoavă – Viaţa şi întoarcerea unui Halle

www.*polirom.ro*
Redactor: Giuliano Şfichi Coperta: Radu Răileanu Tehnoredactor: Radu Căpraru
Bun de tipar: noiembrie 2019 – Apărut: 2019 Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 P.O. BOX 266 700506, Iaşi, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11; (0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: of Ficepolirom.ro Bucureşti, Splaiul

Unirii nr. 6, al. B3A, sc. 1, el. 1, sector 4, 040031, O.P. 53 Tel.: (021) 313 89 78; E-mail: office. bucureştipolirom.ro

Imprimeriile cavid

Iaşi, Şoseaua Ştefan cel Mare şi Sfânt 67 – 69, 700498 Telefon: 0232 276221, Fax: 0232 232588 www.imprimeriiledavid.ro

Contravaloarea timbrului literar se depune în contul Uniunii Scriitorilor din România Nr. R044RNCB5101000001710001 BCR UNIREA

Am priceput dintr-odată că nimic n-avea să mai fie ca înainte, pentru mine şi cartierul meu, după ce am trăit această scenă de sfârşit de lume. Şi că lumea de apoi n-o va putea lua de la început, ştergând totul cu buretele, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Dar la ce mai e bună atunci lumea de apoi dacă nu uită şi nu te absolvă de trecut? Ceea ce ierţi devine nostalgie, iar ceea ce ţi se iartă devine nostalgia altuia. Poţi să ierţi însă până la capăt şi să fii pe deplin împăcat?

Până unde poţi merge cu asta fără să te doboare de tot nostalgia?

Pe copertă:

fotografie din arhiva autorului (colaj)